

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE
SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELESİNDE ROMAN
DERNEKLERİNİN ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

SİNEM ŞİMŞEK

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE
SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELESİNDE ROMAN
DERNEKLERİNİN ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

SİNEM ŞİMŞEK

Danışman: DOÇ. DR. SELMİN KAŞKA

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ Anabilim Dalı ÇALIŞMA EKONOMİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SİNEM ŞİMŞEK'nın TÜRKİYE'DE ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELESİNDE ROMAN DERNEKLERİNİN ROLÜ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 6.02.2020 tarih ve 2020-5/20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 28.02.2020

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. SELMİN KAŞKA	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. BERNA GÜLER	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ÖZLEM AKKAYA	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	:Sinem Şimşek
Anabilim Dalı	:Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	:Çalışma Ekonomisi
Tez Danışmanı	:Doç. Dr. Selmin Kaşka
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans - Şubat 2020
Anahtar Kelimeler	:Çingene/Roman, Roman Dernekleri, Etnik Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Ayrımcılık

ÖZET

TÜRKİYE’DE ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELESİNDE ROMAN DERNEKLERİNİN ROLÜ

Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununu konu alan bu tez çalışmasında bu temel sorunlar “etnik yoksulluk” kavramından hareketle analiz edilmiştir. Temel sorunsalı “Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde Çingene/Roman Derneklerinin rolü” olarak belirlenen tez çalışmasında mevcut literatürden geniş ölçüde yararlanılmış, ayrıca bir alan araştırması yürütülmüştür. Alan araştırmasında niteliksel yöntem tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşülecek kişilerin seçiminde hem kartopu (zincirleme) örnekleme kullanılmış hem de internet üzerinden iletişim bilgilerine ulaşılmıştır. Bu çerçevede 4 ayrı şehirde 8’i dernek yöneticisi, 2’si anahtar kişi olmak üzere toplam 10 kişi ile görüşme yapılmıştır. Çalışmanın tüm verileri ışığında, Türkiye’de Çingene/Roman derneklerinin 2004 yılı sonrası sayılarının hızla artmaya başlaması ile Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma başta olmak üzere birçok sorunlarını görünür kılmaya başladıkları ve çözüm yolları ürettikleri saptanmıştır. Faaliyetlerini yürütmede ve sonuç almakta bir dizi sorun yaşamakla ve sorunlarının çözümündeki etkileri görelî olmakla birlikte, Çingene/Romanlar örgütlenerek seslerini daha fazla duyurmuşlar ve sorunlarını ilgili kurum ve kuruluşlara iletmeye başlamışlardır. Bu bakımdan yoksulluk ve sosyal dışlanmaya dünyada ve Türkiye’de en fazla maruz kalan, etnikleşen yoksulluk olgusunun somut bir örneği olan Çingene/Romanlar açısından Türkiye’deki mevcut örgütlenme düzeyi önemli bir ilk adım olarak ele alınmalıdır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Sinem Şimşek
Field	: Labour Economics and Industrial Relations
Programme	: Labour Economics
Supervisor	: Assoc.Prof.. Dr. Selmin Kaşka
Degree Awarded and Date	: Master – February 2020
Keywords	: Gypsy/Roma, Roma Association, Ethnic Poverty, Social Exclusion, Discrimination

ABSTRACT

THE ROLE OF ROMAN ASSOCIATIONS IN THE STRUGGLE AGAINST POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION OF GYPSY/ROMA’S IN TURKEY

In this thesis, the problem of poverty and social exclusion of Gypsies/Romas was analysed by using “ethnic poverty” concept. The main problematic of the study is “the role of Gypsy/Roma associations in combatting poverty and social exclusion of Gypsy/Roma community”. In order to answer this, existing literature on the issue had been extensively used and additionally a field research was conducted. Semi-structured interview technique, which is one of the qualitative data technique, was used in the field work. The interviewees were reached through snowball (chain) sampling technique and their contact information was gathered through internet sources. Within this framework, a total of 10 interviews were held in 4 different cities; 8 of the interviewees were the representatives of the associations and 2 of them were key persons. In the light of all the data of the study it was reached that the numbers of the associations started to increase rapidly after 2004 in Turkey, and this gave a way to the Gypsy/Roma people to make their many problems, especially poverty and social exclusion, visible and to produce solutions to them. Even though they face problems in implementing their activities and even though their role is limited in solving their problems, it is clear that Gypsies/Romas are now formally organized and through their associations they make their voices heard and have the chance to convey their problems to all institutions and organizations. Therefore their attempts to organize and the existing level of their organization should be taken an important first step for the community which represents one the most vulnerable case of ethnic poverty in Turkey and in the rest of the world.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMASINI ANLAMAK: TEMEL KAVRAMLAR

1.1 YOKSULLUK.....	5
1.1.1 Yoksulluğa İlişkin Temel Yaklaşımlar	5
1.1.2 Yoksulluk Kavramının Tanımı	8
1.1.3 Yoksulluğu Yeniden Ele Alış: “Yeni Yoksulluk”	11
1.1.4 Yoksulluk Türleri.....	17
1.1.4.2 Göreli Yoksulluk	18
1.1.4.3 Birleşmiş Milletlerin Ortaya Koyduğu Yeni Bir Kavram: “İnsani Yoksulluk”	19
1.1.4.4 Kronik Yoksulluk	20
1.1.5 Yeni Yoksulluğun Nedenleri	21
1.1.5.1 Neo-liberal Politikalar	22
1.1.5.2 Küreselleşme ve Yapısal Uyum Programları	23
1.1.5.3 Yoksulluk ve Eğitim Arasındaki İlişki	25
1.1.6 “Etnikleşen Yoksulluk”: Çingene/Romanlar	26
1.1.7 Etnikleşen Yoksulluğun Arka Planı	28
1.1.7.1 Önyargı/Kalıpyargı/Damgalama	28
1.1.7.2 Ayrımcılık.....	32
1.2 SOSYAL DIŞLANMA	36
1.2.1 Sosyal Dışlanma Kavramının Kökeni ve Gelişimi	36
1.2.2 Sosyal Dışlanmanın Tanımı	39
1.2.3 Sosyal Dışlanmanın Boyutları	45
1.2.3.1 Ekonomik Alandan Dışlanma.....	46
1.2.3.2 Sosyal (Toplumsal) Alandan Dışlanma.....	48
1.2.3.3 Siyasal Alandan Dışlanma.....	50
1.3. YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ	51

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DİŞLANMA SORUNU

2.1 ETNİSİTE (ETNİK KİMLİK/ GRUP) KAVRAMI	55
2.1.1 Etnik Bir Grup Olan Çingene / Romanların Kökeni.....	59
2.1.2 Çingene / Romanlar Kimdir?	61
2.1.3 Çingene/Romanlara Yönelik Adlandırmalar	64
2.1.4 Geçmişten Günümüze Avrupa'da Çingene/Romanlara Karşı Ayrımcılığın Boyutu	69
2.1.5 Osmanlı'dan Türkiye'ye Çingene/Romanlar.....	75
2.2 TÜRKİYE'DE ÇİNGENE/ROMANLARIN ETNİK YOKSULLUK VE SOSYAL DİŞLANMA SORUNLARI.....	82
2.2.1 Türkiye'de Çingene/Romanların Yoksulluğunun “Etnik” Boyutu.....	82
2.2.2 Türkiye'de Çingene/Romanların Çok Boyutlu Sosyal Dışlanma Sorunu	87
2.2.2.1 Ekonomik Alandan (İşgücü Piyasasından) Dışlanma	87
2.2.2.2 Mekânsal Dışlanma (Mekânsal Damgalama/ Kentsel Dönüşüm)	92
2.2.2.3 Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DİŞLANMA İLE MÜCADELE YOLLARI

3.1 SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI	106
3.1.1 Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşu Kavramlarının Tanımı.....	106
3.1.2 Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri ve İşlevleri	109
3.1.3 Dünyada ve Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının “Yeniden” Ortaya Çıkışı	111
3.1.4 Türkiye'de Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak “Dernekler”in Gelişimi.....	115
3.1.5 Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmadaki Rolleri	116
3.2 AVRUPA VE TÜRKİYE'DE ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DİŞLANMA İLE MÜCADELE YOLLARI	123
3.2.1 Tarihten Günümüze Avrupa'da Çingene/Romanların Örgütlenme Deneyimi ve Uygulanan Politikalar	123
3.2.2 1980 Sonrası Türkiye'de Çingene/Romanların Örgütlenme Deneyimi ve Uygulanan Politikalar	130

4.BÖLÜM
YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA KONUSUNDA ROMAN
DERNEKLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI: YÖNTEM VE
BULGULARIN ANALİZİ

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ OLUŞTURMA/TOPLAMA TEKNİĞİ.....	145
4.1.2 Araştırma Sahası ve Deneyimleri	148
4.1.3 Araştırmanın Etik Kurallara Uygunluğu.....	149
4.2 ARAŞTIRMA BULGULARININ AKTARILMASI VE ANALİZİ	149
4.2.1 Araştırma Katılımcılarının Özellikleri	149
4.2.2 Etnik Bir Grup Olarak “Çingene/Romanlar”	150
4.2.2.1 “Çingene” ve “Roman” Arasında Bir Fark Var mı?	150
4.2.2.2 Çingene/Romanları Nasıl Ele Almalı: Bir Kültür Grubu Olarak Mı Yoksa Bir Etnik Grup Olarak Mı?	153
4.2.2.3 Türkiye’de Tahmini Çingene/Roman Sayısı	154
4.2.3 Türkiye’deki Roman Dernekleri Üzerine	156
4.2.3.1 Roman Derneklerinin Kuruluşu, Amaçları, Faaliyetleri ve Gelişimi	156
4.2.3.2 Roman Dernekleri ile Çingene/Romanlar Arasındaki İlişkinin Niteliği.....	161
4.2.4 Türkiye’de Çingene/Romanların Temel Sorunları ve Roman Derneklerinin Bu Sorunlara Yaklaşımı ve Faaliyetleri.....	165
4.2.4.1 Etnik Yoksulluk Sorunu	165
4.2.4.2 İstihdam Sorunu.....	169
4.2.4.3 “Barınma/Kentsel Dönüşüm” Sorunu	173
4.2.4.4 Eğitim Sorunu.....	177
4.2.5 Türkiye’de Roman Derneklerinin Diğer STK, Kurum ve Kuruluşlarla İlişkisi.....	186
4.2.5.1 Derneklerin Diğer Ulusal ve Uluslararası STK’lar ile Olan İlişkileri ve Ortak Faaliyetleri	186
4.2.5.2 Derneklerin Belediyelerle ve Sosyal Yardım Kuruluşları ile Olan İlişkisi ve Ortak Faaliyetleri	191
4.2.6 Türkiye’de Roman Derneklerine Devletin ve Siyasi Partilerin Yaklaşımı	196
4.2.6.1 Roman Derneklerine Devletin Yaklaşımı: Açılım Girişimlerinin Algılanma Biçimi.....	196
4.2.6.2 Roman Derneklerinin Siyasi Partilerle İlişkileri	201
4.2.7 Türkiye’de Roman Derneklerinin Çingene/Romanların Sorunlarının Çözümüne Yönelik Beklenti ve Önerileri.....	205
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	213
EKLER	222
KAYNAKÇA.....	230

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 : İşgücü Piyasası ve Sosyal Dışlanma.....	47
Tablo 2 : Yoksulluk ve Dışlanma.....	53
Tablo 3 : I. Aşama Eylem Planı ve Eylemlerin Başlangıç Tarihleri (2016-2018).....	142

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 : Sosyal Dışlanmanın Farklı Türleri.....45

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
CASE	Sosyal Dışlanma Analiz Merkezi
çev.	Çeviren
DB	Dünya Bankası
drl.	Derleyen
Ed.	Editör
hızl.	Hazırlayan
IMF	Uluslararası Para Fonu
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
s.	Sayfa
s.y.	Sayfa Sayısı Yok
SEU	Sosyal Dışlanma Birimi
ss.	Sayfa Sayısı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
t.y.	Tarih Yok
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TYP	Toplum Yararına Program
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
vb.	Ve benzeri
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Yoksulluk, insanlık tarihinin her döneminde var olan ve çeşitli açılardan ele alınan bir sorundur. 20.yüzyılın sonlarından itibaren ise küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizlerin birleşik etkileri gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artarak biçim değiştirmesine yol açmıştır. Biçim değiştiren yoksulluk, “yeni yoksulluk” olarak adlandırılmakta ve bu değişim sürecinin bir sonucu olarak “kaybedenler” arasında yaşlı ve genç insanlar, etnik gruplar, işsizler ve düşük ücretli kadın işçiler gibi geniş kesimler bulunmakta ve bu kaybeden gruplar toplumun genelinden dışlanmaktadır.

Yoksulluğun, her grupta aynı boyutta yaşanmadığı ve etkilerinin farklılık gösterdiği de bilinmektedir. Yaş, cinsiyet, etnisite, engellilik hali yoksulluğun etkilerinde belirleyici unsurlar olmaktadır. Çingene/Romanlar, etnik bir grup olarak yoksulluğu daha derin ve fazla yaşamaktadır. Çingene/Romanların yoksulluğunu ve bunun boyutunu anlayabilmek için yoksulluk ve etnisite arasında ilişki kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda Çingene/Romanların yoksulluğu “etnik yoksulluk” üzerinden ele alınmalı ve açıklanmalıdır.

Yeni yoksulluk nasıl ki “yoksulluk” kavramının yetersiz kaldığı bu geniş yığınların sorunlarını ifade etmek için kullanılmaya başlandıysa, bu süreçte sosyal dışlanma kavramı da, yoksulluğu kapsayıcı özelliğiyle literatürde artan bir şekilde yerini almıştır. Bu yüzden yoksulluğu da kapsayıcı özelliğe sahip ve toplumun her alanından dışlanmayı ifade eden “sosyal dışlanma” kavramına ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim, istihdam, barınma gibi çoğu alandan dışlanan Çingene/Romanlar yoksulluğun yanı sıra sosyal dışlanma sorununa da derin bir şekilde maruz kalmaktadırlar.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk sorunu bazı grup veya kişilerde birlikte yaşanabilmekte ve birbirlerini neden-sonuç bağlamında etkileyebilmektedir. Çingene/Romanlar hem yoksulluğu hem de sosyal dışlanmayı en yoğun yaşayan gruplardan birisini oluşturmakta, bu iki sorun iç içe geçmektedir. Başka bir deyişle yoksullukları dışlanmaya neden olurken, dışlanmaları da yoksulluğu beraberinde getirmektedir. Bu durum ise, Çingene/Romanların toplumun en dezavantajlı kesimi

olmalarına ve toplumun en alt tabakasını oluşturmalarına neden olmaktadır. Yoksulluk sorununda olduğu gibi sosyal dışlanma sorununun da Çingene/Romanlarda yoğun ve sürekli görülmesi “etnik kökenlerine” bağlı ayrımcılık, önyargı, kalıpyargı ve damgalamalardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma Çingene/Romanların “yoksulluk” ve “sosyal dışlanma” sorunlarını temel sorunlar olarak ele almaktadır.

Bu çalışmanın literatür kısmında bilgi ve belge toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Çingene/Romanların yoksulluk, sosyal dışlanma başta olmak üzere maruz kaldıkları çok sayıda sorunu yansıtabilmek için farklı disiplinlerin (sosyoloji, psikoloji, hukuk, siyaset vb.) ortaya koyduğu Türkçe ve yabancı kaynaklar (kitap, tez, rapor, makale, internet) incelenmiş ve bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Ancak Çingene/Romanlar açısından literatürü incelerken, bu konuda yapılan çalışmaların son yıllarda artmasına rağmen bir takım eksiklik saptanmıştır. Bunlardan birincisi; sosyal dışlanma ve dezavantajlı grup kavramı altında yaygın olarak işsiz, kadın, engelli, göçmen, çocuk ve yoksullar ele alınırken Çingene/Romanların sayıca çok az çalışmada ele alınmasıdır. İkinci ve bu çalışmanın temelini oluşturan eksiklik ise, Çingene/Romanların sorunları Türkiye’de çeşitli illerde (İzmir, Kocaeli, Mersin, Düzce, Konya, Tekirdağ vb.) yapılan çok sayıda alan araştırması ile ele alınırken, bu sorunların görünür kılınmasına yardımcı olan ve sayıları 2000’li yıllardan sonra gittikçe artan Roman derneklerini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamasıdır. Bu açıdan çalışmanın temel sorunsalını *“Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde Roman Derneklerinin rolünün olup-olmadığı”* oluşturmakta ve bu soruya yanıt bulmaya çalışılmaktadır.

Etnik bir grup olan Çingene/Romanlar hakkında sayısal, genellenebilir verilere ulaşmaktan ziyade ele alınan grup ve konuyu olabildiğince derin bir şekilde yansıtacak verilere ulaşma amacıyla olunduğu için niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada araştırma verilerinin oluşturulmasında niteliksel veri oluşturma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanılmıştır. Bir araştırma için yöntem ve veri oluşturma tekniği kadar önemli olan bir diğer konu, görüşülecek kişilerin seçimidir. Niteliksel araştırmalarda kullanılan kartopu (zincirleme) örnekleme tekniği kullanılarak ve internet üzerinden iletişim bilgilerine ulaşılarak kişiler belirlenmiştir.

Bu çerçevede 4'ü İstanbul, 3'ü Kocaeli, 2'si Kırklareli ve 1'i Edirne'de olmak üzere toplam 10 görüşme yapılmıştır. Görüşmeler 2019 yılı Mayıs-Temmuz ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış soru formunda yer alan sorular yöneltilmiş ve görüşmenin gidişatına göre görüşme sırasında eklenen sorular çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanmasını anlamaya yardımcı olacak kavramlar üzerinde durulacaktır: “Yoksulluk”, “yeni yoksulluk”, “etnik yoksulluk”, “sosyal dışlanma”. Etnik yoksulluğun arka planını oluşturan ve bu sorunu tetikleyen şu kavramlardan da söz edilecektir: “Ayrımcılık”, “önyargı”, “damgalama” ve “kalıpyargı”. Yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki ve bunun Çingene/Romanlardaki etkisi de ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Çingene/Romanların kökeni, yaşam tarzları, kültürleri hakkında bilgi verilecektir. Bu bölümde hem geçmişten günümüze Avrupa'da Çingene/Romanların yaşadığı ayrımcılığın boyutu yansıtılacak hem de Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyet'ine gelene kadar geçen sürede maruz kaldıkları ayrımcılıklar üzerinde durulacaktır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de çeşitli adlandırmalar üzerinden Çingene/Romanlar ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır. Ve Türkiye'de “Çingene” adlandırmasına yüklenen olumsuz anlamlar hem literatürde hem de Çingene/Romanların kendi aralarında “Çingene” ve/ya “Roman” ayrımını yaratmaktadır. Bu çalışmada “Çingene” ve “Roman” arasında kesin bir ayrım yapmanın zorluğu ve her iki adlandırmanın da bu grubu temsil ettiği düşünüldüğünden dolayı “Çingene/Roman” şeklinde birlikte kullanılması tercih edilmiştir.

Ayrıca ikinci bölümde Türkiye'de 1980 sonrası süreçte Çingene/Romanların etnik yoksulluk, ekonomik dışlanma, mekânsal dışlanma, eğitim ve sağlık alanlarından dışlanma sorunlarının boyutu, yapılan çok sayıda alan araştırmasının sonuçlarından yararlanılarak yansıtılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; öncelikle sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu kavramlarının tanımı ve işlevlerine değinilecektir. 1980 sonrası sivil toplum kuruluşlarının (STK) hem dünyada hem de Türkiye'de yeniden yaygınlaşmasının

nedenleri kısaca ele alınacaktır. Ayrıca STK'ların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede oynadıkları roller de yansıtılmaya çalışılacaktır. Çingene/Romanların hem Avrupa'da hem de Türkiye'de yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele yolları ve uygulanan politikalar üzerinde de durulacaktır.

Çalışmanın son ve dördüncü bölümü yapılan alan araştırmanın bulgularının aktarılmasına ve analizine ayrılmıştır. Bu bölümde araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler, araştırma sahası ve deneyimleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından araştırma bulguları, çalışmanın sorusuna cevap verecek şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

1.BÖLÜM

ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DİŞLANMASINI ANLAMAK: TEMEL KAVRAMLAR

1.1 YOKSULLUK

Çingene/Romanların yaşadığı sorunların başında yoksulluk gelmektedir. Bu yüzden yoksulluğun kavramsal çerçevesinin detaylı olarak aktarılması amaçlanmaktadır. Öncelikle yoksulluğa ilişkin yaklaşımlar üzerinde durulacak ve daha sonra yoksulluğun genel tanımı aktarılmaya çalışılacaktır. Daha sonra Çingene/Romanların yoksulluğunun daha görünür olmasına neden olan ve bu sorunu keskinleştiren, günümüzdeki ele alınış biçimiyle “yeni yoksulluk” kavramı üzerinde durulacaktır. İlerleyen başlıklarda ise yoksulluğun türleri, yoksulluğun nedenleri, etnikleşen yoksulluk ve etnikleşen yoksulluğun arka planını oluşturan önyargı, kalıpyargı, damgalama ve ayrımcılık kavramları üzerinde durulacaktır.

1.1.1 Yoksulluğa İlişkin Temel Yaklaşımlar

Yoksulluk insanlık tarihinin her döneminde var olan ve çeşitli açılardan ele alınan bir sorundur. Bu bağlamda yoksulluğu tarihsel ve kavramsal olarak değerlendiren ve nedenlerini ortaya koymaya çalışan çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Ayrıca yoksulluğun nasıl ele alındığının, yoksulluğun nedenleri, tanımı ve tarihten günümüze kadar hala neden devam ettiğinin anlaşılması açısından önemli olduğu literatürde sıkça dile getirilmektedir.¹

Literatürde çok sayıda yoksulluk yaklaşımı yer almaktadır. Ancak biz temel olan iki yaklaşım üzerinde duracağız: Bunlardan birincisi, yoksulluğu bireysel nedenlere bağlı olarak ele alan yaklaşım; ikincisi ise yoksulluğun yapısal nedenlere bağlı olarak var olduğunu savunan yaklaşımdır. *Bireysel yaklaşımlara göre*, yoksulluk “bireyle” ilintilidir; başka bir deyişle bireyden kaynaklı olarak yoksulluk var olmaktadır. Yoksul

¹ Neşe Şahin Taşgın, *Yoksulluk, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler*, Ankara: Nika Yayınevi,2017,ss.125-126.

olan kişinin kendi isteğiyle çalışmadığı ve var olan gelirini arttırma niyetinde olmadığı için yoksul olduğu ifade edilmektedir. Yoksulluğun kişinin kendi davranış ve tercihleri sonucu olduğu ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımda sistem ya da içinde yaşanan toplumun yapısı sorun olarak algılanmamaktadır.² Ayrıca yoksulluk kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi “kişisel özellikleriyle” ilişkilendirilmekte ve bu özellikler fırsatlardan yararlanmaya yetmediği için bazı kişilerin yoksulluğa maruz kaldıkları ileri sürülmektedir. Yoksulların “yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni” olduğu da savunulmaktadır.³ Bireysel yaklaşımlarda yoksulluğun temel nedeni olarak bireyin çalışmayan bedeni ve çalışmamayı tercih eden ahlaki karakteri görülmektedir. Bu yaklaşımın, dönemsel olarak 19. yüzyıl liberal anlayış ve günümüzde hala geçerli olan neo-liberal anlayışın yoksulluğa yaklaşımlarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Yoksulluğu, sistem ile ilişkilendiren yaklaşımlara göre; yoksullar “kurban” olarak nitelendirilmekte ve toplumda tabakalaşma var olduğu sürece yoksulluğun da devam edeceği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımı genel olarak Marksistlerin ve Marksist grubun içinden çıkan Sosyal Demokrasi anlayışını benimseyenlerin savunduğunu ve yoksulluğun kaynağını kapitalist sistemde gördüklerini söyleyebiliriz. Bu yüzden kapitalist sistem sürdüğü sürece yoksulluğun da devam edeceğini temel alan bir yaklaşıma sahiptirler. Bu yaklaşımda, çalışanların kaynakların adaletli bir şekilde dağıtılmaması nedeniyle yoksulluk içerisinde oldukları ve bu nedenle yoksulluğun sistemin başarısızlığından dolayı var olduğu öne sürülmektedir. Bu yaklaşımı savunanlar, yoksulluğun nedeni olarak bireyin kendisini gören yaklaşımları reddetmekte ve yoksulların “mağdur” olduklarının altını çizmektedirler. Bu yaklaşıma göre yoksulluk, kapitalizmin doğasında var olan kaçınılmaz bir sonuçtur.⁴

Bu yaklaşım, toplum içindeki bireylerin sosyal rolleri üzerinde de yoğunlaşmaktadır. Buna göre, bazı hünerli insanlar oldukça önemli roller, statü, yüksek gelir ve arzu edilen kaynaklara sahipken, bazı bireylerin üstlendikleri rollerin toplum

² Nurgün Oktik, “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış”, **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları**, Nurgün Oktik (drl.), İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, ss.25-26.

³ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, 8.Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017,s.146.

⁴ Oktik, ss.25-36.

genelinde bilgi gerektirmeyen ve statüsü olmayan, daha az ekonomik geliri olan rollere sahip oldukları ifade edilmektedir. Bu bağlamda yoksulluk ve eşitsizlik, güç yapısının bir sonucu olarak ele alınmaktadır.⁵ Bu yaklaşıma göre yoksulluk, sistemin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan güç ve servet dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucudur. Bu yaklaşımların her birinin ardında hiç kuşkusuz, daha geniş bağlamda, toplumdaki eşitsizliklerin ardında yatan nedenlere ilişkin kapsamlı analizler yatmaktadır. Ayrıca bu yaklaşımların hangisinin benimsendiğinin, başka bir deyişle yoksulluğun kaynağı olarak bireyin mi yoksa sistemin mi görüldüğünün; döneme, incelenen ülkeye, ülkenin gelişmişlik düzeyine ve yoksul grubuna bağlı olarak değiştiği de vurgulanmaktadır. Bu değişikliğin kişiler ve hükümetler için de geçerli olduğu ve böylece zamana göre farklı ve hatta çelişkili tutumlar sergileyebilecekleri ifade edilmektedir.⁶

Yoksulluk yaklaşımlarının bir diğerini, ABD’li antropolog Oscar Lewis tarafından ortaya atılmış olan “*yoksulluk kültürü*” kavramı oluşturmaktadır. Lewis’e göre yoksulluk, bireysel yetersizliklerden değil, daha geniş bir toplumsal ve kültürel atmosferden kaynaklanmaktadır. “Yoksulluk kültürü” ise, “*aile içi toplumsallaşma mekanizmaları aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan, kendine özgü bir yapısı olan bir yaşam tarzı*” olarak ele alınmaktadır. Yoksulluk kültürünü belirleyenler; geniş toplumun başlıca kurumlarına katılım yetersizliği, düşük eğitim düzeyi, örgütsüzlük ve aile yaşamının kırılganlığı olarak sıralanmaktadır. Yoksulluk kültürü anlayışı, yoksulluğun yapısal nedenlerini görmezden geldiği ve yoksulluğun nedeni olarak bireyi savunan yaklaşımları destekleme niteliğinde olduğu için eleştirilmiştir. Ancak Lewis yoksulluk kültürünü, kapitalizmin bir alt kültürü olarak ele almakta ve çözümsüz bir durum olmadığını da eklemektedir. Yoksulluk kültürünü neo-liberal küresel piyasacı yönelişin bir ürünü olarak gören ve bu anlayışın neo-liberal politikalara fayda sağladığını savunanlar da mevcuttur.⁷

Yukarıda teorik çerçevesini kısaca aktarmaya çalıştığımız yaklaşımlar sonucunda, yoksulluk konusundaki ele alışların çeşitlilik gösterdiği görülmüştür.

⁵ Muammer Ak, “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı.54, (Mart-Nisan 2016), s.299.

⁶ Şenses, ss.146-147.

⁷ Sibel Özbudun, “Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?”, Yasemin Özdek (Ed.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde (53-69), Ankara: TODAİE, 2002, ss. 60-69.

Yoksulluğun kapitalist sistem ve üretim tarzına bağlı olarak ortaya çıktığını savunanlar olduğu gibi, sadece bireyi temel alan yaklaşımlar da mevcuttur. Dahası yoksulluğu kuşaktan kulağa aktarılan bir kültür ve yaşam tarzı olarak da ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır.

1.1.2 Yoksulluk Kavramının Tanımı

Yoksulluk konusunun insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı ve hatta insanlık tarihinin yoksullukla mücadele tarihi olduğu bilinmektedir.⁸ Bu konuya olan ilginin kökeninin 17.yüzyılın başlarına kadar gittiği ancak 1980 sonrası küreselleşmenin yaygınlaşması ile yoksulluğun tüm dünya ülkelerinde arttığı ve küresel bir sorun haline geldiği yaygın olarak ifade edilmektedir. Çok boyutlu bir kavram olan yoksulluğun, zamana ve mekâna göre değişebilen bir durum olduğu ve yalnızca gelire veya tek bir değişkene bağlı olarak tanımlanmasının eksik yargıya varılmasına neden olacağı vurgulanmaktadır.⁹

Yoksulluk, çok yönlü ve karmaşık yapısı sebebiyle tanımlanması güç bir kavramdır. Bununla birlikte, farklı dünya görüşüne sahip kişilerin yoksulluk olgusuna değişik açılardan yaklaşımları, yoksulluğun tanımı konusunda bir uzlaşma sağlanmasını güçleştirmektedir.¹⁰ Yoksulluk yaklaşımlarının çeşitliliği, yoksulluk kavramının tanımlanmasına da yansımakta ve tek tip bir yoksulluk tanımı yapılamamaktadır. Ayrıca yoksulluk ile ilgili kavram ve tanımlamalarda öne çıkan hususun genellikle araştırmacının yoksulluğu anlatmada neyi temel aldığı ile yakından ilişkili olduğu ve araştırmacının analiz etmek istediği asıl öğelerin, oluşturdukları tanımın belirleyici unsuru olduğu ileri sürülmektedir.¹¹ Örneğin Gündoğan yoksulluğu şu şekilde tanımlamaktadır:

“ Yoksulluk nedir? sorusuna verilebilecek birçok yanıt bulunabilir. ‘Yoksulluk; “açlıktır”, “eğitimsizliktir”, “barınacak bir evinin olmamasıdır”, “hasta olmak ve tedavi olamamaktır”, “hiçbir işinin olmaması ya da iyi bir işe sahip olamamaktır”, “kirli suyun sebep olduğu hastalık nedeniyle çocuğunu kaybetmektir”, “gelecek korkusuyla yaşamak ve

⁸ Naci Gündoğan, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, **ASOMEDYA**, (Ocak-Şubat 2008), s.42.

⁹ Ak, s.297.

¹⁰ Hasan Memiş, “Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2014, s.148.

¹¹ Gamze Aksan, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, **S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.27, 2012, s.11.

çocuklarının geleceğinden endişe duymaktır”, “umutsuzluktur”, “eşitsizliktir”, “özgür olamamaktır”, “siyasal yaşama katılamamaktır.”¹²

Bu bağlamda yoksulluğa ilişkin uluslararası ve ulusal nitelikli bazı kurumların yaptıkları yoksulluk tanımlarının aktarılması yerinde olacaktır. Örneğin Avrupa Birliği yoksulluğu şu şekilde ifade etmektedir:

İnsanlar, gelir ve kaynaklarının yetersizliğinden dolayı içinde yaşadıkları toplum tarafından kabul edilen bir yaşam standardına erişemiyorlarsa bu kişilerin yoksul oldukları söylenebilir. Yoksulluk birçok dezavantajlı durumun aynı anda yaşanmasına sebebiyet verebilir. Bunlar: İşsizlik, gelir düşüklüğü, kötü yerleşim, yetersiz sağlık hizmetleri ve eğitim, kültür, spor ve dinlenme olanaklarına yaşam boyu ulaşmada karşılaşılan engeller olarak ele alınabilir. Yoksulluğa maruz kalan kişiler, diğer insanlar (yoksul olmayanlar) için normal olan ekonomik, sosyal ve kültürel etkinliklere katılımdan dışlanır ve böylece temel haklara erişimleri sınırlandırılmış olur.¹³

Avrupa Birliği yoksulluğu, gelir ve kaynak yetersizliği bağlamında, esas olarak maddi temelli olarak ele almakta ve ekonomik yetersizliğin beraberinde sosyal ve kültürel yoksunluğa yol açtığını savunmaktadır. Birleşmiş Milletler ise yoksulluğu, maddi yoksunluğun ötesinde bir olgu olarak ele almakta ve şu şekilde tanımlamaktadır:

Yeterli bir yaşam standardına ulaşma ve diğer sivil, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal haklardan yararlanma açısından gerekli kaynaklardan, yapabilirliklerden, seçeneklerden, güvenlikten ve güçten sürekli ya da kronik olarak yoksun oluşla belirlenen bir insanlık durumudur. Yoksulluk, temel mal ve hizmetlerden yoksun olma durumunu da kapsamakla birlikte, insan haklarının diğer yaşamsal öğeleri de tanıma dâhildir. Örneğin, dinlenme ve eğlenme, şiddet ve çatışmalardan korunma gibi haklar sağlandığında, bunlar insanların önündeki seçenekleri artıracak ve potansiyellerini gerçekleştirmelerine imkân tanıyacaktır.¹⁴

Görüldüğü üzere, Birleşmiş Milletler yoksulluğu sadece maddi yoksunluk temelinde ele almamaktadır. Yoksulluğun, maddi yoksunlukların yanında diğer birçok yoksunluğu da taşıdığı ifade edilmektedir.

¹² Gündoğan, s.42-43.

¹³ Joint Report on Social Inclusion (2005). European Commission Brussels, http://ec.europa.eu/employment_social/socprot/socincl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf (6 Aralık 2018), s.8.

¹⁴ Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), **Dünya Çocukları Raporu 2005**, Ankara, 2004, s.16.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluk en temel sorunlardan birisidir. Bu yüzden Türkiye’de de yoksulluk tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu konuda Türkiye İstatistik Kurumu’nun yaptığı tanım en çok başvurulan tanımlar arasındadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yoksulluğu şu şekilde ele almaktadır:

*İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder.*¹⁵

Genel anlamıyla yoksulluk, asgari yaşam düzeyini yakalayabilmek için gerekli olan temel ihtiyaçları karşılayamama durumudur. Gıda, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyler ve/veya gruplar yoksul olarak kabul edilmektedir. Ancak, yoksulluğu sadece temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak tarif etmenin eksik ve dar bir tanım olacağı; daha geniş anlamda yoksulluğun eğitim, sağlık ve yaşam beklentisi gibi alanlardaki yoksunlukları da içeren bir kavram olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca, toplumla bütünleşememe, toplumdan dışlanma ve ayrımcılığa uğramanın da yoksullukla doğrudan ilintili konular olduğu vurgulanmaktadır.¹⁶

Yoksulluğun on bir farklı anlam içerdiği belirtilmekte ve bunlar ihtiyaç, yaşam standardı, kaynak yetersizliği, temel güvenlik eksikliği, yetki eksikliği, çoklu yoksunluk, yoksun bırakma, eşitsizlik, sınıf, bağlılık ve kabul edilmeyen ekonomik güçlükler şeklinde sıralanmaktadır. Tüm bu anlamlandırmaların da yoksulluğun farklı açılardan ele alınmasına neden olduğu ifade edilmektedir.¹⁷

Başka bir deyişle, yoksulluğun çok boyutlu ve karmaşık özelliklere sahip olması, kişiden kişiye, toplumdan topluma ve zamana, mekâna göre değişik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmasından dolayı tek ve net bir tanımının ol(a)madığının altı çizilebilir. Ayrıca yoksulluk sorunu, bir toplum içindeki farklı etnik grup, yaş, cinsiyet, engellik

¹⁵ TÜİK, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, (8.01.2019).

¹⁶ Reşat Açıkgöz ve Ömer Şükrü Yusufoglu, “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu Ve Toplumsal Yansımaları”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, 2012, s.80.

¹⁷ Ak, s.298.

durumu gibi faktörlere bağılı olarak farklılık göstermektedir. Bu farklılık ise, yoksulluğun boyutuna ve ortaya çıkma sebebine büyük ölçüde etki etmektedir.

Çalışmamızın ana odağını oluşturan Çingene/Roman etnik grubu yoksulluğu, etnik kökenleri nedeniyle, toplumun genelinden farklı düzeyde ve biçimde yaşamaktadırlar. Yukarıda teorik olarak yer verdiğimiz yoksulluk yaklaşımlarından hiç kuşkusuz ikincisi Çingene/Roman yoksulluğunu açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle, Çingene/Romanlar bireysel özelliklerinden dolayı değil, toplumun ekonomik, sosyal, siyasal yapısı ve sistemin işleyişi nedeniyle yoksulluğa maruz kalmaktadırlar. Yine yukarıda yer verdiğimiz yoksulluk tanımlarından hareketle ve ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, gelir yetersizliği ve temel ihtiyaçları (gıda, barınma, eğitim ve sağlık) karşılayamama sorununa ve sosyal ve kültürel alanlardan dışlanmaya maruz kalan Çingene/Romanların yoksulluğu, maddi yoksunluk başta olmak üzere birçok yoksunlukları aynı anda içerdiği için çok boyutlu bir özelliğe sahiptir.

1.1.3 Yoksulluğu Yeniden Ele Alış: “Yeni Yoksulluk”

Bu bölümde yoksulluğu yeniden ele alış olarak görülen ve “yeni yoksulluk” şeklinde ifade edilen kavram üzerinde durulacaktır. Ayrıca “yeni yoksulluk” sürecinin Çingene/Roman yoksulluğunu etkileyip etkilemediği de açıklanmaya çalışılacaktır.

1980’li yılların başında uygulamaya konan neo-liberal politikalar ile ekonomik ve toplumsal yapıda köklü bir değişim gerçekleşirken, 1990’lı yıllarda arka arkaya yaşanan krizler sonrasında ekonomi küçülmüş, işsizlik artış göstermiştir. Küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizlerin birleşik etkilerinin gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artarak biçim değiştirmesine yol açtığı ifade edilmektedir. Biçim değiştiren yoksulluk, “yeni yoksulluk” olarak adlandırılmakta ve küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan birçok sorun ile ilişkilendirilmektedir.¹⁸ Küresel kapitalizmin neoliberal politikalarla desteklenmesiyle şekillenen “tüketim kültürü”nün bir sonucu olarak da görülen “yeni

¹⁸ Melek İpek, “Yeni Yoksulluk Ve Türkiye’de Sosyal Yardım Paradoksu”, KARATAHTA/İş Yazıları Dergisi, Sayı.1, Nisan 2015, s.78.

yoksulluk” küresel yoksulluğun diğer yüzü olarak ele alınmaktadır. Yoksulluğun, devletin uygulayacağı istihdam politikaları ve sosyal güvenlik tedbirleri ile telafi edilebilme ihtimali varken, yeni yoksulluk olgusunun daha yerleşik, derin ve çok boyutlu sorunlar içerdiği vurgulanmaktadır.¹⁹ Küresel kapitalist ekonomi, toplumsal hiyerarşide en alt ve en üstte bulunanlar arasındaki eşitsizliği giderek daha keskin hale getirmektedir. Ayrıca son dönemlerdeki sosyal ve ekonomik değişim sürecinin bir sonucu olarak kaybedenler arasında yaşlı ve genç insanlar, etnik gruplar, işsizler ve düşük ücretli kadın işçilerin bulunduğu ve bu kaybedenler grubunun toplumun genelinden dışlanarak marjinalleştirildiklerinin altı çizilmektedir.²⁰ Bu durumda, genellikle politik boyutundan soyutlanarak gerekli kalori, yiyecek, giyecek ve sağlık hizmetleri gibi alanlardaki yoksunlukla sınırlandırılarak tanımlanan yoksulluğa karşı, yeni yoksulluğun politik bir sorun olarak ele alınmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Yeni yoksulluğun, belirli bir politik bağlamda şekillendiğinin en tipik göstergesi ise, günümüzün her politik söyleminin içerisinde önemli bir yer teşkil etmesidir.²¹

Bu bağlamda, yoksulluğun iktisadi krizden dolayı var olduğu ve ekonomi düzelince ortadan kalkacağına yönelik liberal anlayışa karşı, yeni ortaya çıkan yoksulluğun ekonominin iyileşmesi veya büyüme oranının yükselmesiyle ortadan kalkmayacağı önemli bir saptamadır. Ayrıca yeni yoksulluğun, “devredilemez” bir nitelikte olduğu öne sürülmektedir.²² “Yeni yoksul”luk olgusu; *“toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabaka”* olarak da ele alınmaktadır. Bu bağlamda yeni yoksulluğun, toplumsal bütünleşme ihtimalini ortadan kaldıran koşulların bir ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Bu saptamalar sosyal politika alanının genişlemesi gerektiğini bize söylemektedir. Zira, sürekliliği olmayan işler ve birikime olanak sağlamayan gelir sonucunda ortaya çıkan yeni yoksulluğa, sosyal politikanın yönelmesi gerektiğinin üzerinde durulmaktadır. Yeni yoksulluk ile geleneksel ilişkilerin sağladığı sosyal

¹⁹ Mehmet Karakaş, “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.12, Sayı. 2, (Aralık 2010), s.1.

²⁰ Mehmet Karakaş, “Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.7, Sayı.2, 2005, s.10.

²¹ Karakaş, *Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik*, s.14.

²² Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu**, Ankara, 2003, ss.11-19.

güvenlik ağlarının azaldığı ve onun yerine belediye, Sivil Toplum Kuruluşları gibi aktörlerin ağırlığının arttığı belirtilmektedir.²³

Ayrıca yeni yoksulluğun, özellikle metropol alanlara ve büyük kentlere doğru olan göç ve kentte geliri düşük kesimlerin yaşam alanı olarak seçtikleri “kenar mekanlar” ile hız kazandığı ve yerleşik hale gelerek kendi kendini üreten bir kültür halini aldığı saptanmıştır. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında ve hızlanmasında etkili olduğu “yeni yoksulluk” olgusu tüm dünyada ortak çözüm geliştirilmesi gereken bir konudur.²⁴ Çünkü yeni yoksulluk, eski yoksulluktan farklı olarak “çalışan yoksullar” da meydana getirmektedir. Yeni yoksulların enformel istihdam alanları dışında formel ağlara zor girdikleri ya da hiç giremedikleri belirtilmektedir; dolayısıyla yeni yoksulların işsizlik, yoksulluk ve dışlanma sorunlarının üstesinden gelmeleri çok zor olmaktadır.²⁵

“Yeni yoksulluk” kavramı ile birlikte “dışlanma”, “marjinalleşme” ve “sınıfaltı” kavramlarının da yoksulluk literatürüne artan bir şekilde dahil olmaya başladığı görülmektedir. Bu üç kavramın iç-dış, merkez-çeper ve üst-altı ifade ettikleri, dışlananın “içerilemeyeceği”, çeperde olanın “merkeze” alınmayacağı ve altta bulunanın “üst” ile arasındaki sınırın aşamayacağına vurgu yaptıkları belirtilmektedir. Ayrıca bu üç kavramın iktisadi, siyasal, toplumsal ve kültürel kaynaklara erişimleri sınırlandığı da eklenmektedir.²⁶

“Yeni yoksulluk” sürecini salt etnisite ya da toplumsal cinsiyetle bağdaştırmanın yanlış olduğu ifade edilmektedir. Ancak yeni yoksulluğun, küresel hale gelen sermaye gruplarının doğal veya toplumsal kaynaklara artan ölçüde el koymasının sonucu olduğu; tarihsel olarak “güçsüzleri” oluşturan grupların (etnik-dinsel azınlıklar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler vb.) bu süreçte ortaya çıkan eşitsizlik ve erişimsizliklerden daha çok etkilendikleri yaygın ifadeler arasındadır.

²³ Buğra ve Keyder, ss.21-31.

²⁴ Asuman Atalay, “Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt.7, Sayı.1 ,2007, ss.350-357.

²⁵ İpek, ss.83-85

²⁶ Sibel Özbudun, “Bir Ayrımcılık Aracı ve Tarzı Olarak Yoksulluk”, **FELSEFELOGOS**, Cilt.9, Sayı 29 (Nisan 2006), ss.72-73.

Öyle ki yeni yoksulluk ve etnisite arasındaki ilişkinin bir nedensellik ilişkisi değil de, kökenini tarihten alan ayrımcılığın bir ürünü olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda yeni yoksulluk hem bir ayrımcılık aracı hem de pek çok ayrımcılık tarzına kaynaklık eden başat bir ayrımcılık tipi olarak da ele alınmakta; buna örnek olarak yeni yoksulluk ile ortaya çıkan “dışlanma” sorunu verilmektedir. Böylece dışlanma ile ayrımcılığın ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Çünkü yeni yoksulluğun kapsamı altındaki geniş yığınlar istihdam, toplum, siyaset vb. alanlardan dışlanmakta ve böylece sağlıkları, ruhsal ve fiziksel bütünlükleri, yaşamları ve gelenekleri riske sokulmaktadır.²⁷ Ayrıca yeni yoksulluğun kadınlar, gençler/çocuklar, yaşlılar, engelliler, etnik gruplar gibi bazı sosyal kategorileri neredeyse bir bütün olarak kapsadığı ve zaten dezavantajlı kesimleri oluşturan bu grupların yaşam koşullarının, neo-liberal ekonomik politikaların uygulamaya konulması ile yoksulluğun “kadınlaşmasından, çocuklaşmasından, etnikleşmesinden” söz etmeyi mümkün kılacak ölçüde bozulduğu görülmüştür.

Görüldüğü üzere yeni yoksulluk, eski yoksulluktan farklı olarak, daha geniş kitleleri kapsamaktadır. Bu durum, sosyal yardım araçlarını artırıcı etkide de bulunmuştur. Ancak, sosyal yardım alanındaki çeşitliliğe rağmen, yardımlar geçici özelliğinden uzaklaşmış, yoksulluğun giderilmesinden çok yoksulluğun yönetilmesine dönüşerek, kalıcı hale gelmeye başlamıştır. Bu biçime bürünmüş sosyal yardımlar, yoksullukla mücadele etmenin gerisinde, onu sürdürülebilir bir düzeyde tutarak, siyasi devamlılığın ve hayırseverliğin bir aracı haline getirmiştir.²⁸ Bu bağlamda yeni yoksulluk ile birlikte “yoksulluğun yönetimi” yaklaşımının ortaya çıktığı görülmektedir.

1990 sonrası süreçte yoksulluğa yönelik ilgi, refah devleti ve sosyal devlet anlayışına geri dönüş olarak değil, “yoksulluğu yönetme” şeklinde ortaya çıkmıştır. Oysa, 1990 öncesi dönemde sosyal devlet / refah devleti “modeli”, yoksulluk sorununa yönelik yönetsel uygulamalar, geniş sosyal güvenlik önlemleri ve sosyal devletin geliştirilmesi üzerine bütün vatandaşları kapsayan koruyucu ve önleyici mekanizmaları ve kamu politikalarını içermekteydi. Ancak 1990’lardan itibaren yoksulluğa yönelik ilginin yönetsel müdahalelere indirgenmiş olduğu ve yoksulluğun, devletin yerel

²⁷ Özbudun, *Bir Ayrımcılık Aracı ve Tarzı Olarak Yoksulluk*, ss.75-77.

²⁸ İpek, ss.77-85.

yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte müdahale etmesi gereken, onunla mücadele edilmesi gereken bir sosyal sorun konumuna doğru kaydırıldığı gözlenmiştir. Bu süreçte kamunun müdahaleci rolü azalırken, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam gibi sosyal politika alanlarında rollerinin büyük ölçüde arttırıldığı saptanmıştır. Ayrıca bu süreçte sosyal politikayı dönüştürerek ihtiyaçlara yönetsel şekilde cevap verilir hale gelinmiştir. Bu bağlamda sosyal politika ile yoksulluk yönetimi arasında fark olduğu belirtilmekte ve sosyal politika tüm vatandaşları kapsayan, hak temelli uygulamaları içerirken, yoksulluk yönetiminin yoksulluğu sadece yönetsel uygulamalarla gidermeye çalıştığı vurgulanmaktadır. “Yeni yoksulluk” olarak kavramsallaştırılan yoksulluğun kalıcı ve derin etkilerine karşı “yoksulluk yönetimi”nin gündeme gelmesinin yoksulluğun yok edilmez, yönetilebilir olduğu hâkim düşüncesinin sonucu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yoksulluk yönetiminin önleyici değil tedavi edici bir yaklaşım olduğu ve yoksulluk sorununun olumsuz etkilerini azaltıcı, hafifletici bir yönetim anlayışı olduğunun altı çizilmektedir. Yoksulluk yönetiminde devlet dışı aktörler rol oynamaktadır. Bunlar çoğunlukla dernekler, gönüllü oluşumlar, hayırsever örgütler, vakıflar gibi sivil toplum kuruluşlarıdır. Son dönemlerde tüm dünyada devlet dışı aktörlerin hayırseverlik faaliyetlerinin önemli artış gösterdiği ve yoksullukla mücadeleye ilişkin birçok özel ve sivil hayır kuruluşun ortaya çıktığı saptanmıştır. Uluslararası kurum ve kuruluşlar da yoksulluk yönetiminde devlet dışı diğer aktörler arasında sayılmaktadır. Bunlar arasında günümüzde en popüler ve öncül olanlar Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve IMF’dir.²⁹

Toplumlaraarası ilişkileri denetleyen ülke ve kuruluşların yeni yoksullukla ilgilenmelerinin altında politik kaygıların bulunduğu ileri sürülmektedir. Çünkü yeni yoksulların zenginler için potansiyel tehlike oluşturduğu ve dolayısıyla “potansiyel suçluların” bertaraf edilerek tehlikenin ortadan kaldırılmasının amaçlandığı ifade edilmektedir.³⁰ Koray da, mevcut sistemin ve bu sisteme bağlı uluslararası kuruluşların (BM, DB, OECD, IMF gibi) yoksulluğu kendi varlık ve meşruiyetlerini korumak amacıyla ele aldıklarını vurgulamaktadır. Ayrıca küresel düzeyde artış gösteren

²⁹ Ezgi Seçkiner Bingöl, “Kamu Yönetimi ve Yoksulluk Bağlamında Yeni Yoksulluk Yöntemi”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, , Cilt.28, Sayı.1 (Nisan 2017), ss.137-145.

³⁰ Karakaş, *Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik*, s.12.

yoksulluğun hem uygulanan ekonomik sistemin başarısını gölgeleyeceği hem de kitleleri sisteme karşı harekete geçirebilecek bir sorun olarak görülmesinden dolayı uluslararası kuruluşların son yıllarda yoksulluk sorununa karşı ilgilerinin arttığı belirtilmektedir. Bu yüzden günümüzde yoksulluk çok daha görünür olmuş ve uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Yoksulluk gibi çok eski bir sorunun günümüzde yeniden ele alınmasının birden fazla nedeni olsa da, yoksulluk konusunda artan duyarlılığının esas olarak uygulanan neo-liberal politikalara bağlamak gerektiğinden söz edilmektedir. 1980 sonrası uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar birçok ülkede var olan yetersiz koşulları daha da kötüleştirdiğinden, ülkeler ve bölgeler arasındaki eşitsizlikleri büyüttüğü gibi, bu ülkelerde artan yoksullukla baş etme potansiyelini de zayıflattığı saptanmıştır. Bugünkü yoksulluk geçmişteki gibi kıt kaynaklardan değil, gelirin ve kaynakların adaletsiz dağılımından kaynaklanmaktadır ve bu yüzden yoksulluk sorununun insan hakları, sosyal devlet, demokrasi, ekonomik sistem, gelir ve kaynak dağılımı, zengin ülkelerin sorumluluğu gibi çok yönlü ele alınması gerekmektedir.³¹

Çingene/Roman etnik grubu toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabaka olarak “yeni yoksulluk” sürecinden en olumsuz etkilenen kesimlerden birisidir. Toplumun en alt tabakasını oluşturan Çingene/Romanların yoksulluğunun “yeni yoksulluk süreci” ile ortaya çıkmadığı bilinmektedir. Ancak bu sürecin kaydedenleri arasında yer alan Çingene/Romanlar dışlanmakta ve maruz kaldıkları yoksulluk daha derin, kalıcı ve kolay çözülemez boyutlara ulaşmaktadır. “Etnikleşen yoksulluk”³² olarak da ifade edilebilen Çingene/Roman yoksulluğuna son zamanlarda uluslararası kuruluşların ilgilerinin artmasının temelinde hem politik kaygıların olduğu hem de yoksulluğun boyutunun sistemi tehdit edecek düzeyde olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Günümüzde yoksulluk konusunda hakim olan politikalar çerçevesinde, Çingene/Roman yoksulluğunun görünürlüğünün artmasının ve yoğun olarak ele alınmasının, yoksulluğu kaldırma isteğinden değil de yoksulluğu yönetme ve kontrol altına almadan kaynaklandığının altı çizilmelidir.

³¹ Meryem Koray, “Büyüyen Yoksulluk- Yoksulluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı.42, (Mart 2010), ss.3-29.

³² “Etnikleşen Yoksulluk” üzerinde ilerleyen bölümlerde detaylı olarak durulacaktır.

1.1.4 Yoksulluk Türleri

Yoksulluğun tanımı konusunda yukarıda da aktarmaya çalıştığımız üzere büyük farklılıklar bulunmakta ve buna bağlı olarak farklı yoksulluk türleri ortaya çıkmaktadır. Yaygın olarak kullanılan ve bizim de yer vereceğimiz yoksulluk türleri mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk ve kronik yoksulluktur

1.1.4.1 Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk tanımı, ilk olarak 19.yüzyıl sonlarında İngiltere’de yapılan yoksullukla ilgili çalışmalar esnasında geliştirilmiştir. Mutlak yoksulluk tanımları yoksulluk yaklaşımlarındaki değişimlere bağlı olarak değişmekle birlikte, genel olarak “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olmama durumu”, “mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu” veya “yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu” gibi çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır.³³

Mutlak yoksulluk içinde olanların, insani ihtiyaçlarını bile karşılayamadıkları ve hatta bu kişilere dışarıdan yardım edilmediği takdirde ölüm riskiyle karşı karşıya kaldıkları saptanmıştır. Mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması ile bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçları belirlenmektedir. Bu nedenle mutlak yoksulluğun gıda ve gıda dışı bileşenler dikkate alınarak ayrı ayrı hesaplanmasının önemi üzerinde durulmaktadır.³⁴ Mutlak yoksulluk ölçümlerinde temel ihtiyaçlar belirlenerek açlık sınırı ya da yoksulluk açığı hesaplanmaktadır. Açlık sınırı ile bir kişinin ya da ailenin yaşayabilmesi için gerekli temel ihtiyaçların neler olduğu belirlenmekte ve bu ihtiyaçları karşılayabilecek gerekli en az gelir bütçesi hesaplanmaktadır. Ve buna daha sonra aile büyüklüğü ve kişilerin yaş ve cinsiyet özelliklerine göre kalori ihtiyaçları eklenmekte ve fiyatlandırılarak “açlık sınırı” saptanmaktadır.³⁵

³³ Taşkın, s.157.

³⁴Yunus Taş ve Selami Özcan, “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, <http://avekon.org/papers/544.pdf>, (9 Ocak 2019), s.424.

³⁵ Songül Sallan-Gül, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, Yasemin Özdek (Ed.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde (107-118), Ankara: TODAİE, 2002, s.108.

1.1.4.2 Göreli Yoksulluk

Yoksulluğun bir diğer türü “görelî yoksulluk”tur. Görelî yoksulluk tanımı, ülkelerin tüketim alışkanlıklarına bağılı olarak geliştirilmiştir; bu yoksulluk türünde, mutlak yoksulluğun ele aldığı “minimum kalori ihtiyacının” yanı sıra kültürel ve toplumsal açıdan tüketim ihtiyaçlarını karşılayamayanlar da zorunlu görülen mallardan yoksun olarak değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, görelî yoksulluk kişisel kaynakların yetersiz olmasından dolayı birey ya da grupların toplumun genel refah düzeyinin altında kalması ve topluma sosyal açıdan katılmalarının engellenmiş olması durumunu içermektedir.³⁶

Ayrıca görelî yoksulluk, bireyin insanca bir yaşam sürdürmesi için yaşadığı toplumsal çevredeki temel altyapı, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumu olarak da ele alınmaktadır. Bu bağlamda görelî yoksullukta, bireylerin belirli bir yaşam düzeyine sahip olarak yaşamını sürdürebilmeleri için gerekli toplu taşıma, içme suyu, sağlık, eğitim ve kültürel etkinlikler gibi mal ve hizmetlerden yoksun olması durumları göz önüne alınmakta ve bunları karşılayacak gelir düzeyi saptanmaktadır. Bu gelirin altında gelire sahip olanlar, üstündekilerine göre yoksul kabul edilmektedir.³⁷ Görelî yoksulluğun ölçülmesinde “yoksulluk sınırı” kullanılmaktadır. Yoksulluk sınırı ile bir gelir seviyesi oluşturulmaktadır ve bu seviyenin altında kalanlar ‘yoksul’ olarak kabul edilmektedir.

Görelî yoksulluk ile mutlak yoksulluk arasında yoksulluğa yaklaşım ve ölçüm konusunda farklılıkların olduğu görülmektedir. Yoksulluğa yaklaşımda, mutlak yoksulluk maddi kaynaklardan yoksun olmayı temel alırken, görelî yoksullukta maddi yoksunluktan çok sosyal ve kültürel yoksunluklara atıf yapılmaktadır. Mutlak yoksullukta birey ya da hane halkının temel gereksinimleri karşılanamazken, görelî yoksullukta birey ya da hane halkının, toplumda yaratılmış refahtan yeterince yararlanamaması söz konusu olmaktadır.³⁸ Ayrıca mutlak yoksullukta sadece gıda unsuru

³⁶ Taşgın, s.158.

³⁷ Gül, s.109.

³⁸ Ak, s.302.

göz önünde bulundurulurken; göreceli yoksullukta, kişi başına ortalama gelir veya alt nüfus grubunun gelir payı dikkate alınmaktadır.³⁹ Temel ihtiyaçların belirlenmesi ve yaşam standardının ne olduğu ya da olması gerektiği konusundaki farklı anlayışlardan dolayı uluslararası kuruluşların mutlak ve göreceli yoksulluk hesaplamalarında kullandığı ölçütlerin değiştiği de bilinmelidir.⁴⁰

1.1.4.3 Birleşmiş Milletlerin Ortaya Koyduğu Yeni Bir Kavram: “İnsani Yoksulluk”

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) 1997 İnsani Gelişme Raporu ile ilk defa “insani yoksulluk” (human poverty) kavramı ortaya atılmıştır. İnsani yoksulluk kavramı; “okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenabilir hastalılara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden/ kapasiteden yoksun olmak” biçiminde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya (enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu) erişimin yokluğu ya da bunlara erişimin kısıtlanması yoksulluğun “insani” boyutunu oluşturmaktadır.⁴¹

İnsani yoksulluk; yeterli beslenememe, sağlık imkânlarından yoksunluk, evsizlik, eğitim imkânlarından yoksun olma, okumasını ve uygun bir şekilde konuşmasını bilmemek, herhangi bir işi olmamak, gelecekte korkmak, sağlıklı içme suyuna sahip olamamak, güçsüzlük ve özgürlüğün yetersiz oluşu anlamlarını da taşımaktadır. Ayrıca birçok durumda insani yoksulluk, kararlara katılmadan dışlanma, siyasi süreç, yönetim ve kültürel olaylara katılmada yoksunluk yaşama durumlarını içerebilmektedir.⁴² Öyleyse insani yoksulluk, “yoksulluk” sorununun hem maddi kaynak yetersizliğini hem de o toplumdaki asgari sosyal ve kültürel refah düzeyine sahip olamamaktan ötürü toplumun

³⁹ Ercan Dansuk, “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi” (DPT Uzmanlık Tezi, 1997), s.36.

⁴⁰ Gül, s.109.

⁴¹ Taş ve Özcan, s.425.

⁴² Faruk Sapancalı, “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”, D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.3, Sayı.2, 2001,s.128.

birçok alanından dışlanmayı içermesinden dolayı, mutlak ve görelî yoksulluğu da kapsayan bir yaklaşıma sahiptir.

1.1.4.4 Kronik Yoksulluk

Üzerinde durulması gereken bir diğerk yoksulluk türü “kronik yoksulluk ”dur. Kronik yoksulluğu, bir tek etmenin sonucu olarak görmek doğru değildir. Bu bağlamda kronik yoksulluk; büyük ölçüde maddesel yoksulluk, yeteneklerdeki aşırı yoksunluk ve kırılganlık arasındaki karşılıklı etkileşim ve bunların bileşimi şeklinde nitelendirilmektedir. Kronik yoksulluğun, bireylerin yaşamlarının uzun bir kesitinde devam ettiği ve büyük ölçüde de çocuklarına geçerek nesilden nesile aktarıldığı bilinmektedir. Kronik yoksullar için yoksulluğun salt düşük gelir sahibi olmak anlamına gelmediğı; açlık, kötü beslenme düzeyi, sağlıklı içme suyuna erişememe, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimden yoksun olma, ayrımcılık ve istismar anlamlarını da taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, en yalın biçimiyle kronik yoksulluk; salt ekonomik haklardan yoksun olma değil, aynı zamanda uzun süreli, şiddetli bir biçimde yaşanan ve nesilden nesile aktarılan yoksulluk anlamına gelmektedir.

Kronik yoksulluğun en önemli özelliğı “*bireylerin bu döngüyü kırıp yoksulluktan kurtulabilme olasılıklarının çok düşük düzeyde olması ya da neredeyse hiç olmaması*” şeklinde ifade edilirken; unsurları da süreklilik, sosyal destekten yoksunluk, yoksulluğun şiddetli biçimde yaşanması ve çok boyutlu yoksunluk olarak sıralanmaktadır.⁴³

Kronik yoksulluğun özellikle çocukları, yaşlıları, sakat ve güçsüz insanları etkilediğı saptanmıştır. Ayrıca kronik yoksulluk içinde olan insanların genelde etnik kimliğe, dine ya da dile dayalı sosyal ayrımcılığa maruz kaldıkları ve bu durumdaki insanların verimli kaynaklardan daha az yararlanabildikleri belirtilmektedir. Kronik yoksulluk riski yüksek olan kesimlerden birinin etnik gruplar olduğu ve bu bağlamda Çingene/Romanların ayrımcılığa, dışlanmaya ve kırılganlığa en fazla maruz kalan grup olarak, kronik yoksulluğu en ağır biçimde yaşadıkları görölmektedir.⁴⁴

⁴³ Hasan Ejder Temiz, “Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, **Çalışma ve Toplum**, 2008/2, ss.62-68.

⁴⁴ Temiz, ss.79-85

Çingene/Romanlar gelir düzeylerinin oldukça düşük ve belirsiz olmasından dolayı temel ihtiyaçlarını karşılamada zorlandıkları için “mutlak”, yaşadıkları toplumun en alt tabakasını oluşturdıkları ve refah düzeylerinin oldukça düşük olmasından dolayı “görelî” yoksulluğa maruz kalmaktadırlar. Çingene/Romanlarda, yeterli beslenememe, sağlık imkânlarından yoksunluk, evsizlik, eğitim imkânlarından yoksun olma, işsizlik, sağlıklı içme suyuna sahip olamama, toplumdan dışlanma ve ayrımcılığa uğrama gibi olumsuzluklar nedeniyle “insani yoksulluk” da görülmektedir. Çingene/Roman etnik grubunun, bu yoksulluk türlerini aynı anda yaşamaları ve yoksulluklarının nesilden nesile aktararak kalıcı boyutta olması ise, “kronik yoksulluk” içinde olduklarının göstergesidir.

1.1.5 Yeni Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk sorununun çok boyutlu ve karmaşık yapısı, yoksulluk yaklaşımları ve tanımlarında farklılığa neden olduğu gibi, yoksulluğu ortaya çıkaran ya da arttıran unsurların neler olduğu konusunda da çeşitliliğe sebep olmuştur. Bu yüzden yoksulluk çok çeşitli nedenlere bağlı olarak ele alınmaktadır. Yoksulluğun yaşandığı zaman ve mekâna göre nedenlerinde önemli değişiklikler görülmektedir. Bu bağlamda yoksulluğa hangi etmenlerin neden olduğu ve aynı zamanda yoksulluğun zaman içinde devam etmesine hangi etmen ve süreçlerin yol açtığı sorulmasının önem taşıdığı ve bunların sorulması gereken en temel sorular olduğu ifade edilmektedir.⁴⁵ Yoksulluk sorununun günümüze kadar artarak gelmesinde ve yapısal bir hal almasında birçok faktör etkindir. Ancak 1980 sonrası “yeni yoksulluk” olarak adlandırılan yoksulluğun ortaya çıkmasında yaygın olarak ele alınan nedenler; neo-liberal politikalar ve bu politikalar ile birlikte gelişen küreselleşme ve yapısal uyum programlarıdır. Ayrıca dönem, mekân, grup fark etmeksizin yoksulluk üzerinde oldukça etkili olan bir başka neden; “eğitim”dir. Sayılan bu nedenlerin yoksulluğa nasıl ve ne derece etkide bulundukları sırasıyla değerlendirilecektir.

1.1.5.1 Neo-liberal Politikalar

Bilindiği gibi, 1929’da kapitalizmin krize girmesinin ardından liberal anlayış yerini “Keynesyen” politikalara bırakmıştır. Keynesyen anlayış çerçevesinde refah

⁴⁵ Şenses, s.146.

devleti uygulamaları ile tam istihdam, genel refah düzeyinin artırılması, devlet eliyle her türlü kamu harcamalarının artırılması amaçlanmıştır. Bu süreçte yoksulluğun azaldığı konusunda yaygın bir görüş hâkimdir. 1970’li yıllara gelindiğinde, talep yönlü Keynesyen ekonomik uygulamalar çerçevesinde ortaya çıkan hızlı büyüme ve refah artışları, kapitalizmin yaklaşık olarak her elli yılda bir yaşadığı yeni bir krize girmesi ile tıkanmıştır. Gelişmiş ülkeler 1970’li yılların başında ekonomik krize girerken, gelişmekte olan ülkeler aynı süreçte borç krizine girmeye başlamışlardır. Yaşanan bu kriz ile kapitalist ekonominin yeniden yapılandırılması gereği duyulduğu ve böylece “yeni dünya düzeni” olarak ifade edilen bir yapının ortaya çıkmış olduğu ifade edilmektedir. Yeni dünya düzeni, kapitalizmin tüm dünyada egemen hale gelmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapıdaki dönüşümü ifade eden çok yönlü bir süreç olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, kapitalizmin uluslararasılaşması ve yeniden yapılanma süreci “yenidünya düzeni” olarak görülmektedir. Bu süreçte; neo-liberalizm, küreselleşme ve esnekleşme olmak üzere üç önemli unsurun ön plana çıkmıştır. 1980’li yıllardan beri hâkim olan yeni dünya düzeninin, içinde bulunan ekonomik krizin atlatılması konusunda belirli konularda başarı sağlarken, diğer taraftan özellikle çalışan kesimin sosyal bir kriz içine girmesine sebep olduğu ve böylece ekonomik krizi sosyal krize dönüştürerek çözümlenmeye çalışıldığı görülmüştür.⁴⁶

Yenidünya düzeni olarak adlandırılan bu sürecin önemli unsurlarından birisi, 1980 sonrası hemen hemen tüm dünyada uygulanmaya başlanan “neo-liberal” politikalar. 1970’lerde kapitalizmin girdiği krizden çıkması için çeşitli uygulamalar içeren neo-liberal politikalar çalışan kesimin aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Başta işgücü piyasası olmak üzere çeşitli alanlarda kâr maksimizasyonunu arttırmak için değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda ücretlerde, çalışma koşullarında, üretim yerlerinde ve üretilen ürünlerde değişiklikler yaşanmıştır. Ücretlerin düşürülmesi, çalışma koşullarının daha kötü ve güvensiz hale gelmesi sonucunda güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması, üretimin merkez ülkelerden çevre ülkelere kaydırılması, emek-yoğun üretim yerine teknolojiye dayalı üretimin yaygınlaşması ve böylece nitelikli emek

⁴⁶ Sapanca, *Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk*, ss.115-116.

istihdam edilmesi ile niteliksiz işgücüne ihtiyaç duyulmaması vb. neo-liberal politikaların “çalışan kesim” üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlardır.

Bu süreç işsizlik, eşitsizlik, dışlanma ve yoksulluk kavramlarını ağırlıklı olarak tartışılır hale getirmiştir. Yoksulluğun, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde hızla artarak yapısal ve küresel bir sorun haline dönüştüğü yaygın olarak ifade edilmektedir.⁴⁷ Bu bağlamda neo-liberal politikalar, yoksulluğu arttırıcı etkide bulunmuş ve yapısal bir sorun haline getirmiştir.

1.1.5.2 Küreselleşme ve Yapısal Uyum Programları

Yoksulluğu küresel bir sorun haline getiren bir diğer etmenin “küreselleşme” olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun temel nedenlerinden bir diğerini oluşturan küreselleşme, yeni dünya düzeninin en önemli dinamiğidir. Başlangıç tarihi konusunda tartışmalar olsa da özellikle 21. yüzyılın ekonomik ve politik sistemi olarak kabul edilen küreselleşmenin, tek yönlü olmayıp hem politik, hem ekonomik, hem de sosyokültürel değişimleri içeren karmaşık bir süreç olduğu söylenebilir.

Küreselleşmenin, iletişim, ulaşım, bilgi akışı ve tüketim alışkanlıkları bakımından dünyayı birbirine yakınlaştırmakla birlikte yeryüzünde var olan eşitsizliğin daha da artmasına neden olduğu belirtilmektedir. Küreselleşme ile yatırımların ve dünya ticaretinin dünyanın belirli bölgelerinde yoğunlaşması durumunun değişmediği ve hatta daha da arttığı, gelişmekte olan ülkeler arasında borç batağına batmış ülke sayısında artışlar meydana geldiği ileri sürülmektedir. Ayrıca dünyanın birçok ülkesinde “kumarhane ekonomisi” de denilen ve temelinde üretim olmayan bir rant ekonomisinin arttığı ve hem toplumlararası hem de toplum-içi kutuplaşmaların hızlandığı bir süreç yaşanmaktadır.⁴⁸

Karmaşık ve kutuplaştırmayı artırıcı özelliklerinin yanında, küreselleşmeyi karakterize eden iki özellik, sermaye birikim süreçlerindeki esneklikler ile bireysel olanın toplumsal olana önceliği, küreselleşme sürecini belirsiz ve riskli hale getirmiştir.

⁴⁷ Sapançalı, *Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk*, s.116.

⁴⁸ Sapançalı, *Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk*, ss.116-121.

1980’lerden itibaren ekonomik alandaki belirsizlik ve risklerin bu bağlamda tesadüf olmadığı vurgulanmaktadır. Belirsizlik ve risklerin ekonomik alanla sınırlı olmayıp toplumsal alanda da ortaya çıktığı ve toplumun tamamının güvensiz yaşamasına yol açtığı da eklenmektedir.⁴⁹

Küreselleşmenin tüm bu özellikleri içeren bir süreç olması yoksulluğu arttırmış, yapısal ve küresel bir hale getirmiştir. Küreselleşen yoksulluğu, artık geçim araçlarına erişememek ya da kişi veya hanehalkının yaşaması için gerekli olan asgari temel ihtiyaçları karşılayamaması biçiminde tanımlamanın yetersiz kalacağı çünkü bu süreçteki yoksulluğun boyutunun farklılık gösterdiği ve sosyal boyutunun ağırlık taşıdığı görülebilmektedir.⁵⁰ Küreselleşme sürecinin yoksulluk üzerindeki etkisinin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ağırlıklı olarak hissedildiği ve bu ülkelerde yoksulluğun boyutunun daha da derinleşmesine neden olduğunu söyleyebiliriz.

Küreselleşme sürecinde uluslararası kuruluşların yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusundaki ilgi ve uygulamalarının artması, yoksulluğun sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde mücadele edilmesi gereken bir sorun haline geldiğinin kabulünü göstermektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası kuruluşların hayata geçirilmesi ile küreselleşme sürecinin ivme kazandığı ve bunların küreselleşmenin temel aktörleri oldukları ifade edilmektedir.⁵¹ Ancak bu kuruluşların özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere uygulattıkları yapısal uyum politikalarının gelir dağılımının giderek bozulmasına, işsizliğin artmasına ve yoksulluğun daha da derinleşmesine yol açtığı konusunda yaygın bir görüş hâkimdir.⁵² Uyum programları çerçevesinde devlet harcamalarının kısıtlanması, sosyal hakların zayıflatılması ve tek tek ulus devletlere dayatılan “iktisadi zor” ile köşeye sıkıştırılmaları yoksulluğu arttırıcı sonuçlar doğurmuştur.⁵³

⁴⁹ İşaya Üşür, “Küreselleşme ve Yoksulluk”, Yasemin Özdek (Ed.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde (45-52), Ankara: TODAİE, 2002, ss.50-51.

⁵⁰ Özbudun, , *Küresel Bir ‘ Yoksulluk Kültürü’ mü?*, s.54.

⁵¹ Memiş, s.158.

⁵² Gül, s.107.

⁵³ Şule Daldal, **Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2010,s.169.

1.1.5.3 Yoksulluk ve Eğitim Arasındaki İlişki

Yoksulluğun, sanayi toplumunun ortaya çıkmasından bu yana en önemli nedeni “eğitimsizlik”tir. Yoksulluk ile eğitim arasında “kısır döngü” şeklinde ifade edilen bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk arttıkça eğitim imkânlarına erişim azalmakta; eğitim düzeyi düştükçe de yoksulluk artmakta ve böylece içinden çıkılmaz bir döngüye girilmektedir.⁵⁴ Yoksulluk ile eğitim arasında ters yönlü bir ilişki de mevcuttur: Eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk azalmakta, eğitim düzeyi düştükçe yoksulluk artmaktadır. Ayrıca eğitimsizlik-işsizlik-yoksulluk sarmalının olduğu da belirtilmektedir: Eğitim seviyesinin yüksek olmasının işgücü piyasasına katılım ve işgücü piyasası içinde yükselme ihtimalini arttırdığı ve böylece gelirin artacağı öne sürülmektedir. Bu sürecin ise yoksulluğu azaltıcı etkide bulunduğu ifade edilmektedir. Eğitim seviyesi düşüklüğünün de, işgücü piyasasına katılımı engellediği ve böylece yoksulluğu artıracağına altı çizilmektedir.⁵⁵ Bu da bir sarmal olarak karşımıza çıkar.

Yukarıda yer verdiğimiz yoksulluk nedenleri arasında neo-liberal politikaların ve küreselleşme sürecinin Çingene/Romanların yoksulluğunu derin ve keskin hale getirdiği ifade edilebilir. Çünkü bu süreçte Çingene/Romanların geleneksel meslekleri (sepetçilik, kalaycılık, demircilik) gelişen teknoloji karşısında yok olmaya başlamıştır. Geleneksel mesleklerine talebi yitiren ve istihdam alanında ayrımcılık ile karşılaşan Çingene/Romanların, iş bulmaları ya imkansızlaşmış ya da enformel sektör içinde düşük ve belirsiz gelirli işlere mahkum edilmişlerdir. Ancak Çingene/Romanların yoksulluğunda eğitimsizlik ana belirleyicilerden birisini oluşturmaktadır. Eğitim olanaklarından dışlanma, okula devam edememe, erken yaşta evlenme ve çalışma gibi olumsuzluklar Çingene/Romanların eğitim seviyelerinin düşük kalmasına neden olmakta

⁵⁴ Yusuf Alpaydın, “Türkiye’de Yoksulluk ve Eğitim İlişkisi”, *İLEM Yıllık*, 2008, Cilt.3, Sayı 3, https://www.academia.edu/7162941/T%C3%BCrkiyede_Yoksulluk_ve_E%C4%9Fitim_%C4%B0li%C5%9Fkileri (27 Nisan 2019), s.50.

⁵⁵ Şadan Çalışkan, “Eğitim-İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt.7, Sayı.13, 2007, ss.285-292.

ve bu durum nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu yüzden Çingene/Romanların yoksulluk ve eğitimsizliği arasında kısır bir döngünün olduğu söylenebilir.

Şimdiye dek aktarılan yoksulluk sorunu ve bu sorunun nedenleriyle ilgili kavramsal açıklamalar Çingene/Romanların yoksulluğunu anlamamıza yardımcı olacak nitelikteydi. Ancak Çingene/Romanların yoksulluğunun asıl nedenini “etnik kimlikleri” oluşturmaktadır. Bu yüzden “etnikleşen yoksulluk” kavramını ele almamız yerinde olacaktır.

1.1.6 “Etnikleşen Yoksulluk”: Çingene/Romanlar⁵⁶

Yoksulluğun, her birey ve grupta aynı boyutta yaşanmadığı ve etkilerinin farklılık gösterdiği bilinmektedir. Yaş, cinsiyet, etnisite, engellilik hali yoksulluğun etkilerinde belirleyici unsurlar olmaktadır. Bu bağlamda Çingene/Romanlar, etnik bir grup olarak yoksulluğu daha derin ve fazla yaşamaktadır. Çingene/Romanların yoksulluğunu ve boyutlarını anlayabilmek için yoksulluk ve etnisite arasında ilişki kurulması gerekmektedir.

Etnisite ve yoksulluk arasındaki ilişkinin boyutlarının net olarak anlaşılması için bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç olduğunu savunun Gün, tezinin temelini “etnikleşen yoksulluk” kavramı üzerine kurmuştur. “Etnikleşen yoksulluk” kavramsallaştırmasının sorunun varlığını ortaya koymaya ve sorunu daha görünür kılmaya yardımcı olacağı düşünülmekte ve etnikleşen yoksulluk kavramının, etnisite ekseninde yoksulluğun nasıl farklılaştığına dair vurgu yapmak ve anlamak açısından önem taşıdığı ifade edilmektedir. Birey ve grupların damgalanması nedeniyle yoksulluğun olduğu durumlarda etnikleşen yoksulluk kavramının sorunun daha net ifade edilmesini sağladığı da belirtilmektedir.⁵⁷ Etnik kökenine bağlı olarak eğitim, sağlık ve barınma haklarından yoksun olan ve ekonomik, sosyal ve daha birçok dışlanmaya maruz kalan Çingene/Romanların yoksulluk sorununun “etnikleşen yoksulluk” kavramı ile ele alınması hem sorunun ana nedeninin görülmesine hem de daha doğru çözümler üretilmesine yardımcı olacaktır.

⁵⁶ Bu başlık ve bundan sonra yer vereceğimiz “Etnikleşen Yoksulluğun Arka Planı” başlığı, Serap Gün’ün “Etnikleşen Yoksulluk: Çingeneler/Romanlar Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

⁵⁷ Serap Gün, “Etnikleşen Yoksulluk: Çingeneler/Romanlar Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2016), ss.31-32.

Çingene/Romanların etnik kökenine bağlı olarak yaşadıkları yoksulluk hem dünyanın farklı yerlerinde hem de Türkiye özelinde yapılan çok sayıda araştırma ile ortaya konulmaktadır. Birleşmiş Milletler 2014 İnsani Gelişme Raporunda Avrupa'nın en kırılgan etnik grubunun Çingene/Romanlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Çingene/Roman olmayanların % 9'unun, Çingene/Romanların ise % 30'unun günde 4,3 doların altında bir gelirle yaşadıkları saptanmıştır.⁵⁸ Bu sonuç ile Avrupa'da Çingene/Romanların etnik kimliklerine bağlı olarak yoksulluğa maruz kaldıkları görülmektedir. 2011 yılında gelire dayalı mutlak yoksulluğu temel alarak yapılan başka bir araştırmanın sonuçları ise şu şekildedir: Balkanlar'da Çingene/Romanlar % 37, Çingene/Roman olmayanlar ise % 15 yoksulluk içindedir. Çingene/Roman nüfusunun görece fazla olduğu Bulgaristan'da bu etnik grup üyeleri % 33 yoksulluk oranına sahiplerken, Çingene/Roman olmayanlar sadece % 5 yoksulluk oranına sahiptir. Yine Çingene/Romanların sayıca fazla olduğu Romanya'da yoksulluk oranları % 54 iken, Çingene/Roman olmayanların yoksulluk oranı % 13 olarak saptanmıştır. Çingene/Roman etnik grubu ile Çingene/Roman olmayanların kıyaslandığı bu çalışmada, yoksulluk açısından farkın en az olduğu ülke, Çingene/Romanların % 9, Çingene/Roman olmayanların ise % 5 yoksulluk oranına sahip olmasından dolayı Macaristan'dır.⁵⁹ 2016 yılında azınlıklar ve ayrımcılık temelinde yapılan bir araştırmaya göre, AB'nin % 17 olan yoksulluk ortalamasıyla karşılaştırıldığında Çingene/Romanların yoksulluk riskinin % 80 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Çingene/Romanların % 30'unun içme suyuna, % 40'ının ise banyo, tuvalet ve yatak odasına sahip olmadıkları saptanmıştır. Ayrıca 2015 yılında AB'de istihdamda olanların oranı % 70 iken, Çingene/Romanların sadece % 30'unun ücretli bir işte çalıştıkları gözlenmiştir.⁶⁰

Yukarıda aktarılan araştırmalarda, bir etnik grup olan Çingene/Romanların çoğu ülkede yoksulluğa daha fazla maruz kaldıkları ortaya konulmuştur. Çingene/Romanların etnik kimliklerine bağlı olarak yoksulluğa itildiği ülkelerden birisi de Türkiye'dir.

⁵⁸ UNDP, **Human Development Report 2014, Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience**, New York, 2014, ss.75-76.

⁵⁹ A. Ivanov ve J. Kagin, "Looking At Poverty From A Monetary, Perspective: Roma Poverty From A Human Development Perspective". **Roma Inclusion Working Papers**, İstanbul: UNDP, 2014, s.23.

⁶⁰ European Union Agency for Fundamental Rights, Second European Union Minorities and Discrimination Survey, 2017, <https://fra.europa.eu/en/press-release/2016/80-roma-are-risk-poverty-new-survey-finds> (27 Nisan 2019).

Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluğunun boyutu ikinci bölümümüzde detaylı olarak verilmeye çalışılacaktır. Bu yüzden şimdi etnik yoksulluğun ortaya çıkmasında ve kalıcı hale gelmesinde etkili olan etmenler ve bu etmenlerin kavramsallaştırılması üzerinde durulacaktır.

1.1.7 Etnikleşen Yoksulluğun Arka Planı

Yoksulluğun etnikleşmesi ve böylece belirli bir etnik grubun yoksulluğunun kalıcı hale gelmesinde birtakım unsurlar etkili olmaktadır. Çingene/Roman etnik grubuna yönelik önyargı, kalıpyargı, damgalama ve ayrımcılıkların onların yoksulluğunu ve dışlanmalarını arttırdığı ve derinleştirdiği görülmektedir. Hatta bu durum bir kısır döngü haline de gelebilmektedir. Bu yüzden etnikleşen yoksulluğun arka planını oluşturan önyargı, kalıpyargı, damgalama ve ayrımcılık kavramları ve bunların Çingene/Romanlara olan etkisinin açıklanması gerekmektedir.

1.1.7.1 Önyargı/Kalıpyargı/Damgalama

Önyargı “bir grubun üyelerinin bir başka grup hakkındaki fikirleri ve ona karşı takındığı tutum olarak” tanımlanmaktadır. İnsanların kendilerini özdeşleştirdikleri gruplara yönelik olumlu, diğerlerine karşı da olumsuz önyargılar besleyebildikleri bilinmektedir. Ayrıca önyargılı birisinin o gruba karşı tarafsız olma ihtimalinin ortadan kalktığı altı çizilmektedir.⁶¹ Önyargılar, önyargıyla yaklaştığımız kişi ya da gruplarla aramıza, en hafifinden fiziksel ya da sosyal mesafe koymamıza yol açmaktadır.⁶² Öyle ki “tembel”, “işe yaramaz”, “kirli”, “ahlaksız”, “hilekâr”, “büyücü”, “cadı”, “hain” gibi olumsuz önyargılar Çingene/Romanlar ile Çingene/Roman olmayanlar arasındaki günlük etkileşimi sınırlandırmaktadır.⁶³

⁶¹ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Şebnem Pala Güzel (çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008, s.538.

⁶² Melek Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (drl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.22.

⁶³ Süleyman İlhan ve Muhammet Fırat, “Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 27, Sayı. 2, 2017, s.270

Önyargı ve kalıpyargının birbirlerinden farklı, ama birbirini tamamlayan iki kavram olduğu belirtilmektedir. Kalıpyargı ve önyargının, insanın gerçekliğine ilişkin sosyal ve zihinsel temsillerini biçimlendirme işlevi gördükleri ifade edilmektedir. Kalıpyargılar “*belirli bir objeye ya da gruba ilişkin bilgi boşluklarını dolduran ve önceden oluşturulmuş birtakım izlenim, atıfların bütünü olarak zihnimizde oluşturduğumuz imgeler*” olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda yeni olgu, obje ya da grup ile karşılaştığımız zaman, onlarla ilgili bilginin bu tür imgeler ışığında biçimlendiğinin altı çizilmektedir. Örneğin, her “sarışın” yabancı turistin Alman olduğu, bütün Japonların “çalışkan” olduğu gibi olumlu kalıpyargıların yanında, tüm Çingene/Romanları “tembel, pis ve hırsız” olarak ele alan olumsuz kalıpyargılar da mevcuttur. Olumsuz kalıpyargılar, önyargıların oluşumunda etkili olmaktadır. Ayrıca kalıpyargıların, bir grubu diğer gruplardan ayırma, değerlendirme ve farklılaştırma gibi işlevlerinin olduğu da ifade edilmektedir.⁶⁴ Belirli bir grubu sevmediğini dile getirmenin bir önyargı, o grubu sevmeme gerekçesi olarak dillendirilen, grup üyelerine yüklenmiş özelliklerin birer kalıpyargı olduğu bilinmelidir.⁶⁵

Kalıpyargıların, kültürel anlamların içine gömülü olduğu ve gerçekliği açıkça çarpıttıklarında bile kolay kolay aşınmadıkları üzerinde durulmaktadır.⁶⁶ Bu bağlamda kalıpyargılarla uğraşmanın zor olduğu ve kalıpyargıların kısmen de olsa bir “doğruluk payı” taşıdıkları söylenebilir. Örneğin “Çingene/Romanlar hırsızdır” kalıpyargısını ele alalım. Bütün gruplar arasında olduğu gibi Çingene/Roman etnik grubu arasında da hırsızlar mevcuttur ancak bu kalıpyargıyı bütün gruba mal etmemek gerekmektedir. Kalıpyargılar ile bir grubun tüm üyelerini aynılaştırılmamalı, insanlar bireysel niteliklerinden soyutlanarak damgalanmış bir grubun üyesi haline getirilmemelidir. Örneğin bir Çingene/Roman dünyanın en dürüst insanı olsa bile iş bulması zor olmaktadır, çünkü insanlar onu mevcut kalıpyargılarla değerlendirmektedirler.⁶⁷

⁶⁴ Göregenli, ss.23-24.

⁶⁵ H. Andaç Demirtaş Madran, “ Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (drl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 32-33.

⁶⁶ Giddens, s.538.

⁶⁷ Kenan Çayır, “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (drl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012,s.12.

Önyargı ve kalıpyargılar kadar etkili olan diğer unsur da “damga/damgalama” dır.

Goffman damga kavramını “*sosyal açıdan tamamen kabul görme vasfından men edilmiş bireyin durumu olarak*” tanımlamaktadır. Bir yabancıyla karşılaştığımızda, o kişiyi baştan aşağı kötü, tehlikeli veya zayıf biri kategorisine sokabildiğimiz ve böylece karşımızdaki yabancının zihnimize sağlıklı ve sıradan bir kişi olmaktan çıkıp lekeli ve sakat birine indirgendiği ifade edilmektedir. Böyle bir sıfatın, özellikle de “itibarsızlaştırıcı” etkisi çok kapsamlıysa bunun bir “damga” olduğunun altı çizilmektedir.⁶⁸

Goffman, üç ayrı damga tipinden söz etmektedir: Birincisi, bedenin korkunçlukları, muhtelif fiziki deformasyon; ikincisi, zayıf irade, doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları -örneğin ruh bozukluğu, hapis yapmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, intihar girişimi-; üçüncüsü, ırk, ulus, din ve etnik kökene bağlı damgalar –ki soy bağıyla aktarılabilmektedir-.⁶⁹ Çingene/Romanlar bu üç damga tipinden üçüncüsü olan etnik damgalamaya maruz kalmaktadırlar.

Gruplararası eşitsizliğin hüküm sürdüğü modern toplumlarda, bazı grupların diğerlerine oranla daha baskın, hâkim ve güçlü olduğu ve bu baskın grupların azınlık ya da alt konumlu olarak adlandırılabilen zayıf grupları damgalama, tanımlama ve etiketleme yoluyla dışlayabildikleri öne sürülmektedir. Damgalamayla birlikte baskın gruplar zayıf gruplarla ilgili kalıpyargılar da üretebilmektedirler.⁷⁰ Damgalama belirli bölge üzerinden yani “mekânsal” olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yılığür, mekânsal damgalamanın, damgalananları zayıflattığını ve devletin koruyucu hizmetlerinden yararlanma düzeylerini olabildiğince azalttığından söz etmektedir.⁷¹ Çingene/Romanlar etnik kökenlerine bağlı olarak “mekânsal damgalamaya” ağırlıklı bir şekilde maruz kalmaktadırlar. Bir mekânın “Çingene/Roman mahallesi” olarak damgalanması o mahallede yaşayanların sosyal, ekonomik alanlardan dışlanmasına neden olmaktadır.

⁶⁸Erving Goffman, **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**, Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014, ss.23-31.

⁶⁹ Goffman, s.33.

⁷⁰ Çayır, s.11.

⁷¹ Egemen Yılığür, “Bir Biyopolitik Süreç Olarak Mekânsal Damgalama: Hacıhüsrev Örneği”, *METU JFA*, 2018, (35:1), <http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/articles/metujfa2018105.pdf>, (27 Nisan 2019), s.112.

Ayrıca işyerinde, okulda ya da herhangi bir mekânda yaşanan ve faili belli olmayan suçlarda öncelikle Çingene/Roman ve mahallelerinin sakinleri suçlanmakta ve bu şekilde mekâna ya da etnik gruba dayalı bir damgalama ortaya çıkmaktadır.⁷²

Türkiye’de Çingene/Romanların gündelik dildeki algılanış biçiminde ilk dikkati çeken “Çingene” sözcüğünün çeşitli sözlüklerde yer alan “Çingene kavgası”, “Çingene parası”, “Çingen Çingene çatmayınca kasnak boğaza geçmez”, “Buçuk millet”, “Çingene düğünü”, “Çingeneleşmek”, “Çingene borcu”, “Çingene pazarlığı” gibi tanımlama ve nitelermelerin Çingene/Romanlara yönelik kalıpyargı ve önyargıları pekiştirici işlev gördüğü bilinmektedir.⁷³ Ayrıca Türkiye’de Çingene/Romanlar “tembel”, “pis”, “çalışmayı sevmez”, “günü kurtarmaya yönelik hareket eden”, “eğlenmeyi ve dans etmeyi seven”, “hırsız” gibi olumsuz kalıpyargı ve önyargılara da maruz kalmaktadırlar. Sadece Türkiye’de değil dünyanın birçok yerinde Çingene/Romanlar, damgalama/önyargı/kalıpyargı üçlüsüne aynı anda maruz kalmaktadır. Bu durum ise, onların hem yoksulluk hem de dışlanma sorunlarının derin ve sürekli hale gelmesine neden olmaktadır. Bu üç kavram ile ilişkili olan ve etnikleşen yoksulluğu üreten bir diğer davranış ise ayrımcılık kavramı ile ifade edilmektedir. Ayrımcılık yoksulluk ve dışlanmaya etkisinin daha fazla olmasından dolayı ayrı bir başlık altında daha detaylı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.7.2 Ayrımcılık

Ayrımcılık; hukukla, adaletle, eşitlikle, sosyal bilimlerle ve en çok da günlük yaşamlarımızla ilgili bir kavramdır. Ayrımcılık “*insanlar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan ve her birimizle ilgili zihinsel kaynakları ve nedenleri olan insani bir sorun*” olarak ele alınmaktadır. İnsanlar arasındaki eşitlik fikri ve ilkesi, her insanın doğuştan eşit

⁷² Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA), *Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Zonguldak Roman Araştırması*, 2015, s. 9.

⁷³ İlhan ve Fırat, s.271.

olduğuna dayanmaktadır. İnsanlar dünyanın neresinde, hangi ten rengiyle, hangi cinsiyet ya da cinsel yönelimle, hangi etnik kökene, dine, mezhebe ait olarak doğarlarsa doğsunlar, insan olarak eşit oldukları vurgulanmaktadır. Ayrımcılığın, bu eşitlik ilkesine dayalı olarak ortaya çıktığı ve insanlar arasındaki ilişkide dışlayıcı bir yapıya hizmet ettiği ifade edilmektedir. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan farklı etnik kökene, dini inanca, mezhebe mensup insanların, farklı ten renklerine sahip kimselerin ayrımcılığa uğradıkları ve bu gruplara uygulanan ayrımcılığın, temel insan haklarının ihlali olduğunun fark edilemeyecek kadar normalleşmiş durumda olduğu, hatta bazen bir kader gibi algılandığı belirtilmektedir. Ancak evrensel ve yaygın bir olgu olan ayrımcılığın insanlığın kaderi olmadığı, önyargılardan beslenen bir dışlama, tahakküm ve yerleştirme mekanizması olarak ele alınmasının gerekliliğı üzerinde durulmalıdır.⁷⁴

Temel insan haklarının ihlal edilmesi ve bu bağlamda insani bir sorun olarak da ele alınan ayrımcılık önyargı ile ilişkilendirilmekte ve önyargıların davranışa dönüşmüş hali “ayrımcılık” olarak ifade edilmektedir. Ayrımcılık şu şekilde kendini gösterir: Dış gruba önyargıyla yaklaşılması nedeniyle iç grup-dış grup ilişkisinin zorlaşması sonucunda dış grup sosyal ya da fiziksel olarak uzakta tutulur ve bu durum kalıcı bir şekilde devam eder. Toplumsal grup ve katmanların, çeşitli özellikleri açısından bir hiyerarşi içinde örgütlenmelerine bağlı olarak önyargı ve ayrımcılığın ortaya çıktığı ve toplumdaki hiyerarşi, örgütlenme ve adaletsizliğin artışına bağlı olarak dezavantajlı gruplara yönelik önyargı ve ayrımcılığın artış gösterdiği ileri sürülmektedir.⁷⁵ Bu yüzden ayrımcılık, her türlü fark ya da ötekilik ilişkisini bir iktidar ilişkisine, bir hiyerarşi meselesine dönüştüren kültürel/politik bir tutumdur.⁷⁶

Ayrımcılık, damgalama ve kalıpyargılara bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Öyle ki damgalanmış grupların, kendileriyle ilgili kalıpyargılara uyduğunda toplumsal bir ayrımcılık sorununun olmadığı belirtilmektedir. Örneğın bir Çingene/Romanın sokakta çiçek satması ya da müzisyenlik yapması sorun yaratmaz, ancak bir

⁷⁴ Göregenli, ss.18-20.

⁷⁵ Göregenli, s.22.

⁷⁶ Bülent Somay, “Ayrıarak Birleştirmek Mümkün mü?”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (drl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.100.

Çingene/Roman siyasetçi olmak istediğinde bunun kendisine verilen kalıpyargılara uygun olmadığı için ya sorun çıkacağı ya da bunun mümkün olmayacağı düşünülür.⁷⁷ Bu bağlamda Çingene/Romanlara yönelik önyargı, kalıpyargı ve damgalamalar onların, ayrımcılığa maruz kalmalarında da temek belirleyici olmaktadır.

Tepe, ayrımcılığı farklı bir açıdan ele almaktadır. Ne tür ayrımcılıktan söz edilirse edilsin ayrımcılığın her zaman bir sonuç olduğunu ileri sürmektedir. Bu yüzden ayrımcılığın belirli bir etik bakışın ya da etikten yoksun bir bakışın ve tutumun sonucu olarak temelde etik bir sorun olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda ayrımcılık “*aynı olduğu ya da aynı değeri taşıdığı düşünülen şeylerden birinin diğerinden veya diğerlerinden farklı bir muameleye tabi tutulması ya da öyle olduğunun düşünülmesi durumu*” olarak tanımlanmaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla ayrımcılıktan söz edebilmek için hem ayrımcılığın ya da ayrımcılık olduğu düşünülen bir durumun olması, hem de birilerinin bunun farkına vararak bunu dile getirmesi gerekmektedir.

Ayrımcılık başka bir açıdan değer sorunuyla ilgili olarak ele alınmaktadır. Çünkü ayrımcılığa etik açıdan sorunlu ya da etik olmayan kimi değerlendirmelerin yol açtığı belirtilmektedir. Bu yüzden ayrımcılık yapan her kişinin bir değerlendirme hatası yaptığı ve yanlış bir eylem gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca değerlendirmede, değerlendirilenin konuyla doğrudan ilgisi olmayan unsurlarının merkeze alındığı ya da onların değerlendirmede belirleyici olmasına izin verildiği vurgulanmaktadır.⁷⁹ Bu unsurlar; cinsiyet, etnik köken, yaş, dil, din olarak sıralanabilir ve değerlendirilenin bu unsurların en az biri çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Çingene/Romanların değerlendirilmelerinde etnik kökenlerinin temel alındığı ve bu değerlendirmeye bağlı olarak ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır.

Ayrımcılığı bencillik olarak gören ve “*bencilliğin toplumsallaşmış biçimi*” şeklinde ifade edenler de bulunmaktadır. Bunun bir düşünce olmaktan çok bir duygu olduğu ve birilerinin bizden aşağı bir durumda olduğu, en azından bizim

⁷⁷ Çayır, s.12; Hasan H. Taylan ve İsmail Barış, **Romanlar ve Sosyal Dışlanma**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015, s.10.

⁷⁸ Harun Tepe, “Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık”, **FELSEFELOGOS**, Cilt.9, Sayı,29, (Nisan 2006), .32.

⁷⁹ Tepe, ss.32-33.

özelliklerimizden çok daha başka özelliklerle donanmış olduğu inancına dayandığı ileri sürülmektedir.⁸⁰

Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komitesi ise ayrımcılığı şu şekilde tanımlamaktadır:

*“Ayrırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak...” uygulamalar.*⁸¹

Ayrımcılığın, çok boyutlu bir sorun olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ayrımcılık, kişilerin kişisel bir takım özelliklerinden kaynaklanabildiği için *psikolojik*; toplumsal ve gruplararası ilişkiler etrafında şekillenebildiği için *sosyolojik*; hukuktaki eşitlik ilkesini zedelediği için *hukuki*; siyasi kararlar ve ülkedeki düzenlemelerden kaynaklandığında ya da düzenlemeler ve kararlar yoluyla önlenemediğinde *siyasi* bir sorun olarak ele alınabilir. Diğer taraftan ayrımcılığın temel insan hakları ihlali ve bir insanlık sorunu olduğunun da altı çizilmektedir.⁸²

Çingene/Romanların etnik kökenlerine bağlı olarak maruz kaldıkları ayrımcılığın daha net anlaşılması için ayrımcılık türlerine de bakılması yerinde olacaktır. Pincus ayrımcılık türlerini üçe ayırmaktadır: Bireysel ayrımcılık, kurumsal ayrımcılık ve yapısal ayrımcılık.

Bireysel Ayrımcılık: *“İrk/etnik köken/cinsiyet temelli herhangi bir grubun üyesi bireyin, başka bir ırk/etnik köken/cinsiyet temelli grubun üyesine yönelik ayırıcı ve/veya olumsuz sonuçlar içeren davranışlarda bulunması”* olarak ifade edilmektedir.

Kurumsal Ayrımcılık: *“Toplumda baskın olan (ırk/etnik köken/ cinsiyet temelli) kurumların politikalarını ve bu kurumları kontrol eden, azınlık olan (ırk/etnik köken/*

⁸⁰ Afşar Timuçin, “Ayrımcılık”, **FELSEFELOGOS**, Cilt.9, Sayı.29, (Nisan 2006), s.37.

⁸¹Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin 18 Nolu Genel Yorumu: Ayrımcılık Yasağı için bkz: [https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde İnsan Haklari Yorumlari 1981 2006.pdf](https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde%20Insan%20Haklari%20Yorumlari%201981%202006.pdf) (25 Nisan 2019), s.43.

⁸² Duru Şahyar Akdemir, “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve ‘Pozitif Ayrımcılık’”, **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, , Cilt.3, Sayı. 4, 2014, s.890.

cinsiyet temelli) gruplara karşı ayırıcı ve/ veya olumsuz etkileri olan politikaları uygulayan bireylerin davranışları”dır.

Yapısal Ayrımcılık: *“Toplumda baskın olan kurumların görünüşte tarafsız olan ama azınlık gruplara karşı ayırıcı ve/veya zararlı etkiler doğuran politikaların ve bu politikaları uygulayan ve kontrol eden bireylerin davranışları” olarak ele alınmaktadır.*⁸³

Çingene/Romanların hem bireysel hem de yapısal ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilebilir. Ayrıca Çingene/Romanların maruz kaldığı ayrımcılık “etnik ayrımcılık” kavramı ile de ifade edilebilmektedir. Etnik ayrımcılık, kişilerin etnik kimlikleri nedeniyle farklı bir muameleye maruz kalmalarıdır. Etnik grupların, ayrımcılık sebebiyle temel bir takım haklara erişemedikleri ve bu hakların başında istihdam, sağlık ve barınma haklarının geldiği bilinmektedir. Ayrımcılığın, özellikle de etnik temelli ayrımcılığın insana ilişkin bilgisizlikten kaynaklandığı ve ayrımcılık yapan(ların) bilgisizliği giderilmedikçe, ayrımcılığın da ortadan kalkmayacağı vurgulanmaktadır.⁸⁴ Çingene/Roman etnik grubuna ilişkin dışlanma, önyargı ve ayrımcılığın da onlara ilişkin bilgisizlikten kaynaklandığı yaygın olarak ifade edilmektedir. Bu saptamaların ışığında Çingene/Romanların yoksulluğunun temel nedeninin, onların etnik kökenine yönelik önyargı, kalıpyargı, damgalama ve bunlarla ilişkili olarak ortaya çıkan ayrımcılıktan kaynaklandığı ve tüm bunların yoksulluk sorununu kalıcı hale getirdiği söylenebilir.

Yeni yoksulluğun, kapsamı altına aldığı geniş yığınları, istihdam, toplum, siyaset vb. alanlardan dışladığı ve onların sağlık, ruhsal ve fiziksel bütünlüklerini, yaşamlarını ve geleneklerini riske soktuğundan bahsedilmişti. Yeni yoksulluk nasıl ki “yoksulluk” kavramının yetersiz kaldığı bu geniş yığınların sorunlarını ifade etmek için kullanılmaya başlandıysa, bu süreçte sosyal dışlanma kavramı da yoksulluğu kapsayıcı özelliğiyle literatürde artan bir şekilde yerine almıştır. Toplumda yer alan kadın, yaşlı, engelli ve etnik grupların maruz bırakıldıkları sorunlar sadece bölüşüm sorununu ele alan “yoksulluk” ile açıklanamaz boyuta ulaşmıştır. Bu yüzden yoksulluğu da kapsayan bir

⁸³ Fred L. Pingus, “Discrimination Comes in Many Forms: Individual, Institutional, and Structural”, 1996, Vol.40, No.2, <https://www.extension.iastate.edu/4hfiles/StaffDocs4H/2014YouthFest/DiscriminationComesInManyForms.pdf> (27 Nisan 2019), s.186.

⁸⁴ Duru Şahyar Akdemir, “Ayrımcılıkla Mücadele: Çingenelere Yönelik Ayrımcılık Kapsamında Pozitif Ayrımcılık Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2015), ss.27-34.

özelliğe sahip ve toplumun her alanından dışlanmayı ifade eden “sosyal dışlanma” kavramına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Çingene/Roman etnik grubunun sadece yoksulluk sorununu ele almak, yaşadıkları sorunların eksik yansıtılmasına neden olacağı için konunun tam olarak anlaşılmasını engelleyecektir. Çingene/Romanlar yoksulluğun yanı sıra sosyal dışlanma sorununa da maruz kaldıklarından dolayı sosyal dışlanma kavramı üzerinde de durulması gerekmektedir.

1.2 SOSYAL DIŞLANMA

Bu bölümde sosyal dışlanma kavramının genel çerçevesinin çizilmesi amaçlanmaktadır. Bu yüzden sosyal dışlanma kavramı, sosyal dışlanma kavramının kökeni ve gelişimi, tanımı ve boyutlarının açıklandığı üç ayrı başlık altında detaylı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

1.2.1 Sosyal Dışlanma Kavramının Kökeni ve Gelişimi

Sosyal dışlanma kavramı, 1960’lı yıllarda Fransa’da kullanılmaya başlanmıştır. Politikacılar, gazeteciler, kamu görevlileri ve akademisyenler yoksullardan üstü kapalı ve ideolojik bir şekilde “dışlanmışlar” olarak söz etmişlerdir. Sosyal dışlanma kavramını ilk kez kullananın ve bu kavramı ortaya çıkaranın 1974 yılında Chirac Hükümeti döneminde Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olan Rene Lenoir olduğu belirtilmektedir. Rene Lenoir, Fransız nüfusunun onda birinin dışlanmışlardan oluştuğunu öne sürmüştür. Bu dışlanmışlar; zihinsel ve fiziksel engelliler, intihara meyilli insanlar, yaşlı ve engelliler, istismara uğramış çocuklar, madde bağımlıları, suç işlemiş olanlar, tek ebeveynli aileler, çok sayıda probleme sahip olan aileler, marjinal ve asosyal insanlar ve diğerleri “sosyal uyumsuzları” oluşturur şeklinde sıralanmıştır.⁸⁵ Lenoir, sosyal dışlanma kavramını ekonomik temelli olarak ele almamıştır. Lenoir, sosyal dışlanma kavramı ile yoksullar dışında, suçlular, madde bağımlıları, farklı etnik kökene sahip olanlar gibi çeşitli nedenlerle toplumun dışında kalanları ele almıştır. Sosyal dışlanma kavramının Fransa’da

⁸⁵ Hilary Silver, “Social exclusion and social solidarity: Three paradigms”, 1994, Vol.133, <https://www.researchgate.net/publication> (6 Ekim 2018), s.532.

ortaya çıkmasının nedeni olarak, o dönemde İngiliz kökenli ‘yoksulluk’ kavramının yaygın olmaması gösterilmektedir.⁸⁶

1960’lı yıllarda Fransa’da “sosyal dışlanma” kavramının ilk olarak ele alınmasının ardından 1980’lerle birlikte dışlanma kavram küresel hale gelerek Avrupa ve diğer ülkelerde de kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal dışlanma kavramının yaygınlaşmasında, 1970 krizinin ardından uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar ve bu bağlamda gündeme gelen yeniden yapılanma sürecinin yarattığı işsizlik ve yoksulluğun artması ve bu iki sorunun yapısal bir hal alması belirleyici olmuştur.⁸⁷

1990’li yıllarda yoksul ve dezavantajlılara yönelik ilgide artışlar gözlenmiştir. 1970 ve 1980’li yıllar boyunca Avrupa Komisyonu “yoksulluk söylemini” başta İngiltere ve Almanya olmak üzere bazı hükümetlerin istememesine rağmen araştırmalarında ve dezavantajlı kesime yönelik projelerinde öncelikli olarak kullanmıştır. Ancak 1990’lı yıllara gelindiğinde Avrupa Komisyonu “yoksulluk” kavramı yerine “sosyal dışlanma” kavramına yer vermeye başlamıştır. 1989 yılında Avrupa Bakanlar Konseyi’nin sosyal dışlanmaya ilişkin önerisinin kabul edilmesi ve 1990 yılında “gözlemevi” olarak adlandırılan ve ulusal eğilim ve politikaların görülmesi amaçlanan araştırma ağının kurulmasıyla sosyal dışlanmaya olan ilginin daha da arttığı görülmektedir.⁸⁸ 1980 sonrası tüm Avrupa ülkelerinde neo-liberal politikaların benimsendiği ve bu doğrultuda yapısal uyum programlarının uygulandığı bir döneme denk gelmektedir. Bu süreçte yoksulluğun ve işsizliğin artış gösterdiği ve sosyal dışlanmaların daha görünür hale geldiği bilinmektedir. Bu yüzden yoksulluk ve sosyal dışlanma ile birlikte mücadele yoluna gidilmiştir.

1980’li yıllara gelindiğinde tüm Avrupa ülkelerinde uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların ve yapısal uyum programlarının, küreselleşmenin yaygınlaşmasının ve sosyal devlet anlayışının gerilemesinin sonucu olarak tüm dünyada eşitsizliğin, adaletsizliğin, güvencesizliğin artması ile işsizliğin, yoksulluğun,

⁸⁶ Arjan de Haan, “Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation” , January 2000, https://www.researchgate.net/publication/237389092_Social_Exclusion_Enriching_the_Understanding_of_Deprivation (12 Aralık 2018), s.23.

⁸⁷ Taşkın, s.162.

⁸⁸ Graham J.Room, “Social Exclusion, Solidarity and The Challenge of Globalization”, *International Journal of Social Welfare*, 1999, Vol. 8, No.3, <https://researchportal.bath.ac.uk/en> (17 Ekim 2018), s.166.

gettolaşmanın, ekonomik durgunluğun ve sosyal güvencesizliğin artışıyla karşı karşıya kalınmıştır. Tüm bu sorunlar ekonomik temelli olarak ortaya çıkmayan sosyal dışlanma kavramının bir yandan ekonomik, sosyal ve siyasal diğer yandan yaygın bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda sosyal dışlanma kavramının, “Avrupalı” bir kavram olarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Ayrıca sosyal dışlanma kavramının küreselleşmenin bir alt kavramı olduğu da belirtilmektedir.⁸⁹

Başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada yaygın olarak kullanılan ve bir sorun teşkil ettiği üzerinde anlaşılan sosyal dışlanma konusuna ilişkin mücadele yolları da aranmaya başlanmıştır. Avrupa Birliği’nin sosyal dışlanmayla mücadele yaklaşımının çok boyutlu olduğu ve başta istihdam olmak üzere, gelir dağılımı, yoksulluk, eğitim, konut, sağlık hizmetleri ile sosyal güvenlik sistemini kapsayan geniş bir stratejiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Sosyal dışlanma ile mücadelenin Amsterdam Anlaşması ile başladığı, istihdam edilebilirliğin artırılmasının başlıca hedef olarak belirlendiği ve bu kapsamda aktif içerme anlayışı ile sosyal içerme programlarına yön verildiği belirtilmektedir.⁹⁰

Birleşik Krallık ise, 1998’den sonra başbakan tarafından kurulan ve doğrudan kabineye karşı sorumlu olan özel bir Sosyal Dışlanma Birimi (SEU) kurmuştur. Ancak SEU’nun hiçbir zaman sosyal dışlanmanın tüm boyutlarına müdahale amacı taşımadığı, tam tersine evsizlik, okuldan dışlanma, erken dönem hamilelik gibi az sayıda sosyal politika önceliklerine yer verildiği vurgulanmaktadır. 1997 yılında kamu tarafından finanse edilen bir araştırma merkezi olan “Sosyal Dışlanma Analiz Merkezi (CASE)” ise, sorunun teorik ve ampirik boyutlarını keşfetmek için kurulmuştur. 2002 yılında yayınlanan ilk raporlarında araştırmacılar, dışlanma fikrini aşağıda sıralanan temel bazı sosyal faaliyetlere katılamama olarak tanımlamaktadırlar: *Tüketim* (mal ve hizmetleri satın almak), *siyasal katılma* (yerel ve ulusal karar alma süreçlerine katılmak) ve *sosyal etkileşim* (aile, arkadaş ve topluluklarla etkileşim halinde olmak).⁹¹

⁸⁹ Seyhan Erdoğan, “Sosyal Politikada ‘Avrupalı’ Bir Kavram: Sosyal Dışlanma”, *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı.75, (Temmuz-Ağustos 2004).

⁹⁰ Sinem Yıldırım, “Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 2014, ss. 104-105.

⁹¹ Pete Alcock, Margaret May ve Karen Rowlingson, *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011, ss.182-183.

1.2.2 Sosyal Dışlanmanın Tanımı

Sosyal dışlanma kavramına ilişkin üzerinde anlaşılmış ortak bir tanım mevcut değildir. Sosyal dışlanma kavramı, çeşitli ekonomik, sosyal ve politik yönleri kapsadığı için belirsiz ve çok anlamlıdır ve bu belirsizlikten ötürü, onu diğer sosyal dezavantaj kavramlarından ayırmakta oldukça zorlanılmaktadır.⁹² Bu bağlamda eşitsizlik, yoksulluk, ayrımcılık kavramlarıyla birlikte sosyal dışlanma kavramı ele alınmakta ve aralarındaki ilişkilerin boyutu açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak sosyal dışlanma kavramının eşitsizlik, işsizlik, yoksunluk ve yoksulluk gibi olgularla birlikte açıklanmasının, başka bir deyişle işsizlik, yoksulluk ve eşitsizliğe maruz kalmış bireylerin aynı zamanda dışlanmış olduğunu belirtmenin doğru bir yaklaşım olmadığına altı çizilmektedir. Çünkü hem sosyal dışlanma sorununun her ülkede ve her toplumda farklı anlam ve biçimlerde algılandığı hem de her yoksul, işsiz dışlanmaya maruz kalmasının söz konusu olmadığı vurgulanmaktadır.⁹³

Avrupa Birliği sosyal dışlanma kavramını şu şekilde ele almaktadır:

*Sosyal dışlanma, belirli kesimin ya da kişilerin yoksulluk, temel yetenek ve yaşam boyu öğrenme imkânlarından yoksunluk ve uğradıkları ayrımcılıktan dolayı toplumun dışına itilmesi ve topluma katılımlarının engellenmesi sürecini ifade etmektedir. Sosyal dışlanma hem iş, gelir ve eğitim imkânlarına erişime hem de toplumsal ve çevresel ilişkiler ve etkinlikler kurmaya engel olmaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan kişilerin sahip oldukları güç ve karar alma süreçlerine katılımları oldukça sınırlı olduğundan dolayı, günlük yaşamlarında onları etkileyen kararların alımında kontrolü ele geçirme bakımından kendilerini genelde güçsüz ve aciz hissettikleri ifade edilmektedir.*⁹⁴

Avrupa Birliği'nin tanımı sosyal dışlanma kavramının çok boyutlu özelliği hakkında bilgi vermektedir. Çünkü sosyal dışlanma, tek bir alana katılımı değil, ekonomik, sosyal ve siyasal olmak üzere toplumsal yapının tüm alanlarına katılımı olumsuz etkilemekte ve engellemektedir.

⁹² Abdülkadir Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, 4. Baskı, İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2017, s.283.

⁹³ Faruk Sapanca, **Sosyal Dışlanma**, İzmir: D.E.Ü Rektörlüğü Matbaası, 2003, s.20.

⁹⁴ Joint Report on Social Inclusion (2005). European Commission, Brussels. http://ec.europa.eu/employment_social/socprot/socincl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf (6 Aralık 2018), s.8.

Room ise, “sosyal dışlanma” kavramını beş ana unsur etrafında ele almaktadır:

1) Sosyal dışlanma kavramı çok boyutludur ve ekonomik dışlanmadan başka birçok dışlanma türünü barındırmaktadır. Birden çok dezavantaja sahip olan kişi, grup ya da toplumların ele alınmasında kullanılan bir kavramdır.

2) Sosyal dışlanma dinamik bir özelliğe sahiptir ve bir süreç içermektedir.

3) Yoksulluk, kişi ya da hane halkının “ekonomik kaynaklarının” yetersizliğine odaklanırken; sosyal dışlanma, yerel toplumlara katılım yetersizliğinin üzerinde durmaktadır.

4) Yoksulluk ve sosyal dışlanma “dağılım” konusunda da farklı özelliklere sahiptirler. Yoksulluk öncelikli olarak, birey veya hane halkının maruz kaldığı kaynak yetersizliğine karşı, kaynakların yeniden dağılımı meselesine odaklanırken; sosyal dışlanma tam tersi olarak, sosyal katılımdaki yetersizlik, sosyal birleşme eksikliği ve güçsüzlük gibi ilişkisel meselelere odaklanmaktadır.

5) Sosyal dışlanma kavramı kültürel ayrışma, ilişkisel bağların kopuk olması, topluma katılım yetersizliği gibi birçok sorunu bir arada yaşayanları ele almak için yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁵

Yukarıda sıralanan beş unsur çerçevesinde, sosyal dışlanma kavramının dinamik bir özelliğe sahip olduğu ve süreç içerdiği ifade edilebilir. Aynı zamanda yoksulluğun ekonomik vurgusuna karşı sosyal, kültürel ve siyasal alanları da içermesinden dolayı yoksulluğu da kapsayan daha geniş bir kavram olduğu görülmektedir.

Sosyal dışlanma genel olarak şu şekilde tanımlanmaktadır:

Belirli bireylerin veya grupların yapısal veya kişisel gerekçelere bağlı olarak mekânsal anlamda olmasa da sosyal katılım anlamında tamamen veya kısmen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmalarıdır. Sosyal dışlanma fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir. Sosyal dışlanmış birey veya gruplar, eşitsizliğe

⁹⁵ Room, ss.167-171.

*uğramış, her türlü riske karşı; korumasız, savunmasız ve zayıf kişilerdir.*⁹⁶

Sosyal dışlanmaya ilişkin farklı bakış açılarının olması kesin bir tanıma ulaşılmasına engel olmakla birlikte, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin farklı özelliklere sahip olmaları da kimlerin sosyal dışlanmaya dâhil edilip edilemeyeceği konusunda netliğin oluşmasını zorlaştırmaktadır.⁹⁷

Sosyal dışlanma kavramına ilişkin bu çok farklı tanımlar ışığında, bu olgunun çok boyutlu, dinamik ve süreç içeren bir kavram olduğu saptanmıştır. Çok boyutluluğu, birden çok alanda (ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel) dışlanmaya sebebiyet vermesinden kaynaklanmaktadır. Sosyal dışlanma, toplumdan dışlanmaya sebep olmakta ve sosyal bütünleşme/birleşmeyi engellemektedir. Bu bağlamda, tekrarlamak gerekirse, “sosyal dışlanma” kavramının net bir tanımının mevcut olmadığı, belirsiz, çok boyutlu, karmaşık özelliklere sahip olduğu yaygın görüşünün doğru olduğu görülmektedir.

Yukarıda teorik kısmını açıkladığımız sosyal dışlanma kavramını Çingene/Roman etnik grubuyla ilişkilendirdiğimizde, Çingene/Romanlara yönelik önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılıklar onların hem yoksulluk hem de sosyal dışlanma sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Toplumun en alt tabakasını oluşturan Çingene/Romanların yaşadığı dışlanma çok boyutludur. Çünkü ekonomik alan başta olmak üzere sosyal, kültürel ve siyasal alanlardan dışlanmaktadır. Bu bağlamda “dışlanma” Çingene/Romanların yaşadığı sorunların derinliğinin anlaşılması ve çözüm üretilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Sosyal dışlanma kavramının çok boyutlu bir özelliğe sahip oluşu, çok farklı yaklaşımların da ortaya çıkmasına olanak vermiştir. Bu yaklaşımların tümüne yer vermek bu tez çalışmasının konusu değildir; bu nedenle Çingene/Romanların dışlanmalarının nedeninin anlaşılmasını hedeflediğimizden dolayı en yaygın yaklaşımlar olan Silver’in üçlü paradigması ve Levitas’ın üçlü modelinden kısaca bahsetmekle yetineceğiz.

⁹⁶ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.20.

⁹⁷ Şenkal, s.286.

Silver, sosyal dışlanmaya ilişkin olarak dayanışma (solidarity), uzmanlaşma (specialization) ve tekel (monopol) den oluşan üç ayrı paradigma ortaya koymaktadır. Her bir paradigma dışlanma kavramını farklı nedenlere dayandırarak açıklamakta ve farklı ideolojik zeminlerde dışlanma kavramını ele almaktadırlar. Cumhuriyetçi ideolojiye sahip “*dayanışma paradigması*” sosyal dışlanmanın nedenini birey ve toplum arasındaki bağların kopmasına bağlamakta ve bütünleşmenin “ahlaki bütünleşme” ile sağlanacağı ileri sürülmektedir. Aynı zamanda dışlanmanın, anomi (yabancılaşmaya) neden olduğu bu yüzden sosyal birleşmeyi tehdit ettiği belirtilmektedir. Liberal ideolojiye sahip olan “*uzmanlaşma paradigması*”; sosyal dışlanmanın nedenini bireyin kendi tercih ve davranışlarında görmektedir. Bu bağlamda piyasa sisteminin dışlanmaya neden olmayacak bir düzene sahip olduğu vurgulanmakta ve sosyal yaşamda var olan dışlanma deneyimlerinin sabit olmadığı ‘değişimin’ mümkün olduğu ifade edilmektedir. Sosyal demokrat anlayıştaki “*tekel paradigması*” ise, zoraki, güç ilişkilerine dayalı ve hiyerarşik yapıda olan sosyal düzenin sosyal dışlanmaya neden olduğu ve vatandaşlık hakları ile dışlanmanın ortadan kalkmasının mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Uzmanlaşma paradigması birey/grupların bir alandan dışlanmasının diğer alanlardan dışlanmasına sebebiyet vermeyeceğini savunurken, bu paradigma bir alandan dışlanmanın diğer tüm alanlardan dışlanmaya da yol açacağını vurgulamaktadır.⁹⁸ Silver’in bu yaklaşımlarından dayanışma ve tekel paradigmaları Çingene/Romanların dışlanma nedenini açıklayacak düzeydedir. Çünkü Çingene/Romanlar ile Çingene/Roman olmayanlar arasındaki ilişki yok denilecek kadar az düzeydedir. Bu sınırlı ilişki ayrımcılık ve önyargılar ile yeniden üretilmekte ve dışlanmaları sürekli bir hal almaktadır. Bu durum Çingene/Romanların hiyerarşik yapının en altında yer almalarına da neden olmaktadır.

Levitas sosyal dışlanmanın nedenlerini üç farklı söylem ile ele almaktadır.⁹⁹ Bunlar “yeniden dağıtımcı söylem” (redistributionist discourse), “ahlaki sınıfaltı söylemi” (moral underclass discourse) ve “sosyal bütünleşmecî söylem” (social integrationist) dir.

⁹⁸ Detaylı bilgi için: Silver, ss.539-534.

⁹⁹ Bu konuda detaylı bilgi için: Ruth Levitas, ‘Defining And Measuring Social Exclusion: A Critical Overview Of Current Proposals’, <http://www.radstats.org.uk/no071/article2.htm> (4.12.2018), s.2.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), ‘Social Exclusion Meaning, Measurement and Experience and Links To Health Inequalities A Review of Literature, Eylül 2008, http://www.who.int/social_determinants/media/sekn_meaning_measurement_experience_2008.pdf (30.11.2018), s.18.

Yeniden Dağıtımçı Söylem, sosyal dışlanmanın temel nedeni olarak yoksulluğu görmektedir. Vatandaşların bir bölümünün yoksulluk ile tüm haklarından dışlandıklarını ve bununla birlikte yetenekleri doğrultusunda yerine getirmeleri gereken hem kişisel hem vatandaşlık görevlerinin yavaş yavaş yok edildiği öne sürülmektedir. Ayrıca vatandaşların sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik olarak karşı karşıya kaldıkları dışlanma ve eşitsizlikler de eleştirilmektedir.

Ahlaki Sınıfsal Söylem, yoksulların davranışlarına odaklanır ve dışlananların kendi ahlaki ve davranışsal yetersizliklerinden dolayı dışlandıklarını varsayar. Aynı zamanda “tehlikeli sınıflar” olarak nitelenen belirli grupların toplumsal düzen içerisinde sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları ifade edilmiş ve bunlar; işsiz ve potansiyel suçlu genç erkekler, yalnız ebeveynler özellikle genç hiç evlenmemiş anneler olarak belirtilmiştir. Bu söylem, yoksul vatandaşlara yönelik olarak yapılan sosyal yardımların, onların yeteneklerinin ve yaratıcılıklarının yavaş yavaş yok edilmesine neden olduğunu ileri sürmektedir.

Sosyal Bütünleşmeci Söylem, sosyal dışlanmanın temel nedeni olarak işgücü piyasasından dışlanmayı görmektedir. Bu bağlamda sosyal (toplumsal) içermenin de işgücü piyasasına katılma ile mümkün olacağı ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımda önemli olan işgücüne katılımdır ve “ücretli iş” ile topluluğa katılımın sağlanacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım, işgücü piyasasına katılımın arttırılmasıyla sosyal dışlanmanın azalacağını öne sürmektedir. Bu bağlamda ücretli çalışmanın hem doğrudan hem de dolaylı olarak sosyal içermeyi sağlayacağı vurgulanmaktadır.

Levitas’ın bu üç söylemi Çingene/Romanların, sosyal dışlanmasını anlamamıza önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Zira yeniden dağıtımçı söylem sosyal dışlanmanın temel nedeni olarak yoksulluğu görmekteydi. Çingene/Romanların da dışlanmasında yoksulluk ana belirleyicilerden birisini oluşturmaktadır. Öyle ki Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanmalarının iç içe geçmiş olduğu ve bu durumun tüm haklardan yoksun kalmalarına neden olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Çingene/Romanların etnik kökenlerine bağlı olarak ekonomik alandan dışlandıkları ve bu yüzden ya işsiz ya da geliri

oldukça düşük enformel sektör içerisinde yer aldıkları bilinmektedir. Bu bağlamda sosyal dışlanmayı işgücü piyasasından dışlanma üzerinden ele alan sosyal bütünleşmeci söylem de Çingene/Romanların dışlanmasını açıklayıcı niteliktedir.

Silver'in "*uzmanlaşma paradigması*" ile Levitas'ın "*ahlakî sınıfsal söylemi*" sosyal dışlanmanın nedeni olarak bireyi görmekte ve bireyin kendi isteği ve tercihi sonucunda dışlanmaya maruz kaldığı ifade edilmektedir. Çingene/Romanlara yönelik önyargı ve kalıpyargılar bu yaklaşımları destekler niteliktedir. "Tembel", "çalışmayı sevmeyen", "günü kurtarmaya yönelik çalışma", "sıkıntıya gelememe" gibi kalıpyargılar ile Çingene/Romanlar, yoksulluk ve dışlanmalarının nedeni olarak görülmektedir. Bu yaklaşımlar, Çingene/Romanların sorunlarına yönelik çözümler üretilmesini engellemektedir ve tamamen eleştiriye açıktır.

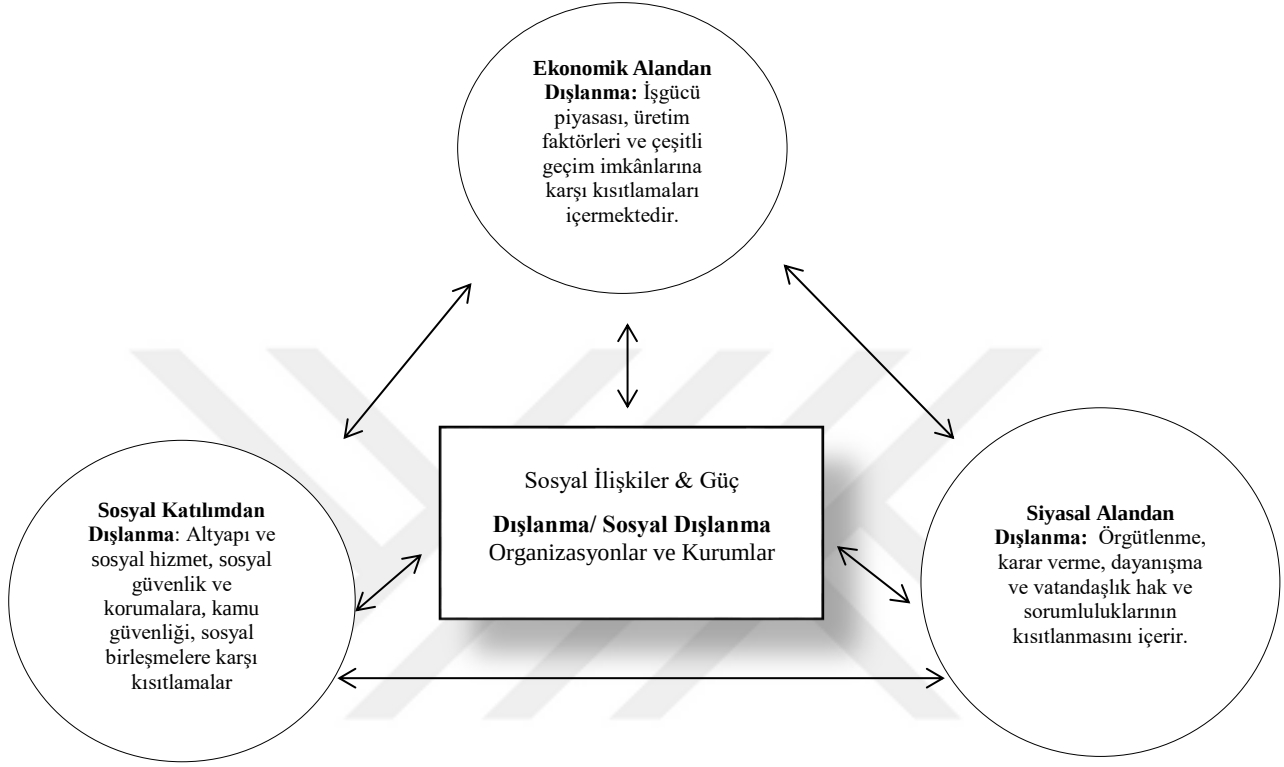
Bu bölümde daha önce, yoksulluğun genel çerçevesi çizilirken yoksulluğa etki eden nedenlerden de bahsedilmişti. Bu nedenlerin sosyal dışlanma üzerinde benzer olumsuz etkiler bırakmalarından dolayı sosyal dışlanmanın nedenleri üzerinde durulmayacaktır. Ancak sosyal dışlanma sorununun boyutlarını açıklamak hem sosyal dışlanma kavramının hem de Çingene/Romanların maruz kaldığı sosyal dışlanma sorununun daha net anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1.2.3 Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu niteliği vurgulanmış, yalnızca ekonomik değil, sosyal ve siyasal birçok alandan dışlanmayı içeren bir kavram olduğu belirtilmişti. Sosyal dışlanmanın her bir boyutunun (ekonomik, siyasal ve sosyal) diğerini tetikleyen ve besleyen bir etkiye sahip olduğu ve böylece dışlanma sonucu ortaya çıkan olumsuz koşulların döngüsel olarak süreklilik kazandığı üzerinde durulmaktadır.¹⁰⁰ Bu yüzden bir alandan dışlanma diğer alanlardan da dışlanmaya sebebiyet verebilmektedir. O halde

¹⁰⁰ Fikret Adaman ve Çağlar Keyder, "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma", Gökhan Atılğan ve Burcu Yakut Çakar (Ed.), **Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma** içinde (100-103), Ankara: TES-İŞ Dergisi, 2007, s.1.

sosyal dışlanmanın boyutlarını; ekonomik alandan dışlanma, sosyal (toplumsal) alandan dışlanma ve siyasal alandan dışlanma olarak sıralayabiliriz.

Şekil 1: Sosyal Dışlanmanın Farklı Türleri

Kaynak: Jo Beall, Laure-Helene Piron, **DFID Social Exclusion Review**, The London School of Economics and Political Science, May 2005, p. 9.

Ekonomik yaşama tam olarak katılımdan dışlanmayı gösteren en üstteki daire, işgücü piyasalarından, istihdamdan, işletme fırsatlarından ve çok çeşitli geçim imkânlarından dışlanmayı ifade etmektedir. Sol alttaki daire, sosyal yaşama tam olarak katılımdan dışlanmayı ve altyapı ve hizmetlerin, sosyal güvenlik ve korumanın, kamu güvenliği ve sosyal birleşme imkânlarının kısıtlanmasını içermektedir. Sağ alttaki daire ise; örgütlenme, karar verme, vatandaşlık hak ve sorumluluklarının kısıtlanması nedeniyle siyasal yaşamdan dışlanmaların mümkün olduğunu açıklamaktadır. Son olarak

ortadaki daire ile sosyal ilişkiler ve sosyal, siyasal ve ekonomik kurumların güçlerinin dışlanma üzerinde etkisinin olduğu gösterilmektedir.¹⁰¹

1.2.3.1 Ekonomik Alandan Dışlanma

Sosyal dışlanmanın ekonomik boyutu, bazı kişiler gelir, üretim, mal ve hizmetlere erişim imkânına sahip iken, diğerlerinin bunlara erişememesi ile ilgilidir. Sosyal dışlanmaya maruz kalanlar gelir ve geçim kaynaklarından, istihdam ve işgücü piyasasından, konut, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçların sağlanmasından dışlanmaktadır.¹⁰²

Ekonomik hayattan başka bir ifadeyle işgücü piyasasından (kısa\uzun dönemli işsizliği kapsayan) dışlanma sosyal dışlanmanın en önemli boyutunu oluşturmaktadır. İşsizliğin neden olduğu olumsuz koşulların kişisel gelir, devlet desteği, aile mekanizmaları vasıtasıyla giderilemiyorsa dışlanmanın daha kalıcı etkilere sebebiyet vereceği ve iyi beslenememe, sağlık-eğitim olanaklarına erişememe ve kötü yaşam koşulları gibi neredeyse toplumun tüm alanlarından dışlanmaya en uç noktada ise hayattan dışlanmaya neden olabileceği vurgulanmaktadır.¹⁰³ Kişi ya da grubun çok boyutlu dışlanmasının çok boyutlu yoksunluğa da neden olabileceği de ifade edilmektedir.¹⁰⁴ Sosyal dışlanmanın ekonomik boyutu bu bağlamda son derece önemli ve etkileyici olmaktadır.

Kişinin işgücü piyasasından dışlanmasının hem kendisini hem de ailesini olumsuz yönde etkileyen sonuçlara neden olduğu bilinmektedir. İşsiz kalan kişi, iş arkadaşlarıyla olan sosyal ilişkilerini ve iş sayesinde kurduğu sosyal yaşamını yitirmiş olmaktadır. Aynı zamanda iş dolayısıyla üretme, yaratma süreçlerine katılan kişi, işsiz kalınca bu süreçlerden de uzak kalmakta ve topluma faydalı olma, işe yarama duygusunu

¹⁰¹ Beall ve Piron, s.10.

¹⁰² Ajit Bhalla and Frédéric Lapeyre, "Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework", **International Institute of Social Studies**, Vol.28, 1997, s.418.

¹⁰³ Adaman ve Keyder, s.9.

¹⁰⁴ İlhan Doğan, "Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok Boyutluluk", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:66-67, (Aralık 2014), s.138.

kaybetmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı işsiz kalan kişinin, kendisini yalnız, güçsüz hissetmesi ve topluma yabancılaşması kaçınılmaz olmaktadır.¹⁰⁵

Ancak toplum içerisinde var olan tüm işsiz, yoksul, eşitsizliğe maruz kalanların mutlaka sosyal dışlanma yaşadıklarını söylemek doğru olmayacağı gibi, iş sahibi olan, belirli bir gelir elde eden, sosyal ilişkileri kuvvetli olan ve sosyal korumadan yararlanabilen herkesi de sosyal dışlanma riski taşımayanlar olarak ele almanın mümkün olmadığını altı çizilmelidir.¹⁰⁶ Bu açıdan aşağıda yer verdiğimiz Tablo 1 işsizlik ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tablo 1
İşgücü Piyasası ve Sosyal Dışlanma

	Sosyal Bütünleşme	Sosyal Dışlanma
İşgücü piyasasına katılma	A	B
İşgücü piyasasına katılmama	C	D

Kaynak: Gerrit Van KOOTEN, “Social exclusion and the flexibility of labour”, Social Exclusion in Europe, Paul Littlwood, Ashgate, 1999,s.63. Aktaran: Özlem Çakır, “Sosyal Dışlanma”, D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.4, Sayı.3, 2002, s.96.

Yukarıdaki tabloda işgücü piyasasına katılımın sosyal dışlanma üzerindeki etkisi dört farklı biçimde ele alınmıştır. A kategorisi, belirli bir gelire sahip olan, tam istihdamlı ve görece iyi koşullarda çalışan, vasıflı çekirdek işgücünü ifade etmektedir. Bu grup açısından işgücü piyasasına katılma sosyal dışlanmayı önlemektedir ve sosyal bütünleşme sağlamaktadır. B kategorisi, düşük ücretli, kötü çalışma koşullarında, geçici ve kısmi süreli çalışan vasıfsız, çevresel işgücünden oluşmaktadır. Bu grup içerisinde olanlar işgücü piyasasının sosyal dışlanmaya neden olacak şartlarında istihdam edilmektedirler ve işgücü piyasasına katılma sosyal dışlanmaya maruz kalmaya engel olamamaktadır. Bu yüzden bu kategori “çalışan yoksullardan” oluşmaktadır. C kategorisi, işgücü piyasası içerisinde olmadığı halde alternatif bir gelire sahip olup, sosyal

¹⁰⁵ Sevgi Işık Erol, “İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt.24, Sayı.3-4 5, Ağustos - Kasım 2012 / Şubat 2013, s.63.

¹⁰⁶ Çakır, s.95.

dışlanmaya maruz kalmayan kesimdir. D kategorisi, tüm kategoriler içerisinde en fazla dışlanmaya maruz kalan kesimdir. İşgücü piyasasına katıl(a)mamakta ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Yoksullar, uzun süreli işsizler bu kategori içerisinde ele alınmaktadırlar.¹⁰⁷ Çingene/Romanların hem D hem de B kategorisi içerisinde yer aldıkları söylenebilir. Çünkü Çingene/Romanlar etnik kökenleri nedeniyle, işgücü piyasasına ya düşük ücretli, kötü çalışma koşullarına sahip enformel sektör koşullarında katılmakta ya da işgücü piyasasından tamamen dışlanmaktadırlar. Bu bağlamda Çingene/Romanların işgücü piyasasıyla olan ilişkileri B ve D kategorilerine örnek teşkil etmektedir.

1.2.3.2 Sosyal (Toplumsal) Alandan Dışlanma

Kişilerin ya da grupların topluma katılamadıkları ya da katılımlarının engellendiği durumda toplumsal alandan dışlanma meydana gelmektedir. Kişi ya da grupların topluma istedikleri düzeyde katılamamaları sonucunda ortaya çıkan sosyal alandan dışlanmada farklı birçok neden söz konusu olabilmektedir: Mekândan dışlanma, kültürel dışlanma ve sosyal refah hizmetlerinden dışlanma bu nedenler arasında sayılabilmektedir.

Mekânsal dışlanma; çeşitli nedenlerden dolayı bazı mekânlara sahip olma ve mekânlardan yararlanmalarda engellerle karşılaşılması sürecini ifade etmektedir. Mekânsal dışlanmanın iki açıdan meydana geldiği ileri sürülmektedir: *Birincisi*, yaşanan mekân-coğrafyanın toplumdaki diğer kişiler tarafından dışlanması; *ikincisi* ise yine yaşanan mekân-coğrafyanın kamusal hizmet bakımından yetersizliğinden kaynaklı olarak diğer yerlerden dışlanmasıdır.¹⁰⁸ Çingene/Romanların yaşadığı sorunlardan birisi de mekânsal dışlanmadır. Bu etnik grup, mekânsal dışlanmanın her iki açısına maruz kalmaktadırlar. Başka bir deyişle hem yaşadıkları mekânlar (mahalleler) “Çingene/Roman Mahallesi” olarak damgalanmakta ve dışlanmakta hem bu mekânlar altyapı hizmetlerinden yoksun bırakılmaktadır. Ayrıca Çingene/Romanlar görece yeni bir

¹⁰⁷ Kooten, s.64. Aktaran: Çakır, s.96.

¹⁰⁸ Adaman ve Keyder, s.10.

dışlanma biçimi olan “kentsel dönüşüm” uygulamaları ile yoğun olarak yaşadıkları alanlardan dışlanmaktadır.

Toplumsal alandan dışlanmanın bir diğer nedeni olan *kültürel dışlanma*, “*ekonomik nedenler dışında var olan ve kültürel nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan dışlanma*” olarak ele alınmaktadır. Bireyin ya da grubun sahip olduğu etnik köken, dil, mezhep içinde yaşanan toplumun genelinden farklı ise bunun dışlamaya sebebiyet verdiği saptanmıştır. Çingene/Romanların etnik kökenlerine bağlı olarak dışlandıkları görülmektedir.

Sosyal refah hizmetlerinden dışlanmanın ise; sosyal refah devleti anlayışının, toplumdaki tüm bireylerin refahını çeşitli katkı ve uygulamalarla artırmayı devletin yükümlülüğü olarak gören düşünceden sapmaya dayandığı ifade edilmektedir. Devlet destekli barınma, kamusal eğitim ve sağlık hizmetleri ile zorunlu sosyal sigorta ve sosyal yardım mekanizmalarının da sosyal refah devleti hizmetlerinin başında geldiği belirtilmektedir.¹⁰⁹ Bu bağlamda sosyal refah devleti anlayışı ile sosyal dışlanma arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir. Devletin sağladığı eğitim, sağlık, barınma ve sosyal sigorta desteğinin olmadığı durumlarda sosyal dışlanmaya maruz kalanların sayısı hem artmakta hem de onların dışlanmanın olumsuz yanlarını daha derin hissetmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle 1980 sonrası refah devleti anlayışının terk edilmeye başlanmasıyla beraber sosyal dışlanmaya maruz kalanların sayısında ciddi oranlarda artış meydana geldiği konusunda yaygın bir görüş hâkimdir. Eğitim, sağlık ve barınma gibi temel haklardan yoksun bırakılan Çingene/Romanlar, sosyal refah hizmetlerinden her dönem dışlanmışlardır. Ayrıca 1980 sonrası küresel kapitalizm sürecinde evrensel hak ve vatandaşlık temelli sosyal güvenlik rejimlerinin zayıflamasıyla birlikte, sosyal yardımlar “hak edene” verilmeye başlanmıştır. Böyle bir ortamda hem kültürel hem de yapısal dışlanmaya uğrayan Çingene/Romanlar, hâkim kültürde toplumun genel normlarına ve değerlerine aykırı tehdit unsurları olarak resmedilirken;

¹⁰⁹ Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, s.173-174.

“tembellik, sorumsuzluk, düzensizlik ve kirlilik” gibi sözde kültürel özellikleri dolayısıyla da “yardımı hak etmeyen yoksul” kategorisine sokulmuşlardır.¹¹⁰

Bu bağlamda, kişi ya da grupların yaşadıkları mekândan dışlanmaları veya yaşanılan mekânın dışlanması; ırk, etnisite, dil, mezhep gibi kültürel özellikler nedeniyle dışlanma ve sosyal refah devleti hizmetlerine erişimin olmamasından dolayı dışlanma gibi farklı nedenler kişi ya da grupların topluma katılımlarına ya tamamen ya da kısmen engel olmaktadır.

1.2.3.3 Siyasal Alandan Dışlanma¹¹¹

Sosyal dışlanmanın bir diğer boyutunu “siyasal dışlanma” oluşturmaktadır. Bu boyut belirli kişi ya da grupların siyasal hak ve katılım olanaklarına sahip olamamaları durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu boyut, sosyal dışlanmanın neden olduğu mahrumiyetlerin temel yurttaşlık haklarından yoksunluk açısından incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Siyasal dışlanma, kişilerin siyasi süreçlerdeki faaliyetlere erişememesidir ve vatandaşlık hakları bağlamında medeni, sosyal ve siyasi tüm hak kategorilerinde yoksun olmayı ifade eder.¹¹²

Marshall’ın üzerinde durduğu “yurttaşlık hakları” konusu siyasal dışlanma açısından önem taşımaktadır. Marshall, yurttaşlık haklarının eksikliğini ya devlet tarafından uygulanan politikaların yetersizliğine ya da bu hakları savunacak olan bireylerin, sosyal grupların ve organizasyonların eksikliğine dayandırmaktadır. Bu bağlamda siyasal dışlanmanın toplum içerisinde, temel yurttaşlık hakları ve insan haklarının yoksunluğu durumunda var olduğu ifade edilmektedir.¹¹³

¹¹⁰ Özlem Bayraktar Akkaya, “Türkiye’de Sosyal Politika ve Milliyetçiliğin Kesişmesinde 1934 İskân Kanunu ve Çingeneler”, Şule Kut (Ed.), **Genç Araştırmacılar Tartışıyor: Siyasi İlimler Türk Derneği VIII. Lisansüstü Konferansı Bildirileri Seçkisi** içinde (211-226), İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları, 2014, s.223.

¹¹¹ Sosyal ve ekonomik alandan dışlanan Çingene/Romanların medeni, siyasal ve sosyal haklarından yoksun bırakılarak siyasal dışlamaya da maruz bırakıldıkları ifade edilebilir. Siyasal dışlanmayla bağlantılı olan örgütlülük konusuna ayrı bir bölümde detaylı olarak yer verilecektir.

¹¹² Doğan, ss.140-142.

¹¹³ Bhalla ve Lapeyre, s.420.

1.3. YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan “yoksulluk” ile görece yeni bir kavram sayılan “sosyal dışlanma” arasında bir ilişkinin var olduğu artık bilinmektedir. Ancak sosyal dışlanma ile yoksulluk arasındaki ilişkiye dair iki farklı yaklaşım mevcuttur.

Birinci yaklaşım: Avrupa Birliği’nde 1990’lı yılların başında işsizlik ve yoksulluk artışının ve başka birçok sosyal sorunun çoğalmasının dışlanmış insanların sayısında artışa neden olduğu ve bu sürecin gelecekte Avrupa’daki siyasal, sosyal ve ekonomik düzeni tehlikeye atacağı düşüncesi ile sosyal dışlanma kavramına olan ilginin arttığı yönündedir. Bu süreçte mevcut yoksulluk anlayışının var olan sorunları açıklamakta yetersiz kaldığı ve sosyal dışlanma kavramının daha yoğun olarak kullanılmaya başlandığı ifade edilmektedir.¹¹⁴ 1980 sonrası başta politika olmak üzere birçok alanda meydana gelen değişikliklerin sonucunda yoksulluk sorununun boyutunun değişiklik gösterdiği ve yeni yoksullukları ifade etmede “sosyal dışlanma” kavramına ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Ayrıca yoksulluk ve sosyal dışlanma arasında döngüsel bir bağın olduğu savunulmaktadır; insanların yoksul oldukları için, toplum içinde sosyal ve ekonomik fırsatlardan yararlanamadıkları ve yine döngüsel bir şekilde, bu fırsatlardan yararlanamadıkları için yoksulluğa düştükleri vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, “yoksulluk” ve “sosyal dışlanma” kavramı arasındaki ilişkinin birbirlerini tamamlamaya yönelik olduğunu savunmaktadır.

Yoksulluğun bir türü olan “insani yoksulluk” ile sosyal dışlanma arasında da ilişki kurulmaktadır. Sosyal dışlanma riski açısından önemli olanın birey veya ailesinin yaşadığı toplumda asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamaması olduğu ve bu bağlamda beslenme, sağlık, içme suyu, eğitim gibi değişik insani ihtiyaçları ele alan “insani yoksulluk” kavramının sosyal dışlanma açısından daha açıklayıcı olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁵

İkinci yaklaşım: Yoksulluk kavramının kişi ya da hane halkının “ekonomik kaynaklarının” yetersizliğine odaklanırken, sosyal dışlanmanın yerel toplumlara katılım

¹¹⁴ Onur Sunal, “Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar”, *Fişek Enstitüsü*, 2006, <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/soysal-dislanmaya-kuramsal-yaklasimlar> (11 Ocak 2019).

¹¹⁵ Çakır, s.93.

yetersizliğinin üzerinde durduğunu belirtmiştik. Yoksulluk ve sosyal dışlanma “dağılım” konusunda farklı özelliklere sahiptirler. Yoksulluğun öncelikli olarak, birey veya hane halkının maruz kaldığı kaynak yetersizliğine karşı kaynakların yeniden dağılımı meselesine odaklanırken, sosyal dışlanmanın bunun tam tersi olarak, sosyal katılım yetersizlik, sosyal birleşme eksikliği ve güçsüzlük gibi ilişkiyel meselelere odaklandığı vurgulanmaktadır.¹¹⁶ İkinci yaklaşım, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın ayrı sorunları ele aldıklarını ve bu yüzden ayrı kavramlar olduklarını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, yoksulluğun sadece ekonomik kaynakların yetersizliğine ve bu kaynakların bölüşüm sorununa odaklanırken, sosyal dışlanmanın bunların ötesinde sosyal katılım yetersizliği ve birleşme sorunlarına da odaklandığının altı çizilmektedir. Sosyal dışlanma, yoksulluk hallerini de içeren ve yoksulluğun sadece ekonomik boyutuna karşı birçok farklı boyuta sahip olan, yoksulluğun anlık niteliğine karşı dinamik ve süreç özelliklerini barındıran ve bu bağlamda yoksulluğu aşan ve kapsayan bir kavram olduğu yaygın ifadeler arasındadır.¹¹⁷

Sosyal dışlanmanın ilk ve en önemli nedeni olarak yoksulluk gösterilmektedir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişkide üzerinde durulması gereken bir diğer husus bu iki kavramın her zaman birbirlerinin nedeni olmadığıdır. Başka bir deyişle yoksulluk her zaman dışlanmaya neden olmayacağı gibi, sosyal dışlanmanın varlığı da her zaman yoksulluğu getirmez. Bu durumun aşağıdaki Tablo 2 ile açıklanması konunun daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

	Dışlanmış	Dışlanmamış
--	------------------	--------------------

¹¹⁶ Room, s.167-171.

¹¹⁷ Adaman ve Keyder, s.9.

Yoksul	1-Yoksul+ Dışlanmış	3-Yoksul+ Dışlanmamış
Yoksul Değil	2-Yoksul Değil+ Dışlanmış	4- Yoksul Değil + Dışlanmamış

Tablo 2

Yoksulluk ve Dışlanma

Kaynak: Fikret Adaman ve Çağlar Keyder, “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma”, Gökhan Atılğan ve Burcu Yakut Çakar (Ed.), **Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma** içinde (100-103), Ankara: TES-İŞ Dergisi, 2007, s.7.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisinde dört ihtimalden söz edilmektedir:

Birinci ihtimal: Sosyal dışlanma ve yoksulluğun birlikte var olabileceğine ilişkindir. Sıklıkla belirttiğimiz gibi, Çingene/Romanlar hem yoksulluğu hem de sosyal dışlanmayı en yoğun yaşayan gruplardan birisini oluşturmaktadır. Ve bu iki sorun iç içe geçmiş olduğu için yoksullukları dışlanmaya neden olurken, dışlanmaları da yoksulluğu beraberinde getirmektedir. Bu durum ise, Çingene/Romanların toplumun en dezavantajlı kesimi olmalarına ve toplumun en alt tabakasını oluşturmalarına neden olmaktadır. Yoksulluk sorununda olduğu gibi sosyal dışlanma sorununun da Çingene/Romanlarda yoğun ve sürekli görülmesi “etnik kökenlerine” bağlı ayrımcılık, önyargı, kalıpyargı ve damgalamalardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Çingene/Romanların yoksulluk, sosyal dışlanma ve bunlarla birlikte ortaya çıkan birçok sorunlarının çözümü kavuşturulması için etnik kökenlerine yönelik olumsuz algıların öncelikli olarak ele alınması gerekmektedir.

İkinci İhtimal: Sosyal dışlanmada en büyük etkenin yoksulluk olsa da yoksulluğun her zaman sosyal dışlanmaya neden olmayacağı, yoksul olunmasa da dışlanmaya maruz kalınabileceği belirtilmektedir. Yoksul durumda olmayıp ırk, cinsiyet, din gibi çeşitli nedenlerle dışlanmaya maruz kalanlar mevcuttur.

Üçüncü ihtimal: Yoksul olduğu halde sosyal dışlanmaya maruz kalmayan kişi ya da grupların varlığından söz ederken; *dördüncü ihtimalde* ne

yoksulluk ne de sosyal dışlanma sorunu yaşayan kesimler tarif edilmeye çalışılmaktadır.¹¹⁸

Bu bölümde yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramlarının genel çerçevesi çizilmiş ve böylece Çingene/Romanların yaşadığı sorunların teorik olarak ortaya konulmuştur. Tezin ikinci bölümünde ise Çingene/Romanların yaşadığı bu sorunlar Türkiye özelinde verilmeye çalışılacaktır. Ancak yaşadıkları sorunlara geçmeden önce “etnik grup” kavramı, Çingene/Romanların kökeni ve onlara yönelik adlandırmalar gibi konuların üzerinde durulacaktır.

2.BÖLÜM

¹¹⁸ Adaman ve Keyder, s.8.

TÜRKİYE’DE ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA SORUNLARI

2.1 ETNİSİTE (ETNİK KİMLİK/ GRUP) KAVRAMI

Etnisite, üzerinde ortak bir tanımlamaya varılamayan ve çeşitli açılardan ele alınan kavramlardan birisidir. Etnik kelimesinin, Yunanca “halk” anlamına gelen “*ethnos*” sözcüğünden türemiş olduğu ve aslen “kâfir” ya da “pagan” manasına geldiği belirtilmektedir. 19.yüzyıl ortalarından itibaren ise, “ırksal” özellikleri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.¹¹⁹ Ayrıca etnisitenin, atalara ait ortak mirasla karakterize edilen bir topluluktan geldiğine inanan kimseleri ifade etmek için kullanıldığı ve ortak kökenden, akrabalıktan kaynaklanan kültürel birliğe atıf yaptığı dolayısıyla biyolojik olmaktan ziyade sosyolojik olduğu vurgulanmaktadır.¹²⁰

Etnisite kavramının kullanımı antik çağlara kadar uzanmasına rağmen, “etnisite” olgusunun sosyal bilimciler tarafından sistemli bir şekilde incelenmesinin tarihi oldukça yakındır. Öyle ki etnik grup kavramını inceleyen ilk sosyal bilimcinin Max Weber olduğu bilinmektedir.¹²¹ Weber, bir etnik grubu; “*fiziksel tip veya geleneklerin veya her ikisinin benzerlikleri veya kolonileşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan grupları*” şeklinde tanımlamakta ve etnik grubun bir üyesi olmak için “nesnel bir kan bağı olup olmamasının” önemli olmadığını ifade etmektedir.¹²² Weber etnisiteyi sınıf, statü ve parti kavramları ile karşılaştırmalı olarak ele almakta ve onlardan farklı olarak biyolojik kökenleri olmakla birlikte, ırktan da ayrılarak, ortak tarih, örf ve adet gibi olgulara dayandırarak açıklamaktadır.¹²³ Cohen’a göre ise etnisite; tarihsel

¹¹⁹ Thomas Hylland Eriksen, **Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives**, Third Edition, New York: Pluto Press, 2010, s.4.

¹²⁰ Erol Kurubaş, “Etnik Sorunlar: Ulus Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, <https://www.academia.edu/22100272> (6 Nisan 2019), s.13.

¹²¹ Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.28, Sayı.1, (Mayıs 2004), s.6.

¹²² Max Weber, “The Origins of Ethnic Groups”, A.Smith, J. Hutchinson (drl.), **Ethnicity** içinde (21-25), Oxford: Oxford University Press, 1996, Aktaran: Sağır ve Akıllı, s.7.

¹²³ Semra Somersan, **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.22.

ayırışma süreçlerine, başka bir deyişle kolektif kimliğin ve kökenlerin değişerek, kuşaktan kuşağa aktarılacak üretildiği dilsel ve kültürel pratiklere atıf yapmaktadır.¹²⁴

Bu bağlamda “etniklik” ile “ırk” kavramlarının farklılığı üzerinde durulmalıdır. “İrk” kavramının biyolojik çağrışımına karşılık, etniklik anlam açısından bütünüyle toplumsal bir kavramdır. Giddens’in da belirttiği gibi, etnikliğin, kültürel pratiklere ve belli bir toplumun insanlarını diğerlerinden ayırt eden görünümlere atıfta bulunur ve bu bağlamda etnik grup üyeleri, kendilerini toplumda diğer gruplardan kültürel açıdan farklı görme ve diğer gruplar tarafından da farklı görülme durumuyla karşı karşıya kalırlar. Farklı özelliklerin bir etnik grubu diğerlerinden ayırt etmeye yardımcı olduğu ve bunlar arasında en çok bilinenlerin dil, tarih, atalar, din ve giyim olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca etnik kimliğin doğuştan getirilmediğinin altı çizilmektedir. Etniklik, zamanla üretilen ve yinelenen, bütünüyle toplumsal bir olgu olarak ele alınmaktadır. Etnikliğin sabit ve değişmez olmayıp, değişken koşullara uyum sağlayan akışkan bir yapıya sahip olduğu da vurgulanmaktadır¹²⁵.

Andrews’e göre de, bir dizi öğeden etkilenen etniklik esnek bir yapıya sahiptir. Andrews etniklikle ilgili olarak üç temel durum üzerinde durmaktadır: *Emik*, bir grubun kendisine bakışı; *etik*, bir gruba dışarıdakilerin bakışı ve dolayımına ve bu iki bakış arasında kurulan etkili bir *denge*. *Emik bakış* ile ilgili olarak Andrews “etnik grupları tanımlamamız için geçerli olan tek şeyin bir grubun şu anki kendi tanımlaması olduğu” ifadesine yer vermektedir. *Etik bakış* ise, emik bakışa göre “kaba” görülmekte ve kişiden kişiye değişen adlandırmalar içerdiği ileri sürülmektedir. Son olarak *denge*, etnik ilişkileri hem olumlu hem de olumsuz etkileyen etnik yapının üçüncü dinamik yanı olarak kabul edilmektedir. Dengenin uyum sağlayıcı olabildiği gibi dışlayıcı da olabileceği belirtilmektedir.¹²⁶

¹²⁴ P.Cohen, ‘The Perversions of Inheritance’, P.Cohen and Harwant S. Bains (ed.), **Multi-racist Britain** içinde, Londra: MacMillan, 1988, Aktaran: Somersan, s.40.

¹²⁵ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Şebnem Pala Güzel (çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008, s.535.

¹²⁶ Peter Alford Andrews, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Mustafa Küpüşoğlu (çev.), İstanbul: Ant Yayınları, 1992, ss.12-30.

Etnik bir grup ise, soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel kolektif tip olarak ele alınmaktadır.¹²⁷ Smith'e göre, etnik grupların taşınması gereken nitelikler şunlardır: Kolektif özel bir isim, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ayırıcı ortak kültür, özel bir yurtla bağ ve dayanışma duygusu.¹²⁸ Türkdogan etnik grupları; *'genelde bir toplum içerisinde yaşamlarını sürdüren, ancak kültürel, din, dil ve tarih açısından içinde bulundukları toplumlardan ayrılan gruplar'* olarak ele almaktadır. Etniklik olgusu kültürde, dilde ve tarihte, dünya görüşü, değer ve normda birlik ve ortaklık olarak tanımlanmaktadır. Ve bu özelliklere sahip her grubun, sayısal oranına bakılmaksızın bir etnik grubu oluşturduğu vurgulanmaktadır. Etnik grup, genellikle üyeleri, nesilden nesile taşınan kendine has ve başka gruplardan farklı sosyal ve kültürel bir geleneği paylaşan veya daha karmaşık bir toplumun parçası olan ya da tek başına var olan bir grup olarak da görülmektedir. Bu bağlamda etnik gruplar, toplumsal hayatta "onlar" ve "biz" ayrımını muhafaza etmektedir. Bu yüzden etnik gruplar gönüllü olmaksızın oluşmuş, çıkar bilincine sahip ve örgütleniş biçimsel olmayan bir birliktelik; üyeleri birincil ve ikincil ilişkiler yoluyla bir araya getirilmiş ve üye sayısı nispeten sınırsız gruplar olarak ele alınmaktadır.¹²⁹

Erder ise etnik grupları " *'ortak kültüre', 'benzer yaşam biçimine' sahip olan, ya da 'benzer kökene ve tarihsel mirasa' sahip olduklarına inanan endogamik ya da içe kapalı gruplar'* " olarak tanımlanmaktadır.¹³⁰

Etnik gruplar çok eski bir tarihe sahip olmalarına rağmen bunların, farklı grupların ilişkiye geçmeye başlaması ile fark edildiği ileri sürülmektedir. Etnik grupların fark edilmelerinde geçmişte yaşanan savaşlar, istilalar, sömürgeler ve zorunlu iskânlar etkiliyken, günümüzde gönüllü ya da zorunlu göç hareketlerinin ve kitle iletişim olanaklarının etkili olmaya başladığı belirtilmektedir. Etnik grupların oluşumunun,

¹²⁷ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Bahadır Sina Şener (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1994,s.41.

¹²⁸ Anthony D. Smith, **The Ethnic Origins of Nations**, Oxford, Basil Blackwell Inc., 1986, s. 22-30, Aktaran: Kurubaş s.14

¹²⁹ Orhan Türkdogan, **Türkiye'nin Etnik Yapısı**, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2013, ss.37-41.

¹³⁰ Sema Erder, **Kentsel Gerilim**, 2.Baskı, Ankara: Um:ag Vakfı Yayınları, 2002, s.44.

kendilerini ve diğerlerini farklı gören grupların ilişki biçimine ve koşullara göre değişiklik gösterebildiği de ifade edilmektedir.¹³¹

Ayrıca etnisitenin, bireylerin kazandıkları veya bireylere atfedilen rasyonel bir kimlik olduğu da ileri sürülmektedir.¹³² Bu yüzden etnisitenin bir yönü kimlikle ilgilidir. Kimliğin, hem psikolojik hem de sosyolojik bir terim olduğu ve bir taraftan kişinin kendisini tanımlamasını, öte yandan bir gruba aidiyetini ve bununla birlikte bir başka gruptan dışlanma olasılığını barındırdığının altı çizilmektedir.¹³³ Ayrıca kimlik, etnisite ve etnik kimliğin yaratılma sürecinde etkili olmaktadır. “Kimlik” en genel manada kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama, ilişki kurma-tanınma biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamı olarak tanımlanmaktadır.¹³⁴ Kuçuradi, “kimlik” kavramını, bir kişinin ya da bir grubun “kendisine ilişkin tasarımı” veya “kendi imgesi “olarak ele almaktadır.¹³⁵

Etnik kimlik ise, aynı coğrafyada yaşayan, kendine özgü ortak değer ve normlardan biriyle standart kültürden ayrılan bir zihniyet olarak ele alınmaktadır.¹³⁶ Erder’ göre, “etnik kimlik” kavramı din, dil, yaşam biçimi farklılığı gibi çok farklı öğeleri içermektedir. Etnik kimlik, ırk gibi sabit bir kategoriye ifade etmemekte, etkileşimle oluşmakta ve zamana bağlı olarak değişebilen bir nitelik taşımaktadır. Böylece farklı kültür gruplarının etkileşimiyle etnik kimlik oluşmaktadır. Sınırları belirgin ve endogamik özelliğe sahip etnik grupların oluşması için, etnik kimliğin olmasının yeterli olmadığı; etkileşimin, bireyin kendisini farklı görmesi ve başkaları tarafından da farklı görülmesine neden olacak etkinin varlığı gerekmektedir.¹³⁷

Etnik kimlik aynı zamanda, azınlık statüsüne indirgenen grupların başvurdukları ya da refere ettikleri bir durum olarak ele alınmakta ve bu durumun, sosyal olduğu kadar siyasi bir yapıya da sahip olduğu belirtilmektedir. Özellikle azınlık statüsündeki grupların temel referans noktaları dilsel, dinsel, kültürel ve siyasi olduğu sürece etnik kimliğin,

¹³¹ Erder, Kentsel Gerilim, ss.44-46.

¹³² Şükrü Nişancı ve Cemal Işık, ‘Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni’, *KAÜ İİBF Dergisi*, 2015, Cilt.6, Sayı.9, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/180223> (6.04.2019),s.221.

¹³³ Somersan, s.35.

¹³⁴ Naci Bostancı, ‘Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik’, *Türkiye Günlüğü*, Sayı.50, 1998, s.42.

¹³⁵ İoanna Kuçuradi, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, 4.Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018,s.131.

¹³⁶ Türkoğlu, s.93.

¹³⁷ Erder, Kentsel Gerilim, ss.180-182.

toplumsal bir durum olmaktan çok siyasal bir içeriğe dönüştüğünden söz edilmektedir. Etnik kimliğin, farklı kimliklerin bir arada olabilmelerini ve grup içi dayanışmayı arttırıcı işlev gördüğü ifade edilmekte ancak işlevin pozitif bir durum olarak ele alınabileceği gibi, ayrımlaştırıcı bir özelliğe sahip olduğu hususu da vurgulanmaktadır.¹³⁸ Etnik kimliğin, değişmez, şaşmaz ve mutlak bir tarihsel yapı olmadığı ve aynı şeyin etnisite için de geçerli olduğu belirtilmektedir. Etnisite ve etnik kimliğin, tarihsel olaylara göre belirli dönemler içinde değişme, gelişme, önem kazanma, önem kaybetme ve sonradan birden oraya çıkıverme durumlarının olduğu altı çizilmektedir.¹³⁹

Dolayısıyla bir etnik gruptan söz edebilmek için, o grubun kendilerine özgü ortak dil, din, kültür, gelenek gibi unsurları taşıması gerektiği literatürde vurgulanmaktadır ve kolektif özel bir ada sahip olan Çingene/Romanlar etnik bir grup olarak ele alınmaktadır. Çünkü Çingene/Romanlar, yaşam tarzları başta olmak üzere sahip oldukları ortak köken, dil ve gelenekler bakımından diğer gruplardan belirgin farklılıklar göstermektedirler. Çingene/Romanlar sahip oldukları “etnik kimlik” ile toplumdan dışlanma başta olmak üzere çok boyutlu sorunlara maruz kalmaktadırlar. Bu bağlamda bu bölümde öncelikle Çingene/Romanların kökenleri, genel özellikleri ve onlara yönelik adlandırmalar üzerinde durulacak, daha sonra etnik kökenlerine bağlı olarak yaşadıkları sorunlar Türkiye özelinde detaylı olarak verilmeye çalışılacaktır.

2.1.1 Etnik Bir Grup Olan Çingene / Romanların Kökeni

Çingene/Roman etnik kimliği ve kültürü ile diğer etnik gruplar arasındaki temel fark, diğer birçok etnik grubun belli bir toprak üzerinde bir mitos (kamusal bir kitle kültürü aracılığıyla ifade edilen ortak mitler ve inanılan tarihi hatıralar) yoluyla hak iddia etmesidir. Bu yüzden Çingene/Romanların etnik kökeninin olmadığı ve sadece diğer kültürlerle asimile oldukları öne sürülmüştür. Öte yandan Çingene/ Romanların etnik

¹³⁸ Celalettin Yanık, ‘Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi’, *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2013, Sayı.20, <http://dergipark.gov.tr/kaygi/issue/16208/169832> (6.04.2019), ss.229-231.

¹³⁹ Somersan, s.38.

kökenlerini inkâr etmenin, onların dışlanmışlıklarını pekiştirdiğini ve azınlık olarak haklarını yok ettiğini öne sürenler de vardır.¹⁴⁰

Çingene/Romanların kökenine ilişkin son yıllarda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak bilimsel çalışmaların, Çingene/Romanların kökenine ilişkin ortak bir karara varamadıkları ve üzerinde yoğun olarak tartıştıkları bir konu olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Çingene/ Romanların kökenine ilişkin üç farklı yaklaşım şu şekildedir:

Birinci yaklaşım: Çingene/Romanların bazılarının ilk vatanlarının Mısır olduğu söylenmektedir. Bunun ana nedeni olarak da, Çingene/Romanların Mısır’da uzun bir müddet kaldıktan sonra deniz yoluyla Avrupa’ya geçmiş oldukları gösterilmektedir.¹⁴¹ Ayrıca 19. yüzyılın sonuna kadar Çingene/Romanların Mısırlı oldukları kabulüyle batı dilinde ‘Kıpti’ anlamına gelen ‘Gypsies’, ‘Egyptian’ ve Gitano’ gibi isimlerle anıldıkları da yaygın olarak belirtilmektedir.¹⁴²

İkinci yaklaşım: Dilbilimci Kenrick’e göre Çingene/Roman halkı 7. ve 10. yüzyıllar arasında Hindistan sınırı içinde değil, dışında ortaya çıkmışlardır. Çeşitli kabilelerden gelen Hintli göçmenler İran’da evlilik yoluyla birbirine karışmış, burada sonraları ‘Rom’ adı altında bir halkı oluşturmuşlardır. Bu nedenle de günümüz Çingene/Romanların onların soyundan geldiğine inanılmaktadır.¹⁴³

Üçüncü ve son yaklaşım: Bilim insanlarının 200 yılı aşkın bir zamandan beri Çingene/Romanlar üzerine yaptıkları dil karşılaştırmaları, onların büyük ölçüde Hintçe ağırlıklı dillerinin olduğunu göstermiştir. Çingene/Romanların tipolojik ve dil yapılarından hareketle Hintli olduklarının kabul edilmesinin yanı sıra, antropolojik olarak da onların Hindistan’ın yerlileri olduğu kanaatine varılmış ve “Kuzeybatı Hindistan kökenli” oldukları belirtilmiştir.¹⁴⁴ Çingene/Romanlara ilişkin dinsel ve dilsel kanıtlar,

¹⁴⁰ Melike Karlıdağ ve Adrian Marsh, ‘Türkiye’deki Çingene Toplumu ve Çingene Kimliği Üzerine Bir Yazın Taraması’, Ebru Uzpeder ve Diğerleri (hızl.), **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde (137-151), İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, s.139.

¹⁴¹ İsmail Altınöz, **Osmanlı Toplumunda Çingeneler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013, s.29.

¹⁴² Ali Refah Özkan, ‘Çingeneler’in Kökeni ve Türkiye’de Çingeneler’, Hasan Suver, Başak Kara ve Aslınur Kara (hızl.), **Bir Çingene Yolculuğu** içinde (6-70), İstanbul: Ayrıntı Tasarım, 2010, s.9.

¹⁴³ Donald Kenrick, **Çingeneler Ganj’dan Thames’e**, Bahar Tırnakçı (çev.), İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2006, s.18.

¹⁴⁴ Özkan, s.14.

fiziksel antropoloji araştırmaları, kültürel özellikler ve genetik bilimin sonuçları ile Hindistan kökenli oldukları yaygın olarak kabul görmüştür.

Hint asıllı ingene/Romanların, M.Ö 224-642 yılları boyunca göçmen işçiler olarak Hindistan'ın kuzey bölgelerinden ayrıldıkları ve İran'a doğru hareket ettikleri ifade edilmektedir. Gruplar homojen olmadığı için Hindistan'daki hareketlerin hepsinin bütün Hintli gruplar için aynı zamanda başlamadığı ve grupların dalgalar halinde hareket ettikleri belirtilmektedir.¹⁴⁵ Hindistan'dan glerin ne zaman başladığı ve g yolları hakkında net bir bilgi olmasa da çoğu araştırmacının Hindistan'dan gler ile ilgili kabul ettikleri görüşler şu şekilde sıralanmıştır:

- Gn kitle halinde olmadığı, aksine farklı zamanlarda küçük gruplar şeklinde meydana geldiği,
- G hareketinde savaşlar, tehcir, takip ve tarımsal nedenler gibi dış sebeplerin belirleyici olduğu,
- Küçük grupların göçünün ilk olarak M.S. V. ve VII. yüzyıllar arasında Hindistan ve İran arasında meydana geldiği ve daha sonrakinin ise Mşlmanların İran ve Hindistan'ı fethettiği VII. ve X. yüzyıllar arasında gerçekleştiğinden söz edilmektedir. Gn sonuncu dalgası ise, X. ve XIII. yüzyıllarda Gazneli Mahmud ve onun halefleri döneminde yaşanmıştır.

2.1.2 Çingene / Romanlar Kimdir?

Çingene/Romanlar, Milattan sonra 5. yüzyıldan itibaren göçebe olarak yaşamaya başlayan daha sonra da kademe kademe dünyanın değişik bölgelerine dağılan, 9. yüzyıldan itibaren Anadolu'da görülmeye başlayan ve 14. yüzyıldan itibaren de Avrupa'da ortaya çıkan bir topluluktur.¹⁴⁶ ingene/Romanların Avrupa'ya varışlarının, Ermenistan ve Anadolu üzerinden doğu yolu ve hareket noktası Mısır olan batı yolu olmak üzere iki ana yol ve üç ayrı gzerghtan olduğu belirtilmektedir. Buna göre bu gzerghlardan ilki Afganistan, İran, Türkiye (Anadolu) ve Balkanlar; ikincisi

¹⁴⁵ Kenrick, s.39.

¹⁴⁶ Altınöz, s.31.

Afganistan, İran, Ermeni, Rusya ve Balkanlar üzerinden; üçüncüsü ise Afganistan, İran, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika ve İspanya üzerinden çizilmiştir.¹⁴⁷

Ayrıca Çingene/Romanlar, Avrupa'nın diğer milletleri ile benzerliği olmayan kendine has bir toplum olarak görülmektedir. Bu etnik grup kendi tarihi ve kültürel özellikleriyle farklı sayıda gruplara, alt gruplara ve bu grupların içinde de kümelere ayrılmışlardır. Ayrıca etnik ve kültürel olarak diğer gruplardan farklı olan Çingene/Romanların sorunları tamamıyla farklıdır.¹⁴⁸ Çingene/Romanlar, komşularıyla kıyaslandığında belirgin hareketliliklere sahip olmuşlar, endogamiye dayanan toplumsal örgütlenme biçimini benimsemişler ve doğrudan gıda üretme yerine üzerinde uzmanlaşmış çeşitli zanaat ve hizmetlerin gıda üreten topluluklarla değişimine dayanan bir geçim stratejisi yürütmüşlerdir.¹⁴⁹ Bu nedenle göçebe yaşam tarzını benimseyen ve dünyanın çeşitli bölgelerine dağılan Çingene/Romanların dil, din, gelenek ve geçim kaynakları hakkında daha detaylı bilgi verilmesi gerekmektedir.

Dil: Çingene/Romanların etnik kimliklerinin tanımlanmasında ve kökenlerinin ortaya konulmasında “dil” önemli bir role sahiptir. Birkaç bilim insanı tarafından Çingene/Roman dilinin Pencap ve Hindu dilleri gibi bazı Kuzey Hindistan dilleriyle yakından ilgili olduğunun 1780’lerde tespit edilmesi ile kökenlerinin Kuzey Hindistan’a dayandığı varsayımı güçlenmiştir.¹⁵⁰ Çingene/Romanların konuştuğu dil sadece Hint diline değil İranî dillere de benzetilmiştir. Ayrıca Çingene/Roman ana dilinin, bu etnik grubun yapmış oldukları göçler esnasında farklı dillerden (Fransızca, Almanca, Ermenice, Grekçe, Farsça) etkilendiği, sözcükler aldığı ve verdiği saptanmıştır. Çingene/Roman dilinin (Romani) 6. ve 7. yüzyıllarda ortaya çıktığı belirtilmektedir.¹⁵¹ Ayrıca bu etnik grubun genellikle yaşadıkları ülkelerin ulusal dillerini konuştukları da yaygın olarak ifade edilmektedir.¹⁵²

¹⁴⁷ Özkan, s.18.

¹⁴⁸ Elena Marushiakova ve Vesselin Popov, ‘Avrupa’da Çingeneler’, Hasan Suver, Başak Kara ve Aslınur Kara (hazl.), **Bir Çingene Yolculuğu** içinde(78-92), İstanbul: Ayrıntı Tasarım, 2010,s.80.

¹⁴⁹ Egemen Yılıgür, **Nişantaşı Teneke Mahallesi (Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, ss.59-60.

¹⁵⁰ Kenrick, ss.19-20.

¹⁵¹ Bahattin Ayhan, **Dünyanın Ötekileri Çingeneler**, Ankara: Dorlion Yayınları, 2019, s.37.

¹⁵² Altınöz, ss.28-72.

Din: Çingene/Romanların herhangi bir dininin olmadığı ve misafir olarak bulundukları memleketlerin dinini ve mezhebini kabul ettikleri konusunda da yaygın bir görüş hâkimdir. Ağırlıklı olarak göçebe bir yaşam süren Çingene/Romanların, yazılı bir kültürlerinin olmamasının da belirli bir dine mensup olmalarını engellediği belirtilmektedir.¹⁵³

Gelenek ve Geçim Kaynakları: Çingene/Romanların kendi geleneklerini ve yaşam tarzlarını büyük ölçüde muhafaza edebildikleri bilinmektedir. Ancak yerleşik ve göçebe yaşam biçimini benimseyen Çingene/Romanlar arasında birtakım farklılıkların olduğu ileri sürülmektedir. Yerleşik Çingene/Romanların genelde şehir “varoşlarında”, baraka türü veya oldukça kötü evlerde hayatlarını sürdürdükleri ve yerleşik hayata geçmiş olanlarının çoğunun meslek sahibi olduğu ve genellikle müzisyenlik, demircilik, hurdacılık, seyyar satıcılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı gibi statüsü düşük işler yaptıkları belirtilmektedir. Çingene/Romanların aynı mekânda kümeleşerek yaşadıkları ve bunun hem kültürlerini korumaya yardımcı olduğu hem de ekonomik ve toplumsal olarak koruyucu bir sığınak işlevi gördüğünden söz edilmektedir. Göçebe yaşam tarzını benimseyen Çingene/Romanların ise müzisyenlik, dansözlük, hokkabazlık, kukla oyunculuğu, ayı oynatıcılığı, falcılık ve büyücülük gibi mesleklere yöneldikleri ifade edilmektedir. Ayrıca göçebe Çingene/Romanların yerleşik gruplara hizmet ettikleri de bilinmektedir. Çingene/Romanların hayatının temeli olarak görülen geleneklerin muhafaza edilmesinin en iyi yolu olarak endogamik evliliklerin (grup içi evlilik) yaygın olarak tercih edildiği vurgulanmaktadır. Geleneksel Çingene/Roman meslekleri ise genel olarak demircilik, nalbantlık, bakırcılık, kalaycılık, sepetçilik, elekçilik, altın arayıcılığı, seyislik, falcılık, ayı oynatıcılığı, müzisyenlik, akrobatlık, çengicilik, bohçacılık, gemi yapımcılığı, oymacılık, madencilik, şifacılık şeklinde sıralanabilir. Günümüzde değişen şartlar ve gelişen teknoloji ile bazı Çingene/Roman meslekleri yok olmuştur. Bunlar arasında kalaycılık, bakırcılık, şifacılık sayılabilir.¹⁵⁴

¹⁵³ Altınöz, s.68.

¹⁵⁴ Özkan, ss.34-50.

2.1.3 Çingene/Romanlara Yönelik Adlandırmalar

Bir önceki bölümde bir etnik grup olarak Çingene/Romanlar hakkında genel bilgi aktarılması amaçlanmıştı. Bu bölümde ise hem dünyada hem de Türkiye’de Çingene/Romanlara yönelik çok çeşitli adlandırmalar üzerinde durulacaktır.

Çingene/Romanların, literatürdeki adlandırmaları çeşitlilik göstermektedir. Bu adlandırmalar, gerek Çingene/Romanlar gerekse Çingene/Roman olmayanlar tarafından geldikleri düşünülen yerler, yerleştikleri yerler, yaşam tarzları, kültürel özellikleri, meslekleri, dezavantajlılıkları, yabancılıkları gibi özelliklerine vurgu yapmak amacıyla kullanılmış ve kullanılmaktadır. Ancak dünyanın her yerinde bu adlandırmalar olumsuzluklar içermektedir. Genelde "tehlikeliler", "riskli gruplar", “dışarıdakiler”, “ıslah edilmeyen suçlular” gibi önyargılı sıfatlarla nitelendirilen Çingene/Romanların, tarihin hemen her döneminde geçtikleri ya da misafir oldukları ülkelerin halkları tarafından sürgünler, zorla yerleştirilmeler ve asimilasyonlar gibi birçok baskıya maruz kalmış olduklarının altı çizilmektedir. Ayrıca Çingene/Romanların yaşadıkları sosyal dışlanma, damgalama, sembolik şiddet, ötekileştirme, soyutlama, marjinallik ve onlara atfedilen basmakalıp imajlar, Çingene/Romanlığın algılanışında ve onların adlandırılmasında etkili olmaktadır.¹⁵⁵ “Çingene” adlandırması ve bu adlandırma ile oluşan Çingeneliğin, toplumdaki gruplaşmaları belirlemeye, güç ilişkilerini sabitlemeye, toplumdaki etkileşimleri sınırlamaya yeltenen toplumsal bir kategori olarak kullanıldığı ifade edilmekte ve dünyada farklı coğrafyalardaki ve zamanlardaki örnekleri ile birlikte, Çingeneliğin damga haline gelebilen bir etikete dönüşebildiğinden söz edilmektedir. Aynı zamanda, Çingene/Roman olarak adlandırılan birey ya da grupların zaman geçtikçe ya da coğrafya değiştikçe başka anlamlar kazanabildikleri de belirtilmektedir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Süleyman İlhan ve Muhammet Fırat, “Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 27, Sayı. 2, 2017, ss.265-266.

¹⁵⁶ Gül Özateşler Ülkücan, ‘Toplumsal Kategorileri Yeniden Düşünmek: Çingenelik Kategorisinin Ardındakiler’, **Türkiye’nin Büyük Dönüşümü**, Osman Savaşkan ve Mehmet Ertan (drl.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018, s.262.

Bu yüzden Çingene/Romaların nasıl adlandırıldıkları bu etnik grup için önem arz etmektedir. Zira 18. yüzyılda Doğu Avrupa’da yaşayanlarına “kaldereş”, Kuzey Avrupa’dakilere “gitinos” dendiği ifade edilmekte¹⁵⁷ ve Balkan ülkeleri, Orta Avrupa ve diğer ülkelerdeki anılmaları şu şekilde sıralanmaktadır: *Ciganin* (Bulgarca), *Ciganu* (Rumen ve buradan Macarca ’ya geçmiştir). Cigany ve daha sonra Çekçe’den *Cinkan*, *Zigeuner* (Almanca), *Zingari* (İtalyanca) *Cingano* (Venedik), *Tsigane* (Fransızca). Kıpti’den dolayı, *Gipsy* (İngilizce), *Agypciano* (eski İspanyol), *Gitano* (bugünkü İspanyol), *Gitane* (Fransızca) kelimeleri buradan gelmektedir. Fransızların ilk defa Bohemya’dan geldikleri ve Çek krallarının müruriye karşılığında bazı hakları tanıdığı için *Bohemien*; Hollandalıların ise evvela Macaristan’dan geldikleri için *Ungern* ve sonra, Danimarka ve İsveç’de olduğu gibi, Tatar oldukları zannedilerek *Tatern* diye adlandırdıkları belirtilmektedir.¹⁵⁸ Çingene/Romanlara bu isimlerin kendileri tarafından verilmediği, başka bir deyişle bulundukları toplum tarafından bu isimlerin onlara yakıştırıldığının altı çizilmelidir.¹⁵⁹

Türkiye’de de Çingene/Romanlara yönelik çeşitli adlandırmalar yapılmaktadır. Türkçede Çingene/Romanlar için yirmiden fazla ad kullanıldığından söz edilmektedir. Bunlardan “Çingene”, “Kıptî”, “Poşa”, “Karaçı” ve “Roman” sözcükleri en bilinenlerdir. Bunlar arasında “Çingene” sözcüğünün Eski Türkçedeki “çıgañy”den, “Kıptî”nin Eski Yunanca’daki “agypcian”dan, “Poşa”nın Çince “bu-shi”den, “Karaçı”nın Türkçe “kara-” fiilinden ve “Roman” sözcüğünün Hintçe “Rom/Lom/Dom” sözcüklerinden geldiği ifade edilmektedir. Bunların yanında, Çingene/Romanlar için Türkçede “lûlû”, “mutrib/mutrip”, “elekçi”, “arabacı”, “sepetçi”, “gurbetî”, “abdâl”, “esmer vatandaş”, “teber”, “cano/cono”, “kara kuvvetleri”, “köçer”, “Karaoğlan”, “beyzâde”, “cuki”, “balamoron”, “pırpır”, “todi”, “mango” gibi isimlerin de kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Oral Onur, ‘Çingeneler’ Tarih ve Toplum, Mayıs 1995, Sayı 137, s.17. Aktaran: Begüm Kurtuluş, ‘Devletsiz Bir Halk Olarak Çingeneler: Kökenleri, Sorunları, Örgütlenmeleri’, **Roman Olup Çingene Kalmak**, Levent Ürer (drl.), İstanbul: Melek Yayıncılık, 2010, s.21.

¹⁵⁸ M. Tayyip Gökbilgin, ‘Çingeneler’, İ.A, 1945, <http://tayyibgokbilgin.info/ansiklopedisi/> (26.03.2019).

¹⁵⁹ Altınöz, s.19.

¹⁶⁰ Hüseyin Yıldız, “Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojisi”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 2007, Cilt.1, Sayı.1, <https://www.academia.edu> (26.03.2019), ss. 63-78.

Ayrıca “Çingene” adının günümüzde kullanıldığı bütün coğrafyalarda son derece geniş bir kapsayıcılığa sahip olan yaygın bir kelime olduğu da belirtilmektedir. Farklı coğrafyalarda da aynı bağlamı karşılayan farklı sözcüklerin bulunduğu, İngilizce konuşulan dünyada “Gypsy”, Ortadoğu’daki “Nawar”, Hindistan’daki “Dom” ya da “Chandala”, Afrika’daki “Midgan” ve “Sub” gibi sözcüklerin, birden fazla halk topluluğunu tanımlayan, etiketleyen, bu halk topluluklarını söz konusu etikete yüklenen önyargıların muhatabı kılan benzeri bir işlev gördüğü de saptanmıştır.¹⁶¹

Egemen Yılığür, “Çingene” adlandırmasını literatürde yaygın olarak kullanılmayan iki farklı kavram üzerinden açıklamaktadır: “Çingene” adlandırmasının başlangıç itibarıyla pre-kapitalist toplumlarda ana üretim süreçlerinin dışında bir ekonomik etkinlik içerisinde bulunan ve kendi içlerinde homojen bir bütünlük arz etmeyen insan grupları için kullanıldığını ileri sürmekte ve “peripatetik” kavramını kullanmaktadır. Bu çerçevede, toplumsal değişimin etkisini göstermek üzere “geç-peripatetik” kavramına başvurmaktadır. Bu kavram ise, günlük dilde Çingene olarak adlandırılan, homojen bir etnik yapı teşkil etmeyen, buna karşılık aynı ilişkisellik bağlamını paylaşan ve kapitalist sistemin dönüşümüyle değişikliğe uğrayan kentli bireyleri tanımlamak için kullanılmaktadır.¹⁶²

“Çingene” adlandırmasının dünyada yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak 1971’de Dünya Çingene Cemiyeti’nin (World Gypsy Community-WGC) girişimiyle Londra’da toplanan ve Dünya Kiliseler Konseyi ve Hindistan hükümetince desteklenen I. Dünya Roman Kongresinde, Uluslararası Roman Birliği kurulmuş ve Gypsy, Zigeuner ve Gitano gibi Türkçede “Çingene” tabirine denk düşen ifadeler yasaklanarak “Roman” kelimesinin kullanılması kararlaştırılmıştır.¹⁶³ Bu karar ile “Roman” kelimesinin “Çingene” adlandırmasının yerine hemen ve kesin olarak geçtiği ve genel kabul gördüğü söylenemez. Bu konu literatürde hala yoğun olarak tartışılmakta ve temel olarak iki farklı görüş hâkim olmaktadır: “Çingene” mi? “Roman” mı?

¹⁶¹ Egemen Yılığür, **Roman Tütün İşçileri**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016, s.23.

¹⁶² Yılığür, **Roman Tütün İşçileri**, ss. 22-28.

¹⁶³ Başak Akgül, ‘Türkiye Çingenelerinin Politikleşmesi Ve Örgütlenme Deneyimleri’, **Öneri Dergisi**, Cilt.9, Sayı.34, (Temmuz 2010), s.214.

Birinci görüşü savunanlar, dil ya da köken hesabı üzerinden değil de seyyah/gezgin olmalarına göre isimlendirmeyi ön plana almakta, “Çingene” adlandırmasını kullanmakta ve bu ismin göçebe olanlara verildiğinden söz edilmektedir. Çingene sözcüğü yerine Roman sözcüğünün kullanılmasının ardında çağrıştırdığı olumsuz tanımlamalar ve benzetmeler varsa, bir süre sonra Roman sözcüğünün de toplumda aynı algıları yaratmayacağına bir güvencesinin olmadığı ve Çingenelere “Roman” demenin adeta bir tür örtmece olduğundan söz edilmektedir. Ayrıca bu görüşe göre tartışılması gereken “Çingene” sözcüğünün kendisi değil, bu sözcük üstüne bindirilen tanım, dayanıksız anlatılar, kısaca toplumun bu halka ilişkin algılarıdır. Tüm bu nedenlerden dolayı da tarihsel ve toplumsal birliğin sağlanması amacıyla “Çingene” sözcüğünün kullanılmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır.¹⁶⁴

İkinci görüşü savunanlara göre ise, kullanılması gereken adlandırma “Roman” dır, çünkü Romani dili ve Hindistan kökenli olma bunu gerektirmektedir. Ayrıca Çingene kelimesine yüzyıllardır yüklenen olumsuz ve küçültücü anlamların varlığından ve kelime her kullanıldığında bu anlamların kendini yeniden üretmesinden dolayı da Roman adını kullanarak Çingene kelimesinin çağrıştırdığı olumsuz anlamlardan uzaklaşabileceğimiz savunulmaktadır.¹⁶⁵ Diğer yandan “Çingenelik”, pek çok araştırmacı ve aktivist tarafından olumsuz ve aşağılayıcı şekillerde kullanılmasından dolayı sorunlu bir terim olarak kabul edilmekte ve bu yüzden Avrupa’da “Roma” kelimesi tercih edilirken, Türkiye’de özellikle politik alanda “Roman” kelimesi kullanılmaktadır.¹⁶⁶ Bu bağlamda Türkiye’de “Roman” isimlendirmesinin, Çingeneler açısından yeni bir doğuşun simgesi olduğu ve bir yeni varoluş sağladığı öne sürülmektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Örgen Uğurlu, ‘Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmit Örneği’, *Mülkiyet Dergisi*, 2013, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101> (26.03.2019), s.81.

¹⁶⁵ Serap Gün, ‘Etnikleşen Yoksulluk: Çingeneler/Romanlar Örneği’, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2016), s.76.

¹⁶⁶ Ülkücan, s.262.

¹⁶⁷ Halime Ünal, ‘ Türkiye’de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler’, *Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, 2012,s.622.

“Çingene” ve “Roman” adlandırmaları olmak üzere iki ayrı görüş Çingene/Roman grubu üyeleri için de geçerli olmakta ve onların “kendilerini nasıl isimlendirdiği” meselesi de önem arz etmektedir. Başka bir deyişle, Türkiye özelinde yaygın olan bu iki hitaba karşı (Çingene-Roman) grup üyeleri arasında da iki ayrı görüşün var olduğu bilinmektedir. Bir kısmının “Çingene” isminin kullanılmasını tercih ettiği ve bundan rahatsızlık duymadığı, çünkü “Roman” ismini uydurulmuş bir isim olarak gördükleri ileri sürülmektedir.¹⁶⁸ Öte yandan Türkiye’de Çingene/Romanların büyük çoğunluğunun Çingeneliği kabul etmediği ve “Çingene” sıfatını reddetmelerinin bile söz konusu olduğu saptanmıştır. Bunun en büyük sebebinin ise, onların gittikleri her yerde horlanmaları ve dışlanmalarıdır.¹⁶⁹ Bu bağlamda toplumun, herhangi bir etnik gruba ilişkin düşünceleri ve o gruba atfettiği özelliklerin, “Roman” adlandırmasının kabulünde temel belirleyici unsur olduğu görülmektedir.¹⁷⁰

Aslında Roman kimliğinin kabulünün ardında yatan etmen, bu kimliğin kamusal söylemde Çingene kimliğine karşı daha fazla tercih edilmesi ve ortaya çıkabilecek dışlaştırmalara karşı bir direnç göstermesidir. Bu anlamda Türk toplumunda Çingenelere karşı üretilmiş olan tüm olumsuzlukların en belirgin engel olarak içselleştirildiği ve bir karşı duruş olarak “Roman” kelimesinin benimsendiğini söyleyebiliriz. Ancak hangi kimliğin benimseneceği ve sunulacağının, zaman ve mekândaki ilişki biçimine göre şekil alıp yer değiştireceği de bilinmelidir.¹⁷¹ Bu bağlamda Çingeneye karşı Roman kimliğinin, göçebe olana karşı yerleşik olma, aşağı ve düşük statülü işlere sahip olanlara karşı daha üstün işlere sahip olma, olumsuz özelliklere (suçlu, tembel vb.) karşı olumlu özelliklere sahip olma (çalışkan, dürüst vb.) gibi karşıtlıklar üzerinden inşa ve ifade edildiği saptanmıştır.¹⁷²

Görüldüğü üzere hem dünyada hem de Türkiye’de Çingene/Romanlar çeşitli adlandırmalara maruz kalmışlar ve bu adlandırmalara yüklenen olumsuz anlamlar

¹⁶⁸ Faruk Taşçı, *Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama*, İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2018, s.168.

¹⁶⁹ Özkan, s.23.

¹⁷⁰ Gizem Parsova, “Araçsal ve İnşacı Yaklaşımlarla Roman Etnik Kimliği”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.3, Sayı.1, (Haziran 2018),s.6.

¹⁷¹ Suat Kolukırık, “Madun ve Hakim: Çingene/Roman Kimliğinin Toplumsal Eleştirisi”, Suat Kolukırık (hızl.), *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler* içinde(43-55), İstanbul: Simurg Yayıncılık, 2007,s.47.

¹⁷² Derya Koptekin, *Biz Romanlar Siz Gacolar (Çingene/ Roman Çocukların Kimlik İnşası)*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017, s.59.

üzerinden ayrımcılığa uğramışlardır. Türkiye’de de “Çingene” adlandırmasına yüklenen olumsuz anlamlar ve bu olumsuzluğun yarattığı ayrımcılık sonucunda literatürde ve Çingene/Romanların kendi aralarında iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır: “Çingene” mi “Roman” mı? Ancak bu iki adlandırmadan hangisinin bu etnik grubu daha iyi ifade ettiği konusunda kesin ve yaygın bir kabul söz konusu değildir. Bu çalışmada Çingene ve Roman arasında kesin bir ayrım yapmanın zorluğu ve her iki adlandırmanın da o grubu temsil ettiği düşünüldüğünden dolayı çalışmanın başından itibaren “Çingene” ve “Roman” kelimelerinin birlikte kullanılması tercih edilmiş ve “Çingene/Roman” şeklinde gösterilmiştir.

2.1.4 Geçmişten Günümüze Avrupa’da Çingene/Romanlara Karşı Ayrımcılığın Boyutu¹⁷³

Çingene/Romanların maruz kaldığı ayrımcılığı ve dışlanma sorununu tek bir ülke ve dönem ile sınırlamak mümkün değildir. Çünkü bu etnik grup göç ettikleri her yerde ve her zaman ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Çingene/Romanların dışlanma ve ayrımcılık sorunlarının tarihsel arka planının anlaşılması için bu bölümde 14. yüzyıldan günümüze kadar Çingene/Romanlara karşı yapılan dışlayıcı uygulamalar Avrupa ülkeleri özelinde verilmeye çalışılacaktır.

Avrupa ülkelerinde tarih boyunca iki tür Çingene/Roman politikasının uygulandığı saptanmıştır: Çingene/Romanlar ya şehirlerin kenar mahallelerine itilmiş ve coğrafi olarak soyutlanmış ya da genel nüfusa karıştırılmaya, asimile edilmeye çalışılmışlardır. Her iki durumda da Çingene/Romanların görünmez kılınmak istendiği, hem birey hem de toplum olarak kültürlerini sürdürme haklarından yoksun bırakıldıkları anlaşılmaktadır.¹⁷⁴ Karlsson da, Çingene/Romanların birçok nedene bağlı olarak Avrupa’nın “üvey evladı” olarak görüldüğünü belirtmektedir.¹⁷⁵

İlk Çingene/Romanların 14. yüzyıl ve 15. yüzyıl arasında Avrupa’ya ulaşmış oldukları bilinmektedir. Bu süreçte Çingene/Romanlara karşı politikaların, onların dil ve

¹⁷³Bu bölümün oluşmasında Duru Şahyar Akdemir’in “Ayrımcılıkla Mücadele: Çingenelere Yönelik Ayrımcılık Kapsamında Pozitif Ayrımcılık Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım” başlıklı **doktora tezi** yol gösterici olmuştur.

¹⁷⁴ Emine Onaran, s.62.

¹⁷⁵ Ingmar Karlsson, **Avrupa’nın Üvey Evlatları**, Turhan Kayaoğlu (çev.), İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2006, s.144.

kültürlerine yönelik olumsuzluklar içerdiği belirtilmektedir. Bu politikaların dışlama ve asimile etmeye yönelik olduğu da eklenmektedir.¹⁷⁶ Kenrick, Çingene/Romanların ilk başlarda “Türklerden kaçan Hristiyanlar” olarak Batıda hoşnutlukla karşılandıklarını, ancak 1450 yılından sonra Batı Avrupa’da durumun değişmeye başladığını dile getirmektedir.¹⁷⁷ Karlsson ise, Çingene/Romanların 1400’lerde Batı Avrupa’da Türk casusu olarak görülmelerinden dolayı baskı ve ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmektedir.¹⁷⁸ Böylece Batı Avrupa’da Çingene/Romanlara karşı tutum zaman içinde değişmiş ve çeşitli dışlayıcı uygulamalara maruz bırakılmışlardır.

Çingene/Romanların 1420 yılında gelmiş olduğunun genel kabul gördüğü Hollanda, Avrupa ülkeleri içinde Çingene/Romanlara karşı uyguladığı asimilasyon, dışlama, baskı politikalarında “en başarılı” ülke olarak görülmektedir. Burada, Çingene/Romanlar istenmeyen insanlar olarak algılanmış, evlerine ve mallarına el konulmuş ve zorla ülke dışına çıkarılmışlardır.¹⁷⁹ 1471’de İsviçre’de Luzern, şehir yönetimi kendi koyduğu bir yasayla Çingene/Romanların kente girmesini yasaklamış ve bunu izleyen yüzyıl içinde Avrupa’daki diğer bütün kentlerin de aynı yasağı uygulamaya başladığı saptanmıştır. Bu süreçte, grup üyelerinin Balkanlar’da “köle” olarak satıldıkları da belirtilmektedir.¹⁸⁰ 1496 yılında ise, Alman Parlamentosu-Kutsal Roman İmparatorluğu Meclisi Çingene/Roman sorununu tartışmıştır. Almanya Parlamentosunda, Çingene/Romanların defalarca “hain” olarak suçlandıkları, “Türk casusu” ve “bela taşıyıcılar” olarak görüldükleri yaygın olarak ifade edilmektedir.¹⁸¹ 1498 yılında da Parlamenteoda Çingene/Romanların Almanya’dan çıkarılması istenmiştir. Ülkede kalanların ise kanun kaçağı sayılacağı ve öldürülecekleri bildirilmiştir. 1500 yılından hemen sonra Batı Avrupa’nın birçok ülkesinde Çingene/Romanlar aleyhinde yasalar çıkarılmıştır. Bu yasalar, bazı ülkelerin tüm Çingene/Romanları sınır dışına sürmelerini kolaylaştırmıştır.¹⁸² 1504 yılında Fransa’da XII. Louis, Çingene/Romanların tümünü sürgüne göndermiş ve 1510 yılında bu yasağa meydan okuyanların cezası

¹⁷⁶Jean-Pierre Liegeois ve Nicolae Gheorghe, “Roma/Gypsies: A European Minority”, **Minority Rights Group International**, Minority Rights Group 1995, ss.7-8.

¹⁷⁷ Kenrick, s.85.

¹⁷⁸ Karlsson, s.146.

¹⁷⁹ Ayhan, s.74.

¹⁸⁰ Karlsson, s.147.

¹⁸¹ Liegeois ve Gheorghe, s.8.

¹⁸² Kenrick, s.87.

asılarak öldürölmek olmuştur. 1506-1785 yılları arasında İtalya’da ise Çingene/Roman karşıtı 147 yasak hayata geçirilmiştir.¹⁸³

1600-1700’lü yıllara gelindiğinde, Çingene/Romanlar büyük gruplar halinde Kuzey-Güney Amerika’ya sürölmüşlerdir. Bu dönemde İngiltere’de “casuslar” olarak suçlanıp tehdit edilirlerken, Avustralya’da Maria Theresa döneminde Çingene/Romanlar arası evliliklerin yasaklandığı ve köylülerin Çingene/Roman çocuklarını zorla evlatlık edinmelerini sağlayarak onların asimile edilmeye çalışıldığıının altı çizilmektedir. Bu durum karşısında Çingene/Roman ailelerin çocuklarını geri almak istediklerinde “çocuk çalma” ile suçlandıkları ve Avustralya’da o yıllarda 25 Çingenenin bu suçlamayla idam edildiğı öne sürölmektedir. 1637 yılında İsveç’te Çingene/Romanları yok etmeye yönelik stratejiler geliştirilmiştir. Bu bağlamda Çingene/Roman erkeklerin göröldükleri yerde sorgulanmadan idam edileceğı, kadın ve çocukların ise sınır dışı edileceğıne ilişkin bir emir verilmiştir.¹⁸⁴ 1749 yılında İspanya’da hükümete tavsiyede bulunan bir din adamının isteğı üzerine 10.000’den fazla Çingene/Roman toplanmış ve amacın “Tanrı’nın nefret ettiğı ve insanlığa zararı bulunan kötü ırkın kökünü kazımak” olduğı öne sürölmüştür. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yöneticilerinin 18.yüzyıl boyunca Çingene/Romanlara zorla asimilasyon politikası uyguladıkları ve bununla bağlantılı olarak çocuklarının ailelerinden alınması, dillerinin yasaklanması ve dillerini konuşanların cezalandırılması gibi uygulamaların hayata geçirildiğıine de şahit olunmuştur.¹⁸⁵

İkinci Dünya Savaşı sürecinde de Çingene/Romanlara yönelik yok etme, ayrımcılık ve dışlanma politikaları devam etmiştir. Öyle ki, 1926’da İtalya’da çıkarılan bir genelge ile “ölkeyi, tipik Çingene yaşam tarzının gereğı olan ve bilindiğı gibi güvenlik ve kamu sağlığı bakımından bir tehlike oluşturan Çingene/Roman kervanlarından temizlemek amacıyla bütün Çingene/Romanların sınır dışı edilmesi” kararlaştırılmıştır. 1942’de Romanya’daki “Demir Muhafızlar” rejiminin yaklaşık 30.000 Çingene/Romanı sınır dışı ettiğı de belirtilmektedir.¹⁸⁶ İkinci Dünya Savaşı boyunca Nazi egemenliğindeki

¹⁸³ Liegeois ve Gheorghe, s.8.

¹⁸⁴ Karlsson, s.148.

¹⁸⁵ Thomas Hammarberg, **Avrupa’da İnsan Hakları**, Ayşen Ekmekci (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.55.

¹⁸⁶ Hammarberg, s.55.

Avrupa’da, Çingene/Roman nüfusunun çoğunluğunun toplama kamplarına hapsedildiği ve oralarda sık sık tıbbi denek olarak kullanılıp, imha edildikleri yaygın olarak ifade edilmektedir.¹⁸⁷ Çingene/Roman etnik grubu bu süreçte ayrımcılık ve dışlanmanın farklı biçimlerine maruz kalmanın ötesinde yaşam haklarının elinden alınması dâhil bir dizi temel insan hakları ihlaline uğratılmışlardır. Almanya’da Nazi rejimi, Çingene/Romanları “aşağı ırk” olarak tanımlamıştır. 1935 tarihli Nürnberg Irk Mevzuatı, Çingene/Romanların vatandaşlıklarını ve dolayısıyla vatandaşlık haklarını ellerinden almıştır; Çingene/Romanlar çalışma kamplarına kapatılmışlar ve zorla kısırlaştırılmışlardır. 1942 yılına gelindiğinde ise Nazi rejimi, 19.300 Çingene/Romanı gaz verme, açlık ve hastalık ya da tıbbi deneylerde kullanma sonucunda öldürmüştür.¹⁸⁸

İkinci Dünya Savaşından sonra ise, sosyalist rejimlerin oluşturduğu devlet politikaları Çingene/Romanları zorla asimile etmeye yönelik olmuştur. Çingene/Roman etnik kimliğine karşı hoşgörüsüz olan sosyalist rejimler Çingene/Romanların dillerini, göçebeliğe dayanan yaşam tarzlarını yasaklamış, geleneksel istihdam biçimlerini zorla durdurma ve bunlar yerine devlet konutlarına ve işlerine zorla yerleştirmeye yönelik etkili politikalar uygulamıştır. Ayrıca bu dönemde, binlerce Çingene/Roman kadının zorla kısırlaştırıldığı ve yine çok sayıda Çingene/Roman çocuğun ailelerinden alınarak yetimhanelere yerleştirildiğinden söz edilmektedir.¹⁸⁹

1990’lı yıllarda Orta ve Doğu Avrupa’da sosyal ve politik karışıklıkların Çingene/Romanların durumlarının kötüleşmesine yol açtığı, halk ve siyasetçiler tarafından “günah keçisi” olarak görüldükleri de ifade edilmektedir.¹⁹⁰ Bu bağlamda Çingene/Romanların bütün Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde dışlanma, yaşadıkları yerlerden sürülme, konutlarının yıkılması, talan edilmesi ve ırkçı saldırılar ile karşılaştıkları ve bunların ortak sorunları olduğu kabul edilmektedir.¹⁹¹

¹⁸⁷ Christine Walsh ve Brigitte Krieg, “Roma Identity: Contrasting Constructions”, *Canadian Ethnic Studies*, Cilt. 39, Sayı. 1-2, 2007, s.171.

¹⁸⁸ Hammarberg, s.57.

¹⁸⁹ Walsh ve Krieg, s.172.

¹⁹⁰ Liegeois ve Gheorghe, s.10.

¹⁹¹ Ayhan, s.91.

1 Mayıs 2004’de ise, sekiz Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Latviya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Slovenya) Avrupa Birliği’ne tam üyeliğinin kabul edilmesi ve Bulgaristan ve Romanya’nın adaylıklarının onaylanması üzerine bu ülkelerin Avrupa Birliği’ne olan uyumlarının denetlenmesi aşamasında Çingene/Roman yoksulluğu, hakları ve yaşama koşulları gündeme getirilmeye başlanmıştır.¹⁹² Bu bağlamda Çingene/Romanlar konusundaki belki en önemli sorunların, Avrupa Birliği’nin genişlemesi sürecine dâhil edildiği ifade edilmektedir. Bu süreçte Çingene/Romanlara olan ilgi sonucunda AB kurumsal yapısı ve söylemleri düzleminde belirli bir düzelme eğilimi görülmesine rağmen, AB üyesi ülkelerde uygulamadaki durumun çok da iç açıcı olmadığı dile getirilmektedir. Bunun en tipik örneği olarak Fransa gösterilmekteyse de, aslında sadece Fransa değil İtalya ve İrlanda’da da Çingene/Romanlara karşı olumsuz ve dışlayıcı muamelelerin devam ettiği belirtilmektedir. Fransa İçişleri Bakanının Özel Baş Sekreterinin 5 Ağustos 2010 tarihinde imzaladığı metin ayrımcılığın devam ettiğini göstermektedir. Metin,

“...bugünden itibaren üç ay içerisinde, öncelik Romanlarda olmak üzere, 300 gayrimeşru konak yeri veya yerleşkenin tahliye edilmesi gerektiğini” şart koşmaktaydı. Bu durumda, gayrimeşru kampların, öncelikle de Romanlarınkilerin sökülmesinin sistematik bir girişimini (...) başlatmak her bir ilde valilere düşmekteydi”. Metin, aynı şekilde; “Bunun haricinde, Romanların yeni gayrimeşru kamplarının kurulmasını engellemek de, doğal olarak elzemdir. Bir kurulumun başlatılması halinde, buna karşı koymak için her çareye başvuracaksınız (...).”

şeklinde Çingene/Romanlara karşı açık ayrımcılık içermektedir. Öyle ki ayrımcılık tepkilerinden sonra “Romanlar” teriminin yerini “herhangi bir işgalci” kelimesi almıştır.¹⁹³ Bu bağlamda, Çingene/Romanlara dönük ayrımcılık ile mücadelenin AB bünyesinde cılız kaldığı söylenebilir. Sonuç itibarıyla özelde AB ülkelerinde ama genelde Batı dünyasında Çingene/Romanların sorunlarının devam ettiği görülmektedir. Barınma, eğitim ve istihdam konusunda Çingene/Roman vatandaşların AB vatandaşlarının düzeyinin epey altında oldukları da tahmin edilebilir.¹⁹⁴

¹⁹² Onaran, ss.60-61.

¹⁹³ Gerçek Şahin Yücel, “Romanlar Azınlığı ve Avrupa Birliği Hukukunda Serbest Dolaşım Hakları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.3,Sayı.1, 2012, ss.371-372.

¹⁹⁴ Faruk Taşçı, **Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama**, İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2018,ss.175-177.

Çingene/Romanlara karşı ayrımcılık ve dışlanmaların günümüzde hala devam ettiğini Macaristan üzerinden de görmek mümkündür. Zira 2013 yılında Macaristan’da iktidarda olan Fidesz partisinin kurucu üyelerinden Zsolt Bayer’in sözleri şu şekildedir: *“Çingene/Romanlar’ın çoğu birlikte yaşamak için uygun değildir. Onlar, insanlar arasında yaşamak için uygun değiller. Çoğu hayvandır ve hayvan gibi davranıyorlar... Hayvanlar yaşamlarını sürdürmemelidir.”* Bu sözler Avrupa’nın en büyük azınlık grubunu oluşturan Çingene/Romanlara karşı ayrımcılığın günümüzdeki boyutunu ortaya koymaktadır¹⁹⁵ ve Avrupa’nın “üvey evladı” Çingene/Romanların 14. yüzyıldan günümüze kadar her zaman ve her yerde ayrımcılığa maruz kaldıklarının başka bir örneğidir.

Hammarberg Avrupa’daki Çingene/Romanların ayrımcılık ve dışlanma dışındaki, ancak bu ikisine bağlı, sorunlarını bir döngü üzerinden açıklamaktadır: *“Yeterli eğitim almamış bir çocuk iş piyasasında dezavantajlı olmakta; iş edinemediğinde, konut koşullarını iyileştirememektedir. Kötü konut koşulları da kişinin sağlığını ve aynı zamanda çocuklarının eğitimini olumsuz yönde etkilemektedir. Ve böylece kısır döngü nesiller boyunca devam edip durmuştur.”* Ayrıca Çingene/Roman halkının, bütün Avrupa’daki yerel ve ulusal meclislerde ve devlet idaresinde son derece yetersiz temsil edildikleri ve onların siyasal katılım haklarının ihlal edildiği saptanmıştır. Bu durumun onların dışlanma ve marjinalleştirilmelerinin devam etmesine neden olduğu da eklenmektedir.¹⁹⁶

Görüldüğü üzere, kendine özgü yaşam tarzı, dil ve kültüre sahip olan Çingene/Romanlar Avrupa ülkeleri tarafından her dönem ya dışlanmış ya da asimile edilmeye çalışılmıştır. Ekim 2018-Ocak 2019 yılları arasında Avrupa Roma Bilgi Ofisinin Avrupa Birliğine üye 13 ülkede (Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Portekiz, Romanya ve İngiltere) yaşayan Çingene/Romanlar üzerinde yaptığı anket çalışması sonucunda, Çingene/Romanların % 87’sinin ayrımcılığa uğradıkları belirtilmiştir. % 52’lik kesim ise ayrımcılığa uğramalarının nedeninin “etnik kökenleri” olduğunu ifade etmişlerdir.

¹⁹⁵Gabriela Marin Thornton, “The Roma/Gypsies: “Outcasts” of Europe”, 2015, <https://www.e-ir.info/2015/02/16/the-romagypsies-outcasts-of-europe/> (8 Mayıs 2019).

¹⁹⁶ Hammarberg, ss.62-66.

Çingene/Romanların algılamalarında, yaşadıkları ülkelerde en fazla ayrımcılığa uğrayan kesimin (% 85) kendileri olduğunun altı çizilmektedir.¹⁹⁷ Bu bağlamda Çingene/Romanların hem yaşadıkları ayrımcılığın hem de bunun nedeninin farkında oldukları görülmektedir. Ancak bu etnik grup, daha önce de belirtildiği üzere, göç ettikleri her yerde ve her dönemde bu sorunlara maruz bırakılmışlardır. Aşağıda Osmanlı'dan Türkiye'ye Çingene/Romanların varlığı ve yaşadıkları sorunlar ele alınmaya çalışılacaktır.

2.1.5 Osmanlı'dan Türkiye'ye Çingene/Romanlar

Çingene/Romanların dışa kapalı yapıları nedeniyle, hem Osmanlı döneminde hem de günümüz Türkiye'sinde dışlanmaya maruz kaldıkları bilinmektedir.¹⁹⁸ Bu bölümde Çingene/Roman etnik grubunun hem Osmanlı dönemi ve Türkiye'deki genel durumları hem de onlara yönelik ayrımcı uygulamalar üzerinde durulacaktır.

Çingene/Romanların, Anadolu'ya, Balkanlar'a ve Bizans İmparatorluğu topraklarına girişleri 12-14. yüzyıllara dayanmaktadır. Öyle ki Osmanlı Devletinin vergi belgelerinde “Çingene” adının ilk kullanılmasının 1430 yılına dayandığı ve bu kayıtlarda 431 adet Çingene/Roman ailenin yer aldığı ifade edilmektedir.¹⁹⁹ 1906-1907 nüfus sayımının dinsel cemaatler esas alınarak saptadığı verilerine göre Osmanlı nüfusu içerisinde Çingenelerin sayısı, Anadolu Vilayetleri (5.080), Doğu Trakya (4.200), Arap Vilayetleri (350) ve Balkanları (6.840) kapsayacak şekilde toplam 16.470 olarak verilmiştir. Bu rakamlar, dönemin şartları gereği çok sağlıklı istatistik verilere dayanmasa da, Çingene/Roman etnik grubunun sayısına ilişkin fikir vermesi açısından oldukça önemlidir.²⁰⁰ Osmanlı Devleti'nde çok geniş bir coğrafi sahaya yayılmış bulunan Çingene/Romanlar, devlet tarafından çok sıkı bir disiplin altına alınmış ve hukuki bakımdan da özel bir nizamla bağlanmışlardır. Bulundukları coğrafi mevki itibari ile çeşitli hizmetler gören Çingene/Romanların, sahillerde gemi malzemesi temini ve gemi

¹⁹⁷The European Roma Information Office (ERIO), *Survey On Under-Reporting Discrimination Among Roma*, Brussels, 2019, ss.1-11.

¹⁹⁸Özkan, s.9

¹⁹⁹ Elena Marushiakova ve Vesselin Popov, ‘Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler’, Hasan Suver, Başak Kara ve Aslınur Kara (hızl.), *Bir Çingene Yolculuğu* içinde(101-116), İstanbul: Ayrıntı Tasarım, 2010, s.103.

²⁰⁰ Suavi Aydın, “Türkiye’de Etnik Yapı”, *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 12, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1996, s.499.

yapımı ve tamirinde, köprü inşası ve menzillerde zahire toplanması, madenlerde, ordunun nakliye işlerinde ve devletin kalelerinin onarımlarında istihdam edilmiş olduklarından söz edilmektedir.²⁰¹ Bu dönemde Çingene/Romanların geçim kaynakları süpürgeci, baca temizleyicisi, müzisyen, dansçı, ayı oynatıcısı, demirci ve silah tamirciliği²⁰², kalaycılık, nalbantlık, kuyumculuk, kılıç ustalığı, sobacılık, ayakkabıcılık ve terzilik şeklinde sıralanabilir.²⁰³

Çingene/Romanların Osmanlı toplum yapısı içerisinde yerleşik bir mekânlarının ve yüksek statülü mesleklerinin olmaması, Osmanlı toplum düzeni açısından problem oluşturmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde, Çingene/Romanların kötü işlerle isimlerinin anılması, herhangi bir bölgede hırsızlık, adam öldürme vs. gibi adli suçlarla ilgili bir olay meydana geldiğinde ilk şüphelenilen ve başvuru topluluğun Çingene/Romanlar olmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde Çingene/Romanların görece yüksek statülü bir meslekleri ve mekânları olanlarının ise, daimi statüde olmayıp geçici özellik taşımlarından dolayı kuvvetli bir iktisadi yapıya sahip olmadıkları, buna bağlı olarak da refah düzeylerinin düşük kaldığı saptanmıştır.²⁰⁴

Osmanlı Devleti'nde Çingene/Romanların bir kısmının devlet yönetimi açısından oldukça büyük sorun oluşturan göçebe bir hayat sürdükleri ve bundan dolayı kanunlar ve düzenlemelerle gayrimüslim Çingene/Romanlarla birlikte, göçebe hayat süren Müslüman Çingene/Romanlar için de cezalar uygulandığının altı çizilmektedir. Bu uygulamalarda, göçebe Çingene/Romanların vergilerinin düzenli olarak alınmamasının etkili olduğu belirtilmektedir.²⁰⁵ Osmanlı Devleti'nde yaşayan Çingene/Romanların, Müslüman ve Hristiyan olmak üzere iki gruba ayrılmasına rağmen bunların hukuki bakımdan denk sayıldıkları ve bu durumun vergi alımında da geçerli olduğu görülmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde sadece gayrimüslimlerden cizye alınırken, Çingene/Romanların hem Müslüman hem de Hristiyan olanlarından farklı miktarlarda da olsa vergi alınmıştır.

²⁰¹ Altınöz, s.78.

²⁰² Angus Fraser, **Avrupa Halkları: Çingeneler**, İlk İnanc (çev.), İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2005, s.157.

²⁰³ Marushiakova ve Popov, Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler, s.110.

²⁰⁴ İsmail Altınöz, 'XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingeneler', Suat Kolukırık (hızl.), **Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler** içinde(13-33), İstanbul: Simurg Yayıncılık, 2007, ss.18-23.

²⁰⁵ Marushiakova ve Popov, Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler, s.107.

Müslüman Çingenelerden 22 Akçe ispençe²⁰⁶ alınırken, bu miktar gayrimüslim Çingeneler için 25 akçedir. Çingene/Romanlardan düzenli vergi toplanamaması sorununun önüne geçmek için ise yeni fethedilen yerlerde Çingene/Romanlara toprak verilerek yerleşik hayata geçmeye ve ziraata teşvik edildikleri ileri sürülmektedir.²⁰⁷

Cumhuriyet döneminde Çingene/Romanların Türk toplumu ile olan ilişkilerine baktığımızda ise, kuruluş dönemine gitmek gerekmektedir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte büyük bir Çingene/Roman nüfusunun 1923 yılında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesinden sonra Türkiye'ye geldiği ifade edilmektedir.²⁰⁸ Bu mübadele bazı araştırmacılar tarafından ulus-devletlerin etnik ve dinsel homojenleştirme çabalarını hızlandıran sistematik bir “etnik temizlik” olarak görülmektedir. Bu uygulamanın, henüz birey ve göçmen haklarının olmadığı bir dönemde, sulh yoluyla, ulus devletlerin kendi aralarında anlaşarak ve göçmenlerin istek ve eğilimleri dikkate alınmadan yapıldığının altı çizilmelidir.²⁰⁹ Bu büyük nüfus mübadelesi ile çok sayıda Çingene/Romanın Balkanların kuzeyinden yeni ulus devlete taşındığından söz edilmekte ve modern Türkiye vatandaşlığının, Bulgaristan ve Romanya'nın totaliter rejimleri ile karşılaştırıldığında Çingene/Romanlar için güvenilir bir konum sunduğu belirtilmektedir. Ancak 1923'te Lozan'da imzalanan Yunan ve Türk Nüfusların Mübadelesine İlişkin Sözleşme'yi takiben, birçok Yunan ve Ortodoks Çingene/Romanın, “mübadele nüfusu” olarak adlandırılmış olduğu ve zorla Yunanistan topraklarından çıkarılarak dil, din ve kimlik değişimiyle Türk olmaya zorlandıkları da dile getirilmektedir.²¹⁰

Ayrıca Avrupa'ya Türkiye üzerinden göçmüş olan Çingene/Romanların 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tekrar Türkiye'ye Avrupa üzerinden zorunlu olarak göç ettirildikleri ileri sürülmektedir. Bunun en önemli sebebi, onların 14. yüzyıldan itibaren Avrupalılarca “Türk” veya “Türk ajanı” oldukları gerekçesiyle dışlanmaları, esir edilmeleri ve hatta toplu katliamlara maruz bırakılmaları olarak açıklanmaktadır. Bu

²⁰⁶ Tarımla uğraşan Hristiyan reayadan Osmanlı Devleti'nin topladığı her erişkinden alınan kişisel bir vergidir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0sphen%C3%A7> (20.01.2020)

²⁰⁷ Özkan, s.21.

²⁰⁸ Suat Kolukırık, **Dünden Bugüne Çingeneler (Kültür-Kimlik-Dil-Tarih)**, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2009, s.114.

²⁰⁹ Sema Erder, **Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye (Türkiye’de Değişen İskân Politikaları)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s.87.

²¹⁰ Adrian Marsh, ‘Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında’ Ebru Uzpeder ve Diğerleri (hzl.), **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde(5-19), İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, ss.15-16.

bağlamda ülkemizde kendilerini “Çingene/Roman” olarak nitelendiren Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çoğunun, Avrupa’dan Türkiye’ye göç eden Çingene/Romanlar olduğu ve Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya göçmeni oldukları söylenebilir.²¹¹

Çingene/Romanların, Türkiye Cumhuriyet’ine değişik sebeplerle ve farklı ülkelerden gelmelerinin ya da getirilmelerinin doğal bir sonucu olarak çeşitli dil, din ve kültürel farklılıklar gösterdikleri bilinmektedir. Türkiye’de çeşitli kimliklerle var olan Çingene/Romanlar, çeşitli isimlerle de adlandırılmaktadırlar. Türkiye coğrafyası içerisinde Çingene/Romanların, Ege, Marmara ve Karadeniz bölgelerinde “Roman” olarak adlandırılırlarken; Erzurum, Artvin, Bayburt, Erzincan ve Sivas’ta “Poşa”; Van, Hakkâri, Mardin ve Siirt’te “Mıtrıb”; İç Anadolu’da “Elekçi”; Akdeniz Bölgesindeki Çingene/Romanları için “Arabacı” ya da ”Manuş”, Adana ve Osmaniye yöresindekiler için “Cono” tabiri kullanılmaktadır.²¹²

Ancak Türkiye topraklarında yaşayan Çingene/Romanlar genel olarak üç ana gruptan oluşmuşlardır²¹³ : “Rom/Roman”, “Dom” ve “Lomlar”. Ağırlıklı olarak Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan ve Domari dilini konuşan gruplara “Dom”, özellikle Karadeniz Bölgesi’nin kuzeydoğusunda yaşayan ve Lomca dilini konuşan gruplara ise “Lom” adı verilmektedir. Akdeniz, Trakya ve Ege bölgeleri başta olmak üzere Türkiye’nin diğer yerlerindekiilere ise “Rom/Roman” denilmektedir.²¹⁴ Bu üç farklı grubu daha detaylı incelemek yerinde olacaktır.

Domların Ortadoğu’daki Dom Çingenelerinin bir kolu olduğu ve Türk topraklarının Güneydoğusuna (Diyarbakır, Antakya, Mardin) 11. yüzyılın başlarında gelmiş oldukları belirtilmektedir. Günümüzde Türkiye’nin güney ve doğu bölgelerinde yaşadıkları ve esas olarak davul ve zurna çalarak müzisyenlikle hayatlarını kazandıklarından söz edilmektedir. Kültürel açıdan Kürt nüfusa yakın olmalarına rağmen,

²¹¹ Özkan, s.20.

²¹² Suat Kolukıncı, “Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, Sayı.8, 2008, s.147.

²¹³ Bu çalışmada Rom/Dom/Lom ayrımı yapılmayacak ve “Çingene/Roman” ifadesi tüm bu grupları kapsayacak şekilde kullanılacaktır.

²¹⁴ Kalkınma Atölyesi, **Suriyeli Dom Göçmenler: En Alttakiler**, Ankara, 2016, s.44.

onlar tarafından belirgin ve şiddetli ayrımcılığa maruz kaldıkları ve genellikle aşırı derecede yoksul ve pek çoğunun göçebe olduğu ifade edilmektedir.²¹⁵

Lomların kökenlerinin son derece belirsiz olduğu ileri sürülmektedir. Günümüzdeki Lom nüfusunun çoğunlukla, 1870’lerde Kafkasların fethinin ardından Ruslar tarafından yürütülen etnik temizlik sırasında Türkiye’ye göçe zorlananların torunlarından oluştuklarından söz edilmektedir. Ayrıca Lomların şimdilerde, Kuzeydoğu ve Karadeniz bölgesinde küçük topluluklar halinde yaşadıkları, küçümseyici bir deyim olan “Poşa” kelimesiyle adlandırıldıkları ve çoğunluğunun yerleşik olup, tarımla uğraştıkları saptanmıştır.²¹⁶

Rom: Günümüz Türkiye’sinde Roman ya da Çingene olarak tanımlanan Rom grubunun Yunanistan’la 1923 yılında yapılan Lozan antlaşmasıyla Türkiye’ye gelenlerden oluştuğu öne sürülmektedir. Rom ya da Roman olarak tanımlanan grupların kendi kimlik ve kültürlerini Dom ve Lom’lara oranla görece daha belirgin biçimde kullanabildikleri ve “Gaco” olarak tanımladıkları Çingene olmayanlarla daha kolay ilişki kurabildikleri görülmektedir.²¹⁷

Osmanlı Devleti’nde Çingene/Romanlara yönelik var olan ayrımcılık Türkiye Cumhuriyeti’nde de devam etmiştir. Ayrımcılığın en somut örneği 1934 tarihli İskân Kanunudur. Bu kanun ile Çingene/Romanların maruz kaldıkları ayrımcılık üzerinde durulması yararlı olacaktır. Osmanlı’da kurulan iskân kurumunun yeni kurulan Cumhuriyet’in tasarladığı toplumun oluşturulması için temel taşlardan birini oluşturduğu ileri sürülmektedir. Cumhuriyet yönetiminin Osmanlı’daki göç ve yerleştirme politikasını etkin olarak kullandığı da ifade edilmektedir. Bu bağlamda 1923 tarihli ilk İskân Kanunu’nun sadece göçebe ve sürgünlerin iskânını, 1926 yılında çıkarılan 885 sayılı İskân Kanunu’nun ise sadece mübadilleri ele alan düzenlemeleri içerdiği ve 1934 yılında

²¹⁵ Adrian Marsh, “Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni”, Ebru Uzpeder ve Diğerleri (hızl.), **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde(19-29), İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, s.22.

²¹⁶ Marsh, “Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni”, s.23.

²¹⁷ Kolukırmık, *Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü*, s.149.

çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu'nun daha önce çıkarılmış olan yasaların devamı niteliğinde olduğu belirtilmektedir.²¹⁸

Eylül 2006'ya kadar yürürlükte kalan 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 4. maddesi göçmen olarak kabul edilmeyecekleri, “ Türk kültürüne bağlı olmayanlar; anarşistler, casuslar; göçebe Çingeneler ve memleket dışına çıkarılmış olanlar” biçiminde sıralamaktadır. Bu gruplardan sadece göçebe Çingenelerin etnik açıdan tanımlanmış bir kimliği olduğunun ve göçebe Çingenelerin “vatanın bütünlüğünü tehdit eden istenmeyen unsurlar” sınıfına sokulduğunun altı çizilmektedir.²¹⁹ 2000'li yıllara kadar fazla dikkat çekmeyen bu açık ayrımcılık, AB'ye üyelik sürecinin hızlandığı dönemde gündeme gelmiş ve küreselleşen Çingene/Roman dayanışma örgütlerinin de çabalarıyla 2006 yılında çıkarılan yeni İskân Kanunu ile değiştirilmiştir. 2510 sayılı Kanunun Çingene/Romanlarla ilgili bu ayrımcı hükmünün Balkanlar'da yaşasalar, Müslüman olsalar bile, Çingene/Romanları ayrı bir yere koyduğu ve göç etmelerini engellediği ifade edilmiştir. Bu bağlamda AB ile ilişkilerin yeni yasaya yaptığı tek olumlu katkının, “Çingeneler” ifadesinin yasadan, hiç olmazsa “lafzen”, çıkarılmış olması olduğu ifade edilmektedir. Çünkü yıllardır “istenmeyen unsur” olarak tanımlanan göçebe Çingeneler, buna ilişkin yasal düzenlemenin kaldırıldığı koşullarda bile, vatandaşlık hakları söz konusu olduğunda “görmezden gelinen unsur” olmaya devam edilmiştir. Bu durumda Çingenelerin “milletin ötekileri” olarak tanımlanmasının yalnızca 1930'lara özgü konjonktürel bir sorun olmadığı görülmektedir.²²⁰ Ayrıca yeni İskân Kanunu ile “Çingene” ifadesi çıkarılmış olsa da “Türk kültürüne bağlılık” ifadesinin hala yerinde durduğu unutulmamalıdır.²²¹

Ayrıca aynı kanunun 9. maddesinde “göçebeler ve gezginci Çingenelerin, İçişleri Bakanlığının mütalaası alınarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca uygun görülecek yerlere yerleştirilmeleri” öngörülmüştür.²²² Bu madde de, 2006 yılında 5543 numaralı yeni İskân Kanunu'nun kabulüyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yanında Polisin Merasim ve Topluluklardaki Rolüne ve Polis Karakolları Teşkilatlanmasına Dair

²¹⁸ Erder, *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye (Türkiye’de Değişen İskân Politikaları*, ss.76-114.

²¹⁹ Akkaya, *Türkiye’de Sosyal Politika ve Milliyetçiliğin Kesişmesinde 1914 İskân Kanunu ve Çingeneler*, s.220.

²²⁰ Akkaya, *Türkiye’de Sosyal Politika ve Milliyetçiliğin Kesişmesinde 1914 İskân Kanunu ve Çingeneler*, s.221.

²²¹ Erder, *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye (Türkiye’de Değişen İskân Politikaları*), ss.155-213.

²²² Marsh, *Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında*, ss.15-16.

Talimatname'nin 134/B/a/5 maddesinde, "esaslı bir mesleği olmayan Çingeler, önleyici tedbirlere konu olan şüpheli kategorilerinden biri" olarak belirtilmiş ve bu düzenleme de 20.06.2006 tarihli Bakan Onayı ile yürürlükten kaldırılmıştır.²²³ Ayrıca bir başka ayrımcı yasa olan Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un 21.maddesinde, "Tabiiyetsiz veya yabancı devlet tebaası olan Çingelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı صلاحیه‌lidir" şeklinde bir düzenleme yer almaktaydı. Bu madde de 2011 yılında 'Tabiiyetsiz veya Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı yetkilidir' şeklinde değiştirilmiştir.

Dolayısıyla, Türkiye'de Çingene/Romanlara yönelik ayrımcı kanunlar uzun bir müddet uygulamada kaldıktan sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Bu durum, bazı araştırmacılar tarafından Çingene/Romanların sadece toplum tarafından değil devlet tarafından da aşağılandığının, potansiyel suçlu olarak görüldüklerinin açık bir ifadesi olarak yorumlanmaktadır.²²⁴

Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar gerek toplum gerek devlet tarafından çeşitli dışlanma ve ayrımcılığa uğrayan, çok çeşitli dil, din ve kültürel özelliklere sahip olup, farklı yerlerde değişik adlandırmalarla anılan ve hem artık etnik temelli nüfus sayımının yapılmaması hem de kimliklerini gizleme eğiliminden dolayı sayıları net olarak bilinmeyen Çingene/Romanlar, dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere çok boyutlu ve derin sorunlar yaşamaktadırlar. Çingene/Romanların yaşadığı sorunların temelinde, ideolojik ve politik olmaktan ziyade ekonomik ve sosyal sorunların olduğunun altı çizilmelidir. Çingene/Romanlar söz konusu olduğu zaman, önyargı ve peşin hükümlerin, genelleşici suçlamaların ve tüm Çingene/Romanları belli kalıplara sığdırmaya çalışmanın yaygın bir durum olduğu görülmektedir.²²⁵ Çingene/Romanların çok boyutlu yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarını ortaya koymak, çalışmamızın temel konusu açısından büyük önem

²²³Mustafa Kemal Öke ve Senem Kurt Topuz, "Eşit Yurttaşlık Hakları Bağlamında Çingene Yurttaşların Sosyal ve Ekonomik Haklara Erişimi: Edirne Örneği", **Dergipark**, Cilt.15, Sayı.2, 2017, s.267.

²²⁴ Ünalı, s.623.

²²⁵ Mehmet Özbaş, **Yoksulluk ve Romanlar**, Ankara: Siyasal Yayınevi,2017, s.48.

taşımaktadır. Bu bağlamda bu etnik grubun yaşadığı sorunlar Türkiye özelinde verilmeye çalışılacaktır.

2.2 TÜRKİYE’DE ÇİNGENE/ROMANLARIN ETNİK YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA SORUNLARI²²⁶

Etnik bir grup olan Çingene/Romanların, geçmişten günümüze maruz kaldığı sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Çingene/Romanların yaşadığı sorunların değil bu sorunların ana nedeninin diğer sosyal gruplardan farklılık gösterdiği söylenebilir. Çünkü yoksulluk başta olmak üzere ekonomik ve sosyal alanlardan dışlanma ile devam eden çok boyutlu ve birbirleri ile bağlantılı sorunların temelinde Çingene/Roman etnik kimliğinin olduğu görülmektedir.

Birinci bölümde, yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisinde dört ayrı ihtimalin olduğundan söz edilmişti. Bu ihtimallerden bir tanesi sosyal dışlanma ve yoksulluğun birlikte var olabileceğine ilişkindir. Bu durum Çingene/Romanlarda açıkça görülmektedir. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın içiçe geçmiş olması Çingene/Roman etnik grubunda neden-sonuç ilişkisi bağlamında karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1 Türkiye’de Çingene/Romanların Yoksulluğunun “Etnik” Boyutu

Yoksulluğun, her grupta aynı boyutta yaşanmadığı ve etkilerinin farklılık gösterdiği bilinmektedir. Yaş, cinsiyet, etnisite, engellilik hali yoksulluğun etkilerinde belirleyici unsurlar olmaktadır. Bu bağlamda etnik bir grup olarak yoksulluğu daha derin ve fazla yaşamakta olan Çingene/Romanların yoksulluğunu ve bunun boyutunu anlayabilmek için yoksulluk ve etnisite arasında ilişki kurulması gerekmektedir.²²⁷ Bu nedenle etnik kökenine bağlı olarak eğitim, sağlık ve barınma haklarından yoksun olan ve yurttaş olmalarına rağmen bu hakları kullanamayan, ekonomik, sosyal ve daha birçok alanda dışlanmaya maruz kalan Çingene/Romanların, yoksulluk sorununun “etnikleşen

²²⁶ Çingene/Romanların Türkiye özelinde ve etnik kimliklerine bağlı olarak yaşadıkları sorunlar, 1980 sonrası süreç temel alınarak yansıtılmaya çalışılacaktır. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi; 1980 sonrası süreçte bu etnik grubun yoksulluk ve dışlanma sorunlarının daha fazla arttığı ve derinleştiğinin düşünülmesidir. İkincisi ise; bu süreçte Çingene/Roman etnik grubunu ele alan çalışma ve araştırmaların artış göstermesi ve böylece sorunları yansıtmaya imkânının bulabilmesidir.

²²⁷ Gün, s.31.

yoksulluk” kavramı ile ele alınması hem sorunun ana nedeninin görülmesine hem de daha doğru çözümler üretilmesine yardımcı olacaktır.

Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk sorununu ele aldığımızda, Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de Çingene/Romanların uzun yıllardır oturmuş ve kemikleşmiş bir kısır döngüye, bir yoksulluk çemberine hapsedikleri ve birçok koşulun bu çemberin içinden çıkmayı zorlaştırdığı görülmektedir.²²⁸ Altınöz, “*Yoksulluk ve sefalet sanki Çingene/Romanların bir yaşam tarzıymış gibi adeta onlarla özdeşmiş bir konumdadır*” diyerek ²²⁹ bu grubun yoksulluğunun boyutunu yansıtmaktadır.

Çingene/Romanların hem kendileri hem de çocukları, ekonomik ve sosyo-kültürel yokluktan ve etnisiteden kaynaklanan nedenlerle diğer sosyolojik tabakalara mensup kimselerden daha fazla olumsuzluk, yoksulluk ve her alanda yoksunluk yaşamaktadırlar.²³⁰ Bu nedenle Çingene/Roman yoksulluğunun aciliyeti olan, ele alınmakta çok gecikilmiş, bir an önce çözülmesi gereken en önemli sorun olduğu bilinmekte ve maruz kaldıkları yoksulluğun, toplumdan dışlanma, soyutlanma ve ayrımcılığa uğrama ile içiçe geçip birbirlerine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Çingene/Romanların yoksulluktan kurtulmasını güçleştiren koşullar, çalışmanın ilk bölümünde de belirtildiği gibi, düşük eğitim düzeyi, kalifiye olmayan becerikli işlerde yoğunlaşmaları dolayısıyla işgücü pazarındaki dezavantajlı konumları, işverenlerin ayrımcılığı ve düşük beklentileri olarak sıralanmaktadır. Tüm bu koşullar bir araya geldiğinde, uzun yıllar süren yoksulluk çemberini kırmak için zorlu bir uğraşın verilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir.²³¹

Ayrıca Çingene/Romanların eğitim düzeylerinin ortalamanın altında olmasından dolayı iş bulmakta güçlük çekmeleri ve işsizliğin devam etmesi durumunda yoksulluğun devam edeceği, yoksulluğun devam etmesinin ise eğitimden mahrum kalmayı

²²⁸Emine Onaran İncirlioğlu, ‘Genişleyen Avrupa’da ‘Çingeneler’: Orta ve Doğu Avrupa’daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin’, Suat Kolukırık (hızl.), *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler* içinde(55-71), İstanbul: Simurg Yayıncılık, 2007, s.57.

²²⁹ Altınöz, s.47.

²³⁰ Özbaş, 49.

²³¹ Onaran İncirlioğlu, ss. 55-58.

sürdüreceği belirtilmektedir. Bu bağlamda Çingene/Romanlar için “eğitimsizlik-işsizlik-yoksulluk” sarmalı gibi bir tehlike söz konusu olmaktadır.²³²

Çingene/Romanların yaşadığı yoksulluğu, etnik kökene bağlı olarak ele alan Gün, 2015 yılında Ankara’da yaptığı çalışmada, toplumun en yoksul kesimini oluşturan Çingene/Romanların yaşadıkları yoksulluğun nedeni olarak “Çingene/Roman olmalarını” gördüklerini ve böylece yoksulluklarının temel nedeninin “etnik kimlikleri” olduğunun farkında oldukları sonucuna ulaşmıştır.²³³ Etnik kökenlerine bağlı olarak Çingene/Romanların toplumun her alanında dışlanmaya maruz kalmalarının bir yandan onların yoksulluğa karşı daha savunmasız olmalarına, başka deyişle yoksulluğa düşme olasılıklarının artmasına neden olurken diğer yandan da içinde bulundukları yoksulluk halinden çıkmalarını zorlaştırdıkları belirtilmektedir.²³⁴ Bu bağlamda “Çingene/Roman oldukları için mi yoksuldurlar, yoksul oldukları için mi dışlanmaktadır” sorusuna verilecek cevap, Çingene/Roman oldukları için yoksul oldukları, yoksulluktan kurtulmak için giriştikleri eylemlerin onları tekrar Çingene/Roman oluşa hapsediyor olmasıdır. Bu cevap ile hiç kuşkusuz bu grup üyelerinin yoksulluklarının etnik kökene bağlı olduğu dile getirilmektedir.²³⁵

Çingene/Romanların genellikle kendi etnik ve kültürel kökenlerinden insanlarla aynı sosyal çevrede yaşamak zorundan kalmaları da, onları, yoksulluk ve eşitsizlikle birlikte, birçok yönden problemli bir dünyaya mahkûm etmektedir.²³⁶ Çingene/Roman etnik kökenine sahip insanların bir arada yaşamaları yoksulluğa neden olmaktadır. Çalışmasında bu konuyu ele almış olan Yılgür, 1950’lerde Nişantaşı’nda “Teneke Mahallesi yoksulluğu” olarak adlandırılan yoksulluk halinin ortaya çıktığı bölgelerde görülen yoksulluğun, Çingene/Roman etnisitesi ile özdeşleştirilmekten kaynaklandığını ve bu yoksulluğun gecekondü yoksulluğundan farklı olduğunu belirtmektedir. Mahalleyi

²³² Gül Pınar Erkem Gülboy, ‘Avrupa Birliği ve Romanlar’, **Roman Olup Çingene Kalmak**, Levent Ürer (drl.), İstanbul: Melek Yayıncılık, 2012, s.133.

²³³ Gün, s.92.

²³⁴ Gün, 131.

²³⁵ Kezban Çelik ve Yasemin Yüce Tar, ‘Samsun’da Evlere Temizliğe Giden Roman Kadınlar: Enformel Sektörde Çalışmanın Yükü Nelerden Hafif ‘, **Çalışma ve Toplum**, 2016/1,s.83.

²³⁶ Özbaş, 47.

kuşatan Çingenelik algısı ve Çingene/Romanlara dönük yaygın önyargının, mahalle sakinlerinin son derece kısıtlı bir ekonomik alana hapsolmalarına neden olduğu belirtilmekte ve yaşanan yoksulluğun, mahalle sakinlerinin barınma ve gıda gibi en temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta güçlük çekmelerinden dolayı, “mutlak yoksulluk” kategorisi içinde değerlendirilebileceği ifade edilmektedir.²³⁷ Çingene/Romanların “mutlak yoksulluk” içinde oldukları yapılan çok sayıda araştırmada ortaya konulan gelir düzeylerinden de rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların bazılarının sonuçları şu şekildedir:²³⁸

Öke ve Topuz, yüz yüze görüşme tekniğini kullanılarak 2009 yılı Mayıs ve Haziran aylarında toplam 415 kişi ile anket çalışması yapmış ve şu sonuçlara ulaşmışlardır: Gelir düzeyi açısından bakıldığında katılımcıların yaklaşık 316’sının (%76) ortalama geliri 0-500 TL arasındadır. Katılımcılardan 82’si (%19,8) 501–1000 arası; 11’i (%2,7) 1001–1500 arası; 4’ü (%1,0) 1501–2500 arası ve sadece 2’si (%0,5) 2501 ve üzeri bir aylık ortalama gelire sahiptir. O halde katılımcıların % 76’sı 2009 yılındaki asgari ücretin (net ücret: 527,13) altında gelir elde etmektedirler.

Serap Gün, Ankara’nın Kale Mahallesi’nde yaşayan Çingene/Roman 13 katılımcı ile 2015 yılı Temmuz-Eylül ayları arasında yaptığı çalışmada katılımcıların aylık gelirinin 500-1500 TL arası olduğunu saptamıştır. Ayrıca katılımcıların 4’ü hane gelirleri 500 ile 900 arasında değişmesinden dolayı asgari ücretin (2015 yılı net ücret: 949,07) altında gelir elde etmektedirler.

Duygu Gökçe ise Tekirdağ Aydoğdu Mahallesi’nde 2013-2016 yılları arasında 320 hane ile yaptığı anket sonucunda, ailelerin % 43,1’inin ortalama aylık gelirinin 501-1000 TL arasında, % 35,9’unun 500 TL ve altında ve % 21’inin ise 1001 TL ve üzerinde olduğu verisine ulaşmıştır (2013 yılında net asgari ücret 803,68 TL iken 2016 yılında 1.300 TL olmuştur).

Yapılan bu üç çalışmanın sonuçları, Çingene/Romanların gelirlerinin düşük olduğunu saha bulgularıyla göstermektedir. Ayrıca Çingene/Romanlar eğitim

²³⁷ Yılğür, Nişantaşı Teneke Mahallesi, ss.21-138.

²³⁸ Öke ve Topuz, ss.271-272; Gün, s.74; Duygu Gökçe, “Romanların Konut Ayrışmasını Etkileyen Faktörler: Aydoğdu Mahallesi, Tekirdağ”, **Megaron**, Cilt.13, Sayı.2,2018,s.270.

düzeylerinin düşüklüğü ve istihdam alanında karşılaştıkları ayrımcılıktan dolayı çalışmak zorunda oldukları geçici ve düzensiz nitelikteki işler sonucunda çok düşük ve ancak günü kurtaracak gelirler elde etmektedirler.

Çingene/Romanların, ekonomik yetersizliğin yanında insani olanakların sağlanmadığı bir etnisite olarak “insani yoksulluk” içinde yaşadıkları da belirtilmektedir. Çünkü maddi olarak yetersiz gelire sahip olmanın dışında maddi olmayan elverişsiz barınma olanakları, yetersiz beslenme, eğitimsiz ve sağlıksız bir hayat, işsizlik, çok boyutlu ayrımcılık, dışlanma ve eşitsizlik gibi pek çok soruna da maruz kalmaktadırlar.²³⁹ Bu yüzden Çingene/Romanlar mutlak, göreceli ve insani yoksulluk türlerinin hepsine birden aynı anda maruz kalmaktadır. Bu durum ise onların yoksulluğunu kalıcı hale getirmekte ve nesilden nesile aktarılmasına neden olmaktadır.

*“Ben yoksul değilim, yoksulun da yoksuluyum. Valla burada benim tanıdığım herkes çok yokluk içindedir, bugün evime ekmek götürecektiyim onu düşünür bi tek”*²⁴⁰ şeklindeki ifade Çingene/Romanların yaşadığı yoksulluğun boyutunu ortaya koymakta ve sosyal yardımlardan yararlanmalarının nedenini açıkça yansıtmaktadır. Çingene/Romanların yardımlara bağlı bir yaşam sürdükleri ve kömür, gıda, eğitim ve para yardımı aldıkları bilinmektedir.²⁴¹ 2014 yılında Kocaeli/İzmir’de 208 Çingene/Roman ile yüz yüze görüşme yoluyla yapılan bir araştırmaya göre, Çingene/Romanların %74,4’ünün belediye, kaymakamlık ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından, % 8,9’unun akrabalarından yardım aldıkları tespit edilmiş ve dini kurum ve kuruluşlardan (cemaat-tarikatlardan) yardım alan Çingene/Roman olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁴²

Çingene/Romanların etnikleşen yoksulluk döngüsü geçmişten günümüze onlara yönelik olarak toplumda üretilen önyargılar, kalıpyargılar ve damgalamaların toplumsal bellekte yerleşik hale gelmesiyle, grubun toplumun tüm alanlarında ayrımcılığa uğramaları ve ayrımcılıkla beslenen kalıcı bir dışlanmaya maruz kalmaları ile

²³⁹ Gün, 90.

²⁴⁰ Gün, s.87.

²⁴¹ Gökçe, s.270.

²⁴² Hasan H.Taylan ve İsmail Barış, **Romanlar ve Sosyal Dışlanma**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015, s.65.

oluşmaktadır.²⁴³ Bu bağlamda Çingene/Romanlarda yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarının birlikte ele alınması gereken, birbirlerinin hem nedeni hem de sonucu olan iki boyut olduğu açıktır.

2.2.2 Türkiye’de Çingene/Romanların Çok Boyutlu Sosyal Dışlanma Sorunu

Çingene/Romanların sosyal dışlanma sorunu, yoksullukta olduğu gibi çok boyutluluk göstermektedir. Çünkü sadece tek bir alandan değil, ekonomik ve sosyal alanlar başta olmak üzere toplumun tüm alanlarından dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Coğrafi olarak konut alanlarının dışlanması, yaşadıkları yerin “Çingene/Roman” mahallesi olarak adlandırılması; ülkelerin ekonomik sisteminden dışlanmaları, çoğunlukla kayıtsız, marjinal işlerde yer almaları; eğitim sisteminden dışlanmaları, Çingene/Roman çocuklarının ayrı okullarda, çoğunlukla yetersiz eğitim almaları; ülkenin merkezi ve yerel siyasi hayatından dışlanmaları, yetersiz temsil edilmeleri; dışlanmanın çok katmanlılığının işaretidir.²⁴⁴ Türkiye’de Çingene/Romanların dışlanmaya bağlı olarak yaşadıkları sorunlar; yoksulluk, işsizlik, kayıt dışı istihdam, düşük eğitim düzeyi, kriminal vakalar, yüksek madde kullanımı ve bağımlılığı, eğitim hayatının erken yaşta sonlanması, küçük yaşta gerçekleşen evlilikler, sokakta yaşama, sokakta çalışma, düşük yaşam kalitesi, sağlık sorunları ve konut sorunu şeklinde sıralanmaktadır.²⁴⁵ Sosyal dışlanmaya bağlı tüm bu sorunların temelinde etnik kökeninin olduğu da bilinmektedir. Şimdi Çingene/Romanların dışlandıkları dört temel alan tek tek ele alınmaya çalışılacaktır.

2.2.2.1 Ekonomik Alandan (İşgücü Piyasasından) Dışlanma

Çingene/Roman etnisitesine yönelik önyargı, kalıpyargı ve dışlanmalar, Çingene/Romanların işgücü piyasasına girişlerini engellemekte ve onları güvencesiz,

²⁴³ Gün, s.91.

²⁴⁴ Onaran İncirlioğlu, s.58.

²⁴⁵ Taylan ve Barış, s.9.

geçici işlerde ve zorlu koşullarda çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Ancak Çingene/Romanların etnik kökeninin yanında 1980’li yıllardan itibaren tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de benimsenen neo-liberal politikalar ve teknolojik gelişmeler de işgücü piyasasından dışlanmalarında etkili olmuştur.

Çünkü neo-liberal politikalar sonucunda, ücretli emeğin milli gelirden aldığı payın düşmesi, çalışan yoksul kitlelerin artması, emeğin esnekleşmesi ve işsizliğin artması tüm emekçileri ancak göçmen ve etnik grupları daha fazla etkilemiştir. Başka bir deyişle bu süreç göçmenleri, kadınları, gençleri ve etnik grupları enformel işlere daha fazla dahil ederek olumsuz yönde etkilemiştir.²⁴⁶ Formel istihdamın git gide azaldığı, yerini güvencesiz ve dönemsel iş olanaklarının aldığı bu dönemde, istihdama erişimin Çingene/Roman etnik grubu için daha da büyük bir sıkıntı haline geldiğinin altı çizilmektedir.²⁴⁷ Bir yandan teknolojik gelişimlere bağlı olarak geleneksel işlerinin (sepetçilik, kalaycılık, bakırcılık, vb.) ekonomik geçerliliğini yitiren Çingene/Romanlar, diğer yandan neo-liberal koşulların arttırdığı işsizlik, yoksulluk, güvencesizlik sonucu oluşan kutuplaşma karşısında emek pazarındaki olumsuzluklardan oldukça kötü etkilenmişlerdir. İş piyasasındaki önyargılı tutum ve düşük eğitim düzeyleri gereği iş piyasasının talep ettiği bilgi ve beceriden yoksun olmaları nedeniyle de geçici ve kayıt dışı işlere (hamallık, çöp ve kâğıt toplayıcılığı, temizlik, tarım işçiliği vb.) yönelmek zorunda kalmışlardır.²⁴⁸

Belirli etnik grupların, bir ülkenin ya da bölgenin yerlileri/uzun süreli sakinleri tarafından ya ekonomik alanlardan dışlanmaları ya sadece aşağı görülen işleri yapmak zorunda bırakılmaları ya da sınırlı ve ayrıştırılmış mesleki kategorilere hapsedilmelerinin söz konusu olduğu belirtilmektedir.²⁴⁹ Çingene/Romanların da işgücü piyasası içerisinde, Çingene/Roman olmayanlar tarafından etnik olarak “Çingene/Roman mesleği” diye sınıflandırılmış ve çoğu zaman “üçkâğıt gerektirdiği” veya “karanlık bağlantıları” olduğu

²⁴⁶Çelik ve Yüce Tar, s.61.

²⁴⁷Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz ve Mehmet Ertan, “Yoksulluğun ve Sosyal Dışlanmanın Romanlaşması”, **Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika**, Betül Altuntaş (drl.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.124.

²⁴⁸ Gökce, s.266.

²⁴⁹ Koptekin, s.85.

varsayılan sınırlı işlere hapsedildikleri ifade edilmektedir. Çingene/Romanların yaşadıkları dışlanmanın kendilerine sunulan işler ve bununla oluşan Çingene/Roman algısı ile iç içe olduğu vurgulanmaktadır. “Çingene/Roman işleri” olarak kabul görmüş, hurdacılık, hamallık, kâğıt ve plastik toplayıcılığı gibi güvencesiz işlerin onların toplumsal statüsünü belirleyen bir durum olduğu ve yaptıkları işlerin (hurdacılık-bohçacılık vb.) şehir merkezlerinde yaşayan insanlar tarafından istenmediği de eklenmektedir.²⁵⁰

Çingene/Romanların, “geleneksel” olarak onlara ait sayılan kısıtlı bazı meslekler dışında iş bulmakta bir hayli güçlük çektikleri ve işe almada yaygın olarak “yaşanılan yerin” engel teşkil ettiği, başka bir ifade ile işgücü piyasasında mekânsal dışlamanın etkili olduğu ve bu durumun ekonomik dışlanmayı beraberinde getirdiği yaygın ifadeler arasındadır.²⁵¹ Bu bağlamda Çingene/Roman mekânlarının damgalanması, bu mekânlarda yaşayan bireylerin düzenli ve güvenceli bir işe erişimlerinin önündeki en temel engellerden birini oluşturmaktadır.²⁵² Çingene/Romanların yoğun olarak yaşadığı mahallelerin, onların formel istihdam olanaklarına erişimlerini engellediği ve iş piyasasından dışlayarak genellikle hamallık, pazarcılık, taşımacılık, müzisyenlik, ayakkabı boyacılığı, hurdacılık ve günümüzde ise daha çok kâğıt toplayıcılığı gibi enformel işleri yapmaya ittiği ileri sürülmektedir.²⁵³ Yılgür de Çingene/Romanlar ile özdeşleştirilen “Teneke Mahallesinde” Çingene/Romanların kendileri ile özdeşleşmiş olan kemancı, klarnetçi, neyzen gibi çok sayıda müzisyenlik işinin yapıldığını belirtmektedir. Bu durumun ise, hem işgücü piyasasına dâhil olma hem de çeşitli toplumsal süreçlerle bütünleşme konusunda mahalle sakinleri için engeller oluşturduğu ve yoksulluk halini de kalıcı hale getirdiğinin altı çizilmektedir.²⁵⁴

²⁵⁰ Akkan, Deniz ve Ertan, s.125.

²⁵¹ Adrian Marsh, ‘Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri’, Ebru Uzpeder ve Diğerleri (hızl.), **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde(53-109), İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, s.86.

²⁵² Akkan, Deniz ve Ertan, s.124.

²⁵³ Duygu Gökçe ve Mustafa Cengiz, “Kentsel Dönüşümde Mekânsal Ayrışmayı Azaltmanın Bir Aracı Olarak Mahalle Eylem Planı: Konya – Doğanlar Mahallesi Örneği”, **SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, , Cilt.20, Sayı.2, 2016, s.326.

²⁵⁴ Yılgür, Nişantaşı Teneke Mahallesi, ss.93-159.

Bu yüzden Çingene/Romanların büyük bir kısmı için en büyük sorun işsizlik ve sigortasız çalışmadır. Eğitim seviyelerinin düşüklüğü de hem yapılan işleri hem de elde edilen gelir miktarını belirlemektedir.²⁵⁵ Başka bir deyişle, Çingene/Romanların işsiz olmasının ve düşük gelirli, sigortasız, geçici ve zor koşullarda enformel işlerde çalışmalarının bir diğer nedeni eğitim seviyelerinin düşük olmasıdır. Eğitim ve iş bulma arasında doğrusal bir ilişki olmasından dolayı Çingene/Romanların oldukça düşük eğitim seviyelerine sahip olmaları onların, ekonomik alandan dışlanmalarına neden olmaktadır. Çingene/Romanların eğitim düzeylerinin düşüklüğünün ise, etnik kökene bağlı ayrımcılık ve dışlanmadan kaynaklandığı bilinmektedir.

O halde günümüzde Çingene/Romanların ekonomik alandan dışlanmalarında etkili olan unsurlar neo-liberal politikalar, eğitim düzeyi düşüklüğü, mekânsal dışlanma ve diğer unsurlara da etki eden “etnik köken” olarak sıralanabilir. Bu konuda yapılan çok sayıda araştırma da Çingene/Romanların ekonomik alandan dışlanmalarını ve ağırlıklı olarak enformel sektör içerisinde yer almalarını ortaya koymuştur. Öyle ki 2009 yılında Edirne’de 415 Çingene/Roman ile anket yoluyla yapılan araştırmada ankete katılanların (toplam 415 kişi) 2’si (% 0,5) devlet memuru, 23’ü (% 5,5) esnaf, 24’ü (% 5,8) emekli, 25’i (% 6,0) işçi, 44’ü (% 10,6) serbest meslek, 56’sı (% 13,5) işsiz, 107’si (% 25,8) ev hanımı ve 134’ü (% 32,3) “diğer” kategorisinde yer almıştır. “Diğer” grubu içerisinde düzenli bir işe sahip olmayan, aslında “işsiz” kategorisinde sayabileceğimiz insanların yer aldığı belirtilmektedir. Bu kişiler kurbağacılık, çöpçülük, hamallık, hurdacılık, mevsimlik tarım işçiliği, merdiven temizliği, kâğıt toplayıcılığı, at arabacılığı gibi kayıt dışı geçici işler yapmaktadırlar. O halde, kendini işsiz olarak görenlerin yanında, düzenli işi olmayıp “diğer” grubunda yer alanların toplamı 190 kişi (% 48,5)’dir. Dolayısıyla bu oran bize yaklaşık her iki kişiden birinin işsiz olduğunu göstermektedir. Ankete katılan 415 kişiden sadece 2’sinin devlet memuru olması Çingene/Romanların devlet dairelerinde oldukça az sayıda yer aldıklarına işaret etmektedir.²⁵⁶ Zerrin Toprak ve diğerleri tarafından 2005 yılında İzmir’de anket yöntemiyle 253 kişi ile yapılan başka bir araştırmada % 62,8 oranında “serbest meslek mensubu” çıkmıştır. Müzisyenler % 9,1 oranına sahiptir. Geleneksel olarak Çingene/Romanlar tarafından sürdürülen sepetçilik,

²⁵⁵ Kolukırık, Dünden Bugüne Çingeneler: Kültür-Kimlik-Dil-Tarih, s.35.

²⁵⁶ Öke ve Topuz, ss.272-273.

çiçekçilik, müzisyenlik, hurda toplayıcılığı gibi faaliyetlerin genel olarak yapıldığı tespit edilmiştir. % 27,7'si “serbest” çalışmakta, sadece 2 kişi belediyede şoför olarak istihdam edilmektedir.²⁵⁷ Ayrıca Düzce’de yapılan bir araştırmada da Çingene/Romanların etnik kökenlerine bağlı olarak ekonomik dışlanmaya maruz kaldıkları tespit edilmiştir; 23 vatandaşın 17’si kendilerine Çingene/Roman oldukları için iş verilmediği ve kendilerinden alış-veriş yapılmadığını dile getirmişlerdir. Araştırmada bu konudaki en dikkat çeken ifade ise şu şekildedir: “*Şimdilik düğün ve kültür salonunda piyanist olarak çalışmaktayım. Düğün salonunu tutacak olan bazı müşteriler piyanistin Roman vatandaşı olduğunu öğrenince kimisi salonu tutmaktan vazgeçiyor ya da kendi piyanistlerini kendileri getiriyor*”.²⁵⁸

Belirsiz ücret düzeyleri ve çalışma saatleri, gece çalışmanın sonucu olarak günlük hayata adapte olamama, alkollü içki ortamlarında çalışma vb güçlüklerin ağırlaştırdığı çalışma koşullarının hüküm sürdüğü ve kimi zaman günlük çalışma süresinin bile net olmadığı eğlence sektöründe Çingene/Romanların ağırlıklı olarak yer almaktadırlar. Bunda diğer sektörlerde daha çok dışlanmayla karşılaşacaklarını düşünmeleri etkili olmaktadır. Çingene/Romanların, yaşadıkları sefalet ve maruz kaldıkları hakaretlere karşı müziğin, yaşamlarına oldukça yarar sağladığı belirtilmektedir. Aynı zamanda müziğin, Çingene/Romanların ait oldukları toplum içinde onlara statü kazandırdığı da eklenmektedir. Bu nedenle Çingene/Romanlar en fazla başarılı oldukları alan olan müzik ve eğlence sektöründe, tercihten daha çok zorunlu olarak yer almakta oldukları da ifade edilmektedir.²⁵⁹

Etnik kökenlerine bağlı olarak ekonomik alanlardan dışlanan Çingene/Romanlar çeşitli ekonomik faaliyetlerde enformel sektör içerisinde yer almak zorunda kalmaktadırlar. Çingene/Romanların; geçici, düzensiz, düşük gelirli, sigortasız ve kötü çalışma koşullarında istihdam edilmeleri hem “çalışan yoksul” olmalarına neden

²⁵⁷ Zerrin Toprak ve Diğerleri, “Anket Sorularına İlişkin Tabloların Analizi”, Zerrin Toprak ve Diğerleri (ed.), **İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar** içinde (25-111), Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014, ss.31-33.

²⁵⁸ Hasan Hüseyin Yıldız, “Romanların Durumu: Düzce İli Örneği”, Emel İftar Işıklı (ed.), **Dezavantajlı Gruplar Üzerine Araştırmalar** içinde (111-133), Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018, s.123.

²⁵⁹ Nursel Durmaz, “Eğlence Sektöründe Çalışma Koşulları ve Ayrımcılık: Çingene Örneği”, **Çalışma ve Toplum**, 2015, ss-272-278.

olmakta hem de yoksulluklarının nesilden nesile aktarılarak yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

2.2.2.2 Mekânsal Dışlanma (Mekânsal Damgalama/ Kentsel Dönüşüm)

Çingene/Romanların maruz kaldığı dışlanma biçimlerinden en önemlisi mekânsal dışlanmadır. Çünkü, mekânsal dışlanma önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, yoksulluk ve ekonomik dışlanma sorunu başta olmak üzere Çingene/Romanların yaşadığı birçok sorun üzerinde büyük etkilere sahiptir. 1980 öncesinden beri mekânsal damgalama/ayırışma ile dışlanan Çingene/Romanlar, 1980 sonrası neo-liberal politikalar ekseninde gelişen kentsel dönüşüm projeleri ile mekânsal dışlanmayı daha fazla ve derin yaşar hale gelmişlerdir. Geçmişten günümüze çeşitli şekillerde mekânsal dışlanmaya maruz kalan Çingene/Romanların içe kapalı oldukları için mi dışlandıkları yoksa dışlandıkları için mi kapalı bir yapıya sahip oldukları sorusunun cevabı bu bölümde verilmeye çalışılacaktır. Ve böylece mekânsal ayırışmanın bir tercih mi yoksa bir zorunluluk mu olduğu da ortaya konulmuş olacaktır.

Çingene/Romanların yaşadıkları sosyal dışlanma “mekânsal damgalama” ile yakından ilişkilidir. Öyle ki “Çingene/Roman Mahallesi” olarak adlandırılan mekânları paylaşılanların mekânla ilişkili bir sosyal dışlanma süreci yaşadıkları ve bu yüzden mekânla ilişkili olarak yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın “Romanlaştığı” belirtilmektedir. Bu bağlamda Çingeneliğin/Romanlığın damgalanmış bir mekânsal kimliğe işaret ettiği durumun, yaşamın hemen hemen tüm alanlarından kalıcı bir sosyal dışlanmayı doğurduğu ileri sürülmektedir. Şehrin güvenliği ve toplumun refahı için “tehlikeli” ve “sakıncalı” olarak addedilen ve kayıt dışılığın yuvası olarak görülen Çingene/Roman mekânlarının, şehir yaşamı ile bağlarını neredeyse yitirmiş konumda olduğu ve bu bağlamda, mekânın Çingene/Romanlar için bir “damgalama” aracına

dönüştüğü saptanmıştır.²⁶⁰ Etnik bir grup olan Çingene/Romanların maruz kaldığı sosyal dışlanma mekânsal damgalama ile meydana geldiği durumda ise geçici, düzensiz, düşük ücretli ve zor çalışma koşullarına sahip enformel sektörde istihdam edilmelerinden dolayı güvencesiz geçim ve sosyal yardımlara bağlı vatandaşlık iç içe geçmektedir.²⁶¹

2005-2006 yılları arasında İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menzilahir)’de yapılan bir araştırma sonucunda enformel işlerin, Çingene/Romanların yapısal özelliklerine (aile yapısı, eğitim düzeyi, gelir düzeyi), mahallenin mekânsal özelliklerine ve işgücü piyasası özelliklerine bağlı olarak Çingene/Roman mahallelerinde yeniden üretildiği sonucuna ulaşılmıştır.²⁶² Yılgür ’ün çalışmasında söz ettiği Nişantaşı’ndaki “Teneke Mahallesi” de mekânsal damgalamaya örnek teşkil etmektedir. Çünkü mahallenin, Çingene/Roman etnik kökeniyle özdeşleştirildiği ve bundan dolayı ötekileştirildiği ifade edilmektedir.²⁶³ Yapılan başka bir araştırma sonucunda ise, mekânsal damgalamanın Çingene/Romanlar iş ararken, çocuklarını okula kaydettirirken ya da devlet kurumlarıyla irtibata geçtiklerinde iletişim kurdukları kişiler tarafından dışlanmaya yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁶⁴

Çingene/Romanların mekânsal dışlanma yaşamaları sonucu oluşan bu “Çingene/Roman Mahalleleri” aslında “getto” örneğidir. Bilindiği gibi kentin diğer sakinlerinden gelir, çalıştıkları iş vb. kıstaslara göre farklı olmakla kalmayıp, yaşam tarzları, etnik kökenleri, kültürleri, dinleri ve bazen de deri renkleri bakımından farklılıklar gösteren ve genellikle bu tür farklılaşmış ve ayrılmış kent mekânlarına “getto” adı verilmektedir.²⁶⁵ Bu bağlamda; İstanbul-Kuştepe ve Hacıhüsrev Mahalleleri, İzmir-Tarlabası Mahallesi, Ankara-İsmet Paşa ve Çiçin Mahalleleri Çingene/Roman mahalleleri olmaları bağlamında getto özelliği göstermektedirler.

²⁶⁰ Akkan, Deniz ve Ertan, ss.115-120.

²⁶¹ Akkan, Deniz ve Ertan, s.131-132.

²⁶² Fatma Erdoğan Aras, ‘Etnik Çingene İşgücünün Enformel İşgücü Piyasasına Katılım Biçimleri ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler: İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menzilahir) Örnekleri’, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2009, Cilt.11, Sayı.1 <http://dergipark.gov.tr/gaziuiibfd/issue/28326/30101> (2.04.2019), s.96.

²⁶³ Yılgür, Nişantaşı Teneke Mahallesi, s.146.

²⁶⁴ Marsh, Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni, s.24.

²⁶⁵ Sema Erder, “Dış Göç ve Gettolaşma”, *Refah Topluluklarında Getto* içinde (23-69), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.46.

Gettolar, mekânda farklılaşmanın özel bir halidir. Toplumsal olarak farklı konumda olan bu grupların, kent içinde fiziksel olarak da özel bir mekânda yoğunlaşarak yaşamlarını sürdürmelerinde, bu gruplara karşı toplumun diğer kesimlerinde oluşan “önyargı” ve “ayrımcılık” mekanizmaları etkili olmaktadır. Çünkü bu düşük toplumsal konumlu gruplar dinleri, dilleri, derilerinin renkleri ya da geldikleri toplumların kültürel birikimlerini yansıtan giyimleri, yeme içme alışkanlıkları ve yaşam tarzları bakımından toplumun genelinden ayırt edilebilir bazı özelliklere sahiptirler. Getto sakinlerine yönelik önyargı, ayrımcılık gibi uygulamalar dışlanarak toplumsal ve fiziksel olarak ayrımlaşmalarına neden olmaktadır. Bu durumda gettolar kendi içlerinde, toplumun tümünden farklı kurumlar ve yapılar oluşturmakta ve getto dışındaki ilişkilerini ve getto içindeki yaşamlarını bu kurumlar aracılığıyla sürdürmektedirler. Bütün bu iç yaşam, gettoların “içe kapanma” eğilimlerinin olduğunu göstermektedir. Ayrımcılık, önyargı ve dışlanmaların fazla olduğu dönemlerde gettoların içe kapanma eğilimleri artmakta ve getto içi kurum ve ilişkiler çok daha fazla yerleşik hale gelmektedir.²⁶⁶

Mekânsal dışlanma, Çingene/Romanların konut ve yaşadıkları çevrenin oldukça kötü koşullarda olmasına da neden olmaktadır. Çingene/Romanlar, bulundukları kentlerin belirli semtlerinin kenar mahallelerinde, sağlıksız koşullarda yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Çingene/Roman mahallelerinde altyapının son derece kötü durumda olduğu, belediye hizmetlerinin yetersiz ve ayrımcı olduğu, fiziksel ve hijyen koşullarının oldukça yetersiz olduğu ve bazı bölgelerde halen barakada ya da çadırlarda yaşayanların bulunduğu ve ev kiralama sürecinde de ayrımcılıkla karşılaştığı ifade edilmektedir.²⁶⁷ Çingene/Romanların yaşadığı çoğu evin “bölünmüş ev” (tuvalet, banyo veya mutfak paylaşılabildiği ve her aile için bir veya en fazla iki odanın olduğu konut biçimi) biçiminde olduğu da saptanmıştır. Tuvaletin dışarda olduğu veya ortak kullanıldığı bazı hanelerde tuvaletin kapısının olmadığı ve bir örtü veya bez parçasıyla mahremiyetin oluşturulduğu ifade edilmektedir.²⁶⁸ Çingene/Roman mahallelerinin öne çıkan temel özellikleri; alt yapı hizmetlerinin yetersizliği (elektrik, su, yol), plansız konut yapıları, genellikle bir arsa içinde birden fazla konutun (baraka, gecekond vb.) olduğu

²⁶⁶ Erder, “Dış Göç ve Gettolaşma”, ss.62-64.

²⁶⁷ Seda Alp ve Nejat Taştan, ‘Ayrımcılıkla İlgili Mevzuat, Politikalar ve Vakalar’, **Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu**, İstanbul: İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2010, s.54.

²⁶⁸ Kolukırmık, Düinden Bugüne Çingeneler, s.33.

bitişik barınma alanları, dar sokaklar, çöp toplama hizmetlerinde aksaklıklar, aydınlanmanın yetersizliği, sosyal olanakların eksikliği vb. olarak sıralanmaktadır.²⁶⁹

İstanbul’da yaklaşık 250 kişinin yaşadığı ve Çingene/Roman Mahallesi olarak adlandırılan Rumelikavağı semtinde yaşayan bazı Çingenelerle 2005 yılında yapılan görüşmelerin ışığı altında Özlem Bayraktar Akkaya Çingene/Romanların konut sorununu şu sözlerle dile getirmiştir:

*“ ‘Çingene Mahallesi’ olarak adlandırılan bölgenin bir gecekondu mahallesinin belirleyici niteliklerini taşıdığı kolaylıkla gözlemlenmektedir: Bütün evler gecekondu; bu evleri birbirinden ayıran, çoğunlukla iki insanın bile yan yana durmasına izin vermeyecek darlıktaki bozuk ve çamurlu patikalardır. Kanalizasyon sistemi yer yer patlamıştır ve kanalizasyon çevreye kötü kokularıyla birlikte yayılmaktadır. Yerleşimin örgütlenmesi önceden belirlenmiş bir planı takip etmemektedir ve plastik ya da tenekeden yapılmış ve merkezi elektrik ve su şebekesiyle bağlantısı olmayan kulübeler vardır”.*²⁷⁰

Çingene/Romanların mekânsal damgalama ile maruz kaldıkları dışlanma, yaşadıkları konutların kötü koşullarda olmasına, şehir merkezlerinden uzak bölgelere yerleşmelerine, enformel işlerde yoğunlaşmalarına ve tüm bunlar sonucunda toplumdan dışlanmaya neden olmaktadır. Ancak 1980 sonrası neo-liberal politikalar ekseninde uygulanmaya başlanan kentsel dönüşüm projeleri, Çingene/Romanların mekânsal olarak dışlanmalarını ve sorunlarını daha fazla arttırmış, yaşadıkları yerlerden “süpürülmeleriyle” sonuçlanmıştır.

Kentsel dönüşüm projelerinin, aslında küreselleşme olgusunun peşinden getirdiği finansal bunalımlara bir çözüm niteliği taşıdığı ve bunalımın inşaat sektörü üzerinden çözülmeye çalışıldığı ileri sürülmektedir. Küreselleşme sonucu sermayenin belirli kentlerde ve belirli alanlarda yoğunlaşmasının, bir yandan zengin ile yoksul arasındaki ayrımı derinleştirirken diğer yandan fiziksel mekânda arsa değerini farklılaştırdığından söz edilmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm ile rantı yükselen alanların eski kullanıcılarının

²⁶⁹ Gün, s.101.

²⁷⁰ Özlem Bayraktar Akkaya, “Çingeneler: ‘Başka Bir Dünyanın İnsanları’”, **Global Media Journal Turkish Edition**, Cilt.1, Sayı.2, (Bahar 2011), s.127.

uzaklaştırıldığı bu alanların yeni orta ve üst gelir gruplarına aktarıldığı ifade edilmektedir. Çöküntü alanları olarak tanımlanan alanlarda eskiden beri yaşayan “ötekilerin” ise toplumsal yapının dışına aktarıldıkları görülmektedir.²⁷¹ Türkiye’de de kentsel dönüşüm girişimlerinin, kentin düzenini ve içinde yaşayan kentlinin yaşam biçimini daha uygun koşullara ulaştırma arzusundan kaynaklanmadığı, gerçekte dönüşüm uygulamalarının ardında neo-liberal politikalarla uyumlu olarak kentin rant değeri yüksek bölgelerinde kalan gecekonducuları yerlerinden ederek artan ranta el koyma güdüsünün bulunduğu ileri sürülmektedir.²⁷² Bu kapsamda 2000’li yıllardan itibaren kentsel dönüşüm için yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmış ve yasal düzenlemelerle, “kentsel yenileme veya yıkıp yeniden yapma” yöntemi esas alınarak dönüşümün fiziksel boyutuna odaklanılmıştır.²⁷³ 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun’un (kısaca “Kentsel Dönüşüm Yasası” olarak anılacaktır) 2005 yılında yürürlüğe girmesi ile Türkiye genelinde birçoğu Çingene/Roman yerleşimi olan mahallelerin, büyük ölçüde yıkılmasına neden olan bir dizi kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçirildiği ve bu sürecin Çingene/Romanlar üzerinde yıkıcı etki bıraktığı vurgulanmaktadır.²⁷⁴ Türkiye’de Çingene/Roman mahallelerinin hemen hemen hepsinde yaşanan mekânsal ayrışmanın, bahsi geçen 1980 sonrası değişimle/kentsel parçalanmayla ortaya çıkmadığı da belirtilmelidir. Çingene/Romanların yüzlerce yıldır toplumun diğer kesimlerinden ayrı yaşayarak veya yaşamak zorunda kalarak dışlanma ve ayrışmayla karşı karşıya kaldıkları ancak etnik nedenli ayrışma ve eşitsizliğin, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’deki Çingene/Roman mahallelerinde de 1980’lerden sonra daha da keskinleşmiş olduğu söylenebilir.²⁷⁵

Bu bağlamda “kentsel dönüşüm projeleri neden genellikle Çingene/Roman Mahallerinde gerçekleşmektedir?” sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Kentsel dönüşümden ziyade bir yenileme niteliği taşıyan bu uygulamaların pek çok ilde Çingene/Romanların yaşadığı mahalleleri öncelikli olarak kapsamına almasının

²⁷¹ Uğurlu, ss.74-75.

²⁷² Örgen Uğurlu ve Bülent Duru, “Kriz ve Kentsel Yerinden Edilme Sürecinde Çingeneler”, 2011, Sayı.90, <https://www.academia.edu> (27.03.2019), s.10.

²⁷³ Gökce, s.266.

²⁷⁴ Marsh, Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri, s.63.

²⁷⁵ Gökce, s.267.

temelinde, bu etnik grubun kentin istenmeyen unsurları olarak görülmesinin ve kentsel mekânları bu gruplardan arındırmanın kentin orta ve üst gelir gruplarınca görece olarak meşru algılanmasının yattığı ileri sürülmektedir.²⁷⁶ Ayrıca yaşadıkları kentin merkezinde konumlanan Çingene/Roman mahallelerinin, suçun merkezi olarak tehlikeli görülmeleri ve kötü fiziki çevre koşulları nedeniyle yerel yönetimlerce kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesinin düşünüldüğü ilk alanlar arasında yer aldıkları öne sürülmekte ve bölgenin “suçtan temizlenmesi”, barındıkları konutların yaşanabilecek koşullarda olmaması, kentsel dönüşüm kararının gerekçeleri olarak sunulmaktadır.²⁷⁷ Çingene/Roman mahallelerinin suç ve her türlü yasa dışı faaliyetin merkezi olarak tanımlanmasından dolayı normalde gecekondü yıkımı gibi kabul edilmeyecek her türlü devlet politikasının bu mahallelerde yaşayanlar için “müstahak” olarak görüldüğü ve her türlü olumsuz davranışa karşı sessiz kalındığının da altı çizilmektedir. Suç merkezleri olarak görülen bu mahallelerdeki evlerin insani koşullardan uzak olmasından dolayı da Çingene/Romanların “daha iyi bir yaşam” adı altında kentsel dönüşüm projelerini kabul etmeye zorlandıkları ve tüm bu sebeplerin Çingene/Romanların yaşadığı sosyal dışlanmayı katmanlaştırdığı vurgulanmaktadır.²⁷⁸

Kentsel dönüşüm sürecinin Çingene/Romanlar üzerindeki dışlayıcı etkisi yapılan araştırmalarda açıkça ortaya konulmaktadır. 2010 yılında İzmit kent merkezinde kentsel dönüşüm projesi ile evi yıkılan bir katılımcının “*Kentsel dönüşümle bizi buradan alıp başka yere götürmeyi bizi fişleme, ayırmak olarak görüyorum. Bizim buralar rantı yüksek yerler, o yüzden bizi buradan başka yere atmak istiyorlar*” sözleri yaşadıkları dışlanmayı yansıtmaktadır²⁷⁹. Ayrıca kentsel dönüşüm projeleriyle Çingene/Romanlar için TOKİ tarafından kent merkezinden uzağa yapılan tek-tip konutlar, Çingene/Romanların yaşam biçimi ve alışkanlıklarına uygun olmadığı ve bedellerinin onların ödeme güçlerini aştığı, kentle ve işleriyle bağlantılarını kopardığı, sosyal dayanışma ilişkilerini zayıflattığı, yoksulluklarını ve dışlanmalarını daha da derinleştirdiğinden dolayı eleştirilmektedir.²⁸⁰

²⁷⁶ Uğurlu, s.76.

²⁷⁷ Gökçe ve Cengiz, ss.324-325.

²⁷⁸ Akkan, Deniz ve Ertan, s.121-122.

²⁷⁹ Uğurlu ve Duru, s.6

²⁸⁰ Gökçe ve Cengiz, s. 331.

Çingene/Romanların, kentsel dönüşüm ile yaşadıkları dışlanma ve mağduriyetin en somut örneği Sulukule'dir. 1826 yılında Sulukule'ye geldikleri ileri sürülen Çingene/Romanlar, burayı müzik ve eğlencenin en canlı yerlerinden biri haline getirmişlerdir.²⁸¹ Ancak Çingene/Roman yerleşimi olan Sulukule'de (resmi olarak Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri) 2006 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi ve TOKİ ortaklığında bir kentsel dönüşüm projesi hazırlanmıştır. Projenin amacının “sur içinde yer alan iki mahallenin tarihi kent dokusuyla uyumlu, Tarihi Yarımada'nın kentsel ve mimari yapısına uygun sağlıklı binalarla ve altyapıyla yenilenmesi” olarak sunulduğu dile getirilmektedir. Bu süreçte otoriteler tarafından Sulukule sakinlerine üç seçenek sunulmuştur: Yapılacak yeni evleri satın almak, yeni dükkânları satın almak ve belediye tarafından tespit edilen mülk değerini kabul ederek Sulukule'yi terk etmek. Yeni konut ve dükkânların devredilmesi ise mülk değeri ve inşaat maliyetleri arasındaki farktan kaynaklanan borcun uzun vadeye yayılarak ödenmesini gerektirmiştir.²⁸² Sunulan tekliflerin Çingene/Romanların maddi durumunu ve yaptıkları işleri düşündüğümüzde yapıcılıktan uzak olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yaklaşık 500 aile Sulukule'den 40 kilometre uzaklıkta Taşoluk toplu konutlarına yerleştirilmiştir. Bu süreç, Çingene/Romanların yaşam koşullarının zorlaşmasına, yeni koşullara alışamamalarına, daha fazla dışlanmaya maruz kalmalarına ve en kötüsü işlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Sulukule'de kalmayı seçenler ise giderek kötüleşen yaşam koşullarıyla mücadele etmek zorunda bırakılmışlardır. Yıkımların getirdiği sıkıntıların yanı sıra elektrik ve su kesintileri mahalledekilerin sağlığını tehdit eder hale gelmiştir. Eylül 2009'da ise, Sulukule'deki bütün binaların yıkımı tamamlanmış ve kalan Çingene/Roman ailelerin tahliyesiyle mahalle bir şantiyeye dönüşmüştür. Sulukule'deki konutların yıkılması ve sakinlerinin yerinden edilmesinin yalnızca evsizlik, işsizlik ve yoksulluğa neden olmadığı, aynı zamanda İstanbul'un kentsel kültürünün yerine konulamaz bir parçasının da yok olmasına yol açıldığının altı çizilmektedir.²⁸³

Sulukulelilerin karar verme sürecinin dışında tutulması ve tek taraflı kararların uygulamaya konulması üzerine mahalledeki hak sahiplerinden ve çeşitli aktivistlerden

²⁸¹ Süleyman Faruk Göncüoğlu ve Şükriye Pınar Yavuztürk, “Sulukule ve Çingeneleri”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı.23, 2009, s.107.

²⁸² Ülke Evrim Uysal, “Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş”, **İdealkent Dergisi**, , Sayı.7, 2012,s.141.

²⁸³ Uysal, ss. 142-146.

oluşan bir kentsel koalisyon (Sulukule Platformu) kurulmuştur.²⁸⁴ Ancak gerek bu girişim gerekse muhalif partilerin bu konuda seslerini çıkarması görüldüğü üzere sonucu engelleyememiştir. Çingene/Romanların beklentilerini karşılamak ve yaşam koşullarını iyileştirmek yerine onları “yerinden eden” kentsel dönüşüme karşı, Çingene/Romanların istekleri 2006 yılında İstanbul (Neslişah Mahallesi)’da yapılan bir araştırmada şu şekilde ortaya konulmuştur: “*Mahallede oturanların % 60’ı oturdukları konutların onarılmasını isterken, %21’i projeye tepki göstererek yenileme istememektedir.*”²⁸⁵

Tüm bu bilgiler ışığında, bölümün başında sorduğumuz Çingene/Romanların içe kapalı oldukları için mi dışlandıkları yoksa dışlandıkları için mi kapalı bir yapıya sahip oldukları sorusunun cevabı daha net verilebilecektir. Çingene/Romanların, ekonomik yetersizlikler, kendilerine yönelik önyargı, kalıpyargı ve dışlamaların onları belirli mekân içerisinde dışa kapalı olarak yaşamalarına neden olduğu görülmektedir. Türkiye bağlamında yapılan araştırmalar sonucunda da gönüllülükten daha çok zorunlu bir tercihe dönüşen Çingene/Romanların konut ayrışmasının, çok boyutlu sosyal dışlanma sürecinin bir sonucu olduğu ve bir dizi dezavantaja yol açtığından söz edilmektedir. Bu olumsuzluklar topluma katılım ve bütünleşme sorunu, önyargıların pekiştirilmesi, eğitimden, kamusal alandan, iş ve konut piyasasından dışlanma, aşırı yoksulluk ve yoksunluk, suça ve şiddete eğilim, gençlerde uyuşturucu kullanımı, kısa yaşam süresi vb. olarak sıralanmıştır.²⁸⁶ Ayrıca bir mahallenin Çingene/Roman Mahallesi özelliği kazanmasının bir nedeninin topluluğun bir arada yaşamaya duyduğu ihtiyaç, diğer bir nedeninin ise başka toplulukların bu mahallede yaşamayı tercih etmemesi olduğu belirtilmektedir. Paradoksal bir biçimde mahalle yaşamının, dışlanan bir topluluğun üyeleri olmalarına bağlı olarak hem bir mahalleye kapatılmaya karşılık geldiği hem de topluluğu bir arada tutan önemli bir harç işlevi gördüğü ileri sürülmektedir.²⁸⁷

Çingene/Romanların yaşam tarzları, ekonomik ve sosyal durumları dikkate alınmadan uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin, dışa kapalı bir özellik gösteren

²⁸⁴ Uysal, s.137.

²⁸⁵ Korkut Tuna, Ayşen Şatıroğlu ve Mustafa Çağlayandereli, “Neslişah Mahallesi Toplumsal Yapı Araştırması”, Hasan Suver, Başak Kara ve Aslınur Kara (hızl.), **Bir Çingene Yolculuğu** içinde(154-180), İstanbul: Ayrıntı Tasarım, 2010, s.173.

²⁸⁶ Gökce, s.275.

²⁸⁷ Koptekin, s.126.

Çingene/Romanların çoğunluğu için göç anlamına geldiği de belirtilmekte²⁸⁸ ve kentsel dönüşüm ile Çingene/Romanların yaşadığı gecekonduların sayısının değil de gecekonduların yerinin ve niteliğinin değiştiği vurgulanmaktadır.²⁸⁹ Bu bağlamda kentsel dönüşüm projelerinin hem Çingene/Romanların mekânsal dışlanmalarını hem de buna bağlı olarak sorunlarını daha fazla arttırdığı ifade edilebilir.

2.2.2.3 Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinden Dışlanma

Çingene/Romanların etnik kökenlerine bağlı olarak dışlandıkları alanlardan bir diğeri de “eğitim”dir. Eğitim alanından dışlanmak beraberinde hem işgücü piyasasından dışlanmayı hem de mekânsal dışlanmayı getirmektedir. Böylece bu üç dışlanma türü birbirleriyle iç içe geçerek neden-sonuç ilişkisi bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişki de geçmişten günümüze Çingene/Romanların eğitim düzeylerinin hem Türkiye ortalamasının çok altında olmasına hem de bu durumun nesilden nesile aktararak kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır. Türkiye’de Çingene/Romanlar üzerine yapılan araştırmaların çoğunda eğitim düzeylerinin düşüklüğü net olarak ortaya konulmuştur.

Kolukırık, 2003 yılında İzmir (Tarlabaşı Mahallesi)’de Çingene/Romanlar hakkında yaptığı araştırmasında 90 hane ile anket tekniğini kullanarak görüşmüş ve eğitim düzeylerinin çok düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır; okuryazar olmayanların oranı % 25,6, ilkokul eğitimini yarıda bırakanların oranı % 17,8, ilkokul mezunu olanların oranı % 37,8 ve ilkokul sonrası eğitime devam etme oranı % 12,2 olarak tespit edilmiştir.²⁹⁰ 2014 yılında Kocaeli/İzmit’te 112’si kadın, 96’sı erkek olmak üzere toplam 208 Çingene/Roman ile yapılan başka bir araştırmada eğitim düzeylerinin ağırlıklı olarak ilkokul mezunu (% 39,8) olduğu ve üniversite mezununun yok denilecek kadar az (% 1,9) olduğu saptanmıştır.²⁹¹ Gün de, 7’si kadın, 6’sı erkek olmak üzere 13 Çingene/Roman ile yaptığı derinlemesine görüşmelerde benzer sonuçlara ulaşmıştır; görüşülenlerden yaklaşık yarısı (6 kişi) hiç okula gitmemiş, 2 kişi ise ilkokula başlamasına rağmen tamamlayamamıştır. Çingene/Roman katılımcılar arasında sadece 3 kişi ilkokul

²⁸⁸ Yılgür, Nişantaşı Teneke Mahallesi, s.181.

²⁸⁹ Uğurlu, s.97

²⁹⁰ Kolukırık, *Dünden Bugüne Çingeneler*, s.28.

²⁹¹ Taylan ve Barış, ss.52-53.

mezunudur, bu kişilerden 2'si ortaokula başlamış fakat devam edememiştir. Ortaokuldan mezun olan sadece 2 kişinin olduğu ve lise ve üstü eğitime devam eden ya da mezun olan kişi olmadığı belirtilmektedir.²⁹² 3517 Çingene/Romanla yapılan bir anketin sonucu ise şu şekildedir: Okuryazar olmayan % 18,5 (246 kişi), ilkokul mezunu % 78,1 (1041 kişi), lise mezunu % 3,1 (41 kişi), yükseköğrenim % 0,4 (5 kişi)..²⁹³

Çingene/Romanların eğitim düzeylerini yansıtan bu dört çalışma, farklı zaman, yer ve sayılardaki Çingene/Romanları kapsamasına rağmen Çingene/Romanların eğitim düzeylerinin düşüklüğünü görmemize yardımcı olmaktadır. Çingene/Romanların eğitim düzeylerinin düşüklüğü nesilden nesile aktararak kalıcı bir hal almasından dolayı Çingene/Romanların çocuklarında da eğitim seviyesi oldukça düşük kalmaktadır. Yapılan bir araştırmada okula hiç gitmemiş veya ilkokulu terk etmiş çocuk oranının %32 olduğu tespit edilmiştir. Eğitim sürecinin ilk basamaklarında belirgin bir aksama tespit edilmesinin yanı sıra eğitim sürecinin ileri basamaklarında da belirgin bir tıkanmanın olduğu gözlenmiştir. Ayrıca çocuğu üniversitede eğitim gören aile oranının sadece % 6 olduğu tespit edilmiştir.²⁹⁴ Çingene/Roman çocuklarının eğitim düzeyleri çeşitli faktörlere bağlı olarak düşük kalmaktadır. Bu faktörlerden en önemlisi etnik kökenlerinden dolayı yaşadıkları dışlanmadır. Okul ortamındaki ayrımcılık ve dışlanma, öğrenci velilerinin ve öğretmenlerin çocukları tecrit etmesi ve Çingene/Roman çocukları “kapasitesi düşük” olarak etiketlenmesi vb. olumsuzluklar, çocukların okuldan soğumalarına ve uzaklaşmalarına neden olmaktadır.²⁹⁵ Ayrıca Çingene/Roman çocukların okula alınmaması, okulda eksik eğitim verilmesi ve diğer çocuklardan ya ayrı sınıflarda ya da ayrı sınıflarda okutulmaları gibi birçok olumsuzluğun Çingene/Roman çocuklarını başarısızlık çemberine sıkıştırdığı vurgulanmaktadır.²⁹⁶ Çingene/Roman çocukların, sınıfın en arka sıralarına oturtulmaları okulda yaşadıkları en yaygın dışlanmalardan birisidir. Okullarda öğrenci, öğrenci velileri, okul personeli tarafından dışlanma ve ayrımcı uygulamalara maruz kalan Çingene/Roman çocukları hem okulda

²⁹² Gün, s.72

²⁹³ 3517 Çingene/Romanla yapılan anket sonuçlarına dayanmaktadır. Yılmaz Bingöl ve Tahir Büyükkakın, “A Socio-Economic Survey on Gypsies in Kocaeli, Turkey”, **Paradoks**, Cilt.8, Sayı.2, 2012, s.12.

²⁹⁴ 2000 yılı verilerine göre toplam nüfusu 7824 kişi olan Neslişah Mahallesinde 124 anket uygulanmıştır. Tuna, Şatiroğlu ve Çağlayandereli, s.163.

²⁹⁵ Aysun Koca ve Cem Avcı (hızl.), **Roman Çocuklar: ‘Okuyacağız Da Ne Olacak?’**, Sulukule Gönüllüleri Derneği, s.13.

²⁹⁶ Marsh, *Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri*, s.93.

hak ettikleri eğitimi alamamakta hem de okuldan soğumaktadırlar. Bu durum ise eğitim düzeylerinin çok düşük olmasına neden olmaktadır. Yaşadıkları dışlanmalarının yanında ekonomik yetersizlikler, erken yaşta çalışmaya başlama ve erken evlilikler gibi diğer birçok faktör de eğitim düzeylerine etki etmektedir.

73'ü kadın, 180'i erkek olmak üzere toplam 253 Çingene/Roman ile anket yöntemiyle yapılan bir araştırmada çocukların en fazla (%16,21) eğitim harcamalarının fazlalığı nedeniyle okuldan ayrıldıkları ve bu oranı % 8,3 ile yoksulluğun izlediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda okuldan ayrılmada en temel belirleyici % 24,51 ile ekonomik nedenlerdir.²⁹⁷ Özlem Bayraktar Akkaya'nın 2005 yılında yaptığı araştırma sonucunda da Çingene/Romanların eğitim seviyelerinin düşüklüğünde ekonomik yetersizliklerin öncelikli olarak etkili olduğuna ulaşılmıştır: *"Görüşme yapılanların çoğu eğitimlerini en çok ilkokul beşinci sınıfa kadar sürdürebilmiş, bir kısmıysa hiç okula gitmemiştir. Neden okula gitmedikleri sorusuna verilen cevaplardan, eğitim eksikliğinin arkasındaki temel nedenin maddi yetersizlikler olduğu anlaşılmıştır. Fakirlikten okuyamadık işte!" cümleleri bu soruya verilen en çarpıcı yanıtlardandır*".²⁹⁸ Çingene/Roman çocuklarının ekonomik yetersizliklerden dolayı okutulamadığı ve ailelerine destek olmak için gelir getirici işlerde çalışmak zorunda kaldıkları yaygın olarak belirtilmektedir. Taylan ve Barış'ın 2014 yılında 208 Çingene/Roman ile yaptıkları bir araştırmanın sonucunda; Çingene/Roman ailelerin 15 yaş ve altında çalışan çocuklarının oranı % 8,3 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu oranın niceliksel olarak düşük görünmesine rağmen genel çocuk işçiliği oranlarının üzerinde olduğu ifade edilebilir.²⁹⁹ 2006 yılında yapılan başka bir araştırma sonucunda, ankete katılanların % 17'sinin ailede çalışan hiç kimsesinin olmadığı, % 13'ünün ailede sadece çocukların eve gelir getirdiği ve çocukların % 8'inin marjinal işlerde çalıştıklarına ulaşılmıştır.³⁰⁰ Yapılan bu araştırmalar sonucunda, Çingene/Roman çocuklarının ekonomik yetersizliklerden dolayı erken yaşta işgücü piyasasına katılmak zorunda kalmalarının onları okuldan uzaklaştırarak eğitim düzeylerinin düşük olmasına neden olduğu görülmektedir. Çingene/Roman çocuklarının eğitim düzeylerinin düşük kalmasının bir

²⁹⁷ 73 Kadın, 180 Erkek olmak üzere toplam 253 kişi ile anket yöntemiyle görüşülmüştür. Zerrin Toprak ve Diğerleri (ed.), s.81.

²⁹⁸ Bayraktar Akkaya, Çingeneler: "Başka Bir Dünyanın İnsanları, s.133.

²⁹⁹ Taylan ve Barış, s.63.

³⁰⁰ Tuna, Şatıroğlu ve Çağlayandereli, ss. 164-168.

diğer nedeni olarak özellikle kız çocuklarında çok fazla görülen erken evlilikler gösterilebilir. Çingene/Roman kız çocuklarında erken evliliklerin, Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde olduğu belirtilmektedir. 2014 yılında Kocaeli Çingene/Romanları üzerinde yapılan bir araştırmada en erken ilk evlilik yaşının 13 olduğu tespit edilmiştir.³⁰¹ Erken yaşta evlilikler de çocukların eğitime katılmalarında ve bu eğitimi sürdürmelerini önünde büyük engel oluşturmaktadır.

Çingene/Roman ve çocuklarının eğitim düzeylerinin düşük olmasına etki eden diğer unsurlar; mekânsal dışlanma sonucunda yaşadıkları mahallelerde çocukların örnek alabileceği okuyan rol model eksikliği, Çingene/Roman mahallelerindeki okulların fiziki kapasitesinin, öğretmenlerin motivasyonunun ve eğitimin niteliğinin düşüklüğü,³⁰² ebeveynlerin, eğitim ve bilinç eksikliğinden dolayı eğitime gereken önemi vermemesi, genellikle tek odalı evlerde yaşamdan dolayı çocuğun ders çalışma koşullarına sahip olamaması³⁰³, kentsel dönüşüm projeleri ile barınma hakları elinden alınan Çingene/Roman çocukların eğitimden de kopmalar yaşaması³⁰⁴ olarak sıralanabilir. Bu bağlamda Çingene/Roman etnik kökenine bağlı mekânsal ve ekonomik dışlanmaların Çingene/Romanları yoksulluk ve eğitimsizlik sarmalı içine düşürerek nesilden nesile aktarılmasına neden olduğu ifade edilebilir. Çünkü yoksulluk ve eğitim arasında ters yönlü bir ilişki olduğu başka bir deyişle eğitim seviyesi yükseldikçe, yoksulluğun azaldığı bilinmektedir.

Çingene/Romanlar sağlık hizmetlerine erişim konusunda da dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Çingene/Roman hastaların tedavi edilmesi konusunda sıklıkla isteksizlik gösterildiği, kimi zaman hastaneler ve sağlık ocaklarına gelen Çingene/Romanların tedavisinin reddedildiği veya hekimlerin baştan savma tavırlar sergiledikleri ileri sürülmektedir. Ayrıca Çingene/Roman mahallelerine ambulansın gelmemesi, konuşma ve dış görünüş nedeniyle sağlık personelleri tarafından kötü muameleye maruz kalma gibi birçok dışlanmayla karşı karşıya kaldıkları da belirtilmektedir.³⁰⁵ Çingene/Romanların

³⁰¹ Taylan ve Barış, s.56.

³⁰² Bige Akar, Didem Aksoy E. , Özge Karakaya ve Yeliz Düşkün (hızl.), “Eğitime Erişimde Dezavantajlı Konumda Bulunan Çocuklar”, **Eğitim İzleme Raporu 2016-2017**, İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi, 2017, s.65.

³⁰³ Ulaş Karan, “Türkiye’de Romanlar ve Eğitim Hakkına Erişimleri”, **Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi**, Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2017,s.22.

³⁰⁴ Koca ve Avcı, s.7,

³⁰⁵ Marsh, ‘Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri’ , ss.57- 98.

yaşadıkları mahallelerde kanalizasyon eksikliği, çöp toplama hizmetinin aksaması ve konutların hijyen koşullarının yeterli olmaması gibi olumsuz koşulların salgın hastalık riskini artırdığı da saptanmıştır. Ancak nüfus kayıtlarının olmamasının sağlık hakkından yararlanmayı engelleyici unsurlardan biri olarak karşımıza çıktığı da vurgulanmaktadır.³⁰⁶ Çingene/Romanlarda yaygın olarak görülen erken yaşta ve kötü koşullarda çalışmaya başlama durumunun, sağlıklarını olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir.³⁰⁷

Çingene/Romanlar yaşadıkları bu çok boyutlu yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarının ana nedeninin etnik kökenleri olduğunun farkında olmaları onları etnik kimliklerini gizlemek zorunda bırakmaktadır. Çingene/Romanların dışlanmamak, ötekileştirilmemek ve türlü etiketlere maruz kalmamak için kimliklerini gizleyip toplumsal yaşama dâhil olmaya çalışmalarının çok sık görülen bir durum ve sorun olduğu yaygın olarak dile getirilmektedir.³⁰⁸ Ayrıca Çingene/Roman vatandaşların, formel istihdamda yer alma ve gelir düzeylerinin yükselmesi durumunda, yoksulluk içinde yaşayan Çingene/Roman mahallesinden ayrıldıkları da yaygın olarak ifade edilmektedir. Çingene/Roman yaşamından uzaklaşan bireyin hem kamusal kabul sağlama hem de sosyal dışlanma korkusu ile etnik kimliğini gizlediği ileri sürülmektedir.³⁰⁹ Bu bağlamda Çingene/Romanlar etnik kimliklerini, sosyo-ekonomik ve sosyal-kültürel çevreden dışlanmamak için gizlemek zorunda kalmaktadırlar.

Özetleyecek olursak, bu bölümde Çingene/Roman etnik kimliğe karşı olan önyargılar, kalıpyargılar ve damgalamalar ile kalıcı hale gelen yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunları özellikle Türkiye bağlamında ayrıntılı olarak yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu sorunlar yansıtılırken 2000 yılından sonra İstanbul, İzmir, İzmit, Kocaeli, Düzce ve Edirne gibi Türkiye'nin değişik illerinde, değişik yöntemlerle yapılan araştırmalardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda Çingene/Romanların maruz kaldığı sorunlar; dışlanma, ayrımcılık, yoksulluk, işsizlik, güvencesiz ve geçici işlerde kötü koşullarda çalışma, eğitimsizlik, eğitimden dışlanma, erken yaşta evlilik ve çalışma,

³⁰⁶ Alp ve Taştan, s.48.

³⁰⁷ <https://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu,71526>, (3.04.2019)

³⁰⁸ İlhan ve Fırat, s.269.

³⁰⁹ Parsova, s.9.

altyapı olanaklarından yoksun alanlarda yaşama, belirli alanlarında yaşamaya mahkûm edilme, kent merkezlerinden dışlanma, sağlık olanaklarına yetersiz erişim ve dışlanma olarak özetlenebilir. Tüm bu sorunların ana nedeninin etnik kökenlerine ilişkin damgalama, önyargı ve dışlanmaların olduğunu tekrar vurgulamak gerekir.

Çingene/Romanların yukarıda yer verdiğimiz çok sayıda soruna karşılık sessiz kaldıklarını ve yaşadıklarını kader olarak algıladıklarını söylemek yanlış olacaktır. Çünkü Çingene/Romanlar yaşadıkları sorunların gitgide derinleşmesine ve artmasına karşılık örgütlenmeye başlamışlardır. Örgütlenme yolu ağırlıklı olarak bir sivil toplum kuruluşu türü olan derneklerdir. Bu bağlamda üçüncü bölümümüz Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele yollarına ayrılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELESİNDE DERNEKLERİN ROLÜ

3.1 SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde dernek kurma yoluyla sivil toplum alanında örgütlenmek son dönemlerdeki önemli bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu bölümde ilk olarak sivil toplum kuruluşları (STK) ele alınacak, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu kavramlarının tanımı, sivil toplum kuruluşlarının özellikleri ve işlevleri, sivil toplum kuruluşlarının “yeniden” ortaya çıkışı aktarılacak ve Türkiye’de bir sivil toplum kuruluşu olarak “dernekler”in gelişimine yer verilecektir. İkinci olarak sivil toplum kuruluşlarının yoksulluk ve sosyal dışlanmada rolleri Avrupa ülkeleri ve Türkiye bağlamında incelenecektir.

3.1.1 Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşu Kavramlarının Tanımı

Sivil toplum kavramının tanımlanmasına geçmeden önce Gülgün Erdoğan Tosun’un şu sorusunu hatırlatmak yararlı olacaktır: “Bugün için her durumda geçerli ve kullanışlı bir sivil toplum kavramı var mı?”.³¹⁰ Önceki bölümlerde ele aldığımız çoğu kavram gibi “sivil toplum” kavramı üzerinde de uzlaşılmış tek ve net bir tanıma ulaşılamamıştır. Batı toplumlarının gelişim sürecinin ve Batı siyasal geleneğinin içinde doğup gelişmiş olan sivil toplum kavramına ilişkin farklı tanımlamalar mevcuttur.

³¹⁰Gülgün Erdoğan Tosun, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi(Türkiye Örneği)**, Bursa: Alfa KİTABEVİ, 2001, s.58.

Gordon White sivil toplumu, “devlet ile – devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu birliktelik alanı” olarak tanımlanmaktadır.³¹¹

Keane’e göre ise sivil toplum, “üyeleri öncelikle devlet dışı faaliyetlerle-ekonomik ve kültürel üretim, ev yaşamı ve gönüllü birlikler- uğraşan ve bu faaliyetler kapsamında devlet kurumları üzerinde her çeşit baskı ve denetimi uygulayarak kendi kimliklerini koruyan kurumların oluşturduğu bir bütün”dür. Keane sivil toplumun, devlet dışı bir alan olduğunun altını çizmektedir.³¹²

Diamond ise sivil toplumu “gönüllü, kendi kendini üreten, (büyük ölçüde) kendi kendini destekleyen, devletten özerk ve yasal bir düzen veya ortak kurallar ile bağlı olan örgütlü sosyal yaşam alanı (...) ve, özel alan ve devlet arasında duran aracı bir varlık”³¹³ olarak tanımlamaktadır.

Benzer biçimde, Murat Belge’ye göre sivil toplum, toplumda doğrudan doğruya devletin denetiminde olmayan bütün alanların bulunduğu yerdir. Başka bir ifadeyle, devletin doğrudan müdahale etmediği alanlar ve durumlarda, yurttaşların işlerini kendi aralarındaki ilişkilerle yürüttükleri bir toplumsal alandır.³¹⁴

Yukarıdaki farklı tanımlardan yola çıkarak sivil toplum, devletin baskı ve denetiminden bağımsız, toplumların yarar ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket eden, gönüllülük esasına dayalı kamusal bir alan olarak tanımlanabilir.

Sivil toplum kuruluşu kavramına ilişkin de farklı tanımlar ortaya konulmuştur ve böylece sivil toplum kavramında olduğu gibi STK kavramı üzerinde de ortak bir tanımlama yapılamamıştır. Günümüzde İngilizce terminolojide “non-governmental organizations”

³¹¹ Gordon White, “Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing the Analytical Ground”, Democratization, No:1/3, 1994, s. 379; Aktaran: Esra Yüksel Acı, **Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri: Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2005, s.23.

³¹² John Keane, **Demokrasi ve Sivil Toplum: Avrupa’da Sosyalizmin Açmazları, Toplumsal Ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu Ve Demokrasi Beklentileri Üzerine**, Necmi Erdoğan (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994,ss.35-36.

³¹³ Larry Diamond, “Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation”, **Journal of Democracy**, Vol.5, No.3, (July 1994), p. 5.

³¹⁴ Murat Belge, **Sivil Toplum Nedir?**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi: Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 2003, s.1.

(hükümet dışı örgütler) ya da “non-profit organizations” (kar amacı gütmeyen örgütler) sözcükleri ile ifade edilen bu örgütlerin Türkçe karşılığı olarak “sivil toplum kuruluşu” yaygınlık kazanmıştır; ancak “üçüncü sektör”, “gönüllü kuruluşlar”, “hükümet dışı kuruluşlar”, “kar amacı gütmeyen kuruluşlar” biçimindeki kullanımlara da başvurulmaktadır.

Terminoloji dışında, bir sosyal bilim kavramı olarak sivil toplum kuruluşları farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Örneğin Duben “*birey ile devlet arasında yer alan bu koskoca toplumsal yaşam alanında ortak yarara ya da değişik toplum kesimleri yararına yönelik olarak etkinlik gösteren kuruluşları, sivil toplum örgütleri veya kuruluşları olarak*” tanımlamaktadır.³¹⁵

Bir başka tanımlamada STK’lar “*bireylerin, devletten bağımsız olarak, kamusal alanda toplumsal fayda ve dayanışma sağlamak üzere, gönüllü olarak bir araya geldikleri, çoğulcu ve demokratik bir yapıya sahip olan, dernek, vakıf, sivil inisiyatif ve platform gibi biçimlerde örgütlenen sivil toplumlardır*” şeklinde ele alınmaktadır.³¹⁶ Bu bağlamda; belirli bir mesleği yerine getirmek üzere zorunlu olarak kurulan *meslek odaları*, *kâr amacı gütmeyen kuruluşlar* halde üyelerine ekonomik güç kazandırma amacı taşıyan *işçi sendikaları* ve *işveren örgütlenmeleri* gibi çıkar grupları, siyasal iktidara yönelik faaliyette bulundukları ve belirli bir ideolojiye sahip olmayı zorunlu kıldıkları için *siyasi partiler* ve sivil toplumun çoğulcu ve demokratik yapısına uygun olmayan *dini örgütlenmeler* ve *spor kulüpleri* STK olarak kabul edilmemektedir.³¹⁷ Hangi tür örgütlenmenin sivil toplum kuruluşu sayılıp sayılmayacağı da literatürde önemli bir konudur.³¹⁸

³¹⁵ Alan Duben, **İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Yerel Yönetimlerin ve Gönüllü Kuruluşların Rollerini**, İstanbul: Kent Basımevi, 1994, s.31.

³¹⁶ Esra Yüksel ve Funda H. Sezgin, **Türkiye’nin Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Sivil Toplum Algısı Analizi**, İstanbul: BETA Yayıncılık, 2012, s.31.

³¹⁷ Yüksel ve Sezgin, s.32.

³¹⁸ 1970 sonrası Batı-merkezli toplumlar STK’ları politika dışı ve modernizmin yeni bir evresi olarak gördüklerinden dolayı dini örgütlenmeleri-cemaatleri STK olarak kabul etmemektedirler. Ancak Batı-dışı veya özel olarak İslami toplumlarda sivil toplumun despotizm karşısındaki yokluğunu veya ayrışmamışlığını vurgulayan klasik oryantalist bakış açısını benimseyen İslamcılar, geleneksel cemaat yapılarını özgün bir sivil toplum varlığı olarak tanımlamaktadırlar. (Bkz. Tanıl Bora ve Selda Çağlar, “Modernleşme ve Batılılaşmanın Bir Taşıyıcısı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık** içinde (336-347), İstanbul: İletişim, 4. Baskı, 2007, s.337).

Sivil toplum kuruluşları genel olarak “toplum yararına faaliyet gösteren, kar amacı gütmeyen, gönüllülüğün esas olduğu örgütlenmeler” şeklinde ele alınabilir. Ayrıca STK’lar bir örgütlenme biçimi olarak özerk yapıya sahip olmalı ve siyasi otoriteyi etkilemeyi amaçlamalıdır.³¹⁹ O halde sivil toplum bir alanı, sivil toplum kuruluşları ise söz konusu alanda faaliyete geçmiş kurumları temsil etmesi bakımından niteliklerindeki temel farklılık (sivil toplumun soyut, sivil toplum kuruluşlarının somut niteliği) hariç aynı noktaya işaret eden iki kavram olarak görülebilir.³²⁰ Sivil toplum kuruluşlarının özelliklerine ve işlevlerine yer vermek bu kavramın daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1.2 Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri ve İşlevleri

İlyas Doğan’a göre STK’ların özellikleri şunlardır: Genel olarak kamusal alandaki tüm bireylerin katılımına açık kuruluşlar, dernekler, sivil oluşumlar gibi yurttaşların gönüllü katılımı ile oluşan birlikler olmaları, bu kuruluşların siyasal iktidar karşısında bağımsız olmaları, tek renkli değil de heterojen yapıya sahip olmaları ve kendiliğinden oluşmaları.³²¹

Erözden ise, Sivil toplum kuruluşlarının özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1.Sivil toplum kuruluşları devlet aygıtının bir parçası değildir. Ancak bu kuruluşların devlet politikalarının oluşumunu etkilemeye çalışmaları veya devlet tarafından maddi olarak desteklenmeleri mümkündür.

2.Sivil toplum kuruluşları, kâr amacı güden özel hukuk tüzel kişilerinden farklı olarak, doğrudan kendilerine çıkar sağlamayan bir amaç etrafında örgütlenmiş bireylerden oluşur.

3.Sivil toplum kuruluşları, ortak bir amaç etrafında toplanan kişilerden oluşmaları sebebiyle, gerek belli bir hukuki kalıba uyan örgütler şeklinde, gerekse de

³¹⁹Ahmet Eyim, “STK’ların Demokrasi Kültürünün Oluşmasındaki Rolü”, TÜBİTAK (Ed.),**II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde(475-481)Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, s.475.

³²⁰Ercan Çetin, “Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İHH Örneği”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2017), s.37.

³²¹ İlyas Doğan, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Bursa: Alfa KİTABEVİ, 2002, ss.275-276.

herhangi belli bir hukuki örgütlenme kalıbının dışında kalan enformel örgütler olarak kurulabilirler.

4.Sivil toplum kuruluşları, siyasi yelpazedeki konumları itibarıyla, adeta partilerin ve onların temsil ettikleri siyasi görüş farklılıklarının üstünde bir noktada durmaktadırlar.³²²

Sivil toplum kuruluşları bu özellikleri ile de bağlantılı bir takım işlevlere sahiptirler. Sivil toplum kuruluşlarının başlıca işlevlerinden birisi; kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır.³²³ Dolayısıyla STK'lar çok önemli siyasal işlevler yürütmektedirler. Sivil toplum kuruluşları, siyasal sistemde kendilerini ilgilendirecek kararları alabilecek kişi ve kuruluşlarla yüz yüze ilişkiler kurarak onları amaçlarına inandırmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının en fazla başvurdukları ve sonuç alabildikleri yol “lobicilik”tir. Sivil toplum kuruluşları hükümetin gerçekleştirdiği uygulamalara karşı bir ara yüzey olma işlevini de görmektedir.³²⁴

Yukarıda yer verilen özellikler ve işlevler doğrultusunda STK'ların farklı alanlarda birden fazla işleve sahip olduğu görülmüştür. STK'ların tanımı ve özelliklerinden sonra üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu, STK'ların 1980 sonrası yeniden ortaya çıkmalarının ve gelişmelerinin arkasında yatan nedenlerin ortaya konulmasıdır. Çünkü hem dünyada hem de Türkiye’de 1980 sonrası STK'ların önemleri ve üstlendikleri roller gittikçe artmaya ve değişmeye başlamıştır.

³²² Ozan Erözden, “STK’lar ve Hukuki Çerçeve Yenilik Talepleri Üzerine Notlar”, **Merhaba Sivil Toplum!**, Taciser Ulaş (drl.), Helsinki Yurttaşlar Derneği, ss. 14-15.

³²³ Erözden, ss.15-16.

³²⁴ Mehmet Kabasakal, “Sivil Toplum ve Demokrasi”, (**Denetçi Yeterlilik Tezi**, İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2008),ss.33-34.

3.1.3 Dünya’da ve Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının “Yeniden” Ortaya Çıkışı

Sivil toplum yeni bir kavram olmamakla birlikte 1980 sonrası yeniden tanımlanmış ve üzerinde yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğini, tüm dünyada sayıları yüzleri ve binleri bulan, yeni bir örgütlenme olarak ele alınan STK’lar nedeniyle dünya tarihinin “sivil toplum kuruluşları evresi” diye niteleyenler de bulunmaktadır.³²⁵

1970’li yılların ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisini sarsan ekonomik kriz ve 1989’da Doğu Bloku’nun yıkılması, Soğuk Savaş koşullarının son bulması, 1990’larla birlikte teknolojik gelişmelerin hızlanması, küreselleşen sorunlara küresel çözüm önerilerinin ortaya atılması, ulus-devletlerin rollerinin azaltıldığı devlet anlayışının yaygınlaşması gibi pek çok gelişme ile STK’lar yeni bir döneme başlamışlardır. Bu dönemde, uluslararası düzeyde organize olmuş STK’ların sayısında büyük artışlar yaşandığı, yoksulluk gibi sorunların çözümünde, devlete nazaran STK’ların daha etkin olmaya başladıkları görülmüştür. Böylece, 19.yy’da ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve yönetim sürecinde aldıkları yer ne kadar önemliyse, 20.yy’ın ikinci yarısından itibaren küresel ölçekte STK’ların ortaya çıkışının da benzer bir öneme sahip oldukları belirtilmektedir.³²⁶

1980’lere kadar homojen bir yapı gösteren STK’lar açısından aralarında önemli farklılıkların ortaya çıkmaya başladığı yeni bir döneme de girilmiştir. Bu dönemde STK’ların bir kısmının, küçük ölçekli kalkınma projelerini yürüterek geleneksel rollerine

³²⁵ Süniye Şen, “Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi: İzmir’deki Yoksullara Yardım Dernekleri Üzerine Bir Çalışma”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, 2008), s.51.

³²⁶ Lester M. Salamon, “ The Rise of the Nonprofit Sector”, **Foreign Affairs**, Vol: 73, No:4, (July- August), 1994, s.109, Aktaran: Yüksel ve Sezgin, s.12.

devam ederken, büyük bir kısmının baskı unsuru olma yolunu tercih ederek daha politik bir duruş sergiledikleri ifade edilmektedir. Bu farklılaşmaların 1970’li yıllardan itibaren artış gösterdiği ve STK’ların, toplumsal mücadelelerde etkin işlev üstlenmeye başladıkları da eklenmektedir.³²⁷

1970 sonrası yaygınlaşan neo-liberal politikalar ile STK’ların bir yandan işlevlerinde değişim ve artışlar meydana gelirken diğer yandan sayıları ve önemleri hızla artmaya başlamıştır. Bu nedenle bu sürecin STK’ları ve “sivil toplumu” mevcut neo-liberal projenin bir parçasına dönüştürdüğü dile getirilmektedir.³²⁸

Bu süreçte başta Dünya Bankası olmak üzere Uluslararası Para Fonu, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi çok taraflı aktörler de bir yandan yapısal uyum ve finansal istikrar gibi neo-liberal politikalar doğrultusunda kalkınma ve sosyal refah alanlarından devlet desteğinin çekilmesini dikte ederken, diğer taraftan tam da aynı alanlarda yardımlarını STK’lara yönlendirme yoluna gitmişler.³²⁹

Devletler tarafından ise STK’lar, kâr amacı güden firmalara göre karşılaştırmalı avantaja sahip, devletin uzanamadığı toplumsal kesimlere ulaşabilen ve daha da önemlisi ucuza ve daha fazla çalışan “bağımsız” sosyal hizmet örgütleri olarak görülerek bilhassa tercih edilmişlerdir.³³⁰ Ayrıca belirli bir gelire sahip olmayan STK’ların finansal kapasitelerini arttırmada devlete yakınlık ya da uzaklık önemli bir rol oynamaktadır. Devletin STK’lar üzerinde oynadığı bu rol hem STK’lar arasındaki ilişkiyi bozma potansiyeline sahiptir hem de sivil toplumun demokrasiye geçişte köprü görevi görme işlevini sekteye uğratmaktadır.³³¹

1980 sonrası STK’ların farklı aktörler tarafından farklı açılardan ele alınmaları birtakım sorunları ortaya çıkarmıştır. Bunlar sivil toplumun farklı algılanış biçimlerine bağlı olarak oluşan tanımsal muğlaklık, sivil toplumun farklı siyasi aktörler tarafından kullanılışında olan suiistimal ve sivil toplumun hareket alanı gelişirken STK’ların

³²⁷ Yüksel ve Sezgin, ss.11-12.

³²⁸ Fesih Bayraktar, “Neo-liberalleşme, Sivil Toplum Kuruluşları ve “Projecilik”: Eleştirel Bir Bakış”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 2, (Haziran 2017), s.118.

³²⁹ Bayraktar, s.114.

³³⁰ Bayraktar, s.113.

³³¹ Fuat Keyman, “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, https://www.academia.edu/2971550/Avrupada_ve_T%C3%BCrkiyede_sivil_toplum (5.03.2020), s.12.

finansal ve örgütsel kapasite sorunlarını çözmeye, demokratikleşme bağlamında yaşama geçirmeleri gereken rolden daha fazla ağırlık vermeleri olarak sıralanabilir. Bu nedenle de, sivil toplum gelişirken, toplumsal yaşamda yaygınlaşırken ve küreselleşirken, aynı zamanda da mevcut sisteme entegre olan bir yapıya dönüşme tehlikesi de ortaya çıkmaktadır.³³²

1980 sonrası süreçte STK'lar diğer çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye'de de gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Geçmişten günümüze Türkiye'de sivil topluma karşı iki farklı bakış açısının olduğu görülmüştür. Bunlardan *birincisi*; sivil toplumu, salt siyasal alanın dışında bir örgütsel yaşam alanı olarak gören bakıştır. İkincisi ise; sivil toplum ailenin, piyasanın ve devletin dışında, yurttaşların kamusal alana katılmalarını sağlayan, toplumsal dayanışma ve fayda yaratacak gönüllülük temelli faaliyetleri içeren örgütsel bir yaşam alanıdır.³³³

Türkiye'de sivil toplum bilincinin yeni olduğu ve özellikle 1980 sonrası dönemde gelişen STK'ların vakıf, dernek tüzel kişilikleri altında yasal konumda faaliyet gösterdikleri yaygın olarak dile getirilmektedir. Türkiye'de STK'ların, tarihsel olarak ilk cemaatler ve milletler şeklinde ortaya çıktığı daha sonra ise dernekler, vakıflar şeklinde sıralandıkları görülmektedir³³⁴. Bununla birlikte ülkemizde, sivil toplum kuruluşlarının, yakın geçmişte olduğu gibi, “ellerini kirletmeme” alışkanlıklarını hızla terk etmeye başladıkları ve artık yalnızca var olanı uzaktan eleştirmekle yetinmek yerine, sorunların üzerine gitme, sorun çözme, somut çözümler önerme, proje üretme süreçlerinin güçlenmeye başladığı görülmektedir.³³⁵

Bu süreçte ele alınan konularda da değişiklikler meydana gelmiştir. Böylece Türkiye'de modernleşme, ulusal kimlik, ulusal dayanışma gibi “büyük” ve “kapsayıcı”, diğer bir deyişle, toplumun tümünü ilgilendiren konulardan çok hava kirliliği, sağlık, turizm, çevre, insan hakları, dinsel haklar, etnik haklar ve kadın hakları gibi sadece belli

³³² Keyman, s.10.

³³³ Yüksel ve Sezgin, s.28.

³³⁴ Önder Kutlu ve Sefa Usta, “AB Yolundaki Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlete Güven Tesisindeki Rolü”, TÜBİTAK (Ed.), **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde (197-209), Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, s.200.

³³⁵ Sadun Emrealp, “Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İşbirliği”, **Merhaba Sivil Toplum!**, Taciser Ulaş (drl.), Helsinki Yurttaşlar Derneği, s.65.

başlı grupların ilgilendiren spesifik konular üzerinde yoğunlaşmaya başlanmıştır.³³⁶ Bu durum, sorunların çözümünde STK'ların rollerini arttırıcı etkide bulunmuştur.

Ancak Türkiye'de sivil topluma olan ilginin artmasında 2002 yılında Kopenhag Kriterleriyle başlayan Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci oldukça etkili olmuştur.³³⁷ Çünkü Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'den talepler arasında güçlü bir sivil toplumun oluşması için gerekli altyapının ve düzenlemelerin yapılması da bulunmaktadır. Bu yüzden Türkiye'de sivil toplumun gelişiminde Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin gündemde olduğu 2000'li yıllar büyük önem taşımaktadır.³³⁸ Öyle ki, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde iken, sivil toplum olgusuna, derneklere, federasyonlara, şubelere, vakıflara ve kooperatiflere yeni bir bakışın ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.³³⁹ Türkiye'de 1980'lerden sonra STK'lara olan ilginin artmasını sağlayan diğer gelişmeler yükselen liberal değerler, uluslararası platformda meydana gelen gelişmeler, 1970'lerden itibaren ortaya çıkan siyasal alandaki kutuplaşma ile siyasal partilerin sivil toplum kuruluşlarını, kendi konumlarını güçlendirmek ve oy potansiyellerini arttırmak için kullanmaları şeklinde sıralanabilir.³⁴⁰

Türkiye'de 1980 sonrasında sivil toplum kavramına/alanına ve ardından sivil toplumu temsilen STK'lara olağanüstü büyük beklentiler yüklenmiş olduğu görülmektedir. Politik temsil krizinin çözülmesi, demokrasinin rehabilitasyonu, modernleşme projesinin revizyonu vb. talepler karşısında politik toplumun (hem devletin hem partilerin) güçlü umutlar verememesi, sivil toplumun/STK'ların bir "alternatif" olarak düşünülmesini getirmiştir. Ayrıca bazı görüşlere göre, 1980'lerin sonlarından itibaren, STK'lar Batılılaşmanın, "Batı gibi olma"nın yeni bir aracı olarak algılanmıştır. STK'lar, Türkiye toplumunun modernleşme sürecindeki açığını kapatmasını sağlayacak, hızlı modernleşmeyi gerçekleştirecek yahut modernleşme ("çağdaş uygarlık/Batı

³³⁶ Ömer Çaha, **Sivil Toplum ve Devlet**, 6.Baskı, Ankara: Orion Kitabevi, 2016, s.270.

³³⁷ Yüksel ve Sezgin, s.23.

³³⁸ Filiz Cicioğlu, "Türk Modernleşmesinde Sivil Toplumun Gelişim Süreci", TÜBİTAK (Ed.), **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı "Küresel Eşitlik"** içinde (139-151), Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, s.148.

³³⁹ Bihder Güngör Ak, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkileri ve Katkıları", TÜBİTAK (Ed.), **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı "Küresel Eşitlik"** içinde (185-197), Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, s.186.

³⁴⁰ Cicioğlu, s.144.

düzeyine erişme") potansiyelini açığa çıkartacak bir imkân olarak görülmüşlerdir.³⁴¹ 1980'li yıllarla birlikte, sivil toplum alanının büyümesine yol açan gelişmelerin etkisi, 1990'lı yıllar boyunca artarak devam etmiştir. Bu bağlamda, 1995 yılında dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen Anayasa'nın 33. maddesinde yapılan değişiklik, 1990'ların ortasında başlayan demokratikleşme yolundaki dönüşümün bir parçası olarak kabul edilmektedir.³⁴²

Yukarıdaki bilgiler ışığında 1980 sonrası STK'ların hem dünyada hem de Türkiye'de görünürlüklerinin ve işlevlerinin artmaya başladığı görülmektedir. Bu süreçte bir sivil toplum kuruluşu olan "dernekler" en fazla tercih edilen örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bir sivil toplum kuruluşu olarak derneklere Türkiye özelinde bir sonraki bölümde daha detaylı olarak yer verilecektir. Böylece çalışmamızın son bölümünde ele alacağımız Çingene /Roman derneklerinin ve çalışmalarının daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

3.1.4 Türkiye'de Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak "Dernekler "in Gelişimi

Sivil toplum kuruluşları türlerinden biri olan "dernek" kavramının kullanımının 19.yüzyılın ortalarında başladığı ileri sürülmektedir. Dernekler "*belirli sayıda kişinin belli bir amaç doğrultusunda bir araya gelip oluşturdukları, ağırlıklı olarak düşünce birliğine dayanan ve kâr amacı gütmeyen STK'lardır*" şeklinde tanımlanmaktadır.³⁴³ Ayrıca derneklerin, kişinin karmaşık ve hızlı kent yaşamı içinde kendisine gereken güveni sağlama ve çıkarları, beklentileri benzer olan insanları bir araya getirerek toplum karşısında daha güçlü kılma ve ortak amaçlarını gerçekleştirme gibi özelliklere sahip oldukları da ifade edilmektedir.³⁴⁴ O halde en genel anlamda dernek "ortak bir amaç, fikir veya çıkar etrafında resmi olarak örgütlenmiş insan toplulukları" olarak ele alınabilir.³⁴⁵

³⁴¹ Bora ve Çağlar, ss.345-346.

³⁴² Yüksel ve Sezgin, s.23.

³⁴³ Yüksel ve Sezgin, s.31.

³⁴⁴ Ahmet N.Yücekök, İlter Turan ve Mehmet Ö. Alkan, **Tazimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.82.

³⁴⁵ Erözden, s.40.

Ahmet N. Yücekök ise, dernekleri kurucularına göre; “yalın dernekler” ve “dernek birlikleri” olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır: *Yalın dernekler* gerçek kişilerin kurduğu derneklerdir. Bu bağlamda dernek kavramı ile yalın dernekler anlaşılmalıdır. *Dernek birlikleri* ise “birden fazla derneklerin birleşmesinden doğan birlikler”dir. Kuruluş amaçları aynı olan en az iki derneğin, amaçlarını gerçekleştirmek üzere üye sıfatıyla bir araya gelmeleri ile oluşan “federasyon”lar ile kuruluş amaçları aynı olan en az iki federasyonun üye sıfatıyla bir araya gelmeleri suretiyle kurulan “konfederasyonlar” dernek birlikleridir.³⁴⁶

Türkiye’de en yaygın örgütlenme biçimi olan derneklerin gelişim sürecine baktığımızda, 1970’lerin sonuna doğru artan siyasal kutuplaşmaların dernekleşme sürecini etkilediği görülmektedir. Çünkü bu kutuplaşma ortamında her siyasi partinin, farklı nitelikli seçmen gruplarına ulaşmak için, kamu hayatının her kesiminden kendi siyasi eğilimleri doğrultusundaki derneklerin gelişimini desteklediğinden söz edilmektedir. Bu bağlamda 1980 öncesinde kurulan derneklerin çoğu ya devletten beklenen hizmetlerin gerçekleşmesini desteklemek için ya da kamu hizmeti faaliyetlerinin yürütülmesinde gönüllü derneklerin katılımının zorunlu olmasından dolayı devlet tarafından teşvik edilmişlerdir. 1980 sonrası dönemde ise gönüllü derneklerin sayısında hızlı artışların yaşanması sonucunda dernekler üzerlerinde uygulanan sıkı denetim zorlaşmış, gönüllü derneklerin faaliyetlerini rahatça uygulayabileceği bir ortam yaratılmış ve dernek sayısında meydana gelen bu niceliksel değişiklik ile ilk defa şehirlerde ve ülkede önemli değişikliklere yol açacak sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁴⁷

3.1.5 Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmadaki Roller

Küreselleşme, demokrasi ve sivil toplum kuruluşları son yirmi yıldır birbirleriyle kopmaz bir bağ olarak görülmektedir. Bunun gerekçesi olarak da neo-liberal politikalar

³⁴⁶ Yücekök, Turan ve Alkan, s.148-149.

³⁴⁷ Yücekök, Turan ve Alkan, ss.199-208.

sunulmaktadır. Neo-liberalizm ile yoksulluğun arttığı ve yapısal bir sorun haline geldiği bilinmektedir. Neo-liberal politikalar ile birlikte devletin sosyal politikaları terk etmesi refah devleti ile kazanılan hakların büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur. Yoksullar için gösterilen alternatifler ise aile, gönüllü kuruluşlar (sivil toplum kuruluşları), dinsel cemaatler ve zengin bireylerin vicdanları olarak sıralanabilir. İşte bu süreçte sivil toplum kuruluşları artmaya başlamış ve temel odak noktaları yoksullukla mücadele olmuştur. Neo-liberal politikalar sonucunda artan yoksulluğa karşı sivil toplum kuruluşlarının ilgisinin artması bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının önünü açmıştır.³⁴⁸

Çetin de STK'ların 1980'ler ve 1990'lar boyunca ön plana çıkmasında ve ünlenmesinde etkili olan unsurlardan biri olarak, düşük gelirli ülkelerdeki yoksullukla mücadelede devlet yönetimlerine nazaran STK'ların etkinliğinin artmasını göstermektedir. Çünkü STK'lar yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusunda bilgi ve uzmanlığın önemli kaynaklarından biri olarak ele alınmaktadır.³⁴⁹ Bu bağlamda bürokrasinin az olduğu, katılımcılığı teşvik eden, esnek ve dinamik yapılanmalar olan STK'ların, toplumun en yoksul, ulaşılması en güç ve marjinal kesimlerine ulaşmada ve onların sesini duyurmada hükümetlere veya diğer kamu kuruluşlarına göre daha başarılı olacağı düşünülmektedir. Engelliler, etnik azınlıklar, yaşlılar gibi bugüne kadar yoksullukla mücadele politikalarının şekillenmesinde görüşleri alınmamış, ihmal edilmiş kesimler değişik STK'ların çalışmaları ile seslerini duyurma ve görüşlerini dile getirme fırsatı bulmuşlardır. Örneğin Oxfam, çalışmalarında etnik azınlıkların katılımını kolaylaştırıcı ve teşvik eden bir yaklaşım benimsemektedir.³⁵⁰ Bir başka örnek olarak Çingene/Romanlar gösterilebilir. Çünkü Çingene/Romanlar bir sivil toplum kuruluşu olan dernekler aracılığı ile yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele etmektedirler.³⁵¹

Bu bağlamda günümüzde eğitim, sağlık, insan hakları, çevre, barış ve daha birçok farklı konuda faaliyette bulunan STK'ların ele aldıkları konulardan birisini ve

³⁴⁸Makbule Şiriner Önver, İsmail Şiriner ve Ümit Çetin, “ Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları”, TÜBİTAK (Ed.), **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde (1-15), Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, ss.1-8.

³⁴⁹Çetin, s.42.

³⁵⁰Didem Gürses, “ Yoksulluk, “Yapılabilirlik Yaklaşımı” ve Sivil Toplum Kuruluşları”, TÜBİTAK (Ed.), **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde (495-507), Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, s.502.

³⁵¹ Bu konu bir sonraki başlık altında detaylı olarak ele alınacaktır.

belki de en önemlisini yoksulluğun oluşturduğu görülmektedir. 1980 sonrası dönemde bütün dünyada yaygınlaşmaya başlayan yaklaşıma göre yoksulluk gibi derin ve yapısal bir sorunun çözümünde devletin STK'larla işbirliği içinde olması gerekir; çünkü devletlerin karar mekanizmaları ağır işler ve yoksul kişileri tespit etmekteki yetersizliği ile yoksulluk sorunun tamamen ortadan kaldırılması konusunda beklenen başarıyı sağlayamazlar. Ayrıca STK'ların, yoksulluk sorununa karşı duyarlı olmasının ve yoksullukla mücadele kapsamındaki çabalarının neticesinde devleti de sosyal devlet olma işlevi doğrultusunda harekete geçirdiği ve devletin yoksullukla mücadele konusunda kalıcı çareler aramasına katkı sağladığı vurgulanmaktadır. STK'ların yoksullukla mücadele alanında yapmış oldukları çalışmaların, yeni sosyal politikaların ortaya atılmasına ve uygulanan sosyal politikaların irdelenmesine büyük katkı sağladığı da eklenmektedir.³⁵²

Hicran Atatanır da, devlet ve sivil toplum arasındaki ayrım konusunda bu ikisinin birbirlerinden farklı oldukları kadar birbirleri için tamamlayıcı da olduklarını belirtmektedir. Bu bağlamda yoksullukla mücadelede birincil sorumluluğun devlete ait olduğu benimsenmekle birlikte sivil toplumun ve devletin toplumun sosyal refahı için bütüncül bir yapı içinde olması gerektiği ileri sürülmektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele konusunu ele aldıklarında dayanışma ruhu ve gönüllülüğün artış gösterdiği ve böylece hem sosyal direncin hem de bireysel değişimin örgütlenerek güçlenmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir.³⁵³

DPT'nin 2007 tarihli Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da; *“devlet özellikle insani, sosyal ve kültürel olarak tanımlanmaya başlanan yoksulluğun ve onun yarattığı dışlanma olgusunun ortadan kaldırılması için toplumdaki STK'lar ve diğer korunmasız gruplarla işbirliği hâlinde etkinlikte bulunmalıdır”* denilmektedir³⁵⁴. Yıldıray Öztürk'e göre de son 30 yıldır yoksullukla mücadelede devlet politikalarının yanında sivil toplum örgütlerinin faaliyetleriyle çözüm yolları aranmaktadır ve STK'lar bir taraftan yoksullukla mücadele

³⁵² Beyhan Özdemir, “Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, 2014), ss.38-39.

³⁵³ Hicran Atatanır, *Türkiye’de Yoksulluk, Sosyal Yardım ve Sivil Toplum: Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*, Ankara: Dorlion Yayınları, 2016, ss.47-50.

³⁵⁴ DPT, *Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2007, s.6.

ederken, diğer taraftan devleti dengeleyen yasama, yürütme, yargı ayağına yeni bir ayak olarak ortaya çıkmıştır .³⁵⁵

Görüldüğü üzere yoksullukla mücadele konusunda devlet ve STK'ların işbirliği içinde olması konusunda hem kurumsal hem akademik düzeyde yaygın bir görüş hâkimdir. Ancak yoksullukla mücadelede devlet ve sivil toplum ilişkisi yoksula karşı olan sorumluluk bağlamında ele alınmalıdır. Bu sorumluluklar; hukuki sorumluluk ve gönüllü sorumluluk olarak iki ayrı başlık altında incelenmektedir. Devlet açısından sosyal yardımda bulunmak yoksula karşı hukuki bir sorumluluk iken bir STK açısından bu gönüllü olarak üstlenilen bir sorumluluktur.³⁵⁶

STK'ların yoksullukla mücadelede en önemli işlevleri arasında ihtiyaç sahipleri ile yardımda bulunmak isteyenler arasında bir köprü niteliği görmeleri sayılmaktadır. Faaliyetlerini çoğunlukla gönüllü üyeler ile yürüten STK'lar yoksul kesimlere yapacakları yardımların neredeyse tamamını bağış yoluyla yine vatandaşlardan temin etmektedirler.³⁵⁷ STK'lar yoksullukla mücadele kapsamında, sosyal yardım ve dayanışma noktasında devletin yetersiz kaldığı durumlarda; maddi yardım, giyecek, yiyecek, kalacak yer yardımı, istihdam amaçlı meslek kursları gibi konularda çalışmalar yürütmektedirler.³⁵⁸ Ayrıca ekonomik kriz vb. sebebiyle ortaya çıkan ve geçici olması beklenen görece yoksulluğun mutlak yoksulluk haline gelmeden çözülmesi konusunda önemli roller üstlenmektedirler.³⁵⁹

İnsel ise, 1990 ortalarından bu yana STK'ların mutlak yoksullukla mücadele etmek için “yerinde tedarik” yöntemini benimsediklerini ve nakdi yardım toplayıp, bunu “yerinde tedarik” yöntemiyle dağıttıklarını dile getirmektedir. Aynı zamanda yoksullukla mücadele konusunda iki yöntem önerisi sunmaktadır; *birincisinde* yoksullara asgari nakdi gelir güvencesi verilmesidir. Burada STK'ların toplumsal anlamda böyle bir geliri tamamlama ve bu ihtiyaçları karşılayacak ilave geliri yoksul kişilere verme gibi bir

³⁵⁵ Yıldırım Öztürk, **Sivil Toplum Örgütleri ve Yoksulluk**, İstanbul: Akademik Kitaplar, 2015, s.278.

³⁵⁶ Ataman, s.116.

³⁵⁷ Funda Seven, “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadeledeki Roller: Kayseri Örneği”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erciyes Üniversitesi SBE, 2010), s.83.

³⁵⁸ Tarkan Oğuz Yaşaroğlu, “Türkiye’de Uluslararası Kapsamda Faaliyet Gösteren Dernek ve Vakıfların Etkisi ve Toplumsal Analiz”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, SBE, 2017), s.27.

³⁵⁹ Funda Seven, s.84.

olanaklarının olmadığını eklemektedir. Çünkü STK'ların düzenli gelirleri yoktur; bunu yapabilen STK'lar ise, genellikle çok dar alanda cemaat içi yapılanmalardır. *İkinci yöntem* ise; yoksulların tespit edilen bazı ihtiyaçlarını, onlara karşılıksız sunmaktır.³⁶⁰

Yoksullukla mücadele eden bir STK'nın gereksinim tespiti yaparken, bu gereksinimi karşılamak için gerekli kaynağı temin ederken ve elde ettiği kaynağı gereksinim sahibine ulaştırırken aldığı gönüllü sorumluluk yoksulluk karşısında bir dayanışma ağı da örmektedir. Ancak ağın gücünü ve dayanıklılığını büyük ölçüde temsil ettiği toplumsal kesimin ekonomik, etnik, kültürel, dini ve bölgesel vb. kimliği ile şekillenen yoksullukla mücadele amacının belirlediği unutulmamalıdır.³⁶¹

Buraya kadar anlatılanlardan, artan ve derinleşen yoksulluk konusunda önceleri akraba, aile ve hemşerilerin üstlendiği tampon görevini şimdilerde STK'ların yerine getirdiği ve üstlendikleri anlaşılmaktadır. O halde STK'ların yoksullukla mücadelede üstlendikleri rolleri; “hizmet sunma”, “savunma / güçlendirme”, “sosyal sermaye” ve “iktisadi kalkınma” olmak üzere dört ayrı başlık altında ele alabiliriz:

1) *Hizmet Sunma Rolü*: Kâr amacı gütmeyen STK'lar, ihtiyaç duyan bireylere hizmet sunarak yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Bu hizmetler en az üç farklı biçimde olabilmektedir. Bu hizmetlerden ilki; gıda, giyecek, barınma ve sağlık gibi acil ve temel ihtiyaçlara cevap vermeye yönelik “acil hizmetler”dir. İkincisi; bireylerin yaşamlarını değiştirmek için yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan “gelişimsel hizmetler”dir. Bu hizmetler; eğitim, istihdam, uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele, danışmanlık ve benzerini içermektedir. Üçüncüsü ise, genellikle yoksulluğa neden olan zorluklardan kaçınmayı amaçlayan “koruyucu hizmetler”dir. Buraya aile danışmanlığı, koruyucu bakım ve aile planlaması gibi hizmetler dâhildir.

2) *Savunma-Güçlendirme Rolü*: STK'ların yoksullukla mücadelede oynadıkları rol, hizmet ile sınırlı değildir. Hizmetler rolüyle eşit derecede önemli olan ve STK'ların sık sık başvurduğu “savunma veya güçlendirme” rolü de bulunmaktadır. Çünkü

³⁶⁰ Ahmet İnsel, “Yoksulluk, dışlanma ve STK'lar”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 6**, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi: Arzu Karamani, 2005, ss.3-5.

³⁶¹ Atatanır, s.114.

yoksulluk sadece ekonomik yoksunluk meselesi değildir. Ayrıca, güç eksikliği, parçalanma, izolasyon ve daha geniş fırsatlara erişimsizliği de içermektedir.

3) *Sosyal Sermaye Rolü*: Güçlendirmeyi kolaylaştırmak ve etkin savunuculuğu geliştirmek için, insanlar arasında güven ve karşılıklılık bağları oluşturmak önemlidir. Yoksul toplulukların belki de en büyük sıkıntısı yoksulluğun doğurduğu şüphe ve güvensizlik ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan parçalanma ve tecrittir. Bu şüphe ve güvensizlik yoksul toplulukların sahip oldukları kaynaklardan çıktı elde etmesini zorlaştırmaktadır. Sosyologlar, insanlar arasında en etkili biçimde faaliyet gösterebilmek için ihtiyaç duyulan temel güven duygusu sağlayan bağlantıları, "sosyal sermaye" olarak adlandırmaktadırlar. Bu bağlamda STK'lar insanları birlikte çalışacakları kurumlar oluşturmaya teşvik ederek güven tesis etmede kritik bir rol oynayabilmektedir.

4) *İktisadi Kalkınma Rolü*: Son olarak, yoksulluğun azaltılması ayrıca gelirin üretilmesini de içermektedir. Bu fonksiyon öncelikle özel kuruluşların ve kaynakların bir fonksiyonu iken, özellikle dezavantajlı topluluklar için anlamlı ticari fırsatları teşvik etmek amacıyla STK'lara ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu yüzden yoksul toplulukların girişim ruhuna dokunulması ve yoksulların piyasalara daha uygun koşullarda erişebilmeleri için yeteneklerinin geliştirilmesi STK'lar açısından önem arz etmektedir.³⁶²

STK'ların yoksulluk konusunda yürüttükleri ve yukarıda yer verdiğimiz çalışmalar aslında sosyal dışlanma ile de mücadele amacı taşımaktadır. Çünkü önceki bölümlerimizde yer verdiğimiz üzere sosyal dışlanma ve yoksulluk arasında karşılıklı bir bağ bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye özelinde de STK'ların yoksulluk ile mücadelesine yer vermek yararlı olacaktır.

Özellikle son yıllarda Türkiye'de artan gelir dağılımı eşitsizliğinin ve buna bağlı olarak artan yoksulluk probleminin sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanında faaliyet gösteren STK'lar aracılığıyla azaltılacağına dair görüşler gün geçtikçe önem

³⁶²Galay G. ve diğerleri, "Fellows Conference Action Statement 2001: The Nonprofit Sector and the Reduction of Poverty", **Statement of the Thirteenth Annual Johns Hopkins International Philanthropy Fellows Conference**, Santiago, Chile, August 2, 2001, ss.3-5.

kazanmaktadır.³⁶³ 1980 sonrası yaşanan gelişmeler dünyada olduğu gibi Türkiye’de yoksulluk konusunda STK’ların önemini arttırmıştır. Türkiye özelinde 1999 Marmara Depreminin oldukça etkili olduğu ve bu deprem sonucunda yoksullukla mücadelede sivil toplum örgütlerinin rolünün ön plana çıktığının altı çizilmektedir.³⁶⁴

Türkiye’de yoksullukla mücadele çerçevesinde sayıları gittikçe artan “sivil toplum kuruluşları” muhtaçlık kriterlerini dikkate alarak dolaylı veya doğrudan, ayni ve nakdi yardımlar yapmaktadırlar. Türkiye’de faaliyet gösteren STK’ların yoksullukla mücadeledeki süreçleri, mücadelenin işleyiş mekanizmaları, politikaları ve çıktıları farklılık arz etmekle birlikte, kayda değer çabalar mevcuttur. Özellikle sosyal yardımlar yoksullukla mücadelede önemli bir fonksiyona sahiptir.³⁶⁵ Bu bağlamda yukarıda belirtildiği gibi Türkiye’de de STK’ların kamu kuruluşlarına nazaran yoksulları daha çabuk tespit edebildikleri ve sorunlara kısa bir sürede cevap verebildikleri için kamu kurumlarından daha etkin bir hizmet sundukları ifade edilmektedir. Ayrıca STK’lar kamunun tamamlayamadığı ya da ulaşamadığı durumlarda eksikliği tamamlayıcı görev üstlenir.³⁶⁶

Günümüz Türkiye’sinde STK’ların yoksullukla mücadelesinin daha çok dernekler bazında gerçekleştirildiği bilinmektedir. Yardımlaşma amaçlı kurulmuş olan derneklere bu konuda önemli roller düşmektedir. Bu kuruluşlar gerek yerel gerekse ulusal bazda yoksul kesimlere yardım faaliyetlerinde bulunarak onların sosyo-ekonomik yaşama katılımlarını arttırmaktadırlar.³⁶⁷ Bu konuda son yıllarda sayıları hızla artan ve artmaya devam eden Çingene/Roman Dernekleri örnek teşkil etmektedir.

İnsel hem yoksulluk hem de dışlanma yaşayan “Çingene/Roman” vatandaşların bu sorunlarının giderilmesine yönelik STK’lara önemli roller düştüğünün altını çizmektedir. Öyle ki Türkiye’de birkaç STK’nın Çingene/Romanların bu sorunları ile ilgili olarak düzenli kültür şenlikleri yaptıkları belirtilmektedir. Bu tür etkinlikler önemlidir çünkü Çingene/Romanların kendi kültürlerini öncelikle Çingene/Romanlara

³⁶³ Özge Arpacıoğlu Özdemir, “Yoksullukla Mücadelede Kamu Kurumu ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2018), s.69

³⁶⁴ Öztürk, s.281.

³⁶⁵ Çetin, s.29.

³⁶⁶ Beyhan Özdemir, s.38.

³⁶⁷ Seven, ss.82-83.

kabul ettirmek ve böylece kendinin toplumdan dışlanmasına, toplumun da onu dışlamasına neden olan kültürel özelliklerinin eşdeğerliğini onlara ilk baştan sunmak amaçlanmaktadır. Ayrıca STK'lar aracılığıyla Çingene/Romanların doktor, mühendis gibi kendi elit meslek mensuplarının artması için, Çingene/Roman ailelerinin çocuklarına yönelik özel burs yöntemlerinin geliştirildiği ve böylece rol modellerin arttırılmasının amaçlandığını da eklemektedir.³⁶⁸

Yukarıda Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele yollarını anlamamıza yardımcı olmak üzere STK'lara ilişkin kavramsal çerçeve ve STK'ların yerine getirdikleri ve/veya onlara atfedilen roller üzerinde durulmuştur. Aşağıdaki bölümde ise Çingene/Romanların Avrupa'da ve Türkiye'de yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele yollarına yer verilecektir.

3.2 AVRUPA VE TÜRKİYE'DE ÇİNGENE/ROMANLARIN YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELE YOLLARI

Tarihten günümüze sürekli olarak yoksulluk ve dışlanmaya maruz bırakılan Çingene/Romanların bu durumu “kader” olarak algılayıp sessiz kaldıklarını söylemek yanlış olacaktır. Çünkü özellikle 1980 sonrasında Çingene/Romanların örgütlülüğünün artışına şahit olunmuştur. Çingene/Romanların örgütlülüğünün başlangıcı ve günümüzde geldiği nokta bu bölümde detaylı olarak aktarılmaya çalışılacaktır. Bu konuyu iki başlıkta inceleyeceğiz.: İlk olarak tarihten günümüze Avrupa'da Çingene/Romanların örgütlenme deneyimi ve bu konuda Avrupa ülkeleri ve AB'nin uyguladığı proje, politikalara yer verilecektir. İkinci olarak ise, Türkiye özelinde Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele yolları ve bu konuda Türkiye'de hayata geçirilen çalışma ve politikaları aktaracağız..

3.2.1 Tarihten Günümüze Avrupa'da Çingene/Romanların Örgütlenme Deneyimi ve Uygulanan Politikalar

Çingene/Romanların sorunlarının çözümü konusunda tüm dünyada önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Dünyanın farklı yerlerinde ulusal, uluslararası ve bölgesel

³⁶⁸ İnsel, ss.11-12.

düzeyde bir araya gelen Çingene/Romanlar ve Çingene/Roman olmayan birçok aktivist siyasi partiler, dernekler, enstitüler ve süreli yayınlar üzerinden örgütlenerek seslerini duyurmaya çalışmaktadırlar. Bu süreçte eğitim, sağlık, barınma, yoksulluk ve dışlanma ele alınan temel konulardır.³⁶⁹

Ancak Çingene/Roman topluluğunun hak arayışının, Avrupa'da gündeme gelen yasal değişiklikler ve sosyal reform programlarına koşut olarak gerçekleştiğini belirtmek gerekir. 19. yüzyıla kadar haksız uygulamalara bireysel tepkiler vererek seslerini duyurmaya çalışan Çingene/Romanlar, bireysel eylemlerinin yaşadıkları bölgelerin egemenlerince suç kapsamında değerlendirilmesi üzerine örgütlü faaliyetlere girme kararı almışlardır. Çingene/Roman örgütlülüğü başlangıcından bugüne yasa koyucunun göçmen Çingene/Romanların hukuksal-sosyal haklarını görmezden gelen kısıtlı reform denemelerine, Çingene/Romanların kültürel anlamda tanınıp, toplumda kabul görmesine yönelik olarak ilerlemiştir. 1872'de Almanya'da Çingene Parlamentosunun kurulmasıyla başlayan "1879 Macar Çingeneleri Kongresi" girişimi bu doğrultuda ilk örgütlü Çingene eylemi olarak ele alınmaktadır.³⁷⁰ Ancak Çingene/Romanların ilk görünür tepkisi olarak, 1901 tarihli Bulgar Seçim Yasalarına karşı gelmeleri yaygın olarak kabul edilmektedir. Müslüman ve göçebe Çingene/Romanları 1879 Anayasası ile güvence altına alınan haklardan mahrum bırakan bu yasaya karşı 1905 yılında Sofya ve diğer birçok ülkede ayrımcılığa karşı protesto kampanyası başlatılmıştır. Daha sonra özellikle Bulgaristan ve Romanya'da kurulan organizasyonların sayısı 1920 ve 1930'lardan İkinci Dünya Savaşına, Nazilerin Çingene/Romanlara karşı yürüttüğü kampanyaya kadar artmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, savaş sonrasında, özellikle ırkçılık karşıtı ve Çingene/Romanların uğradığı zulümün tanınması amacıyla örgütlenme gerekli görülmüştür.³⁷¹ Öyle ki Romanya'da ilk Çingene/Roman örgütü 1926'da kurulmuş ve diğer yerel örgütlerde bununla birlikte artışlar meydana gelmiştir.³⁷²

³⁶⁹ Akgül, s.213.

³⁷⁰ Baran Dural ve Bahriye Eseler, "Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çingenelerin Yerel Yönetim Mekanizmalarında Algılanırlık Durumu: Tekirdağ Ve Bandırma Örneği", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, Cilt.1,Sayı.4,<https://www.researchgate.net/publication/> (26 Ağustos 2019), s.3

³⁷¹ Gül Özateşler, "Avrupa'da Çingene/Romanlar Üzerine Sosyal Politikalar", *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.2, Sayı.3, 2013, s.22.

³⁷²Elena Marushiakova ve Vesselin Popov , "The Roma – a Nation without a State? Historical Background and Contemporary Tendencies" (Eds.:Burszta, W.; Kamusella, T. & Wojciechowski, S.),*Nationalismus Across the Globe:*

Çingene/Romanların ilk uluslararası örgütlenmeleri ise, 1960'da kurulan Dünya Çingene Cemiyeti (World Gypsy Community) ile olmuştur.³⁷³ Bu cemiyet 1971 yılında “Roman Uyan!” sloganı ile 1. Dünya Roman Kongresini düzenlemiştir. 8-12 Nisan arasında Londra’da toplanan bu kongreyi Dünya Kiliseler Konseyi ve Hindistan hükümeti desteklemiş ve kongreye yirmiden fazla temsilci de katılmıştır. Kongrede Çingene/Roman olmayanlar tarafından yaftalamak için kullanılan Türkçede “Çingene” tabirine denk düşen “Gypsy”, “Zigeuner” ve “Gitano” gibi tüm etnik kelimeler yasaklanmış ve “Roman” kelimesinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kongrede “Uluslararası Roman Birliğinin” kurulmasına ve bir Çingene/Roman bayrağının tasarlanmasına karar verilmiştir.³⁷⁴

Çingene/Romanların örgütlülüğünde önemli olan bir diğer gelişme ise “Uluslararası Roman Birliği’nin” kuruluşudur. 1965 yılında kurulan ve Çingene/Roman milliyetçiliğinde önemli bir adım olarak görülen Uluslararası Çingene Komitesi, 1978 yılında Uluslararası Roman Birliği’ne (IRU) dönüşmüştür. IRU’nun 1990’da Varşova yakınlarında toplanan dördüncü kongresinde, Londra’da toplanan ilk kongresinin tarihine atfen 8 Nisan gününün “Uluslararası Çingene Günü” olarak kutlanmasına karar verilmiştir.³⁷⁵

Görüldüğü üzere, 19. yüzyılın ikinci yarısında yerel düzeydeki çeşitli girişimlerle başlayan Çingene/Roman örgütlenmesi, 1970’li yıllardan sonra uluslararası alana taşınmıştır. 1971 Kongresi ise, uluslararası platformdaki ilk önemli girişim olması bakımından, örgütlenmenin seyrini belirleyen unsurlardan biri olmuştur. Böylece 1980’lerden sonra örgütlenme Avrupa genelinde kitleselleşmiş ve Çingene/Romanların sorunları çok daha güçlü bir şekilde dile getirilmeye başlamıştır. Ulusal ve uluslararası düzeyde kurulan örgütler üzerinden kendilerini ifade eden Çingene/Romanlar 2000’li yıllar itibariyle önemli kazanımlar elde etmeye devam etmişlerdir.³⁷⁶

An Overview of the Nationalism of State-Endowed And Stateless Nations. Poznan: School of Humanities and Journalism, 2015, <https://www.researchgate.net/> (26 Ağustos 2019), s.3.

³⁷³ Akgül, s.214.

³⁷⁴ Ian Hancock, “The East European Roots of Romani Nationalism”, David Crowe and John Kolstı (Ed.), **The Gypsies of Eastern Europe** içinde (133-151), England, 1991, s.145.

³⁷⁵ Kurtuluş, s.33.

³⁷⁶ Akgül, s.220.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünizm sonrası piyasa ekonomisine geçişleri ve bununla birlikte Batı Avrupa ile entegrasyon süreçlerinde dönüşmekte olan Çingene/Roman politikasının, çeşitli nedenlerden ötürü önemli olduğu belirtilmektedir. Bu nedenlerden bazıları; sivil toplum örgütlerinin rolü, uluslararası sözleşmeleri takiben geliştirilmeye çalışılan insan hakları, dışlanmış ve dezavantajlı kılınmış insanların sesini duyurmak, yoksulluklarını ve yoksunluklarını ortadan kaldırma çabası ve uluslararası kimlik politikasında atılan adımlar olarak sıralanmaktadır.³⁷⁷ Ayrıca Çingene/Roman sosyal politikasının Avrupa’da yer edinmesinde, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği’ne üyeliklerinin de etkili olduğu vurgulanmaktadır. Böylece Avrupa Birliği içerisinde en büyük azınlık grup olan Çingene/Romanların uğradığı insan hakları ihlallerinin hem daha görünür hale geldiği hem de uygulanan politikalar açısından nispeten daha fazla bir alan oluşturulduğu belirtilmektedir. Çünkü Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB gibi bir uluslararası toplulukta kalmalarının anahtar noktasının insan hakları söylemi olabileceğini anladıkları ve böylece Çingene/Roman meselesinin bir “insan hakları politikasına” dönüştüğü ifade edilmektedir.³⁷⁸

1997’de AB kurucu anlaşmalarına yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele konusunda bağlayıcı olan yeni bir madde eklenmiş ve Sosyal İçerme Politikasına dayanarak her üye ülkenin, iki yılda bir milli hareket planı sunmaları istenmiştir. Böylece Avrupa’da sosyal içerme politikalarının gelişimi de Çingene/Romanları etkilemiştir. 2003 yılında ise, Budapeşte’de düzenlenen Roma Konferansında AB’nin öngördüğü hedeflerin Roma gruplarının durumunu dönüştürmek için kullanılmasını amaçlayan “Roma İçermesinin On Yılı” (Decade of Roma Inclusion) kabul edilmiştir.³⁷⁹

Ayrıca 1970’lerden sonra Avrupa’da “Bütünleşme” ve “Serbest Dolaşım” tartışmalarının artmasıyla birlikte Çingene/Roman sorunu kültürel çeşitlilik, vatandaşlık hakkı, azınlık hakları gibi söylemler üzerinden tartışılmaya başlanmıştır.³⁸⁰ Böylece 1990’li ve 2000’li yıllarda Çingene/Roman örgütleri Avrupa’da artış göstermiştir. Yerel Çingene/Roman örgütlerine yön veren ve Çingene/Roman hareketinin genel eğilimini

³⁷⁷ Özateşler, s.14.

³⁷⁸ Özateşler, ss.16-27.

³⁷⁹ Özateşler, ss.18-19.

³⁸⁰ Levent Ürer, “Ulusal Söylemde Çingene Olup Roman Kalmak”, **Roman Olup Çingene Kalmak**, Levent Ürer (drl.), İstanbul: Melek Yayıncılık, 2012,s.60.

yansıtan dört uluslararası temsilci kurum olarak Roman Ulusal Kongresi, Avrupa Roman Hakları Merkezi, Avrupa Roman Bilgi Ofisi ve Avrupa Roman ve Göçebeler Forumu sayılmaktadır.³⁸¹ Bu örgütler 1980 sonrası kurulmuşlardır ve Çingene/Romanların başta ayrımcılık, yoksulluk, dışlanma olmak üzere çok sayıdaki sorunlarına çözüm aramaktadırlar.³⁸²

Çingene/Romanlara ve sorunlarına yönelik politikaların oluşturulmasında Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca Çingene/Romanlar konusundaki belki de en önemli sorunların Avrupa Birliği'nin genişlemesi sürecinde dâhil edildiği ifade edilmektedir. Haziran 1993'de Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi zirvesinde, Çingen/Roman sorununa dikkat edilmesi konusunun Kopenhag Kriterleri kapsamına alındığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, gerek Orta ve Doğu Avrupa'da, gerekse Türkiye'de, AB'ye adaylık ve üyeliğin kabulünde, hükümetlerin Çingene/Roman politikalarının da belirleyici olacağının altı çizilmektedir.³⁸³

1993 Kopenhag Zirvesi ile AB'nin temel kriterlerinden biri olan azınlık haklarını koruma siyaseti güdülmektedir. Azınlık haklarının gözetilmesi AB'nin temel hassasiyetlerinden biri haline gelmiştir. Bu politika, grupların kendi kültürlerini yaşatmasını gözeterek, vatandaşlık temelinde bir sosyal katılım yerine grup halinde veya cemaatsel bir katılım öngörür. Bu bağlamda vatandaşlık hakları garanti altına alınınca Çingene/Romanların durumunun da düzeleceğini varsayan bütünleşmeci yaklaşımdan farklı olarak, Çingene/Romanların grup olarak, etnik bir azınlık olarak, haklarının korunması ile daha iyi bir konuma gelebilecekleri savunulmaktadır.

AB, Çingene/Romanlara karşı ayrımcılığı önlemek için yasal mevzuata da sahiptir. Örneğin; Avrupa Birliği Anlaşması'nın 13.maddesinde "Topluluk cinsiyet, ırk veya etnik köken, din veya inanç, özürlülük, yaş veya cinsel yönelime bağlı ayrımcılık ile mücadele eder" denilmekte ve bu maddeye bağlı olarak AB ırkçılık ve yabancı

³⁸¹ Akgül, ss.214-215.

³⁸²Yaptıkları çalışmalar hakkında detaylı bilgi için;www.romnews.com, <http://www.errc.org/who-we-are/overview>;<http://erionet.snappages.com/about-us> <https://www.europewatchdog.info/en/instruments/platforms/roma-forum>. (21 Ağustos 2019).

³⁸³İncirlioğlu, "Genişleyen Avrupa'da 'Çingeneler' : Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri", s.61.

düşmanlığı karşıtı politikalar geliştirmektedir.³⁸⁴ Ayrıca AB'nin Çingene/Romanlara yönelik politikalar geliştirmesinde ve Çingene/Romanların haklarının korunmasında temel olan belgelerden biri, 2000 yılında imzalanan Avrupa Temel Haklar Şartıdır. Şart'ın 21.maddesi; renk, etnik köken, dil, din, inanç vb. nedeniyle ayrımcılık uygulamanın yasak olduğunu dile getirirken; 22.maddesi ile AB'nin kültürel, dini ve dinsel çeşitliliğe saygı duyacağı belirtilmektedir.³⁸⁵

Görüldüğü üzere Avrupa Birliği Çingene/Roman meselesiyle ilgili ciddi girişimlerde bulunmaktadır. Bunların en kapsamlı ve sistemli olanının, Nisan 2011'de açıklanan ve Çingene/Romanların 2020 AB bütünleşme sürecine dâhil edilmesini amaçlayan “Avrupa Birliği Roman Çerçevesi” olduğu savunulmaktadır. Bu kapsamlı strateji çerçevesinin, Avrupa Birliği üyesi ve adaylık sürecinde olan ülkelerdeki Çingene/Roman politikalarının düzenlenmesi ve düzeltilmesi için bir üst proje olarak hazırlandığı ifade edilmektedir.³⁸⁶ Bu bağlamda 2011'in sonundan 2012'nin başlarına kadar üye devletler kendi ulusal Çingene/Roman stratejilerini Avrupa Komisyonuna sunmakla yükümlü olacaklardır. Temel amaç, Çingene/Roman vatandaşların eğitim, istihdam, barınma ve sağlık gibi en temel kronik problemlerini çözmek için üye devletlerle iletişim içinde strateji ve uygulamalar yürütmektir. 2012'de Avrupa Komisyonu bu stratejiyi ve ölçümleri değerlendirip, 2013 Aralık'ta Avrupa Konseyi üye devletler için etkili Çingene/Roman entegrasyonu ölçümleri için bir dizi tavsiye niteliğinde rapor da oluşturmuştur.³⁸⁷

AB'nin Çingene/Romanlara yönelik çalışmalarından bir diğerini de üye devletlere verdiği “fonlar” oluşturmaktadır. Yapısal fonlar aracılığı ile üye devletlerin Çingene/Romanların sosyal hayata katılımı alanında iyileştirmeler yapılması ve diğer AB üye ülkeleri ile politikaların ortaklaştırılması amaçlanmaktadır. AB genelinde yapısal fonlar kapsamında veya dışında çeşitli fonlar ile projelerin desteklendiği veya çeşitli

³⁸⁴Gülboy, ss.141-143.

³⁸⁵Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 2000, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf (14 Kasım 2019), s.9.

³⁸⁶ Elif Genç, “Avrupa Birliği Roman Çerçevesi ve Türkiye'nin Roman Politikalarına Yansımaları”, 6 Temmuz 2017, https://www.researchgate.net/publication/318239232_Avrupa_Birligi_Roman_Cercevesi_ve_Turkiye'nin_Roman_Politikalarına_Yansimalari, (26 Ağustos 2019), s.1.

³⁸⁷Council of Europea, “Analysis of the National Roma Integration Strategies EuropeanRoma Policy Coalition”, http://www.ergonetwerk.org/media/userfiles/media/Final%20ERPC%20Analysis%2021%2003%2012_FINAL.pdf, 2012, (26 Ağustos 2019), s.3.

alanlarda gelişme sağlanarak dolaylı yoldan Çingene/Romanların kalkınmasının hedeflendiğinden söz edilmektedir. Bu destek programlarının belli başlıları şunlardır: Avrupa Sosyal Fonu (eğitim ve becerilerini geliştirerek yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirir), Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (bölgesel kalkınma ve ekonomik gelişimi artırarak dolaylı iyileşme sağlar), PROGRESS programı (Romanların dışlanmasına karşı bilinçlendirme çalışmaları yapar), Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu, Yaşam Boyu Öğrenme Programı, Kamu Sağlığı Programı. Bu programlar genele yönelik olmakla birlikte ama Çingene/Romanları da kapsadığı için önemlidir.³⁸⁸

Ancak Gül Pınar Ekrem, AB'nin hayata geçirdiği politikaları yeterli görmemekte ve şu sözlerle eleştirmektedir:

*“Bu politikaların Çingene/Romanları bireysel olarak topluma dahil etme yönünde olması, kültürel özgünlüğün yitirilmesi gibi bir sonuca da gidebilir. Bu nedenle, bireysel katılım kadar Çingene/Roman toplulukların grup hakları da geliştirilmelidir. Bunun içinde kültürün korunması ve gelişimini, dilin korunması ve kullanılmasını yaygınlaştıran uygulamalar olmalıdır. Zira azınlıkların korunması sadece daha iyi binalarda yaşamaları değil, kültürlerini korumaları ve yeni nesillerde yaşatabilmeleri ile gerçekleşir. Şu durumıyla AB, ne Avrupa kimliği oluşturmada başarılı olmakta, ne de Çingene/Roman kültürünün korunması ve gelişmesi yönünde bir çok kültürlü yaklaşım içinde bulunmaktadır”.*³⁸⁹

Yukarıda aktarılanlar ışığında, 19.yüzyılın başlarında Çingene/Romanların örgütlenmeye başladığı ve sonrasında bunun arttığı söylenebilir. Öyle ki tüm Avrupa ülkelerinde 1980 sonrası Çingene/Romanların ve sorunlarının ele alındığı görülmüştür. Bunda AB ile üyelik süreci başta olmak üzere çeşitli faktörler etkili olmuştur. AB bu süreçte hem Çingene/Romanlara yönelik adımlarını hızlandırmış ve hem de üye ülkelerini bu konuda yönlendirmiştir. Şimdi Türkiye özelinde Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele yollarına geçebiliriz.

³⁸⁸Gülboy, s.145.

³⁸⁹ Gülboy, s.152.

3.2.2 1980 Sonrası Türkiye’de Çingene/Romanların Örgütlenme Deneyimi ve Uygulanan Politikalar

Dünyadaki genel eğilime paralel olarak, Türkiye’deki Çingene/Romanların örgütlenmesinde de ciddi bir kıpırdanma olmuştur. Ancak Türkiye’de süreç daha farklı işlemiş ve Çingene/Romanların örgütlenmeleri Avrupa ülkelere nazaran daha geç bir tarihte, 2000’li yıllarda gerçekleşmeye başlamıştır. Türkiye’de Çingene/Romanların örgütlülüğünde etkili olan gelişmelerin ele alınması bu durumun daha net anlaşılmasını sağlayacaktır. Ancak öncesinde Çingene/Romanların Türkiye’de örgütlenmesinin arkasında yatan nedenler ele alınacaktır.

Türkiye’deki Çingene/Romanlar, kendilerini Türkiye Cumhuriyeti’nin doğal bileşenlerinden birisi olarak gördüklerinden dolayı bu etnik grubun hak arayışının temelinde Türk toplumunda yeterli saygıyı bulamamaları ve kamu otoritelerince rahatlıkla “itilip-kakılmaları”na duyulan isyan yatmaktadır.³⁹⁰ Emine Onaran, “*bir grup Çingene kökenli vatandaşın örgütlenmeye gerek duymasının en temel nedeni, toplum içindeki ayrımcılıkla birey olarak tek başlarına mücadele etmelerinin olanaksız olduğunu kavramış olmaları*” şeklinde açıklanmaktadır. Mustafa Aksu da, Çingene/Romanların örgütlenme amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır: Eğitim, sağlık ve ekonomi. *Eğitim* ile hem bütün toplumun Çingene/Romanlar hakkındaki önyargılarının giderilmesi için bilgilendirme programları düzenlenmesi hem de Çingene/Romanların eğitim düzeylerinin artmasına yönelik çalışmalar yapılması; *sağlık* ile beslenme ve sağlık eğitimini de içeren kapsamlı çalışmalar yapılması; *ekonomi* ile de konut ve iş sorunlarının çözülmesi ile başlayan ve yaşamlarını insana yakışır hale getirene kadar devam eden bir dizi çalışma hedefleri kast edilmektedir.³⁹¹ O halde Çingene/Romanların örgütlülüğünün temel amacının yaşadıkları topraklarda maruz bırakıldıkları yoksulluk, sosyal dışlanma ve daha birçok kronik soruna karşı seslerini duyurma ve çözüm yolları aranmasını sağlamak olduğu açıktır.

³⁹⁰Dural ve Eseler, s.6.

³⁹¹Emine Onaran İncirlioğlu, “Şecaat Arzederken Merd”: Türkiye Çingenelerinin Örgütlenme Sorunları”, **Türk(ie) Kùltürleri**, Gönül Pultar ve Tahire Erman (drl.), Ankara: Tetragon, 2005, ss.174-175.

Türkiye’de Çingene/Romanların örgütlülüğünün önünü açan en önemli gelişme, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Avrupa Birliği ile üyelik süreci olmuştur. Elif Genç de, Türkiye’de Çingene/Roman meselesinin, kapsamlı bir biçimde ilk defa, Avrupa Birliği’ne adaylık süreciyle birlikte hükûmet düzeyinde ciddi bir şekilde ele alınmaya başladığını dile getirmektedir. Bu bağlamda Romanya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti gibi Çingene/Roman nüfusun yoğun olduğu üye ülkelerin entegrasyon süreçlerinde yaşanan sorunları, adaylık süreci devam eden ülkelerde en aza indirmek için Türkiye de diğer aday ülkeler gibi çok ortaklı “Avrupa Birliği Roman İçerme Projesine” dahil edilmiştir. Bu proje doğrultusunda, Türkiye’den öncelikle, işsizlik, sağlık, barınma ve eğitim gibi konularda Çingene/Romanlarla ilgili sosyal politikalar geliştirilebilmesi için ulusal bir strateji eylem planı hazırlanması talep edilmiştir.³⁹²

2002-2005 yılları arasında Türkiye’nin Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte diğer hukuki alanlarda olduğu gibi, örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen yasalarda da ciddi değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerden birisi ve en önemlisi 2004 yılında 5253 sayılı yeni Dernekler Kanunu’nun yasallaşması olmuştur. Bu değişikliğin Çingene/Roman örgütlenmesinin önünü açtığı ve birbiri ardına birçok Roman derneğinin kurulup faaliyete geçmesini bir hayli kolaylaştırdığı yaygın olarak ifade edilmektedir.³⁹³

Türkiye’nin AB ile bütünleşme sürecine girmesi Çingene/Roman örgütlerinin önündeki engellerden bir tanesinin kaldırılmasında etkili olmuştur. Çünkü 6 Ekim 1983 tarihli Dernekler Kanunu’nun 5. Maddesinde “Bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak yasaktır” denilmektedir. Bu bağlamda ayrı bir etnik grup olan Çingene/Romanların kendi adları/kimlikleri üzerinden dernek kurmaları engellenmiştir.³⁹⁴ Aksu , “Türkiye’de Çingene Olmak” adlı kitabında bu durumu şöyle ele aktarmaktadır:

³⁹² Genç, s.10.

³⁹³Ebru Uzpeder, “Türkiye’de Roman Hakları Hareketinin Gelişimi”, Ebru Uzpeder ve diğerleri (hızl.), **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde (109-128),İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, ss.109-111.

³⁹⁴http://www.tad.org.tr/dernek/tuzuk/dernekler-yasasi_ (26 Ağustos 2019).

“... “Ankara’da “Çingene Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği” adıyla bir dernek, “Çingene Kültür Dernekleri Federasyonu” adıyla bir federasyon kurmak istediğimi söyledim. Önce birbirleriyle bakıştılar sonra “kuramazsınız” dediler. Nedenini sordum; “2908 sayılı Dernekler Yasası’na göre” ‘Çingene’ ismini kullanamazsınız da ondan” dediler.”³⁹⁵

Kanundaki değişiklik ile birlikte: “bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak” hükmü kaldırılmış ve daha önce izin verilmeyen girişimler hızla dernekleşme yoluna girmiştir. Önceki dönemde, yasal engelleri aşamayan derneklerden birisi, 1996 yılında İzmir’de kurulan Romanlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği idi. Dernek, 1980 askeri darbesinin ürünü olan Dernekler Kanunu’na dayanılarak, etnik ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle İçişleri Bakanlığı’nca kapatılmıştır. Dernek yöneticilerinin Çingeneler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği adıyla yaptığı başvuru da reddedilmiştir. Ancak AB uyum yasaları devreye girince, derneğin kuruluşu tamamlanmıştır.³⁹⁶

Çingene/Romanların son yıllarda artan örgütlülüğünün bir diğer sebebi olarak, yurtdışından Türkiye’ye yönelen fon akışı gösterilmektedir. Çünkü Türkiye’de STK’ların gelişimi ile ekonomik açıdan dışa açılma süreci paralellik göstermiş ve 2000’li yıllardan itibaren adeta bir “dernek patlaması” yaşanmıştır. Bu bağlamda Çingene/Roman hareketinin yükselişi ile sivil toplum örgütlerindeki söz konusu hareketlenme sürecinin birçok noktada kesiştiği görülmektedir.³⁹⁷

EDROM, AB ile bütünleşme sürecinin hız kazandığı 2004 yılında kurulmuş ilk Çingene/Roman Derneği olarak bilinmektedir. Edirne Çingene Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDÇİNKAY) adıyla kurulan dernek, Şubat 2006’da Roman Dernekleri Federasyonu’na üye derneklerin çoğunluğunun, Roman kelimesini Çingene kelimesine tercih etmesinden sonra isim değişikliğine giderek “Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği/EDROM” adını almıştır. EDROM ile başlayan dernekleşme süreci

³⁹⁵ Mustafa Aksu, **Türkiye’de Çingene Olmak**, İkinci Basım, İstanbul: Kesit Yayınları, 2006, s.69.

³⁹⁶ Uzpeder, s.112.

³⁹⁷ Akgül, s.216.

Çingene/Romanların temel örgütlenme alanı olarak seçilmiş ve günümüze kadar sayıları hızla artarak gelmiştir.

Türkiye’deki Çingene/Roman dernekleri, bu toplumun barınma sorunlarına çözüm bulmaktan mesleki eğitime, Çingene/Roman kültürü ile ilgili çalışmalardan toplu sünnet ve nikâh törenleri tertip etmeye kadar pek çok farklı konuda faaliyet göstermektedirler. Aslında bu kadar farklı alanda birden çalışma yürütmek Çingene/Roman dernekleri için tercihten çok, bir zorunluluktur. Çünkü Çingene/Roman toplumunun biriken sorunları, gün geçtikçe daralan sosyal devlet olanaklarından, tüm yoksul gruplar gibi Çingene/Romanların da sınırlı oranlarda yararlanması ve Çingene/Roman toplumundaki hak arama bilincinin zayıflığı, dernekleri geniş bir sorunlar yumağı ile baş başa bırakmaktadır. Bu yüzden birçok dernek ister istemez çok farklı alanlardaki sorunlarla başa çıkmak mecburiyetinde kalmaktadır.³⁹⁸

2005 yılında gerçekleştirilen 1.Uluslararası Roman Sempozyumu Çingene/Romanların sorunlarının ele alınması açısından önemli bir girişim olmuştur. 7-8-9 Mayıs 2005’te Edirne’de yapılan sempozyuma, Türkiye’den başka Bulgaristan, İngiltere, Belçika, Almanya ve Macaristan’dan otuzdan fazla dernek temsilcisi ve akademisyen konuşmacı olarak katılmıştır. Sempozyumda Çingene/Romanların medeni, siyasi, kültürel hakları tartışılmış ve uluslararası işbirliği arayışları üzerinde durulmuştur.³⁹⁹ Türkiye’nin AB ile üyelik süreci, Dernekler Kanunu’nda yapılan değişiklik ve 1.Uluslararası Roman Sempozyumu ile sorunlarının görünürlüğü ve örgütlülüğünün mümkün olması gibi gelişmeler Çingene/Romanlara yönelik ilgiyi artırmış, bu ilgi sonraki süreçte de artarak devam etmiş ve böylece Türkiye’de Çingene/Romanlara ve sorunlarına yönelik ciddi adımlar atılmıştır.

AB ile Türkiye arasındaki ilişkinin dönüm noktası olarak kabul edilen “Helsinki Zirvesi”nde Türkiye’ye “adaylık statüsü” verildiği bilinmektedir. Adaylık statüsünün tanınması ile birlikte AB her yıl düzenli olarak Türkiye’ye yönelik ilerleme raporları yayınlamaya başlamıştır. İlk olarak 2001 Yılı İlerleme Raporunda Romanlarla ilgili ifadelerle değinildiğinde AB Komisyonu, Türkiye’deki Roman derneklerinin

³⁹⁸ Uzpeder, s.113.

³⁹⁹ Akgül, 217.

faaliyetlerini olumlu karşılaştırmıştır.⁴⁰⁰ Türkiye'nin, 2005-2015 Çingene Kapsama On Yılı'na katılmadığının vurgulandığı 2007 ve 2008 Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında Çingene/Romanların sorunları en kapsamlı şekilde ele alınmıştır.⁴⁰¹ Bu bağlamda eğitim, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri, konut ve ulaşım konularında Çingene/Romanların ayrımcı muameleye tabi olmayı sürdürdükleri dile getirilmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında detaylı olarak Çingene/Roman sorunlarına yer verilmesinin ardından 2009 yılında Türkiye'de "Roman Açılımı" gerçekleştirilmiştir. Bu adım, AB ile bütünleşme sürecinin Türkiye üzerindeki etkisini görmek açısından önemlidir. Ayrıca Türkiye Devleti tarafından "Roman Çalıştayı (2009)" ve "Roman Buluşması (2010)" adı altında Roman vatandaşlara yönelik bir "Roman Açılımı" sağlanması nihaî olarak Türkiye'deki Çingene/Roman vatandaşların devlet tarafından tanınması ve onlarla ilgili problemlerin çözülebilmesi için oldukça ümit verici olmuştur.⁴⁰²

Roman Açılımının ilk ayağı olarak görülen "Roman Çalıştayı", Türkiye'de yaşayan Çingene/Romanların sorunlarının ele alınması ve bir çözüme kavuşturulması amacıyla 10 Aralık 2009 tarihinde 36 ilden, 5 federasyon ve 80 dernek temsilcisinin bir araya gelmesiyle birlikte İstanbul'da yaklaşık sekiz saat süren bir toplantı ile gerçekleştirilmiştir. Ve bu Çalıştay Çingene/Romanların sorunlarının ele alındığı ilk ve ortak platform olarak ele alınmaktadır. Çalıştayda ele alınan temel sorunlar eğitim, sağlık, ayrımcılık, konut, istihdam ve 2005 yılında Avrupa'da başlatılan ve 2005-2015 yıllarını kapsayan "Romanların Dikkate Alınması İçin On Yıl İnisiyatifi Projesi"ne Türkiye'nin katılmaması olarak sıralanabilir.⁴⁰³ Roman Açılımı kapsamında başlatılan sürecin ikinci adımı olarak 14 Mart 2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Roman Buluşması" görülmektedir. Bu etkinlikte Çingene/Romanların sorunlarının hükümet yetkililerine

⁴⁰⁰ Tülin Yanıkdağ, "Türkiye'de Yaşayan Romanların Sorunlarına Genel Bir Bakış", **Roman Olup Çingene Kalmak**, Levent Ürer (drl.), İstanbul: Melek Yayıncılık, 2012, ss.251-252.

⁴⁰¹ Raporların detaylı içeriği için bakınız: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, 2007 Avrupa Birliği İlerleme Raporu); https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, (Türkiye 2008 İlerleme Raporu)(26 Ağustos 2019).

⁴⁰² Başak Işıl Çetin, "Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye'deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi Ve Birinci Aşama Eylem Planı'nın Değerlendirilmesi", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt.15, Sayı.1, Ocak 2017, s.99.

⁴⁰³ Yanıkdağ, ss.263-265.

iletilmesi amacıyla, Çingene/Roman vatandaşların doğrudan ve oldukça geniş katılımı sağlanmıştır.

Bu süreçte Başbakanlık görevini yürüten Recep Tayyip Erdoğan ise, “Roman Açılımı” kapsamında “Roman” adlandırmasını ve Çingene/Romanlara karşı bakış açısını kendi dilinden şu şekilde ifade etmiştir:

*“Ben, Kasımpaşa Kulaksız’da, siz değerli kardeşlerimin içinde doğdum. Orada biz beraber büyüdük. O günden bilirim, kimileri sizlere 'Şopar' der, kimileri, 'Elekçi' der, kimileri 'Abdal' der, kimileri 'Martip' der, 'Bala' der, 'Paşa' derler, 'Gurbet' derler, 'Aşık' derler, 'Cano' derler, 'zanaatkar' derler, sizlere 'Çigan' da derler, 'Çipsi' de derler, kimileri 'Cingan' der, kimileri 'Çingene' der. Her ne derlerse desinler, hangi ismi hangi sıfatı kullanırlarsa kullansınlar, sizler ROM’sunuz, yani insansınız, yani cansınız. Sizler benim Roman kardeşlerimsiniz. Her birinizi tek tek selamlıyor, bağrıma basıyor, muhabbetle kucaklıyorum”.*⁴⁰⁴

*“Bir defa Roman vatandaşlarım benim vatandaşımdır ve bu ülkede 10 yıllardır vatandaşlık hukukundan dahi bu vatandaşlar istifade edememişlerdir. Bu tespiti de yapacağız. Eğer özür dilenmesi gereken varsa, benim Roman vatandaşlarımdır ve ben onlardan bu devlet adına özür diliyorum. Şahsım adına değil, çünkü benim onlara karşı ilgim, alakam mevcut. Öncelikle o gün o salonda, tabii bu arada Roman vatandaşım azınlık da değildir. Çünkü bazı Batılılar da Roman vatandaşlarımızı azınlık olarak tanımlıyorlar. Onlar azınlık değil, bu ülkenin asli unsurudur”.*⁴⁰⁵

Türkiye’de Çingene/Romanlara yönelik ilk resmi adım olarak ele alınan “Roman Açılımı” çeşitli yönleriyle de eleştirilmektedir. Öyle ki Avrupa Roman Hakları Merkezi Türkiye İnsan Hakları Gözlemcisi Hacer Foggo Roman Açılımı düşüncesini şu sözlerle dile getirmektedir:

*“Romanlar için bazı iyi niyetli kamu yöneticilerinin iyi uygulamaları var o kadar. Bazı yerel idareciler var ki çok iyi niyetli. Romanlara yaşam alanları yaratıyor, ayrımcılığa karşı mücadele ediyor. Ama bazı belediye başkanları var ki ayrımcılık yapıyor. Kamu yöneticisinin insafına kalmış bir durum var. Mum ışığı ile iyi insan arayacak halimiz yok. Bir devlet politikası oluşturulması lazım.”*⁴⁰⁶

⁴⁰⁴<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogandan-roman-acilimi-14104307>(26 Ağustos 2019).

⁴⁰⁵<https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-roman-vatandaslarimdan-ozur-haberi> (24 Eylül 2019).

⁴⁰⁶ İrfan Bozan, "Roman Açılımının Neresindeyiz?",2015,<http://sendika63.org/2014/04/roman-aciliminin-neresindeyiz-irfan-bozan-al-jazeera-turk-180896/>(26 Ağustos 2019).

Gökçe ise, Roman Açılımı ile dönemin Başbakanı tarafından “sağlıklı bir çevrede barınma” sorununun çözümüne yönelik TOKİ’nin Çingene/Roman vatandaşlar için konut inşa edileceğinin açıklandığını, ancak uygulamalara bakıldığında Çingene/Romanların sorun, gereksinim ve taleplerinin göz önüne alınmadığını, aksine konut projeleriyle Çingene/Romanlara nasıl yaşamaları gerektiğinin, neye ihtiyaçları olduğunun ve ne istediklerinin dikte edildiğinin altını çizmektedir.⁴⁰⁷

2012 yılına gelindiğinde “Türkiye Roman Hakları Forumu” (ROMFO) kurulmuştur. ROMFO Türkiye’deki çeşitli bölgelerde faaliyetler gösteren 60’ın üzerinde Roman Derneği ve 4 Roman Federasyonunun bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur. Akdeniz, Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgelerinde temsilcilikleri bulunan forumun amacı, ulusal ve uluslararası düzeyde Türkiye’deki Çingene/Romanları temsil etmek ve Çingene/Romanlar ile ilgili karar alma süreçlerinde etkin bir rol üstlenmektir. Ayrıca ROMFO’nun ilk Roman milletvekili Özcan Purçu’nun hem aday olarak gösterilmesinde hem de milletvekili olarak seçilmesinde büyük rol oynadığı da ileri sürülmektedir.⁴⁰⁸

Türkiye’de “Roman Açılımı”ndan sonra Çingene/Romanlar adına yapılan çalışmalardan birisi de “Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi Operasyonu (SİROMA) Teknik Destek Projesi”dir. Türkiye ve AB tarafından finanse edilen proje, Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa hazırlanmış ve çalışmalarına 9 Kasım 2015 tarihinde başlanmıştır.

SİROMA projesinin genel hedefi, “Çingene/Romanların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde, özellikle Çingene/Romanların işgücü piyasasına girişlerini kolaylaştırarak sosyal içermeyi arttırmak, Çingene/Romanların sosyal içermesinin desteklenmesi ile toplum refahına yönelik bir dönüşüm hareketi yaratmak” olarak belirlenmiştir. 24 aylık bir süreyi kapsayan ve AB-Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortak finansman ile karşılanmakta olan (toplam 8.800.000 Avro) proje; Ankara, Adana,

⁴⁰⁷ Gökçe, *Romanların Konut Ayrışmasını Etkileyen Faktörler: Aydoğan Mahallesi, Tekirdağ*, s.267.

⁴⁰⁸ <http://romfo.net/kurumsal-1-hakimizda.html> (26 Ağustos 2019).

Balıkesir, Hatay, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Manisa, Mersin ve Tekirdağ'da uygulanmıştır.

SİROMA hedefleri şu şekilde sıralanmıştır: Hedef gruplara sunulan eğitim/mesleki eğitim, hayat boyu öğrenme kapsamındaki eğitimler, sağlık, istihdam, sosyal koruma ve sosyal yardım hizmetlerinin kalitesini arttırmak, kamu hizmeti sağlayan farklı kurumlar arasındaki koordinasyonu arttırmak, hedef grupların sosyal içermelerine yönelik bilgi ve farkındalık düzeyini geliştirerek sosyal uyumu arttırmak, hedef grupların kamu hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırmak ve bu hizmetlere taleplerini arttırmak ve hedef grupların istihdam edilebilirliklerini arttırmak. Bu hedeflere yönelik olarak yürütülen bazı çalışmalar ise şunlardır:

-12 pilot ilde Şubat-Mayıs 2016 tarihleri arasında yapılan ziyaretler temelinde durum analizi raporu hazırlanmıştır.

-Hedef gruplara yönelik eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal yardım ve koruma hizmetlerinin verilmesine dayalı yeni bir “Entegre Sosyal Hizmet Sunumu Modeli” geliştirilmiştir.

- 12 pilot ilde faydalanıcı bakanlıkların il müdürlükleri personeli, STK'lar ve paydaş kurum temsilcilerinin (507 katılımcı) katılımıyla proje bilgilendirme toplantıları yapılmıştır.

-12 pilot ilde paydaş kurumlardan katılım sağlayan 1507 kişiye sosyal içermeye teşkilat yapıları, kurumlar arasında görev dağılımı, istihdam edilebilirlik, eğitim, sağlık, Roman vatandaşların yoksulluğu ve sosyal dışlanmasıyla mücadele gibi konularda “Sosyal İçerme” eğitimi verilmiştir.

-Okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim seviyeleri için hazırlanan tavsiye raporları doğrultusunda dezavantajlı çocukların eğitimini desteklemek için 18 müfredat dışı eğitim programı hazırlanmasına karar verilmiştir.

- Dezavantajlı ailelerin çocuklarının, eğitimlerini tamamlayıp mesleki eğitim alabilmelerine imkân verecek yetkinlik ve motivasyonun sağlanması, öğrencilerin okula

devam oranlarının artırılması amacıyla 12 pilot ildeki 44 pilot okulda öğrencilere yönelik ek faaliyetler düzenlenmektedir.

-SİROMA projesi ve Halk Eğitim merkezleri işbirliği ile Hatay’da 18 kişi sepet örücülüğü ve İzmir’de 50 kişi cilt bakım ve kuaförlük eğitimlerini tamamlayarak sertifikalarını almıştır.⁴⁰⁹

Roman dernekleri, SİROMA Projesinin Çingene/Romanlar açısından katılımcı ilkelerle yürütülmediğini, Çingene/Roman uzmanlara projede yeterli yer verilmediğini dile getirmektedirler.⁴¹⁰ Proje kapsamında yapılan ve bizim de yukarıda bazılarına yer verdiğimiz çalışmaları değerlendirdiğimizde, Roman Derneklerinin bu eleştirilerinde haklı oldukları görülmektedir. Öyle ki yapılan çalışmalar hem konulan hedefleri tam olarak karşılayamamış hem de Çingene/Romanların sorunlarının kökünden çözülmesi konusunda oldukça yetersiz olup, sadece kısa vadeli ve belli bir kesimi rahatlatacak düzeyde kalmıştır.

Türkiye’de Çingene/Romanlar ve sorunlarının ele alındığı son iki çalışma ise Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (eski adı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) koordinatörlüğünde gerçekleştirilen “Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi (2016-2021)” ile “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)”dır. 2009 Roman Açılımı ile başlayan ve 2015 SİROMA projesine kadar süren gelişmelerin yanısıra Çingene/Romanların sivil toplum alanında kendi toplumlarının haklarını savunma, refahını artırma isteğiyle 2004 yılında EDROM adındaki ilk derneklerini kurmaları ve dernek sayılarının zamanla hızlanarak artmasının bu Strateji Belgesini ve Eylem Planını oluşturduğu ileri sürülmektedir.⁴¹¹

⁴⁰⁹<http://www.iesob.org.tr/uploads/dosyalar/duyurular/07032017.pdf> (26 Ağustos 2019).

⁴¹⁰Kalkınma Atölyesi, **Suriyeli Dom Göçmenler En Alttakiler (Yoksulluk Ve Ayrımcılık Arasında Göç Yollarında)**, Ankara, 2016.

⁴¹¹ ASPB, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021”, Ankara, 2016, <http://www.sp.gov.tr/tr/temel-belge/s/167/Roman+Vatandaslara+Yonelik+Strateji+Belgesi+ 2016-2021> (26 Ağustos 2019).

2016-2021 yıllarını kapsayan “Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi”nde eğitim, istihdam, barınma, sağlık ve sosyal hizmet ve sosyal yardımlar konuları temel politika alanları ve stratejik amaçlar olarak ele alınmıştır.

Strateji belgesinin doğru bir şekilde yorumlanması için yukarıda bahsettiğimiz konuların belgede nasıl ele alındığının incelenmesi gerekmektedir. Bu yüzden sırasıyla bu konular ele alınacaktır. Strateji belgesinde “Temel Politika Alanları ve Stratejik Amaçlar” başlığı altında öncelikli olarak “eğitim” konusuna yer verilmiş ve Çingene/Romanların eğitim sorunu şu şekilde ele alınmıştır:

“Roman çocukların okulla bağlarının kopmasının ve eğitimlerini uygun koşullarda devam ettirememelerinin nedenleri arasında belki de en önemlisi velilerin karşı karşıya kaldıkları sosyal ve ekonomik güçlüklerdir. Roman aileler geleceğe güven duyamamakta, bu aileler çocukların ve gençlerin eğitimlerine devam etmelerini oldukça uzun ve sonu belirsiz bir yatırım olarak görmektedir.”

Ayrıca bu bölümde Çingene/Roman çocukların okullarda sosyal dışlanma ve ayrımcılığa uğramadıkları, çocukların öyle düşündükleri ve buna yönelik şikâyetlerde bulundukları için okula devam edemedikleri ve eğitimden koptukları ileri sürülmektedir.

412

Strateji belgesinin Çingene/Romanların “eğitim” sorununu ele alışı şu şekilde yorumlanabilir: Çingene/Roman aileler ekonomik durumları kötü olduğu ve eğitim süreci uzun soluklu olduğu için çocuklarını okula göndermek istememekte ve çocuklar da ayrımcılığa uğradıklarını “düşündükleri” için okula devam etmemektedir. Bu bağlamda Çingene/Romanların eğitim düzeyinin düşük olmasında ya aileler ya da çocuklar suçlu tutulmaktadır. Öyle ki belgede yer verilen stratejik hedefler de bu düşüncemizi doğrular niteliktedir: “Roman ailelerin eğitimin sosyal ve ekonomik faydaları ile eğitime yönelik sosyal yardımlara dair bilgi düzeyleri artırılacaktır” (...) “Roman veli ve öğrencilerin, okul, öğretmen ve akranları ile sosyal bağları güçlendirilecektir”.⁴¹³

⁴¹² ASPB, 2016.

⁴¹³ ASPB, 2016.

Strateji belgesinde ele alınan ikinci konu “*istihdam*”dır. Çingene/Romanların istihdam sorununa şu şekilde yer verilmiştir: “Roman vatandaşların çoğunlukla güvencesiz, niteliksiz ve düşük statülü işlerde çalıştığı söylenebilir. Genel eğitim seviyesinin ve mesleki eğitime katılımın düşük olması bu durumun temel nedenidir. İstihdamın şekli nedeniyle elde edilen gelir düzenli olmayıp, ailelerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikten uzaktır”.⁴¹⁴ Görüldüğü üzere Çingene/Romanların istihdam sorunu da onların eğitim seviyesinin düşük olmasına bağlanmış ve işgücü piyasasında karşılaştıkları ayrımcılıktan hiç söz edilmemiştir. Bu konuda benimsenen stratejik hedeflerin ikisi şu şekildedir: “Roman vatandaşların işgücü piyasasının talep ettiği niteliklere kavuşturulması sağlanacaktır” ve “Mesleki niteliklerin ve becerilerin geliştirilmesi ve işgücü piyasasında eşit fırsatların sağlanması amacıyla işverenler, sivil toplum ve ilgili tüm paydaşlar arasında işbirliği geliştirilecektir”.

Strateji belgesinde ele alınan sorunlardan birisi de “barınma”dır. Çingene/Roman vatandaşların barınma sorununa ilişkin olarak yaşadıkları alanların kentsel dönüşüm alanlarına dâhil edildiği, ancak bu konutların şehir merkezinden uzak olması, kendilerinin tek katlı müstakil konutlarda yaşamayı tercih etmeleri gibi nedenlerden dolayı zorlandıkları ve toplumla bütünleşme, istihdam sorunlarının arttığı ifade edilmektedir. Bu konuda, iyileştirilebilir durumdaki konutların belirlenerek koşullarının iyileştirilmesi, sağlıklı çevre ya da kötü koşullarda yaşayan gruplara sosyal konut ve yaşanabilir bir çevrenin sağlanması gibi stratejik hedefler konulmuştur.⁴¹⁵

“Sağlık” başlığında ise Çingene/Roman vatandaşların faydalanabilecekleri sağlık hizmetleri konusunda farkındalık düzeylerinin ve sağlık okuryazarlıklarının düşük olduğundan söz edilmekte ve bu sorunların giderilmesine yönelik stratejik hedefler benimsenmektedir.⁴¹⁶

Son olarak “sosyal hizmet ve sosyal yardımlar” konusu ele alınmış ve şu sorunlara değinilmiştir: “Yoksulluk ve prim ödeme güçlerinin bulunmaması, sosyal sigorta sistemi içinde yer alamamaları, göç ve kentsel dönüşüm uygulamaları ile

⁴¹⁴ ASPB, 2016.

⁴¹⁵ ASPB, 2016.

⁴¹⁶ ASPB, 2016.

Çingene/Roman grupları arasındaki toplumsal dayanışmanın zayıflaması, kamu hizmetleri ve sosyal haklardan yararlanma konusunda danışmanlık ve eğitim hizmetlerine duyulan ihtiyaç”. Bu sorunlara yönelik olarak Çingene/Roman vatandaşların kamu hizmetlerinden yararlanmalarını kolaylaştıracak hizmetlerin oluşturulması ve sosyal hizmet ihtiyacı bulunan dezavantajlı grupların hakları, erken yaşta evlilikler gibi konularda farkındalıkların artışı temel hedefler arasındadır. ⁴¹⁷

Strateji belgesinde projenin uygulama süreci ve yöntemi konusunda da bilgi verilmiştir. Ulusal Strateji Belgesi’nin uygulanması ve Çingene/Roman vatandaşlara yönelik olan sosyal içerme politikalarının koordinasyonundan sorumlu Bakanlık, yeni adı ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığıdır. Stratejik planda yer alan hedefler 2016-2018 ve 2019-2021 yıllarını kapsayacak şekilde üçer yıllık eylem planları şeklinde yürütülecektir. 2016 yılı hazırlık niteliğinde olup, 2017 yılında bütçede önemli düzeyde artış öngörmeyen faaliyetlerin belirleneceğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla faaliyetlerin 2017 yılından itibaren daha sağlıklı bir şekilde tasarlanması ve uygulanması hedeflenmiştir. Ayrıca başta Milli Eğitim Bakanlığı, -o dönemki adıyla-Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı olmak üzere ilgili tüm bakanlıkların, sorumlu bakanlığın çağrısı üzerine her yılın ikinci yarısının başlangıcında bir araya gelerek bir sonraki yıl için uygulanacak faaliyetleri gözden geçirecekleri belirtilmektedir. ⁴¹⁸

Türkiye’de Çingene/Romanların sorunlarının ele alındığı son çalışma, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)”dır. 2016-2018 yıllarını içeren 3 yıllık 1. Aşama Eylem Planı’nda “izleme ve değerlendirme”, “genel politikalar”, “eğitim” , “istihdam” , “barınma” , “sağlık”, “sosyal hizmet ve yardımlar” ana başlıkları altında toplam 17 eylem yer almaktadır. Bu eylemlerin 5’inden –o dönemki adıyla- ASPB, 3’ünden Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 3’ünden – o dönemki adıyla- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), 2’sinden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2’sinden Sağlık Bakanlığı, 1’inden İçişleri Bakanlığı, 1’inden de Gümrük ve Ticaret Bakanlığı sorumludur. Eylemler ile ilgili kurum ve kuruluşlar ise ASPB, ÇSGB, EGM,

⁴¹⁷ ASPB, 2016.

⁴¹⁸ ASPB, 2016.

İŞKUR, KOSGEB, MEB, SB, STK'lar, TOKİ, TÜBİTAK, TÜİK, Üniversiteler ve Yerel Yönetimlerdir.⁴¹⁹

Tablo 3
I. Aşama Eylem Planı ve Eylemlerin Başlangıç Tarihleri (2016-2018)

21 Haziran 2016 -Strateji Belgesinde yer alan politikaların uygulanmasının izlenmesi için İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun tahsis edilmesi. (İZLEME VE DEĞERLENDİRME)
GENEL POLİTİKALAR
-21 Haziran 2017-Roman vatandaşların sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarının belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılacaktır. -Sürekli-Roman vatandaşlara yönelik önyargıların ortadan kaldırılması için önlemler alınacaktır. -21 Aralık 2016 -Roman vatandaşların tamamının nüfus cüzdanına sahip olması sağlanacaktır.
EĞİTİM
-21 Eylül 2016- Roman öğrencilerin okul ortamına uyumunun artırılması için okul meclislerinde yer alması desteklenecek, okul kulüp çalışmalarında oyun ve benzeri yarışmalarda katılımı teşvik edilecektir. -21 Eylül 2017- Eğitime devamı desteklemek için Roman ailelere mevcut eğitim yardımları hakkında bilgilendirme yapılacaktır. -Sürekli-Roman çocukların eğitim- öğretime devamları sağlanacaktır.
İSTİHDAM
-21 Mart 2017- Roman vatandaşlara yönelik olarak iş piyasası analizleri ve istihdam araştırmaları yapılacaktır. -21 Aralık 2016- İstihdam imkânları özellikle girişimcilik konusunda Roman vatandaşların bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. -21 Mart 2017- Roman vatandaşların ürettikleri ürünlerin pazarlanması için yatırımcılar teşvik edilecektir. -2017'nin ilk yarısında- Çocuğun ve ailenin okula devam konusunda farkındalık düzeyleri arttırılacak ve çocuk işçiliğin önlenmesi konusunda daha sıkı tedbirlerin alınması sağlanacaktır.
BARINMA
-21 Aralık 2018- İyileştirilebilir durumdaki konutlara yönelik tamirat ve tadilat işlemleri gerçekleştirilecektir. Roman vatandaşların yaşam biçimleri ve talepleri dikkate alınarak özgün konut projeleri hayata geçirilecektir.
SAĞLIK
-21 Aralık 2017- Roman vatandaşların yaşadıkları illerin sağlık hizmet sunum kapasiteleri ile göç ettikleri bölgelerdeki Toplum Sağlığı Merkezlerinin mobil hizmet kapasiteleri arttırılacaktır. -21 Aralık 2016- Roman vatandaşların sağlık hizmetlerinden daha etkin ve yaygın bir biçimde yararlanabilmesi için sunulan hizmetlere dair bilgi düzeyleri arttırılacaktır.
SOSYAL HİZMET VE YARDIMLAR

⁴¹⁹ Çetin, s.102.

-21 Haziran 2017- Roman vatandaşlara yönelik danışmanlık hizmetleri ve aile eğitim programları geliştirilecektir.
-21 Haziran 2017- Engellilik, yaşlılık ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konularda bilgilendirici ve bilinçlendirici faaliyetler yürütülecektir.

Kaynak: ASPB, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021”, Ankara,2016.

Yukarıdaki Tablo 3’te I.Aşama Eylem Planı’nda yapılacak eylem ve tarihlerine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere genel politikalar, eğitim, istihdam, barınma, sağlık ve sosyal hizmetler ve yardımlar konuları ele alınmıştır. Bu konuların Strateji Belgesi’nin bir uzantısı olarak ele alındığı, yapılması planlanan eylemlerden açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü özellikle eğitim ve istihdam konularında planlanan eylemlerde yine Çingene/Roman vatandaşlar temel alınmış ve bu sorunların sorumlusunun Çingene/Romanlar olduğunu ima eden hedefler konulmuştur. Ayrıca “barınma” konusunda 21 Aralık 2018’de gerçekleştirilmesi planlanan “Roman vatandaşların yaşam biçimleri ve talepleri dikkate alınarak özgün konut projeleri hayata geçirilecektir” eyleminin hayata geçmediği ve sadece “plan” olarak kaldığı görülmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında 1980 sonrasında Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele yollarını kolaylaştıran gelişmeler, Türkiye’nin AB ile üyelik sürecinin başlaması, Çingene/Romanların dernekleşme önündeki yasal engellerin kalkması, sivil toplum örgütlerine yönelen fon akışındaki artışla birlikte maddi sorunların engel olmaktan çıkması olarak sıralanabilir. Ayrıca Çingene/Romanların uzun yıllardır mücadele ettikleri eğitim, sağlık, barınma, yoksulluk vb. sorunlarının daha fazla derinleşmesi ve yapısal hale gelmesi de örgütlülüklerinde etkili olmuştur. Örneğin kentsel dönüşüm bu sorunlardan sadece birisidir. Türkiye’nin farklı yerlerindeki Çingene/Romanlar bu ve benzeri sorunlarının çözüm yolu olarak artık örgütlenmeyi görmektedirler. Böylece Aksu’nun ifade ettiği “Çingene/Romanların büyük bir kısmının, horlanıp dışlanmayı kader olarak kabul ettikleri için, bunu çözecek bir girişimde bulunmamaktadırlar”⁴²⁰ görüşü geçersiz hale

⁴²⁰ Onaran İncirlioğlu, “Şecaat Arzederken Merd”: Türkiye Çingenelerinin Örgütlenme Sorunları”, *Türk(iye) Kültürleri*, s.187.

gelmektedir. 2004 yılı Türkiye’de Çingene/Romanların dernekleşmelerinin önünün açılması ve sayılarının hızla artması açısından bir dönüm noktası olmuştur. Günümüzde ise, Çingene/Romanların sadece dernekler değil, federasyon ve konfederasyon halinde de örgütlendikleri görülmektedir.

Türkiye’nin AB ile üyelik süreci Çingene/Roman derneklerinin sadece sayısında artışa neden olmamış, aynı zamanda Çingene/Romanlara ve sorunlarına yönelik çalışma, proje ve politikaları da gündeme getirmiştir. Öyle ki Türkiye’de Çingene/Romanlara ilişkin atılan ilk resmi adım olarak bilinen “Roman Açılımı” 2009 yılında “Roman Çalıştay” ve “Roman Buluşması” adı altında gerçekleştirilmiştir. Bu süreç daha sonra 2015 yılında “SİROMA” projesinin hataya geçirilmesi ile devam etmiştir. Tüm bu gelişmeler ise Türkiye’de Çingene/Romanlara yönelik gündemde olan iki çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bu çalışmalar: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinatörlüğünde gerçekleştirilen “Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi (2016-2021) ile “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)”dır

Örgütlülüklerinin temel amacı yaşadıkları topraklarda ayrı bir etnik grup olarak var olmaktan ziyade artık yapısal bir hale gelen yoksulluk ve sosyal dışlanma ve daha birçok kronik soruna karşı seslerini duyurma ve çözüm yolları aranmasını sağlamak olan Çingene/Romanlara karşı zihniyet açısından değişikliklerin yaşandığı ve bu konuda somut adımların atıldığı görülmektedir. Bunların yeterli olup olmadığı, yapılan proje çalışmalarının kağıt üzerinde kalıp kalmayacağı oldukça önemlidir.

Tez çalışmamızın aşağıdaki bölümü, Çingene/Roman dernekleri hakkında yürüttüğümüz alan araştırmasına ayrılmıştır. Bu çalışmanın temel sorunsalı Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde Roman derneklerinin rolünün olup olmadığıdır. Bu rolün varlığı/yokluğu ve eğer var ise bunun derecesini saptamaya çalıştığımız alan araştırmasının bulgu ve sonuçlarının aktarılması ve tartışılması tezin dördüncü ve son bölümünün konusudur.

4.BÖLÜM

YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA KONUSUNDA ROMAN DERNEKLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI: YÖNTEM VE BULGULARIN ANALİZİ

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ OLUŞTURMA/TOPLAMA TEKNİĞİ

Etnik bir grup olan Çingene/Romanların ele alındığı bu çalışmada, niceliksel değil niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bunun ana nedeni; incelenen grup ve konu hakkında sayısal ve yüzeysel verilere ulaşmaktan ziyade ele alınan grup ve konuyu olabildiğince derin bir şekilde yansıtacak verilere ulaşmak istenilmesidir.

Niteliksel araştırmalarda amaç, anlamak ve araştırma faaliyetlerinin sonucunda gerçekliği olduğu gibi tanımlamaktır. Ayrıca niteliksel araştırmalar, sosyal olanın bilgisinin aktörlerin kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırma özelliği de gösterir.⁴²¹ Bu bağlamda Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde Roman Derneklerinin rolünün bizzat derneklerin ifadeleri ile yansıtılmak istenilmesi de niteliksel araştırma yönteminin tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Niteliksel araştırma yöntemini seçtikten sonra kullanılacak veri oluşturma tekniğinin seçilmesi gerekmektedir. Niteliksel araştırmalarda teori ile olgu arasındaki ilişkinin kurulması önem arz etmektedir. Bu yüzden teorik ve kavramsal çerçevenin aktarıldığı, konunun dünyada ve Türkiye’deki olgusal karşılıklarının ele alındığı ilk üç bölümün, araştırmanın sonuçlarının aktarıldığı son ve dördüncü bölümü destekler nitelikte olmasına gayret gösterilmiştir.

Çingene/Romanlar özelinde literatür incelenirken, bu konuda yapılan çalışmaların son yıllarda artmasına rağmen bir takım eksiklikler saptanmıştır. Bunlardan birincisi; sosyal dışlanma ve dezavantajlı grup kavramı altında yaygın olarak işsiz, kadın,

⁴²¹ Belkıs Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 5.Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2017, ss.34-38.

engelli, göçmen, çocuk ve yoksullar ele alınırken Çingene/Romanların sayıca çok az çalışmada ele alınmasıdır. İkinci ve bu çalışmanın temelini oluşturan eksiklik ise, Çingene/Romanların sorunları Türkiye’de çeşitli illerde (İzmir-Kocaeli-Mersin-Düzce-Konya-Tekirdağ vb.) yapılan çok sayıda alan araştırması ile ele alınırken, bu sorunların görünür kılınmasına yardımcı olan ve sayıları 2000’li yıllardan sonra gittikçe artan Roman Derneklerini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamasıdır.

Çalışmada araştırma verilerinin oluşturulmasında niteliksel veri oluşturma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış ve bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Roman derneklerinin temsilcilerine ve diğer anahtar kişilere önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış soru formunda yer alan sorular yöneltilmiş ve görüşmenin gidişatına göre görüşme sırasında eklenen sorular çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sorular konusundaki bu esneklik hem görüşmenin daha rahat geçmesini hem de daha detaylı bilgi elde edilmesini sağlamıştır. Böylece Çingene/Roman Derneklerinin topluluk üyelerinin yoksulluk ve sosyal dışlanma başta olmak üzere maruz kaldıkları birçok soruna karşı bakış açıları ve bu sorunlara yönelik yaptıkları çalışmalar öğrenilmeye çalışılmıştır.

Görüşmelerde, görüşülenin yüzeysel ve sınırlı cevaplar vermemesi ve gerçekten kendi dünyasını açabilmesi için görüşülen ile görüşen kişi arasında içtenlikli, samimi ilişki ve etkileşimin kurulması oldukça önemlidir.⁴²² Bu yüzden görüşülen kişiye, kendisinin sorunlarıyla gerçekten ilgilenildiği hissettirilmelidir. Yapılan tüm görüşmelerde etik kurallara uyulması ve tezin konusu/ amacına yönelik olarak görüşmeciyi doğru bir şekilde bilgilendirerek güven ortamı yaratılması görüşmelerin oldukça verimli geçmesini sağlamıştır.

Bir araştırma için yöntem ve veri oluşturma tekniği kadar önemli olan bir diğer konu görüşülecek kişilerin seçimidir. Bu araştırma için görüşmecilerin bir kısmına rastlantısal olmayan bir örneklem biçimi olan kartopu (zincirleme) örnekleme tekniği kullanılarak bir kısmına ise, internet üzerinden ulaşılmıştır. Görüşmeci seçimine öncelikle internet üzerinden Roman Derneklerine ve bilgilerine ulaşmaya çalışmakla

⁴²² Kümbetoğlu, s.73.

başlanılmıştır. Amaç, Roman Dernek Başkanları ile iletişime geçip, görüşme için randevu almaktır. Ancak internet üzerinde çok az Roman Derneğinin bilgisine ulaşılmıştır. İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü'nden Roman Derneklerinin listesi istenmiştir. Verilen listede 63 tane Roman Derneğinin sadece isimlerinin olması, adres ve iletişim bilgilerinin olmaması nedeniyle listedeki derneklerin çoğuna ulaşılamamıştır. Bu yüzden sadece internet üzerinde iletişim bilgileri olanlar ile irtibat kurulabilmiştir. Bu bağlamda hem görüşülecek dernek sayısının azlığı hem de yapılan ilk görüşmeden itibaren diğer derneklerin iletişim bilgilerine ulaşabilmek için görüşmeci seçiminde kartopu (zincirleme) örnekleme tekniğinin kullanılmasına karar verilmiştir. Çünkü kartopu veya zincirleme örnekleme tekniği, evreni oluşturan birimlere erişmenin zor olduğu veya evren hakkındaki bilgilerin (büyüklük ve bilgi derinliği vb.) eksik olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bu yüzden kartopu örnekleme yapmak isteyen bir araştırmacı, ilgilendiği ve incelediği olgu ile ilgili olarak evrende en çok bilgiye sahip olduğunu düşündüğü kişiyi bulmak için şu soruları sorar: “Bu konu hakkında en çok şeyi bilen kimdir? Görüşmeye kiminle başlamalıyım?”. Araştırmacı bu şekilde insanlara başka kimlerle görüşebileceğini sorarak yeni kişilere erişmeye çalışır ve böylece örnekleme oluşur. Ayrıca kartopu (zincirleme) tekniği, hedeflenen grubun kendi arasında bir iletişim ağı varsa anlamlı olmaktadır.⁴²³

Bu bağlamda, Çingene/Romanlar ve dernekleri hakkında detaylı bilgiye sahip olan, daha önceleri İzmir Roman Kültürü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin kuruculuğu ve başkanlığı görevini üstlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Roman Milletvekili olan CHP İzmir Milletvekili Özcan Purçu ile ilk görüşme gerçekleştirildi. Görüşme sırasında Marmara Bölgesi Roman Federasyon Başkanı Sinan Karaca ile tanışmak, bir sonraki görüşmenin kendisiyle yapılmasına olanak sağladı. İnternet üzerinden iletişim bilgilerine ulaşılan ve üçüncü görüşmenin gerçekleştirildiği, Kocaeli Roman Kültürünü Araştırma, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Musa Şirin, Kocaeli'nde iki dernek başkanı ile görüşülmesini sağladı. Bunlardan biri, Körfez Romanlar Dernek Başkanı Bayram Denizci; diğeri ise, Kocaeli Roman Kadınlar Derneği

⁴²³ Ali Baltacı, “ Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, Cilt.7, Sayı.1, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/497090> (29 Eylül 2019), ss.253-254.

Başkanı ve Roman Federasyon/ Konfederasyon Genel Sekreteri Emine Dömek oldu. Yine internet üzerinden iletişim bilgilerine ulaşılan; Trakya Roman Dernekleri Federasyonu Başkanı Fahrettin Savcu ve Batı Trakya Romanlar Kalkındırma ve Dayanışma Derneği Başkanı Metin Aygur ile de görüşme gerçekleştirilmiştir. Metin Aygur ile görüşmeye Lüleburgaz Kaymakamlığı'nda Sosyolog olarak çalışan Serdar Ekim de katılmıştır. Metin Aygur'un iletişim bilgilerini vermesi üzerine daha sonra İstanbul Roman Dernekleri Federasyonu Gençlik Kolları Başkanı Hacı Arif Davulcu ile görüşme gerçekleştirildi. Son olarak Esenyurt Belediyesi'nde Sosyal Yardım İşler Müdürlüğü'nde Aylık Gıda Kartı Takip Koordinatörlüğü'nde çalışan bir görevli aracılığıyla hem İstanbul Roman Dernekleri Federasyonu Kurucu Başkanı hem de Esenyurt Romanlar Derneği Başkanı olan Semih Makaracı ile görüşüldü. Yapılan tüm görüşmeler öncesinde dernek başkanları ile telefon üzerinden gün ve saat için belirlendi ve görüşmelerin tümü yüz yüze gerçekleştirildi. Görüşmelerde görüşmecilerinin onayı alınarak ses kaydedicisi kullanıldı.

4.1.2 Araştırma Sahası ve Deneyimleri

Araştırmanın tümü Marmara Bölgesinde gerçekleştirildi ve toplam 10 görüşme yapıldı. Bunların 4'ü İstanbul, 3'ü Kocaeli ve son üç tanesinin; 2'si Kırklareli, 1'i Edirne'de yapıldı. Görüşmelerin bu illerde gerçekleşmesinin iki nedeni vardır: Birincisi; Çingene/Romanların ve derneklerinin bu illerde çok sayıda olmasıdır. İkincisi ise; görüşmeyi kabul eden dernek başkanlarının bu illerde bulunmalarıdır. Görüşmelerin 5'i kafede, 4'ü dernek merkezinde gerçekleşti. Sadece bir görüşme Roman Dernek Başkanının evinde yapıldı. Görüşme sürecinde araştırmacının etik kurallara uyması ve yoksulluk, dışlanma ve daha birçok soruna maruz bırakılan Çingene/Romanların sorunlarını ele alan Roman Derneklerinin bu sorunları ve yaptıklarını anlatma isteğinde oluşları görüşmelerde oldukça geniş bilgi alınmasını sağladı. Ayrıca yaratılan güven ortamı soruların her birine sabırla ve içtenlikle cevaplar alınmasını sağladı. Görüşmeye başlamadan önce tüm dernek başkanlarına tezin amacı ve konusu anlatıldı. Görüşmeler en az 37, en fazla 3 saat sürdü. 2019 yılı Mayıs-Temmuz ayları arasında görüşmeler gerçekleştirildi. İlk görüşme 31 Mayıs 2019, son görüşme ise 18 Temmuz 2019'da yapıldı.

4.1.3 Araştırmanın Etik Kurallara Uygunluğu

Görüşmeler sırasında dernek yöneticileri kamusal figürler oldukları için kurumsal bir etik onay formu başvurusunda bulunulmadı. Ancak sosyal bilimlerin etik kurallarına dikkat edilmiştir. Öyle ki görüşmelerde veri toplama aracı olarak telefonun ses kaydedicisinin kullanılması üzerine ses kaydına başlamadan önce tüm görüşülen kişilere; “Ses kaydı almamda bir sakınca var mı?” diye soruldu. Katılımcıların hepsinden olumlu yanıt alındığı için görüşmelerin hepsi kaydedildi.

Ayrıca görüşmeler bilgisayara aktarılırken, katılımcıların sözlerinde hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Katılımcıların söylemediği hiçbir şey eklememiş ya da söyledikleri hiçbir şey çıkarılmamıştır. Görüşmelerin olduğu gibi yansıtılması gayretinde olunmuştur.

Katılımcıların bazı eleştirel yorumlarda bulunmaları durumunda anonimliği sağlamak amacıyla ad/soyad/dernek isminin metin içinde açıkça ifade edilmemesine karar verilmiştir. Bu nedenle, görüşmecilerin cevapları yansıtılırken görüşmecilerin adı/soyadı açıkça belirtilmeyerek “Dernek Yöneticisi, Görüşme No: 1,2,3...” ya da “Anahtar Kişi, Görüşme No:1,2,3...” şeklinde basit bir kodlama yapılmıştır.

4.2 ARAŞTIRMA BULGULARININ AKTARILMASI VE ANALİZİ

4.2.1 Araştırma Katılımcılarının Özellikleri

Çingene/Romanlar, derneklerin yanı sıra federasyon ve konfederasyon şeklinde örgütlenmeye gittikleri için katılımcılar bu üç düzeyden örgüt temsilcileridir: 3’ü dernek başkanı, 3’ü federasyon başkanıdır. Katılımcılardan biri hem dernek başkanı hem de federasyon ve konfederasyon genel sekreteri, biri dernek ve federasyon başkanı vardır, ayrıca bir milletvekili ve bir sosyolog bulunmaktadır. Milletvekilinin İzmir Roman Kültürü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’nin kuruculuğunu ve başkanlığını yönetmiş olması dernek yöneticiliği hakkında bilgi sahibi olmasını sağlarken; milletvekili olması Çingene/Roman vatandaşlarının her sorununa hakim olduğu görülmüştür. Lüleburgaz Kaymakamlığı’nda Sosyolog olan görüşmeci ise, Çingene/Romanların sorunları, dernek

yöneticileri ile ilişkileri konusunda detaylı bilgiye sahiptir. Bu yüzden milletvekili Özcan Purçu ve sosyolog Serdar Ekim araştırmanın anahtar kişileri konumunda ele alınmışlardır.

Katılımcıların 9'u erkek, 1'i kadındır. Çoğu alanda olduğu gibi dernek yöneticiliğinde de erkeklerin ağırlıklı olarak yer aldıkları görülmektedir.

Eğitim durumlarına baktığımızda ise; 3 katılımcı ilkokul, 3 katılımcı lise ve 3 katılımcı üniversite mezunudur. Kalan 1 katılımcı ise şu an liseye devam etmektedir. Çingene/Roman vatandaşların eğitim düzeylerinin genellikle düşük olduğu göz önünde bulundurulduğunda katılımların eğitim düzeylerinin temsil ettikleri etnik gruptan oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

4.2.2 Etnik Bir Grup Olarak “Çingene/Romanlar”

Çalışmanın ikinci bölümünde “Çingene” veya “Roman” adlandırmasına karşı hem literatürde hem de Çingene/Romanların kendi aralarında iki ayrı görüşün olduğundan söz edilmişti. Burada bizzat dernek başkanlarının görüşlerini içeren bulgulara yer verilecektir. Bu bağlamda “Çingene” ve “Roman” arasındaki fark, Çingene/Romanların sayısı ve Çingene ve Romanların bir etnik grup mu yoksa bir kültür grubu mu oldukları gibi konular üzerinde durulacaktır.

4.2.2.1 “Çingene” ve “Roman” Arasında Bir Fark Var mı?

Katılımcıların bu konudaki düşüncelerini öğrenmek için görüşmenin ilk sorusu; “Size nasıl hitap edilmeli: “Çingene” mi “Roman” mı? olarak belirlendi. Araştırma sonucunda bu iki ayrı görüşün hala hâkim olduğuna ulaşıldı. Ancak “Roman” olarak adlandırılma tercihi ağırlıklı olarak ifade edildi. Çünkü katılımcıların sadece birisi “Çingene” adlandırmasını kabul etmekte ve benimsemektedir. Bu iki adlandırma arasında fark görmeyen üç katılımcı da bulunmaktadır.

“Çingene” adlandırması yerine “Roman” adlandırmasını kabul eden çoğunluğun öne sürdükleri yaygın bir gerekçe bulunmaktadır: Geçmişten günümüze tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de “Çingene” kelimesine yüklenen olumsuz anlamlar

ve bu olumsuz anlamlar ile kendilerine karşı oluşan önyargılardır. “Roman” olarak adlandırılmak onlar için; pis, hırsız, uğursuz gibi kötü çağrışımlardan kurtulmak anlamına gelmektedir. Bu düşüncelerini katılımcılar şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Roman. Nedeni? Çünkü Türkiye’de Çingene kelimesinin karşılığı daha düne kadar TDK’da bile hırsız, uğursuz, kötü giyinen, pis, kokan insan anlamında. Ama biz öyle değiliz. O yüzden Roman denilmesini tercih ediyoruz. En azından Türkiye’deki ve dünyadaki bize karşı algının azıcıkta olsa kırılması anlamında” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Genel olarak “Roman” olarak hitap edilmesini istiyoruz. Bununla ilgili ikiye bölünmüşlük var ama ben şahsi olarak “Roman” şeklinde hitap edilmesini istiyorum. Çünkü bilinçaltına oturmuş bir “Çingene” algısı var. Bu algıyı çocuklarımıza anlatamadığımız için hoş olmayabiliyor. Geçmiş nesil bunu kabul ediyor ancak gelecek nesilde bu biraz sıkıntı yaratıyor. Bu yüzden “Roman” olarak adlandırılması benim için önemli” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Vallahi Çingene aslında çok ağır bir sıfat. Biliyorsunuz yasalar olarak da birine Çingene dersiniz cezası var. Çünkü çok kötü sıfatlar yapılandırılmış insanlara. Yani açıklamasına gelirse Çingenenin normalde işte dini olmayan, evi yurdu olmayan, çok affedersiniz aileleri ile birlikte zina yapan. Ama biz bunu kabul etmiyoruz”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Bir katılımcı ise, “Çingene” kelimesi başkaları tarafından uydurulduğu için kendilerine “Roman” olarak hitap edilmesi gerektiğini düşünmekte ve “Çingene” kelimesini kabul etmemektedir.

“Bir kere şunu doğrulamak istiyorum. Biz Çingene değiliz. Çünkü neden değiliz? Kötü bir isim olduğu için değil. Bir kere Çingene bize, İngiltere’de bize nasıl “Gypsies” dediyseler, Almanya’da nasıl “Zigeuner” dediyseler... Bize dışardan başkaları tarafından takılmış bir isimdir “Çingene”. Yunanca bir kelimedir. Ama bizim öz ismimiz, kendi dilimizde de kullanıyoruz bunu, “Rom” ve “Roma ”dır .“Rom” tekildir. “Roma ” çoğuldur. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi, Avrupa Birliğinde de resmi bütün ülkelerde, resmi yazışmamız, ismimiz yani yazışmalarda da “Rom” ve “Roma” geçer. Zaten kendi dilimizde de bunu kullanıyoruz. Hep Rom ve Roma kelimeleri kullanılır kendi ırkımızı betimlerken. Dolayısıyla ismimiz “Rom” ve “Roma” dır aslında. Çingene dediğim gibi dışardan bize takılmış diğer ülkelerde olduğu gibi yüzlerce isimden bir tanesidir. Onun için ben onu kabul etmiyorum. Bilimsel anlamda kabul etmiyorum” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

Katılımcıların sadece bir tanesi kendilerine “Çingene” olarak hitap edilmesini daha mantıklı ve anlamlı bulmuştur. Bunun gerekçesini ise şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bence ‘Çingene’ daha mantıklı ve anlamlı. Neden? Çünkü Çingene bir kavim. Çingene’nin altında Roman var, Poşa var, Mitrip var yani var da var. Her bölgenin kültürüne göre ayrı; Dom, Lom, Romlar var. Bizim için ‘Çingene’ daha mantıklı...”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Çingene” ya da “Roman” olarak adlandırılmak arasında bir fark görmeyen, önemli olanın insanca ve eşit bakabilmek olduğunu dile getirenler de bulunmaktadır. Ancak bu katılımcılar daha sonra “Çingene” kelimesine niye karşı olduklarını anlatma gayreti içine girmişlerdir. Bu bağlamda onların, her ne kadar bu iki kelime arasında bir fark görmediklerini dile getirseler de, “Roman” olarak adlandırılmaya daha istekli oldukları anlaşılmaktadır.

“Ben ikisi arasında hiçbir fark görmüyorum. Sadece Çingene amblemine niye kızıyoruz biliyor musunuz? Çingene kıyafetinin üzerine giydirilmiş çirkin olaylardan dolayı kızıyoruz. Çingene; arsız, yüz­süz, çalar, çırpar gibi kelimelere kızıyoruz. Yoksa ‘Çingene’, ‘Roman’ aynı şey yani. Bir olay olduğu zaman direk; ‘hangi Çingene yaptı?’ gözüyle bakılıyor. Aşağılayıcı gözüyle bakılıyor. İnsanın üzerine giydirmiş çirkin kıyafetinden dolayı kızıyoruz”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Aslında Roman diye bir şey yok ama toplum baskısı var. Bana göre Çingene de desen Roman da desen bir fark yok. İnsanca bakabiliyorsan ve insan olarak görüyorsan sorun yok. Ama topluma sorsak ki soruyoruz. Toplum Çingene olarak anılmak istemiyor. Neden? Baskılar var. Neymiş bu baskılar; İskân Kanunu gibi Romanları aşağılayan kanunlar var, işte toplumda önyargılar var, bir takım aşağılayıcı hurafeler var. Yani, bu kadar baskı varken ve geçmişten gelen önyargılar varken bu toplum ‘Çingene’ kelimesini kabul etmez”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Çingene olmuş, Roman olmuş çok önemli değil. Önemli olan insanın ‘insan’ olması. Ama bir isim konmuş. İsim üzerinden de gidilmesine ben çok karşıyım. Çingenenin anlamını bilmeden konuşmak değişik olur. Bilerek konuşmakta fayda var. Bunun yanında insanlar bazı şeyleri saptırıyorlar. Mesela; seni Çingeneye veririm. Bu baskıyı çocuğa uyguladığında o çocuk büyüdüğünde insanlara bakış açısı farklı olur. Bunları, insanların yapmaması lazım... Yani Çingene olmuşsun ne olacak, Roman olmuşsun ne olacak?” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

Dolayısıyla katılımcılar, “Çingene” ve “Roman” kelimeleri arasında birçok nedene bağlı olarak ayırım gözetmekte ve ağırlıklı olarak kendilerine “Roman” olarak hitap edilmesini istemektedirler.

4.2.2.2 Çingene/Romanları Nasıl Ele Almalı: Bir Kültür Grubu Olarak Mı Yoksa Bir Etnik Grup Olarak Mı?

Bu çalışmada Çingene/Romanlar bir etnik grup olarak ele alınmıştır. Çingene/Romanlar sahip oldukları “etnik kimlik” ile toplumdan dışlanma ve yoksulluk başta olmak üzere çok boyutlu sorunlara maruz kalmaktadırlar. Çingene/Romanların bu konudaki düşüncelerini başka bir deyişle, kendilerini nasıl gördüklerini öğrenmek için katılımcılara; “Siz Çingene/Romanları nasıl tarif ediyorsunuz? Bir kültür grubu mu? yoksa bir etnik grup mu?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bir kısmı kendilerini kültür grubu olarak ele alırken; bir kısmı da hem etnik bir grup hem de bir kültür grubu olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların sadece bir tanesi etnik grup olduklarını dile getirmiştir.

Kendilerini bir kültür grubu olarak tarif eden katılımcılar; kültürlerinin “genişliğinden” söz ederken ve bu özellikleri ile Türkiye’nin mozaigini oluşturduklarını ileri sürerken, “etnik” kelimesini azınlık olarak algılayıp kabul etmemişlerdir.

“Kültür. Türkiye’nin mozaigidir Romanlar. Hatta dünyanın mozaigi. Romanları alırsak mozaik bozulur”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Ben kültür grubu olarak tarif ediyorum. Çünkü etnik grup olarak Romanların üst kimliği Türk”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Biz bir kavimiz. Biz ilk önce kendimizi Türk olarak hissediyoruz. Daha sonra Roman olarak görüyoruz. Birçok Roman da böyle hissediyor. Tabi Roman kültürel bir kimlik te”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Etnik denildiği zaman ben çok kızıyorum. Etnik grup nedir? Grup nedir? Grubun anlamı nedir? 6-7 milyonun yaşadığı bir topluma grup diyemezsiniz. Grup, şu an dört kişi oturuyoruz buna diyebilirsiniz. 6-7 milyonun yaşadığı ülkede etnik demek. Etnik ne demek? Azınlık demek. Nasıl azınlık ki bu”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

Katılımcılar arasında, Çingene/Romanların hem etnik hem de kültür grubu olduğunu söyleyen ve bu ikisini birlikte ele alanlar da bulunmaktadır. Ayrıca etnik kimliğin kültür ile var olacağı dile getirilmiştir.

“Etnik bir grup tabi. Ama kültürü de olan bir grup. Binlerce yıldan beri kültürü ile var olan bir etnik kimlik. Etnik bir kimlik dersek kültürsüz olmaz kimlik zaten. Kültürü olan bir toplum etnik kimliktir. Aynı bir kültürü olan etnik bir kimliktir. Dolayısıyla birbiriyle “etle tırnak gibidir” onu ayıramazsın. Bizimde bir kültürümüz, geleneklerimiz ve özel bir dilimiz var”(Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Hem kültür hem de etnik grup aslında. Yani kökeni olan, varlık göstermeye çalışan bir grup. Çok farklı da değiliz. Rahat yaşamak, çadırlarda yaşamak, genlerinde özgürlük olması, kendi kültürlerini yaşamaya alışkın olmaları gibi durumlar onları farklı kılıyor. Türkiye’nin sanatsal ve kültürel yönden en büyük zenginliklerinden biri Romanlardır”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

Katılımcılar arasında sadece bir kişi, kendilerini bir etnik grup olarak görmüş ve kültürlerinin olmadığı dile getirmiştir. O katılımcı bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bence biz bir etnik grubuz çok net. Romanların müzik dışında sayabileceğimiz bir kültürü yok. Türkiye’de bilinir Romanların kültürü yok...Kültür dediğimiz zaman kültür yok, etnik bir grubuz biz sadece. Biz bir etnik grubuz. Nasıl olduğumuzu biliyoruz. Hindistan’dan çıkıyoruz İran’a gelene kadar, o göç yolunda savaştan kaçanların bir araya geldiği bir grubuz biz”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

4.2.2.3 Türkiye’de Tahmini Çingene/Roman Sayısı

Çingene/Romanların sayısı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de net olarak belirlenememektedir. Bunda hem etnik temelli nüfus sayımlarının yapılmaması hem de bu grubun dışlanmaya maruz kalmamak için kimliklerini gizleme eğiliminde olması etkili olmaktadır. Bu bağlamda Çingene/Romanların Türkiye’deki sayısı hakkında tahmini de olsa bilgi sahibi olunması için dernek başkanlarına bir soru yöneltilmiştir.

Katılımcıların tahmini olarak verdikleri sayılar şu şekildedir:

“Türkiye’de 4,5 milyon nüfusumuz var. Ama net veri yok (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3), Şuan 6-6,5 milyon insan var. Kime giderseniz gidin bunu söyler. (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8), Yaklaşık 6,5-7 milyon arası (Anahtar Kişi, Görüşme No:1), 7milyonun üzerindedir (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4), 8 milyonun üzerinde. Yani resmi olan var, olmayan var. Sadece 1,5 milyonun üzerinde İstanbul’da var (Dernek Yöneticisi Görüşme No:2), İstanbul’da 1,5 milyon nüfusumuz var. Şu an yapılan araştırmalara göre Romanların sayısı 8-9 milyon olduğu söyleniyor. Roman olan çok kişi var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Diğer katılımcıların 4,5 ile 9 milyon arası sayıları telaffuz ettiği bu tahminleri abartılı bulan bir katılımcı, kendini Çingene/Roman olarak kabul edenlerin sayısının daha az olduğunu dile getirmektedir.

“ “Roman toplumu 2 milyonu geçmez” diyorum. Dört ya da yedi milyon “diyen var ama ben” iki milyonu geçmez” diyorum. Ama bir de şu var. Çoğu insan, buna sanatçılar da dâhil, kendinin Roman olmadığı söylüyor. İnkâr kabul eden bir vatandaşlık grubundan bahsediyoruz. Bu 2 milyonda Roman olduğunu kabul etmeme durumu olmayanların sayısı yani yaşadığı mahalle gibi faktörlerden dolayı. Çatalca’nın % 17’si Roman, İstanbul’da Kuştepe belli. Romanlar daha çoktur ama kendini kabul eden 2-2,5’tur”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

Diğer birçok katılımcı da aynı şekilde Çingene/Romanların kendilerini gizlediklerini, Çingene/Roman olduklarını kabul etmediklerini ve bu yüzden net bir sayı veremeyeceklerini ifade etmişlerdir.

“Ama kabul etmeyenler de var. Yani gizleyenler. Ama net bir sayı söyleyemeyiz. Çünkü kabul etmeyenler çok fazla”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Roman olduğunu gizleyen çok kişi de var ama. Emin olun Romanların sayısı çok yüksek bu ülkede”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

4.2.3 Türkiye’deki Roman Dernekleri Üzerine

Katılımcıların Çingene/Roman vatandaşların yoksulluk ve dışlanma başta olmak üzere maruz bırakıldıkları çok sayıda soruna karşı düşüncelerini ve bu sorunlara karşı yaptıkları çalışmaları yansıtmadan önce dernekler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu bağlamda; Roman Derneklerinin kuruluş amaçları ve faaliyetleri, sayısı, gelişimi bu başlık altında verilecektir. Ayrıca Roman Dernekleri ve Çingene/Roman vatandaşlar arasındaki ilişkinin düzeyi de yansıtılmaya çalışılacaktır.

4.2.3.1 Roman Derneklerinin Kuruluşu, Amaçları, Faaliyetleri ve Gelişimi

Roman derneklerinin; kuruluşu, amaçları, faaliyetleri ve gelişimi gibi konular üzerinde durmak, Çingene/Romanların sorunlarının ele alınmasında ve çözüm üretilmesinde derneklerin oynadıkları rol ya da roller hakkında ipuçları verebilmektedir.

Katılımcıların bazıları Türkiye’de ilk dernekleşmelerin 1970’li yıllarda başladığını ancak Dernekler Yasasında “Çingene/Roman” ibaresini kullanmanın yasak olmasından dolayı faaliyet gösteremediklerini ve dernekleşemediklerini ifade etmişlerdir.

“1996 yılında bir dernek kurulmuştu. O derneği kuran arkadaşlar yargılanmıştı. Roman derneği kurmak yasaktı o zamanlar. Dolayısıyla 2003 yılına kadar kurulmadı dernek 1996’dan sonra. İlk girişim 1996 idi. Sonra 2003 yılına kadar bekledik. 2004’te Roman derneğini kurduk” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Daha önceleri, bizden öncekiler dernek kurmaya çalışmışlar 1970-1975’lerde ama “Çingene” kelimesi olduğu için o derneği kurdurmadılar. Bunun nedenleri var. 1934 İskân Yasası’nda Çingeneler bu ülkede mal, mülk edinemez. Yani Çingeneleri terörist, anarşist sınıfına sokan yasalar vardı. Devlet seni bir kere ötelemiş” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Şimdi ilk dernek İstanbul Sulukule’de kurulmuştur. 1960-1970’li yıllarda. “İlk dernek Edirne’de kuruldu” dendi. Yok, onlar öyle diyor. İlk dernek Sulukule’de. Zaten Çingene ibaresinin altında dernekleşme yoktu. O zamanlar kurulamazdı. Suç vardı. Polis Salahiyet Kanunu’na göre kuramazdık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Şöyle söylüyim çok eski tarihlerde yine Roman ibaresini kullanamıyordu dernekler. Ya Balkan olarak kullanıyordu ya zanaatkâr olarak ya da müzisyen olarak kullanıyordu. Ama Roman ibaresini kullanamıyordu” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

Çingene/Romanların ilk görünür dernekleşmelerinin 2000 yılı sonrası başladığı ve 2009 yılı Roman Açılımından sonra bunun hızlandığı tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Roman Açılımı sürecini başlattığı ve destek verdiği de ağırlıklı olarak ifade edilmektedir. Katılımcıların ifadelerinden, bu desteğin Çingene/Romanların özgüvenlerini artırdığı ve böylece örgütlülüklerinin önünü açtığı anlaşılmaktadır.

“Şimdi dernekler 1970’lerde kurmaya çalıştılar ama kurmadılar. Ama Sayın Cumhurbaşkanımız Roman Açılımını yaptıktan sonra Romanlar kendilerine geldi... Yani sadece Cumhurbaşkanımızın; “Herkes benim birinci sınıf vatandaşımdır” demesi ile o kanunun kaldırılması ile oldu. Eskiden ben haklarımı savunamıyordum. Şimdi gidip ben normal vatandaşlar gibi gidip haklarımı savunabiliyorum, isteyebiliyorum. Yani 2009 sonrası artış oldu” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Esas Roman derneklerinin bu işlerin içerisinde bu anlamda olması 2009 sonrası. Yani Roman Derneklerinin hızlı bir şekilde kurulması ve bu işin farkındalık meselesi Roman Açılımı yapıldıktan sonra çok daha fazla dernek kuruldu. 2009 sonrası artışlar oldu. 2000’li yılların başında kurulan dernekler var toptasan 3-5 Roman Derneği. 2009 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan o zamanlar başbakandı. “Özür dilenmesi gereken toplum Romanlardır” dedi. Bir algı oluştu”(Dernek Yöneticisi Görüşme No:4).“...Cumhurbaşkanının vermiş olduğu destek ile önceden korkup “Romanım” diye çıkamayanlar daha ön noktalara çıkmak istedi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“İlk dernek Edirne’de kuruldu. İlk dernekte ilk federasyonda Edirne’de kuruldu. Bu 2005 yılından sonra yaygınlaşmaya başladı ve buralara geldi. Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan tarafından verilen desteklerden sonra cesaretlenen Romanlar, dernek açmaya başladı. Roman Açılımından sonra daha fazla dernekler açılmaya başladı. 2004 ya da 2005 yılında Beşiktaş’taki Conrad Otelde Roman Açılımını yaptıklarında çok fazla dernek yoktu. Ama ondan sonra daha fazlalaştı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Sayın Cumhurbaşkanımız bu açılımı yaptıktan sonra bir özgüven geldi insanlara. Şimdi biz eskiden emin olun bekçiler vardı, şimdi de var ya. Emin olun biz bekçiye görüp korkardık yanına yaklaşamazdık. Polis deyince titirerdik, karakolun önünden geçemezdik. Ama bu açılmadan sonra bizler, muhtarından Cumhurbaşkanına, emniyet müdürlerine kadar görüşebiliyoruz.

Çünkü bir özgüven geldi bize...2010 yılından sonra Roman Açılımı olduktan sonra mantar gibi çoğaldı dernekler” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Ayrıca katılımcıların bu ifadelerinden; dernek kurma ile sorunlarını daha rahat dile getirebileceklerinin, kendilerine uygulanan haksız davranışlara karşı çıkabileceklerinin farkında oldukları görülmektedir. Başka bir deyişle katılımcılar sorunlarını rahatça ifade edebilmek, eskiden girmeye korktukları ve istenmedikleri yerlere girip, o kişilerle iletişim kurabilmek için de dernekleşme yoluna girmişlerdir.

““Biz neden bu kadar geç kaldık” dediler. Nerden başlayalım, dediler. Bunun en iyi ayağı dernek kurmak. Dernek kurmak bir basamak ve onun üzerinden istediğin yere ulaşabiliyorsun. Eskiden emniyet müdürüne gidip derdini anlatamazken araya birilerini sokmak zorunda kalıyordun. Çünkü ben suçlu potansiyeli olan biri olarak görülüyordum. Ama dernekler kurulduktan sonra değişti. Şuan hiç kimsenin ulaşamadığı yerlere biz ulaşabiliyoruz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

Roman Dernekleri genel olarak, vatandaşlarının günlük ihtiyaçlarını karşılamaya dönük basit ve çok yönlü faaliyetlerde bulunmaktadır.

Roman derneklerinin ilk yaptıkları şey; ayakta kalmak. Yani faaliyet olarak Roman Mahallesinde bir dernek kurulduğu zaman onun faaliyeti planlanamaz. Roman dernekleri her pozitif ve negatif şeyde yardımcı olur. Örneğin düğününde sandalye eksikse onu, dernekten isterler. Roman dernekleri tamamlayıcıdır. Roman derneklerinin yapmadıkları iş yoktur. Yani faaliyet diye bir şey yok. Her şey faaliyet (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

2009 yılı Roman Açılımından sonra derneklerin sayılarının artmasının yanında faaliyetlerinde de değişimler olduğu, amaçlarından saptıkları ve “bilinçsizleştikleri” dile getirilmiştir. Bu durumda 1980 sonrası uygulanmaya başlayan neo-liberal politikalar ile hem Avrupa ülkelerinde hem de Türkiye’de işlevleri artan ve değişen STK’ların devlet, siyasi partiler ve diğer birçok devlet kurumu ile ilişkilerinin yakın olmasının sağladığı hem finansal destek (STK’lar belirli bir geliri olmayan kuruluşlardır.) hem de hayata geçirmeyi planladıkları faaliyetlere karşı olumlu geri dönüş elde etme amacının etkili olduğu dile getirilmelidir. Katılımcılar bu süreci “Dernekler siyasallaşmaya başladı. O, bu, şu partinin altına girdi” şeklinde ağırlıklı olarak ifade etmişlerdir. Bu durumun

“siyasallaşma” yerine “siyasi partilerin talepleri doğrultusunda hareket etme” şeklinde ifade edilmesi daha doğru olacaktır.

“Dernekler yapmış olduğu faaliyetleri bilinçli ya da bilinçsiz yapıyorlar. Şuan bence daha bilinçsiz duruma düştüler. Gelişeceğine daha da geriye gitmiş durumdalar. Türkiye’de dernekçiler de “ocu şucu” oldular. Derneklerin böyle olmaması lazım. Dernek demek STK olarak hizmet veren. Eğer bağlı bulunduğun topluma hizmet edemiyorsan bence dernekçilik, dernekçilik değil. Siyasi bakış açısı ayrı, STK ayrı bir şey. Maalesef bazı dernek ve federasyon başkanlarımız bunu karıştırmış durumlar. Üzülerek söylüyorum. Yani siyasi alan siyasetçilerin alanı olması lazım. Siz hangi siyasi partiyi tutarsanız tutun sizin insanlarınza vermeniz gereken hizmet STK olmalı. Önemli olan kalıcı çözümlerle insanlara yardımcı olmak. Ama bunu bazı arkadaşlarımız unuttular, unutmaya çalışıyorlar ya da unutturuluyorlar. Roman dernekleri inşallah özlerine dönerler” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“...2009 yılından önce dernekler samimiydi. 2009 yılından sonra derneklerde eksen kaynama başladı ve 2011-2018 arasında dernekler yolundan sapmış oldu. Ve vatandaşlarımız tarafından da toplumda çok karşılığı yok. Çok gürültülü ve sesli olduğundan dolayı da biz kendimizi bu konuda mağdur hissediyoruz. Çünkü herkes kötü manada bu işlere girmek istiyor. Dernek Başkanlarının siyasilerle fotoğrafları insanları cezbediyor. Ama dernek başkanları fotoğraf çekinmeden ziyade ne iş yaptıkları, nasıl bir proje içinde yer aldıklarını veya ilgili bakanlıkta görüşmesinin amacının ne olduğunu bilmesi gerekmektedir. Şuan Roman STK’ların % 90’nun üzerinde işlevinin dışarısında A,B,C ci, şucu, bucu yani şakşakçılıktan başka bir şey yapmıyoruz şuan” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Roman Derneklerinin faaliyetlerinde aslında bir değişme ve genişleme oldu. Hak savunuculuktan çıkıp siyasi savunuculuk haline geldik. Tamamen Roman dernekleri hak savunuculuğundan, tüzüklerinde yazan, kendi koyduğumuz maddelerin hemen hemen hiçbirini yapmıyor Roman Dernekleri. Özellikle aşırı siyasallaştık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Türkiye’deki Roman dernekleri aslında Türkiye’deki konjonktüre uygun olarak siyasallaşarak dernekçilik yaptılar. Ben bunu tehlikeli olarak görüyorum. Derneklerini siyasallaştırarak o yola girdiler. İstanbul, İzmir’deki derneklerin bir kısmı AKP üzerinden gidiyor ya da CHP üzerinden gidiyor. MHP üzerinden giden yok. Yani ya AKP ya CHP üzerinden gidiliyor. O bir tehlike. Bu da kurulduktan (2004) yaklaşık iki yıl sonra böyle olmaya başladı yani siyasallaşmaya başladı. Kendi yerinde hangi siyasal parti güçlü ise, o siyasal partinin güdümünde gidildi. İstanbul’da AKP’li dernekler fazla, İzmir’de CHP’li dernekler fazla. Yani yerelde kim güçlü ise o şekilde gidildi” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

Katılımcılar, dernekleri sadece siyasi partilerin talepleri doğrultusunda hareket etme konusunda eleştirmemişlerdir. Dernek, federasyon ve konfederasyonların sayılarının fazla olmasına rağmen çoğunun faaliyet göstermediği, kâr amacı güttükleri ve hatta bir binalarının olmadığı dile getirilmiş ve bunlar “çanta” olarak tabir edilmiştir. Derneklerin sayılarındaki bu artış katılımcılar tarafından gereksiz görülmekte ve “her önüne gelenin dernek kurma peşinde olduğu” ifade edilmektedir. Ayrıca bu durumun kendilerine zarar verdiği ve sorunlarının çözüme kavuşturulmasını engellediği de savunulmaktadır. Katılımcılar, Roman dernek, federasyon ve konfederasyonların; İstanbul, İzmir ve Kocaeli olmak üzere Marmara bölgesinde ağırlıklı olduğunu söylemişlerdir. Konfederasyonlarının 1 ya da 2 tane olduğu genel olarak dile getirilmiştir. 10-30 arası federasyon olduğu söylenirken, dernek sayısı ile ilgili farklı sayılar ortaya atılmıştır.

“Şimdi bizim kurmuş olduğumuz konfederasyon var. Çanakkale’de kurulmuş konfederasyon var. Yani 2 tane konfederasyon var. 500’ün üzerinde dernek var. Çok sayı da federasyon var. İzmir, İstanbul...” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“2 tane Konfederasyon var. 30’u gecik Federasyon. 600 dernek vardır. Yoğunluk Marmara Bölgesi. Şehir olarak İstanbul. Ege bölgesi yoğunlukta İzmir, Manisa. Akdeniz bölgesi. Bu üç bölgede yoğun olarak faaliyetler devam ediyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Resmi anlamda onu şuan tam olarak söyleyemem ama 20-22 tane federasyon, 1 tane konfederasyon var. Ortalama 700 civarı dernek vardır. Resmi anlamda vardır ama faaliyet gösterenler daha azdır 70 tane dernek faaliyet gösteriyordur. Ya da dernek değil federasyon faaliyet gösteriyordur ve dernek oradan yararlanıyordur” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Her tarafta var Roman dernekleri. Sayı olarak 300 üzeri. Yaklaşık 11-12 federasyonumuz var. Bir tane de konfederasyonuz var. Kocaeli’nde Ahmet Çokyaşar genel başkanımız bizim. Türkiye Roman Konfederasyonu Genel Başkanı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Sayıları bu kadar yüksek olmasına rağmen derneklerin faaliyet gösteremedikleri, gereksiz olduğu, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri, bir şey yapmadıkları katılımcılar tarafından sık sık dile getirilmiştir.

“Ama şu an sayı olarak baya artış var. Hatta şu an çok gereksiz bir dernekleşme var. Gerçekleri söylemek gerekirse. Verimli olamadıktan sonra,

dernek kurulması çok da önemli değil. Herkes dernekleşme ile bir şeylere daha kolay ulaşılabilirdiğini düşünüyor ama hizmet etmezseniz hiçbir şeye ulaşmanız kolay değil. Sadece dernek kurmanın değil de yapılan çalışmaların önemli olduğu anlatmak gerekiyor dernek başkanı ya da yöneticilere”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Ama ondan sonra daha fazlalaştı. Ama ne yapıyorlar? Hiç bir şey yapmıyorlar. Bu da bir gerçek. Yapan dernek sayısı Türkiye genelinde çok az” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

Katılımcılar “çanta” olarak tabir ettikleri bu dernekleri şu sözlerle eleştirmişleridir:

“İmkânlar ve şartlar ilerledikçe, siyasal argümanlar içinde derneklerin çoğu kuruldu. Tabi biliyorsunuz yedi kişiden oluşuyor dernek. Önüne gelen her yedi kişi dernek kurduğunda... Yani “ çanta” dernekçilik olduğunda bunun ömrü kısa oluyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Türkiye’de çoğu dernek açılmış, kapanmıştır. Dernekler Masası’na gitmediği için biz var gibi görüyoruz ama çoğunun da Dernekler Masasında kaydı bulunmamaktadır. Resmi, kayıtlı dernek sayısı çok az. Çoğu sadece isim üzerinde vardır. “Çanta” derneği çok vardır” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Ben bazı dernek başkanlarını, dernekleri şikâyet etmişimdir. Ne konuda? Yerleri, yurtları yok. Kendi çıkarları için bizi engelliyorlar. Kendi çıkarları için yola çıkmış bazı dernekler var. O anlamda yetkililerin bunları araştırmaları gerekiyor... “Çanta” dediğimiz derneklerle ilgili olarak araştırma yapsınlar. Kimler gerçekten hizmet ediyor, kimler etmiyorlar. Kimler kendi menfaatleri için koşturuyorlar. Bu ayrımın yapılması gerekiyor. Bu çok önemli” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

4.2.3.2 Roman Dernekleri ile Çingene/Romanlar Arasındaki İlişkinin Niteliği

Derneklerin, Çingene/Roman vatandaşlar ile ilişkilerini anlamak için hem üye sayıları ve bu üyelerin aktif üye olup olmadığı ile ilgili hem de Çingene/Romanların kendilerine yaklaşımını içeren sorular yöneltilmiştir. Bu ve bundan önceki başlık altında aktardığımız bulgular aslında derneklerin, vatandaşlarının sorunları konusunda ne ölçüde etkin oldukları konusunda da ipuçları vermektedir.

Katılımcıların bazılarının üye sayıları hakkında verdikleri bilgiler şu şekildedir:

“Hemen hemen her derneğin kendi mahallesinde ortalama 100-150 üyesi vardır. Onun daha fazlası olmaz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Bizim federasyonun 13 tane bölgede derneğimiz var...613 tane üyesi var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Şuan 38 tane resmi üyemiz var ve bunların aktif faaliyet gösterenleri çok az ama” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Üye konularında aslında sıkıntımız var. Benim derneğimin 69 tane üyesi var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

“Benim burada 5.000 tane üyem var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

Görüldüğü üzere derneklerin üye sayıları azdır. Federasyonlar birçok derneğin bir araya gelmesiyle oluştukları için onların üye sayıları kuşkusuz yüksek olabilmektedir. Bu durumda, görüşmecilere göre Çingene/Roman vatandaşların “derneğe üye” olma bilinçlerinin olmaması ve üyeliğin ne anlama geldiğini bilmemeleri etkilidir.

“...Roman Mahallelerinde Roman Derneklerinin vatandaşı kolay kolay T.C. numarasını verip de resmi üye olmuyor. Neden olmuyor? Roman mahallesinde bir dernek kurulunca; “ Dernek açılmış hadi oraya gidelim üye olalım” bilinci yok”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Üye yaptık ama hatır üyeliği yaptık. Yani üyenin ne anlama geldiğini, neden üye olduğunu birçoğu bilmez” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

Katılımcılar ayrıca üyelerinin, aidatlarını maddi sıkıntıdan dolayı ödeyemediklerini ifade etmişlerdir. Bu duruma karşı bazı katılımcılar, üye kaydetmemeyi tercih etmektedirler. Çünkü tüm giderler “kendi ceplerinden çıkmakta”, Roman Dernekleri maddi açıdan zorlanmakta ve borçlanmalarına neden olmaktadır.

“Üye yapamıyoruz. Neden üye yapamıyoruz? Üye aidatlarını veremiyorlar. Örneğin ben aylık 5 ya da 10 lira toplasam benim derneğimin kirası, giderleri çıkacak. Ama bunları verecek vatandaşımız yok. Adam 10 liraya 10 tane ekmek alırım diyor. Bizde çok fazla zorlamıyoruz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

“...çok üye eklemiyorum. Çünkü üyelik aidatı ödemeleri gerekiyor ama kimsede imkân yok ödeyemiyor. Ben beyanname verdiğim zaman bu benim içinde sıkıntı oluyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Dernekler aidatlarla ayakta duruyor. Üyeler aidatını ödeyecek ki sen derneğin giderlerini karşılayasın ve ayakta durasın. Ama burada insanlarımızın fakir olmasından dolayı ve sponsorlarımız olmadığından dolayı büyük bir sıkıntı oluyor. Vergini veremiyorsun. Şuan bütün Roman dernekleri okyanusta boğulmuş gibi. Sıkıntı ve borç batağında. Sonra çoğu da kapatmak zorunda kalıyor. Şimdi çoğu derneğimiz şuan faaliyet yapmamakta, yapamamakta. Maddi imkânsızlıktan dolayı...” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

Ayrıca katılımcılara; “Çingene/Roman vatandaşların derneklerle ilişki düzeyini nasıl tarif edersiniz? Üye olmayanlar da derneklerle temas kurarlar mı?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Yukarıda yer verilen bilgilere paralel olarak görüşmeciler üye olmayanlarla daha kolay temas kurdukları, topluluk üyelerinin derneklerle genellikle ihtiyaçlarını iletmek için iletişime geçtikleri ve Çingene/Roman olmayanlar da dahil herkese hizmet ettiklerini dile getirmişlerdir.

“Üye olmayanlar derneklerle daha kolay temas kuruyorlar. Üye olup da üyeliğini unutan arkadaşlarımız var. 2010’da kurulduğumuzda üye olup genel kurul toplanacağı zaman aradığımızda; “Ya ben üye mi olmuşum” diyorlar. Derneklerle ihtiyaçlarını iletmek için daha çok temas kuruyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Bizler dezavantajlı kişiler sınıfına kim giriyorsa yardım ediyoruz sadece Romanlara değil” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

“Benim için fark etmiyor. Üye olsun-olmasın, Roman olsun-olmasın herkese hizmet veriyorum ben” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

Katılımcıların bazıları Çingene/Romanların, derneklere güvenmediğini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Sen dernek başkanısın her yerden götürüyorsun mantığı var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Roman insanının kafasında şu var; “Dernek yöneticisi parayı buluyor ve cebini dolduruyor”. Aslında onla çalışmaya başladığında gerçekleri görüyor ama. Roman insanı bir Roman halkının içinden gelen birisinin yükselmesini ya da bir yerler gelmesini hiç sevmez. Bu bir gerçek. Destek olsa daha güzel şeyler çıkacak ortaya. Ama hayır. “O bir şeyler

yapıyor cebini dolduruyor” düşüncesi var. Öz konuşmak lazım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

Katılımcılardan sadece bir tanesi dernekler ile Çingene/Romanlar arasındaki ilişkinin iyiye gittiğini ve Çingene/Roman vatandaşların derneklere bağlılığının artmaya başladığını söylemiştir.

“Yavaş yavaş dernekleri benimsemeye başladılar. Ve dernekler bir şeyler çözmeye başlayınca, dernekleri daha da benimsediler. İşe sokmaya başladılar, belediyeden. 3-5 kişi çalışmaya başladı kadın- erkek. Kreş yapıldı. Belediye hizmetlerini getirmeye başlıyor dernek. Bu sefer derneğe bağlılık artıyor. Şuan gittikçe ilişkilerimiz artıyor” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

Çalışmamın asıl konusu olan derneklerin yoksulluk ve sosyal dışlanma ile ilgili faaliyetlerine ilişkin bulgulara geçmeden önce yukarıda derneklere ilişkin verdiğimiz bilgileri özetlemek gerekirse, 2009 yılı Roman Açılımı sürecinden sonra sayıları hızla artan derneklerin çoğunun “çanta” olarak tabir edilen faaliyet göstermeyen, belirli bir adresi dahi olmayan dernekler olduğu görülmüştür. Ayrıca derneklerin bir kısmı siyasi partiler doğrultusunda hareket etme yolunu seçerken bir kısmı da bir STK’nın özelliği olmayan “kar amacı gütmeye” peşindedir. Bu bağlamda Roman derneklerinin sayıca çok olması faaliyet ve sorunların çözümü konusunda yeterli oldukları anlamına gelmemektedir. Bu özelliklere sahip dernekler yüzünden Çingene/Roman vatandaşların derneklere olan güvenleri de azalmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlar ile dernekler arasında ilişki zayıf ve yetersiz olmaktadır. Çingene/Roman vatandaşların maddi sıkıntıdan dolayı üye aidatlarını ödeyememeleri ise bir yandan derneklerin faaliyetlerini kısıtlamakta ve derneklerin üye kaydetmekten kaçınmalarından dolayı örgütlenmeyi engellemekte diğer yandan Roman STK’ları gelir elde etmek amacıyla devlet, belediyeler ve siyasi partiler ile ilişkilerini artırma çabası içerisine sokmaktadır.

Ele alınan bu sorunlar, Çingene/Romanların yoksulluk ve dışlanma başta olmak üzere maruz kaldıkları birçok sorunun çözümünde derneklerin yetersiz olabileceği izlenimini vermektedir. Bir sonraki bölümde derneklerin, Çingene/Romanların sorunlarını nasıl ele aldıklarını ve bu konuda neler yaptıklarını yansıtılmaya çalışılacaktır.

4.2.4 Türkiye’de Çingene/Romanların Temel Sorunları ve Roman Derneklerinin Bu Sorunlara Yaklaşımı ve Faaliyetleri

Katılımcıların, Çingene/Roman vatandaşların sorunları hakkında düşüncelerini öğrenmek için öncelikli olarak şu soru yöneltilmiştir: “Sizce bugün Türkiye’de Çingene/Romanların en önemli sorunları nelerdir?”. Bu soruya verilen cevaplar oldukça benzerlik göstermektedir. Sadece sorunların önem derecesi katılımcıya göre değişmektedir. Katılımcıların dile getirdikleri temel sorunlar şu şekildedir: yoksulluk, istihdam, barınma, ayrımcılık, önyargı, dışlanma, erken yaşta evlilik ve hemen hemen tüm katılımcılar tarafından ağırlıklı olarak üzerinde durulan “eğitim”.

Yukarıda sıralanan bu sorunlara karşı derneklerin yaklaşımını ve faaliyetlerini, sorunları tek tek ele alarak yansıtmaya çalışacağız.

4.2.4.1 Etnik Yoksulluk Sorunu

Çingene/Romanların maruz kaldığı sorunlar; eğitim, istihdam ve barınma ile sınırlı kalmamakta, bu sorunlara büyük etki eden başka sorunlar da yaşamaktadırlar. Bunlar; ayrımcılık, önyargı ve dışlanma olarak sıralanabilir. Bunlar ise Çingene/Romanların etnik yoksulluğunun arka planını oluşturmakta ve yoksulluklarını derinleştirmektedir. Bu yüzden bu başlık altında katılımcıların genel olarak ayrımcılık, önyargı ve dışlanma sorunlarına karşı düşünceleri ve varsa faaliyetleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Katılımcılar, Çingene/Roman olmayanlar tarafından maruz bırakıldıkları önyargı, dışlanma ve ayrımcılığı yansıtırırken ağırlıklı olarak iki farklı cümle üzerinde durmuşlardır: “Çingene çalar seni”, “Çingeneye veririm seni”. Çingene/Roman olmayanların, çocuklarını korkutmak ya da bu etnik gruptan uzak durmalarını sağlamak için uzun yıllar boyunca kullandıkları ve hala kullanılan bu iki cümlelerin katılımcıları ve Çingene/Roman vatandaşları oldukça olumsuz etkilediği açıktır. Katılımcılar buna anlam verememekte, bu sözlerin insanların bölünmesine neden olduğunu düşünmektedirler ve var olan önyargının başka nesillere de aktarılarak devam edilmesine yol açtığını dile getirmektedirler.

“Ama hala milletin beyninde var yani. “Çingenelere satarım seni”, “Çingene çalar seni” ya ne alakası var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“ ‘Kızım pazara çıkma, şuraya gitme. Çingeneler seni çalar’ ” deniliyordu. Bu insanlar arasında kullanılıyordu. Çirkin bir tabir bence. Yani insanları bu kadar kötü göstermek çok yanlış. Sende bu algı yerleşiyor. Sonra sen de önyargılı oluyorsun” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Neden Çingenenin çocuk çalacağı söyleniyor? Yani var bizde biz onu zor besliyoruz. Neden bir çocuk Çingenelerle korkutulur? Neden bizi uğursuz olarak nitelendirirler?” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Biz beynimizde bunları ayırıyoruz. Ve doğal olarak; “otobüste yanıma oturmasın”, “Çingenelere veririm seni” gibi algılar tamamen bölme çalışması farkında olmadan” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Bunun yanında insanlar bazı şeyleri saptırıyorlar. Mesela; Eskiden okulda dikkat et, seni Çingeneye veririm. Bu baskıyı çocuğa uyguladığında o çocuk büyüdüğünde insanlara bakış açısı farklı olur. Bunları insanların yapmaması lazım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Hatta biliyorsunuz. Bazı aileler çocuklarına seni Çingeneye veririm diye laflar ederler. Bizleri kötülerlerdi, “Çingene geliyor” diye. Bizim mahallemize kimse giremezdi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Çingene/Romanların pis, kokan, hırsız olduklarına yönelik ayrımcılık ve önyargının olduğunu biliyoruz. Katılımcıların bazıları, topluluk üyelerinin bu gibi ayrımcılıklara maruz kalmamaları için mücadele ettiklerini ve böyle anılmak istemediklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca Çingene/Romanların kıyafetlerin dolayı dışlanmaları eleştirilmiş ve yaşadıkları yerlerin koşullarının kötü olmasından dolayı da kıyafetlerinin kokabileceği belirtilmiştir.

“Bunlar Roman bunlar pis, bunlar hırsız. Kim pis, kim hırsız olmak ister?” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Biz ayrımcılıkla mücadele ediyoruz. Roman denilince akla; pis kokan, çalan, çırpan, oynayan gelmesin, Roman denilince, normal insan gibi okumuş, kültürlü, hastaneye gidince bağırmayan, potansiyel suçlu olarak görülmeyen yani toplumda insan olmanın karşılı neyse onun derdindeyiz biz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

Çoğu Romanımız kıyafetimizden dolayı dışlanıyor. Onlar da diyor ki; “Biz kimseyi dışlamıyoruz, kimseyle uğraşmıyoruz. Onlar bizi neden dışlıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Sen ona saygı göstermediğin zaman o da sana saygı durmuyor. Ben bunu çok görüyorum. “uff camı aç” , “yanımda oturma” bu zihniyet değişmedi. O kokunun nereden geldiğini bilmiyorlar. Evler rutubetli ve o kıyafetler kokuyor. Bilmediğimiz yapmış olduğumuz önyargılar, insanları kırıyor ve bunlar zamanla derinleşiyor. Bu zihniyet değişmiyor. Çok büyük haksızlık oluyor ama çok mücadele ediyoruz ama değişmiyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

Ayrıca Çingene/Roman vatandaşlar, etnik kimliklerine karşı olan bu ayrımcılık, önyargı ve dışlanmaların farkındadırlar. Çünkü katılımcılara “yaşadığınız sorunların nedenlerinden biri olarak “ etnik kimliğinizi” görüyor musunuz? ” şeklinde bir soru yöneltildi. Verilen cevaplar şu şekildedir:

“Sen ne kadar düzgün bir insan olursan ol, Romansan Sinem bitmiştir. % 90’sı öyle düşünüyor. Tabi % 10’u iyi düşünebilir. Ama % 90’ı Sinem bitmiştir; işe giremez, şunu yapamaz, bunu yapamaz” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Roman etnik kimliğinden kaynaklanmaktadır” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Roman olduğumuzu öğrene kadar sorun yok ama öğrendikten sonra tavır değişiyor. “Kimse benimle bir araya gelmek istenmiyor” deniliyor. Toplumun önyargısı çok fazla” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

“Tabi. Roman olduğumuz için zaten. Önyargı ve ayrımcılık hala var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği gibi, Çingene/Romanların maruz kaldığı sorunlar birbirleri ile içiçe geçmektedir. Başka bir ifadeyle, eğitim ve istihdam düşüklüğü ya da iyi koşullarda barınamama ayrımcılık ve dışlanma sorunlarını artırırken, etnik kimliklerine yönelik ayrımcılık, önyargı ve dışlanma eğitim seviyelerinin düşük olmasına, geçici ve kötü işlerde istihdam edilmelerine ya da hiç istihdam edilmemelerine neden olmaktadır. Ayrıca iyi bir eğitim ve meslek olanağı olmadığı zaman bu vatandaşların insana uygun koşullarda yaşama şansı kalmamaktadır. Bu yüzden eğitim, mekân ve ekonomik alandan dışlanma ve ayrımcılığa uğrama sorunlarına karşı

derneklerce yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Katılımcıların dışlanma ve ayrımcılık ile ilgili olarak dile getirdikleri faaliyetler şu şekildedir:

“Mesela devlet ile Romanları barıştırma yani polis ile Romanları birbirine kaynaştırma. Toplumla insanları entegre etmek. Eskiden bu bölgede 10 yıl öncesinde kahveye Roman girdiğinde adam çekip gidiyordu. Şimdi biz Romanla ile vatandaşı birleştirdik, kaynaştırdık”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Dışlanma olmaması gerekiyor. Ben bu konuyu TBMM’ye taşıdım. Bunun önüne geçilmeli artık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Ben ilk Dernek Başkanlığına başladığım zaman İl Müdürüne ulaşamıyordum. Şimdi cep telefonuna kadar var ve sorunlar çözülebiliyor. Ama orada bitmiyor. Biz görüşmeleri yapıyoruz ama aşağı tabakada hala var. Onlara da ulaşmak ve değiştirmek lazım. Biz yukardan İl Müdürlükleri, Aile Bakanlığı ve diğer bakanları ararız çözeriz. Gençlik Spor Müdürlüğü ile rahatlıkla çalışmalar yapıyoruz. Gençlerimizi spora yönlendiriyoruz ama çocuklara haber gitmiyor. “Neden haber verilmedi?”. Sen işte orada ayırdın çocukları. Yukarıda ayrıldı ama aşağıda senin birimin önceliği başkalarına verdi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

Katılımcıların dışlanma, önyargı ve ayrımcılık sorunları ile ilgili bakış açılarını ve yaptıkları faaliyetleri toparlayacak ve değerlendirecek olursak; öncelikli olarak katılımcıları oldukça olumsuz etkilemiş olan ve kendilerinin de ağırlıklı olarak dile getirdikleri iki cümle vardır : “Çingene çalar seni”, “Çingeneye veririm seni”. Bu iki cümle, kendilerine karşı var olan önyargı, dışlanma ve ayrımcılığı ifade ederlerken ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Çingene/Romanların; pis, kokan, hırsız gibi olumsuz kalıpyargılarla tanımlanmalarından rahatsızlık duymakta ve eleştirmektedirler. Kendilerine karşı olan tüm önyargı, dışlanma ve ayrımcılıkların temel nedeninin “etnik kimlikleri” olduğunun da farkındadırlar. Dernek başkanları bu konuda devlet, polis ve Çingene/Roman olmayanlar ile Çingene/Romanları kaynaştırmışlar ve bir nevi köprü görevi görmüşler, dışlanma sorununu TBMM’ye taşımışlar ve devletin birçok kurumu ile de iletişime geçmişlerdir. Bir STK türü olan derneklerin yaptıkları bu çalışmalar sorunun görünürlüğünü artırarak çözüm yolları bulunup azalmasını sağlamaktadır. Ancak yukarıda yer verilen ve Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7’nin bahsettiği şu sorun devlet tarafından acil olarak ele alınmalıdır: Devletin üst birimlerine ulaşp dışlanma ve ayrımcılık sorununu hallettiklerini düşündükleri halde eğitim, sağlık, istihdam konusunda bizzat muhatap oldukları alt birimlerin ayrımcı ve dışlayıcı davranışlara devam etmesi.

Böyle bir davranışın var olması aslında devletin üst birimlerine yeterli ölçüde ulaşamadığı ve sorunların da çözülemediğini göstermektedir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde Çingene/Romanların maruz kaldığı yoksulluk sorununun temel nedeninin etnik kökenlerine bağlı dışlanma, ayrımcılık ve önyargıdan kaynaklandığı ve bundan dolayı “etnik yoksulluk” olarak ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştu. Çingene/Romanların ayrımcılık, önyargı ve dışlanma sorunlarının temel nedeninin “etnik” kimlikleri olduğu katılımcıların ifadelerinden de anlaşılmıştır. Tüm bu sorunların Çingene/Roman vatandaşların yoksulluğunu arttırdığı ve derinleştirdiği düşünüldüğünde aslında yoksulluklarının “etnik yoksulluk” olduğu bir kez daha net olarak görülmektedir. Bu bağlamda derneklerin eğitim, istihdam, barınma, ayrımcılık, önyargı ve dışlanma sorunlarına yaptıkları faaliyetler, Çingene/Romanların yoksulluğuna dolaylı yoldan etki etmektedir. Başka bir deyişle, bu çalışmalar ile yoksullukları azabilmektedir.

4.2.4.2 İstihdam Sorunu

Çingene/Romanların temel sorunları arasında yer alan “istihdam” konusuna bu başlık altında yer verilecektir. Katılımcıların, Çingene/Romanların istihdamı konusunda dile getirdiği sıkıntılar şunlardır: “Çingene/Roman” ya da “Roman Mahallesi” ne karşı işverenlerin önyargılı olması ve eğitilmiş dahi olsalar işe almak istememeleri, iş yaşamında ağırlıklı olarak düşük statülü ve oldukça zor şartlara sahip olan işlerde çalıştırılmalarıdır. Ayrıca Çingene/Romanlar tüm bu olumsuzluklardan dolayı kimliklerini gizlemek ya da değiştirmek zorunda kalmaktadırlar.

Katılımcıların en fazla üzerinde durduğu ve Çingene/Romanların işgücü piyasasına girişlerinde temel engel etnik kimliklerine karşı önyargı ve ayrımcılıktır. Katılımcılar, Çingene/Romanlara ve mahallelerine karşı işverenlerin önyargılı ve ayrımcı davranışlarda bulunduklarını, eğitilmiş ve o iş için uygun olsalar dahi işe alınmadıklarını dile getirmişlerdir.

“Önyargı ve ayrımcılık çok yaşıyoruz. Yani üniversiteyi bitirsen bile mesela eğer sen Kuştepe adresini yazıyorsan, diyorlar ki; ‘bu Romandır. Çingenedir. Biz buna güvenemeyiz, işte vermeyiz, hadi güle güle’ derler,

diyorlar da. İş vermiyorlar yani önyargı ve ayrımcılık üzerine... Önyargı, ayrımcılık, dışlanmışlık bunlar mariz yani. Romansın hadi güle güle. Sinem seni işe almıyoruz. Sen Roman mahallesinde oturuyorsun. Ama sen düzgün, iyi bir insansın. Eğitimini almış, üniversite mezunu, Romanlara rol model olabilecek bir kişi. Ama yok Sinem Roman olmaz, olmaz”(Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Önyargı. Roman mahallesinde oturduğunu işveren bildiği zaman, seni işe almıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Romanların maruz kaldığı sorunların başında işsiz kalmaları var. İş yaşamına atılamıyorlar zaten. İş alımında Romanların oturduğu mahalle ve Roman olması engel oluyor. Romanların iş yaşamına kendilerini kabul ettirmeleri için çok uzun bir süre lazım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Ayrımcılık var. Şimdi çok yetenekli de olsan, işçi arandığını da bilsen, senin Roman olduğunu ya da Roman Mahallesinde oturduğunu bildiğinde işin zor. “Allah bu konuda kimseyi Roman kılmasın”. Ya kimliğini saklayacak ya da Romana benzemeyecek” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Bir işe gireceksin. Adam nerde otuyorsun? Bakıyor... Burası Roman Mahallesi bunlar, bize zarar verirler” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Katılımcıların üzerinde durduğu bir diğer sorun, Çingene/Romanların ağırlıklı olarak düşük statülü, kötü işlerde çalıştırılmalarıdır.

“Çalıştıkları yerler ve yaptıkları işlere dikkat ederseniz o ayrımı çok rahat görürsünüz zaten. Çoğu servisçilik yapıyor çünkü kendi işi. Park ve bahçelerde temizlik işi yapıyorlar çünkü o işe kolay sahip olabiliyor. İŞKUR ya da aracı kurumlarla girebiliyor. Ama diğer yerlerde zorlanıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“...çalışan çok insanımız var fabrikalarda orda, burada. Gerçekten çok çalışan var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8). “Oraya bir virgül koyalım. Burası çok önemli. Bu daha çok niteliksiz ve daha çok sağlık açısından zararlı işlerde çalıştırılır” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9). “Aynen. Statü gene devam ediyor. Boyalı, tozlu ortamlarda, temizlik, tuvalet işleri. Yani statü işte de de devam ediyor. Hiçbir Romana sorumluluk verilmiyor. Mesela makinanın başına geçirilmiyor. Ustabaşı falan ol demiyorlar yani. Olsa bile onda bir” (Anahtar Kişi, Görüşme No:8).

“Şimdi iş yaşamında da şöyle sıkıntılarımız var: Roman olduğumuz için hep kötü işlere bizi sokmaya çalışıyorlar, hep kötü işleri bize yaptırmaya çalışıyorlar. Nerde daha çok iş varsa Romanları oraya yönlendirmeye çalışıyorlar. Üst makamdakiler değil de daha çok onların çalışanları bu işleri

yapıyorlar. İşçilerin bu anlamda şikâyetleri oluyor. “100 kişi sadece 2 Roman bu işleri yapıyor” diyorlar. Ama her gün bize diyorlar. Nerde ağır, sıkıntılı iş var bizi yolluyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Çingene/Roman vatandaşların iş yaşamında ayrımcılığa uğramamak için kendilerini gizledikleri veyahut değiştirdiklerini katılımcı şu sözlerle dile getirmiştir:

“İstihdam konusunda biraz daha azalmış durumda ayrımcılık. Bu da karşı tarafın fikrini değiştirmesi ile ilgili değil; bizimkilerin kendilerini geliştirmeleriyle alakalı. Onu çok net görüyorum. Kendini, konuşmasını değiştirerek, Roman olduğunu gizleyerek oluyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

Katılımcılar, Çingene/Romanların istihdamını arttırabilmek için çeşitli çalışmalar yürütmüşlerdir. Bunlar arasında en yaygın olanı Çingene/Romanları etnik kimliğinden dolayı dışlayan ve işe almak istemeyen işverenlerle bizzat görüşmek ve vatandaşlarının istihdam edilmesini sağlamaktır. Bu yolla katılımcılar çok sayıda Çingene/Romanın istihdam edilmesini sağlamıştır.

“Nova diye bir fabrika vardı Gebze- Lojistikte. Oraya 360 tane bayanı yerleştirdik” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Büyük çabalar sarf ederek, güven vermeye çalışıyoruz. Biz gidiyoruz fabrikalara konuşuyoruz. Hemen hemen mahalle 657 hanedir. Bunların yarısını işe soktum. Çoğunu emekli ettik. Eskiden emekli yoktu. Yani ben iyi çalıştım. İşyerlerine Roman Dernek Başkanlarım gider. Rica eder. Aracılık eder. İşe sokarlar. Olmadığı şekilde beni ararlar. Birlikte hareket ederiz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Biz yaklaşık kendi imkânlarımız ile 210 vatandaşımızı bunların 90 tanesi kadın olmak üzere kalıcı istihdam haline getirdik. Yani yetiştirdik, kalifiye eleman olmalarını sağladık ve işveren ile bu vatandaşlarımızı buluşturup, istihdam sağladık. Bunları kendi imkânlarımız ile yaptık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

Dernek başkanları, üyesi olsun olmasın Çingene/Romanların istihdam edilebilmesi için Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ile de irtibatta olup çalışmalar yürütmektedirler. Bu bağlamda İŞKUR’un bünyesinde bulunan Toplum Yararına Program (TYP) tercih edilmektedir. Bu program en fazla 9 ay sürmekte ve çevre

temizliği, kamusal altyapının yenilenmesi, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda çevre düzenlemesi, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda bakım onarım ve temizlik işleri yapılması, ağaçlandırma, park düzenlemeleri gibi işleri içermektedir. Görüldüğü üzere bu program, Çingene/Roman vatandaşlara geçici ve düşük statüli iş imkânı sağlanmaktadır.

“Biz bir veri tabanı kurduk. Açılan kurslarla bunu destekliyoruz. İŞKUR kurs açtığı zaman haber veriyorlar. Şuan Toplum Yararına Çalışanların çoğu Romanlardan oluşuyor. Vatandaşlar gelip bize, “ nasıl başvuru yapıcaz” diyor ve biz İŞKUR kayıtlarını biz yapıyoruz. Son zamanlarda istihdam ağırlıklı oldu. Dernekler bu konuda yardımcı oluyor. Veri tabanına kaydettiğimiz kişilerin çalışıp-çalışmadığını, ne iş yaptığını buluyoruz. İstihdamla ilgili sorunlar olsa da azalmış durumda. TYP’lerin açılması ile iş bulma olanaklarında artış oldu. Şuan 6 ay da olsa evlerine ekmek götürebiliyorlar. Toplum Yararına Çalışmalardan en fazla Romanlar yararlanıyor. Kadın-erkek eşit faydalaniyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Biz istihdam ile ilgili olarak; Biz yaklaşık Roman mahallelerinden yaklaşık 2010 yılından beri yaklaşık 1000 kişiyi istihdam ettik Kocaeli genelinde. Hatta İzmit’te. Bizler mahallelerimizde işsiz olan kardeşlerimizin isimlerini veririz o ama temizlik işçisi olarak, ama park-bahçelerde, ama odacı olarak, Roman vatandaşların eğitim düzeyine göre onları işe yerleştirir. En büyük çalışmamız bu yani. Bizlerde dernekler olarak yine İşçi Bulma Kurumu’nun projesi var 6 aylık, 9 aylık vatandaşları alıyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Çingene/Roman kadınların istihdamına yönelik “Roman Kadınların İkinci Baharı” adlı bir proje gerçekleştirilmiştir. Projenin detaylarını bir katılımcı şu sözlerle anlatmıştır:

“Bizim projemiz Roman Kadınların İkinci Baharı, Avrupa projesiydi. 150 bin 900 Euro ‘lük bir projeydi bu. Gördünüz derneğimizi. Yan tarafta da bizim dershanemiz vardı. Orası iki bölümden oluşuyor. Yaklaşık 60 kişiye biz yaşlı bakım eğitimi verdik. Bunun 30 ya da 31 kişisine sertifika verdik. Hem AB sertifikası hem de bizim Milli Eğitim Bakanlığı sertifikasını verdik. 30 Kadına proje kapsamında sertifika verildi. Kadınlara dershanede eğitim verildi. Üç hoca ile birlikte. Yaşlı bakım eğitimi. Eğitim 5 ay sürdü. Kadınlarla toplantı yaptık. Kadınları bilgilendirdik. Muhtarı bilgilendirdik bize yardımcı olsun diye. Kadınlarımızı bizler belediyede olsun, rehabilitasyon merkezlerinde olsun, huzur evlerinde, hastanelerde olsun istihdam ettik (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Dernek başkanlarının istihdam konusunda yaptığı diğer çalışmalar şunlardır:

“Ben bizim burada Roman Pazarı kurdum. Kapalı kurdum. Romanlar ürünlerini satıp, ekmeğini kazanıyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Romanların işgücü piyasasına entegrasyonu konusunda dönemin Bakanı Faruk Çelik ve yetkililerle bir Çalıştay yaptık. Bu Çalıştay sonucunda Roman vatandaşlarımızın işe girmesi konusunda, devlet dairesinde. Biz Keşan’da bu işe başladığımızda 1 tane devlet dairesinde çalışan Roman kardeşimiz yoktu. Şimdi 303 tane Roman kardeşim devlet dairesinde çalışıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Roman kadınlarımıza evlerine gelir getirebilmeleri için aynalı süpürge, sabun yaptılar. Şezlong, hasır, sepet örme çalışmalarımız devam ediyor. Bütün Ege ve turistik bölgelere bizim yaptığımız şezlong, hasır ve çadırlar gidiyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

Dernek başkanlarının, Çingene/Romanların istihdam sorununa çözüm bulmak için yürüttükleri çalışmalar işverenlerle bizzat görüşme ve işe alınmalarını sağlamak, İŞKUR’un yürüttüğü TYP’ye kayıt olmalarını sağlamak ve böylece geçici de olsa istihdamlarını sağlamak, istihdam konusunda Çalıştay düzenlemek ve proje hazırlamak olarak sıralanabilir. Katılımcıların verdiği sayıları dikkate alırsak, bu çalışmaların istihdam artışı sağladığı görülmektedir. Ancak Çingene/Roman vatandaşların hem eğitim seviyelerinin düşük olması hem de kendilerine yönelik ayrımcılıktan dolayı işgücü piyasasında düşük nitelikli, geçici işlerde yer alma durumları devam etmektedir.

4.2.4.3 “Barınma/Kentsel Dönüşüm” Sorunu

Çingene/Romanların bir diğer önemli sorunları “barınma” ve görece yeni olan “kentsel dönüşüm” sorunudur. Bu başlık altında dernek başkanlarının, Çingene/Romanların “barınma” ve “kentsel dönüşüm” sorunlarına bakış açıları ve bu sorunlara yönelik yaptıkları faaliyetler aktarılmaya çalışılacaktır.

Katılımcılar, Çingene/Romanların barınma konusunda yaşadıkları sıkıntıları şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“Romanların altyapısını-üstyapısını yapmamışsın. Hiçbir şeye el atmamışsın. Çünkü sen Roman Mahallelerine git, Kuştepe’ye git altyapı yok, üstyapı yok. Her taraf pislik içinde.” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Aslında bunun başı evden başlıyor. Romanların genellikle bir odası olur. Yatak odası, oturma odası, ders odası hep aynı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Çoğu kirada oturur. Dededen, neneden, anne-babalardan kalma evlerimiz vardır. Bu evler bir katlıdır ama paramız olduğunda biz bunun yanına bir oda yaparız ya da üstüne bir kat daha çıkarız. Ama tabuda bir ev gözüktür. Müstakil ev gözüktür ama üç katlıdır. Senelerdir bu şekilde. Evleniyor çocuğumuz- çocuğumuz, biz kat çıkalım da onlarda orada otursun diyoruz. Ama tapuda resmi olarak gözükmüyor. Bu da bizim için bir sorun” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Roman mahallelerinde altyapı ve üstyapı olanak ve hizmetlerinin olmaması ya da yeterli düzeyde olmaması, vatandaşların yaşadıkları evlerin genellikle tek odadan oluşması ve buna paralel olarak küçük evlerde birçok ailenin bir arada yaşamaları ve bunun için “sonradan kat çıkma” işlemine yaygın olarak başvurulması “konut/barınma” anlamında Çingene/Roman vatandaşların yaşadıkları temel sorunlardır. Bu sorunlar Çingene/Roman vatandaşların hayatlarında yaygın olarak mevcut iken 1980 sonrası “barınma” sorununun boyutunu değiştirecek düzeyde daha ağır bir sorun ile karşı karşıya kalmışlardır: “Kentsel dönüşüm”. Katılımcılar genel olarak kentsel dönüşümün onlar için büyük bir sorun teşkil ettiğini ve “yerinde iyileştirme” uygulamasının yapılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bunun yanında Çingene/Roman vatandaşların binada yaşamaları gerektiğini düşünen ya da tek katlı binanın üzerine kat çıkılması durumunu eleştirenler de bulunmaktadır. Çingene/Romanların yaşadıkları yerlerin zaman içerisinde merkez hale gelmesi ile rantsal alana dönüştüğü ve bu yüzden Çingene/Romanların “güvenlik” bahane edilerek yerlerinden edilmeye başlandığı da ifade edilmiştir.

“Kentsel dönüşüm Türkiye’de yaşayan Roman vatandaşların sorunlarının başında gelen en büyük sorundur. Bunu defalarca dile getirdik ama maalesef yeterince olmuyor. Kentsel dönüşüm sürekli olarak dile getirdiğimiz bir olay. Büyükşehir belediyesi, Şehircilik Bakanlıklarına rapor şeklinde sürekli olarak iletiyoruz. Ama çözüm yapılamıyor. Buna yeterince cesaret edilmiyor. Romanlar istiyor ki; oturdukları bölgede geri dönüşüm istiyorlar. Ama vatandaşlar istiyor ki; Romanları buradan kaldıralım ve başka yere götürelim. En büyük sorun bu” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2)

“Ben insanların yerinden edilmesini, taşınması istemiyorum. Yerinde iyileştirme istiyorum” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Yerinde iyileştirme. Eğer ki toplumu buradan alıp başka yere götürdüğünüzde denizden çıkan balık gibidir. Romanların özelliği budur. Yerinde iyileştirme. Ben şuna karşı değilim: Evlerin yıkılıp, tekrardan yaşanılabilir, bir kat, iki kat, üç kat en fazla olabilir. Bahçeli, spor alanları, parklar ile yaşanabilir alanlar olması gerekiyor. O yüzden kentsel dönüşümlerin yerinde olması lazım. Sen Güneş Mahallesiindeki Romanları al, şehir dışına at. Bu insanlık ayıbıdır” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Yerinde iyileştirme yapalım, kültürlerini korusunlar diyelim. Bu insanların evlerini tamir yapalım. Kentsel dönüşüm, rant olmasın. Roman eylem planında bu var. Ama hayata dönüştürüldü mü? Yok” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

Bir katılımcı, Çingene/Romanların yaşadıkları mahallelerin nasıl rant meselesine dönüştüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

“Roman mahalleleri şehrin en tepe kesimindeydi. Şehir kalabalıklaştıkça aslında en güzel, en merkezi yerde kaldılar. Bu durumda her kesimin gözünü diktiği rantsal alana dönüştü. Ama bundan sonraki hamle bizle alakalı. Aklıselim Romanlar o mahalleden uzaklaşıyor. Zaten göç başlıyor. Sonra orada tapusuz olanlar kalıyor. Güvenlikte oraya el atması lazım yani orada bir sürü sıkıntı var diyip oraya imar ediyor (Katılımcı No:5).

Çingene/Romanların tek katlı binalarının üzerine ya da yanına “kat çıkmaları” ve bunun resmi dayanağı olarak tapularının olmaması nedeniyle kentsel dönüşüm sürecinde tapusu olan ile “aynı parayı alamama”, verilen konutları maddi yetersizlikten dolayı satın alamama gibi sorunlarla karşılaştıkları katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

“Bir evde 2 aile yaşıyor. Tapu yok. Arsa tapusu var. 50 ya da 70 metre kare arsa tapusu var. Vergisini ödemiyorlar çünkü ev olarak gözükmüyor. Onların da yapabileceği şeyler sınırlı. Alan geniş, çok kalabalıklar ve dairede yaşamak istemiyorlar. 5 katlı evlerde oturmak istemiyorlar. Tapusu olanın metre kare hesabı farklı, olmayanın farklı. Şimdi haklı olarak 15 binlik arsaya 100-150 binlik ev verilecek 2 ev istiyorlar. Geri ödemeyi de parası olmadığı için kabul etmiyor. Çünkü imkânı yok. Çoğu iki-üç aile bir araya yaşıyor. Normalde tek kat ama gidip bakıyorsun üç kat. Bu sefer tek katın ücreti verilince haksızlık yapılıyor deniliyor. Haksızlık iki taraflı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Bir kat gözükiyor tapuda ama beş katlı bina var. Nasıl yapacağız? Hepsine birer daire vermek lazım. Ama bir kat resmi olarak nasıl bu parayı vereceğim size diyor. Kentsel dönüşüm olarak da bu sıkıntılarımız var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Kentsel dönüşümün Çingene/Romanlar üzerindeki olumsuz etkisinin en somut örneği “Sulukule ”dir. Sulukule ile yıllardır varlık gösterdikleri yerden Çingene/Romanlar uzaklaştırılmışlardır. Katılımcıların bazıları “Sulukule’de” yaşanan kentsel dönüşümü olumlu olarak karşılayıp oranın bir batakhane olduğundan söz ederken, çoğu orada yaşayanların mağdur edildiklerini ve işlerinden olduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca gönderildikleri yerden gelip Sulukule’de müzisyenlik yapmalarının kazandıkları parayı “yola vermek” anlamına geldiği de ifade edilmiştir.

“Sulukule bir batakhaneydi. Tam bir pislikti. Her türlü yol vardı. Türkiye’deki Romanların böyle yaşadığını düşünüyorlar. Yani Sulukule ’deki gibi. Hiç alakası yok. Çingeneleri hep Sulukuledekiler gibi biliyorlardı; çalanlar, satanlar, esrar satanlar... Orası bir batakhaneydi. Cumhurbaşkanımız Kasımpaşa’da yaşadığı için çok iyi biliyor. Bazıları, “Romanları mağdur etti” diyorlar ama bırak mağdur etsin. Orası batakhaneydi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Bir tek Sulukule’de yaşayanları aşamadık. Yıkım gerçekleşti ve Arnavutköy’e gönderdiler. İnsanların çoğunu dışladılar. O insanları yerinden uzaklaştırdığın zaman olmaz. Oradakilerin geçim kaynağı müzik... Bu insanlar 4-5 vesayet ile Yenikapı’da ekmeğini kazanacak. Alacağı 100 liralık yevmiyesi yol parası yaptığı zaman o adam bitmiş demektir. Alın teri döküyor. Orada ki parayı evine götüreceği yerde yol parası yapıyor. Bu insan nasıl geçinsin. O insanlara kucak açmak lazım. Sulukule’de yerinde iyileştirme olacaktı. Çünkü Sulukule tarihi bir yer. Orada iyileştirme yapıp öyle teslim edeceklerdi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Bunun en iyi örneği Sulukule’de yaşandı. ...kayabaşında bir müzisyen arkadaşımızın söylediğini söylüyorum: İşte 100 liraya keman çalışıyorum. 130 lira Kayabaşı- Kumkapı arası taksi yazıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

Katılımcıların, “barınma” ve “ kentsel dönüşüm” sorunlarına bakış açılarını aktardıktan sonra yaptıkları çalışmaları yansıtmak yerinde olacaktır. Ancak sadece iki katılımcı yaptıkları çalışmaları dile getirmişlerdir. Bu çalışmaların birisi Çingene/Roman

vatandaşların yaşadığı gecekonduların yıkılıp yerine binaların yapılması, diğeri ise Çingene/Roman vatandaşların rahat yaşayabilecekleri konutların inşa edilmesidir. Yaptıkları bu çalışmaların, dernekleşerek ve mücadele ederek gerçekleştirildiğinin altı çizilmiştir.

“Eskiden tek katlı binalarda oturuyorduk. Herkesin gecekondusu vardı. Bu mahalle Çingene Mahallesiydi. “Biz artık bir değişim yapalım” dedik. Herkese insan gibi yaşama hakkı verilmeliydi. Bu binaları değiştirelim, gecekonduları yıkalım, yerine yenilerini yapalım” dedim. Sonra yaklaşık 657 haneye tapu verdik. Herkes yerini müteahhitte verdi. Gecekonduları yıktırdık. Şuan bu şekilde. Buradaki herkes Roman. Gayet güzel evlerde oturuyorlar. Biz barınmayla ilgili çalışmamızı yaptık. 657 haneye tapu verdim. Silivri’de barakalarda yaşayanlara şuan tek katlı evler yaptırdık. Bunlar dernekleşerek bir araya gelerek oldu. Mücadele ederek yaptık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Roman Açılımı sürecinde biz masaya oturduk. Biz dedik ki; “Bizim barınma sorunumuz” var. ...723 tane konut yaptırdık. Yani 723 hanemizin kaloriferli, banyolu, yaşanabilir evlerin yapılmasına vesile olduk. Bunlarla ilgili projeler hazırladık. İpsala, Enez, Edirne’de yapılması için de gayret gösterdik ve başarılı olduk. Keşan’da barınma da azalma oldu. O da 723 konut yapıldı. En az 2000 kişinin barınma sorunu giderildi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

4.2.4.4 Eğitim Sorunu

Çingene/Romanların eğitim sorunundan ikinci bölümde bahsedilmiş ve yapılan çok sayıda alan araştırmasının sonuçları yansıtılmıştı. Yapılan alan araştırmasının sonucunda da benzer verilere ulaşılmıştır. Bu durum maalesef zaman içerisinde Çingene/Roman vatandaşların eğitim sorunlarında görünür bir olumlu değişikliğin olmadığını göstermektedir. Katılımcıların “eğitim” sorunu ile ilgili paylaştıkları şu temalar üzerinden yansıtılacaktır: Çingene/Romanların okullaşma oranı, eğitim seviyelerinin düşük olma nedenleri ve katılımcıların bu konuda yapmış olduğu faaliyetler.

Çingene/Roman çocukların okullaşma oranı hakkında bilgi edinmek için katılımcılara “Çingene/Roman çocukların okullaşma oranı hakkında bir bilginiz var mı? şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Verilen cevaplar hem önceki yapılan alan araştırmaları

ile hem de katılımcılar arasında oldukça benzerlik göstermektedir. Çingene/Roman çocukların en fazla ilköğretime devam ettikleri, ortaöğretimde bu sayının azaldığı, lisede sayının oldukça az olduğu ve üniversitede ise yok denecek kadar aza indiği dile getirilmiştir.

“Roman Mahallelerinde bütün anneler birinci sınıfa gönderiyor. Anneler çocuklarını birinci, ikinci sınıfa gönderiyor. Üçüncü sınıfta biraz sekteye uğruyor. İlkokul bitiyor, ortaokulda oranlar yarı-yarıya düşüyor. Lise zaten çok iyi olmuyor. Üniversiteyi saymıyorum” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Roman çocukları ilkokul dörde kadar % 90 devam ediyorlar. Dörtten sonra ortaokul süreci başlıyor o oran % 50’ye düşüyor. Lisede % 10’a, Üniversitede %1’e düşüyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Roman çocuklarının okullaşma oranı: İlkokula Roman çocuklarının hemen hemen hepsi başlıyor. Ama ilkokul sonrasında inanılmaz bir düşme var. İlkokula başlama oranı % 70-80, ortaokula gitme oranı % 40-50, lise % 10-20, üniversite zaten yok gibi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Ben şimdi onu gözlemliyorum valimizin başlattığı “Mutlu Yarınlar Projesi” var. İlkokul üçten itibaren Roman çocuklar kopmaya başlıyor”(Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

Katılımcıların, Çingene/Romanların okullaşma oranının düşük olmasında dile getirdikleri nedenler şu şekilde sıralanabilir: Rol modellerinin azlığı, “Roman okumaz” gibi olumsuz önyargılar, okulda öğretmen ve arkadaşları tarafından uğradıkları ayrımcılık, adrese dayalı nüfus kayıt sistem ile oluşan ayrımcılık. Ayrıca maddi imkânlarının olmaması ve bu yüzden hem diğer çocuklarla aynı şartlara sahip olamama hem de erken yaşta çalışmak zorunda kalma, Çingene/Roman ailelerin eğitim konusunda bilinçsiz olmasından dolayı ya çocuğunu okutmama ya da erken yaşta evlendirme sayılan diğer nedenlerdir. Bu sıralanan nedenler arasında rol modellerinin olmaması katılımcılar tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir:

“Rol modelleri çoğaltırsak insanların okula bakış açısını değiştirebiliriz. Adam okumuş, işini-aşını kazanmış. Adam bende okuyayım diyebilir. Ama şuan bunu diyemiyor. Neden? Rol model yok. Rol modelin olmadığı yerde hiçbir şey olmaz. Onları çoğaltmamız lazım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“En başta örneklerinin olmaması. Örnekleri yok çocukların. “Abla okuyup ne yapacam” diyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

Okullarda geçerli olan “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi” katılımcılar tarafından okulların “Roman Okuluna” dönüşmesine neden olduğu ve Çingene/Roman çocukları diğerlerinden ayırdığı için eleştirilmektedir. Karma eğitimin olması ve Çingene/Roman çocuklar ile Çingene/Roman olmayan çocukların bir arada yaşamaları ve eğitim almaları gerektiği sık sık dile getirilmiştir.

“Ayrımcılık zaten statüsünde var şuan okulların. “Roman Okulları” var. Şaban Öğünç okuluna gidelim. Sadece Roman çocuklar okuyor. Okulun çevresindeki çocuklar okula gelmiyorlar. Roman çocuklarını tek okula toplamışlar. Aşağıda da Cumhuriyet okulumuz var. Orda da bir araya toplamışlar. Eğitim vermeye çalışıyorlar. Böyle bir olay olamaz, yanlış. Eğitimin temeli karma eğitimidir. “Roman Okulu” diye okulların olmaması lazım. Okullarımız maalesef mecburi statüde gözüküyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Adrese dayalı kayıt sistemi olduğundan dolayı. Devlet bunu bilinçli yapmıyor. Ama noluyor 10 bin Roman, 2 bin Roman olmayan var. Bazı aileler bu durumda çocuğum bu okula gitmesin ben bir şekilde farklı adres gösterip başka okula gönderiyim deyince noluyor? Okul, %99.9 Roman Okuluna dönüşüyor” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

“Roman çocukları aynı okulda okuyor. Hepsi bir yerde okuyor. Çünkü başka şansı yok. Karma eğitim bitti. Büyük Roman mahallelerine git. ...sadece Romanların gittiği okul var. Okula öğretmen gitmiyor. Çünkü onlar için Roman çocukları gereksiz. Büyüyünce bunlar nasıl olsa hırsız, hapçi olacak” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Peki, okullarda çocuklara yönelik hala ayrımcılık var mı? Valla bizim öyle bir sorunumuz yok. Çünkü hepsi Roman. Karma eğitim olması lazım yani Roman ile Roman olmayan çocuğu bir araya koyup onu görmemiz lazım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

Çingene/Roman çocukların okullarda yaşadıkları ayrımcılık ve önyargı da eğitimlerine engel olmaktadır. Öyle ki iki katılımcı bizzat kendilerinin yaşadıkları ayrımcılığı şu sözlerle anlatmışlardır:

“Ben Çingene olduğumu bir ayrımcılık sonucunda öğrendim ve bu işlere girmemde vesile oldu. İlkokul üçüncü sınıftayım. Derslerim iyi ama sınıfın en arkasında oturuyorum. En önden bir kız; “Öğretmenim kalem kutum çalındı” dedi. Öğretmen; “Bana ve arkadaşlarıma tahtaya çıkın” dedi. Ben ve sıra arkadaşlarım yani. Çantamızı aradılar, bulamadılar. Bir

ders geçti. İkinci ders başladı biz hala tek ayaküstünde tahtadayız. Kız sonra ders esnasında; “Öğretmenim buldum” dedi. Öğretmen “geçin yerinize” dedi. Bende öğretmene gidip; “Bizden özür dilemeyecek misiniz? Dedim. Öğretmende; “Siz Çingenesiniz, çalarsınız” dedi. Ve ben Çingenenin çalacağını orda öğrendim. Sonra okula gitmedim 20 gün kadar. Sonra sınıfım değiştirildi. Çok güzel bir öğretmenle devam ettim. Burada tüm öğretmenleri baz almıyoruz ama böyle Öğretmenler de var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Ben İmamhatip lisesinde okuyordum. Benim yanımdaki öğrenci bana Çingene diyordu. Beni öğretmenlere şikâyet ediyordu. Biz çok şeyler yaşadık çocukluk döneminde. Okurken; ilkokul, ortaokul, lisedeyken. Ben liseden mezun olamadım. Bizim müdür yardımcımız beni teyze oğluyla birlikte bizi her teneffüste döverdi. “Çingeneler” derdi. Ve biz okuldan ayrılmak zorunda kaldık. Emin olun o yüzden okuyamadık ve içimde ukde kalmıştır. O yüzden hem çocuklarımıza örnek olmak hem de okumak içimde kalmıştı. Okumanın yaşı yok biliyorsunuz. Ve ben açıktan hala lise okuyorum. O zaman 30 sene evvel bu davranışlar daha da çoktu. Bizi toplumlara sokmuyorlardı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Ayrıca okullarda hala devam eden ayrımcılık ve önyargı çocukların okulu bırakmasına ve okuldan soğumalarına neden olmaktadır. Çünkü Çingene/Roman çocuklar okullarda ötekileştirilmekte, lise ve üstü eğitime devam ettikleri takdirde çok az sayıda olduklarından dolayı azınlıkta kalmakta ve öğretmen, müdür vb. yöneticiler tarafından da ayrımcılığa uğramaktadırlar.

“Ve liseye giden Roman kardeşlerimizle konuşuyorum. Diyorum nasıl hissediyorsunuz? “Çok kötü diyorlar”. “Bizle Roman olmayan arkadaşlarımız arasındaki önyargıyı yıkamıyoruz. Azınlıkta yız 1-2 kişiyiz” diyorlar. Bu yüzden okulu bırakanlar var. Ailelerin maddi yetersizlikten dolayı gönderememelerinin dışında bunlar da yaşanıyor” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

“Çocukların bazıları okula gitmek istemiyorlar? Neden? Ötekileştirildikleri için. Okul Müdürleri ve Öğretmenlerle toplantı yapıyor. Neden bu çocuklar okula devam etmiyor? Peki, hala okullarda ayrımcılığa uğruyorlar mı? Hala var. Ben bu konuda defalarca Müdürlerle görüştim, Milli Eğitim Bakanlığı’na kadar gittim. İstanbul Valiliği ile görüştim. Tabi ki burada tamam diyorlar. Ayrımcılık kalktı diyorlar. Maalesef hala devam ediyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

Çingene/Roman vatandaşların yaşadığı maddi sıkıntılar ve bu maddi sıkıntılarla birlikte gelişen erken yaşta çalışma ve erken yaşta evlilikler de eğitime engel olmaktadır. Ekonomik sıkıntı içinde olan Çingene/Roman ailelerin çocukları, diğer çocuklara nazaran

eğitim hayatına “1-0” geride başlamaktadırlar. Bu durumun farkında olan katılımcılar, maddi yetersizliklerin eğitime olan etkisini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Roman çocuk eve gidiyor, anne-baba okuma bilmiyor, evde tek oda var, mutfak-banyo yok. Koşullar aynı değil” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

“Aslında bunun başı evden başlıyor. Romanların genellikle bir odası olur. Yatak odası, oturma odası, ders odası hep aynı. Bide bizde müzisyenler olduğu için geç yatma var. O çocuğu kendine ait bir odası yoksa o çocuk dersine çalışamaz. Bu Roman çocuklarının okumama sebeplerinden bir tanesi. Aslında biz okulu çok seviyoruz. Okumak istiyoruz. O çocuğun kendine ait odası yoksa dersini yapamıyorsa okula gitmiyor. Okula gitmediği için meslek öğrenemiyor. Meslek öğrenemediği için hayata atılamıyor ve hayat bitiyor. Bana göre; 1.Barınma, 2. Eğitim, 3. İstihdam. Aslında hepsi birbirini getiriyor kısır döngü halinde” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Romanlara öncelik verilmesi gerekiyor. Adama, “eğitim, eğitim” deniliyor ama adam; “kardeşim ben çocuğumu nasıl okutayım” ben zaten barakada yaşıyorum diyor. Çocuk, ödev yapacak. Barakada ışık yok” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

Maddi açıdan sıkıntı içerisinde olan Çingene/Roman ailesi çocuğunu ek bir gelir getirici olarak görmektedir. Çocukların erken yaşta çalışmaya başlaması da hem eğitimlerinin önünde büyük engel oluşturmakta hem de erken yaşta evliliklerin önünü açmaktadır.

“Şimdi bu devirde Romanlar çocuklarını okutmak istiyorlar. Ama ekonomik imkânları buna el vermiyor. Yaşam şartları buna el vermiyor. Çocuk para kazanma aracı olarak görülüyor. 10 yaşından itibaren sahada, sokakta ya mendil satar, ya ayakkabı boyası yapar, ya darbuka çalar ya çiçek satar. Para kazanma aracı olarak görülmek zorunda kalınıyor” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Çocuk büyüdüğünde çocuğu evin ekonomisine katkı olarak gördüğümüzden dolayı okuma az oluyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Okula, çocuğunu geçim kaynağı olarak gördüğü için gönderemiyor. Biz bunu kaymakama iletiyoruz. Kaymakamın Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı var. Vakıfların katkısı yeterli olmuyor. Adam mecburi gönderemiyor. Çünkü 10 tane çocuk var. Çalıştırmak mecburiyetinde bırakıyorlar. Eğitim seviyemiz zayıf” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

Erken yaşta evlilik, 13-14. Devam ediyor mu? Devam ediyor. 14 yaşında. Kanun değiştikten sonra cezalardan dolayı biraz düştü. Derneklerinde anlatımı da etkili oldu. Çocuk şunu düşünüyor. Ergenlik çağına gelmişsiniz tek göz odadasınız. Kurtuluş olarak görüyor çocuk bunu. Ama gittiğinde aynı pozisyondaki adama gidiyorsun. O da mahalle insanı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Şimdi çözülemeyen sorunlarımız var. Bizim Romanlar genelde küçük yaşta evleniyor. Nedeni? Cahillik. Mahalleler arasında çocuklar bir arada yaşadıkları için gelenek haline getiriliyor. “Sinem kaçtı ben de kaçıcım” deniliyor. Bunun doğru olmadığı söylenmeli. Bilinçlendirilse o çocuk bunu yapmaz. Çocuklarımız genç yaşta evleniyor. Hala bu var mı? Var. Ben buna engel olmaya çalıştım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Roman çocuklar özellikle erkek Roman çocuklar ilkokulu bitiriyor. Çocuk 13-14 yaşında ortaokula başladığı zaman o mahallenin şartlarından dolayı erken yaşta evlilik oluyor. Cahillikte var. Çocuk bu sefer çocuk yaşta çocuk sahibi oluyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

Çingene/Romanların eğitim seviyelerinin düşük olması ayrıca diğer sorunları da tetiklemekte ve döngüsel olarak süreç ilerlemektedir. Bu bağlamda bir katılımcı eğitimin öncelikli önemini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Eğitimde yeterince yer almadığımız için zincirleme olarak işsizlik oluyor, barınma sorunu oluyor, sağlık sorunu oluyor, yaşam ve geçim sıkıntısı oluyor, illegal sorunlar yaşanıyor. Dolayısıyla öncelikli eğitim” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:1).

Çingene/Romanların eğitim seviyelerinin düşük olmasına etki eden nedenlerin ve eğitimin öncelikli öneminin farkında olan ve detaylı bir şekilde dile getiren katılımcıların bu konuda yaptıkları çalışmalar asıl öneme sahiptir. Katılımcıların eğitim konusunda yaptıkları çalışmalar şunlardır:

“Biz 2005 yılında dernek kurduk. 2005 yılından beri yapmaya çalıştığımız olay şu; benim en çok sevdiğim konu eğitime destek. Ben çocukların okula gitmesini, okumalarını istiyorum. Eğitime elimizden geldiğince kırtasiyeydi, çantaydı vs. bir şeyler yapmaya çalıştık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Eğitim sorunu için; çok değil ama kreşler açmaya başladık. Eğitim ile ilgili okuma yazma, meslek kursları açıyoruz” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“...çocuklarımızın eğitimlerini takip etme, kitap dağıtma, önlük alma ile ilgili... Roman olan ile olmayana buluşturuyorduk. Şimdi risk

altındaki Roman çocuklarının kaliteli eğitime erişebilmeleri için 2011 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Sayın Nimet Çubukçu 'ya taliplerimizi iletmek için Çalıştay düzenledik. Ve Çalıştay'ın sonucunda başarılı öğrencilerin ödüllendirilmesi, başarısızların ise tekrardan eğitime teşvik konusunda çalışmalar yaptık. Biz derneğimizi kurduğumuzda üniversiteli Roman sayısı 1'di. 1 mezun yok sadece öğrenci. Şimdi 400 küsur tane üniversiteli öğrencimiz var. Bunların içinde mezun olmuşta var. Liseye giden öğrencimiz 12 idi. Şimdi 600'ün üzerinde. "Roman Kültür evi" adlı yeni bir proje var" (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

"Benim için en başta eğitim geliyor. Mahallemizde bilgi evleri açıldı, bilgisayar kursları düzenleniyor bu konuda. 25 kişiye üniversite bursu veriyorduk. Bu 50 kişiye çıktı. Artık üniversite oranı arttığını görüyoruz" (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

"Çok sayıda proje ve çalışmalarımız oldu. Bence en güzel çalışma; "Bir Çocukta Sen Okut Geleceğe Işık Tut"⁴²⁴ projesi vardı. Hala devam ediyor. Romanların sorunları bitmez, sorunlar çok. En büyük sorun eğitim ama yavaş yavaş gençler okuma başladı. Eskiden üniversite mezunu geçlerimiz yokken şimdi 15 yıl zarfında üniversite mezunu gençlerimiz var. Bunlar dernekler vesilesi oldu. Kız çocuk geliyor; "Benim bursa ihtiyacım" var diyor. Biz bunu sağlıyor. Yetkili mercilere gidiyoruz. Bu konuda baya ilerleme var" (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

"Bu binayı biz yaptık. "Roman Kültür Evi"⁴²⁵. Bunun projesini yapan benim. Türkiye'de eş-benzeri yok. İçerde; Kur'an kursları, Etüt dersleri, her türlü dersler veriliyor. Okulda çocuğun alamadığı dersi, burada hocalarımız var ve her türlü dersler veriyorlar" (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

"Bizim devlete sunduğumuz en önemli proje şu: Bütün Roman mahallelerine, 100-150 metre karelik prefabrik etüt evleri yapalım. Sosyal Yardımlaşmalarla görüşelim ve çocuklarını okula göndermeyen ailelere yardım vermeyin diyelim. Bunların takibini Roman dernekleri yapsın. Mahalleli ile devlet arasında sorunların çözümü konusunda aracılar koyalım" (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

"Ama şimdi bu dernekler sayesinde biz çocuklarımızı da okutabiliyoruz. Anne- babaları bilgilendiriyoruz. Onlara seminerler veriyoruz. Öğretmenlere dernek başkanları gidiyor. Anne- baba gitmese dahi dernek başkanlarımız gidiyor çocukların durumlarını soruyor. Kimler

⁴²⁴ Türkiye Romanlar Konfederasyonunca hazırlanan "Bir Çocukta Sen Okut, Geleceğe Işık Tut Projesi" ile yaklaşık bin Roman çocuğun eğitimine destek verilecek. Projeyle ilköğretimden üniversite öğrenimine kadar yaklaşık bin çocuğun desteklenmesinin planlanmaktadır. Projeye devletin ve hayırsever vatandaşların yanı sıra sanatçıların da konserlerle katkı sağlayacağı dile getirilmiştir. <https://www.haberler.com/roman-cocuklarin-gelecegine-isik-tutulacak-7455608-haberi/> (20 Kasım 2019).

⁴²⁵ 2014 yılında içinde düğün salonu, derslikler, müzik akademisi, yönetim odası ve kreş bulunan toplam 1600 metrekare alan üzerine kurulu 3 katlı Roman Kültür Evi hizmete sunuldu. <https://www.haberler.com/esenyurt-ta-roman-kultur-evi-acildi-5748635-haberi/> (20 Kasım 2019).

devamsızlık yapıyor. Kimler çalışan. Onlara göre çalışmalarımız da var bizim çok şükür. Dedim ya yine yetkililerde bu anlamda bize destek veriyorlar. Çocukların okullarda öğle yemekleri var. Biz biliriz, çok iyi biliriz, fakir aileler var. Sabah kahvaltısını yapamayıp akşama kadar aç bekleyen çocuklarımız var. Bu anlamda dernekler devreye giriyor. Öğretmenlerle görüşüyor. Ama valilik, ama kaymakamlık, ama belediyeler, ama iş adamları bu anlamda bize burada yardımcı oluyorlar. Ama diğer şehirlerde nasıl hizmet ediyorlar onları da bilemiyorum. Ben kendi şehrim için konuşuyorum” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Katılımcıların ikisi ise, çocukların ve kadınların dinsel eğitime daha fazla önem verilmesi gerektiği düşünmekte ve bu konuda çalışmalar yürütmektedirler.

“Biz çocuk ilahi grubunu, keman grubunu, semazen grubunu bu anlamda kurduk biz. Büyüklere hizmet etmek evet ama çocuklara daha fazla hizmet verebilmek bizim hedefimiz aslında. Bizim için önemli olan çocuklar. Bizler 7-15 yaşına kadar çocuklara eğitim veriyoruz. Ama en önemlisi çocuklara maneviyatı öğretmek. Şimdi bu çocuklara hep sosyal aktivite yaparsak (gezi, kamp vb.) bu çocuklar dünyalık olurlar. Maneviyat olursa adaletli olunur. Yalan söyleme, hırsızlık yapma, insanlara kötülük yapma olmaz. Biz çocuklara maneviyatı öğretirsek, ülkemiz hatta dünya daha iyi yaşanılır bir yer olur. Biz Diyanet İşleri ve Müftülüklerde çalışmalar yapıyoruz bu konuda. İl ve İlçe Müftülüklerle çalışıyoruz. Onlar diyor ki; “Sizin yapın. Hocalar bizden. Biz, sizden para da istemiyoruz. Siz yeter ki bu anlamda çalışmalar yapın” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

“Hiç okuma-yazma bilmeyen kadınlarımız için Müftülükle, Kaymakamla, İlçe Milli Eğitim Müdürü ile okul açtık. Hanımlar yazın, kışın sürekli Kur’an eğitimi alıyor. Okuma-yazma bilmiyor ama şuan çok güzel Kur’an okuyor. Eskiden ölümümüz olduğunda başkasını tutardık şimdi kadınlar, gençler okuyor. Çocuklar, okulu kapandığı zaman doğrudan Kur’an’a gidiyorlar. Müftülükle bağlantı kurduk şimdi 45-50 tane çocuk 4,6, 10 yaşlarında Arapçayı öğrenmeye çalışıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

Katılımcıların Çingene/Romanların eğitim sorununa yönelik yaptıkları çalışmaları sıralayacak olursak: Bilgi evleri, etüt odaları ve kreşler açmak, eğitime devam eden öğrencilere burs vermek, kırtasiye masraflarını karşılamak, eğitim sorunu konusunda Çalıştay düzenlemek, maddi durumu olmayan ve okula gidemeyen çocukları tespit edip yetkililere bildirmek, eğitim konusunda anne ve babayı bilinçlendirmek ve bu konuda seminerler düzenlemek, çocuğun okula gidip-gitmediğini denetlemektir. Ayrıca bir katılımcı çocuklar için ilahi ve semazen grubu kurduklarını, çocuklara öncelikle

maneviyatı öğretmek istediklerini dile getirmiş ve bu konuda Diyanet İşleri ve Müftülüklerle çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir. Başka bir katılımcı ise, kadın ve çocukları Kur'an kursuna yöneltmiştir. Katılımcılar faaliyetleri sonucunda eğitilmiş ve eğitime devam eden Çingene/Roman sayısında artışlar meydana geldiğini de eklemişlerdir.

Bu bölümde yansıtmaya çalıştığımız Çingene/Romanların eğitim, istihdam, barınma, ayrımcılık, önyargı ve dışlanma sorunlarının temel nedeninin “etnik” kimlikleri olduğu katılımcıların ifadelerinden de anlaşılmıştır. Tüm bu sorunların Çingene/Roman vatandaşların yoksulluğunu artırdığını ve derinleştirdiğini düşündüğümüzde aslında yoksulluklarının “etnik yoksulluk” olduğu bir kez daha net olarak görülmektedir. Bir sonraki bölümde derneklerin diğer kurum ve kuruluşlarla olan ilişkileri yansıtılmaya çalışılacaktır.

4.2.5 Türkiye’de Roman Derneklerinin Diğer STK, Kurum ve Kuruluşlarla İlişkisi

Bu başlık altında katılımcıların, diğer STK, belediye ve sosyal yardım kuruluşları ile olan ilişkileri ve ortak faaliyetleri aktarılmaya çalışılacaktır. Böylece maddi kaynağı olmayan bu STK'lara, Çingene/Romanların sorunlarını dile getirme ve çözüm üretme konusunda başka STK'ların ve kurumların katkılarının olup olmadığını yansıtmış olacağız.

4.2.5.1 Derneklerin Diğer Ulusal⁴²⁶ ve Uluslararası STK'lar ile Olan İlişkileri ve Ortak Faaliyetleri

⁴²⁶ Burada yer verilen diğer ulusal STK'lar: Roman konfederasyon, federasyon ve derneklerdir.

Çalışmanın önceki bölümünde katılımcılar, 2009 yılı Roman Açılımı sürecinden sonra sayıları hızla artan derneklerin çoğunun “çanta” olarak tabir edilen faaliyet göstermeyen, belirli bir yeri olmayan dernekler olduğundan söz ettiği aktarılmıştı. Ayrıca derneklerin bir kısmının siyasi partilerin talepleri doğrultusunda hareket etme yolunu seçerken bir kısmının da bir STK’nın özelliği olmayan “kar amacı gütmeye” peşinde olduğu dile getirilmişti. Bu sorunlara ek olarak katılımcılar şu sorunlardan da bahsetmişlerdir:

- Federasyon ve derneklerin profesyonel olmaması ve işi yapılmayan derneğin üye olduğu federasyondan ayrılması,
- Mevcut konfederasyonun kurulmasında birçok federasyon ve derneğin fikrinin alınmaması ve ilgili konfederasyonun kuruluş amacının Çingene/Romanların sorunlarını ele almak değil de işin statü kısmında olması,
- Siyasi olarak aynı görüşe sahip dernek ve federasyonların çalışmalar yapması,
- STK’ların görevlerini bilmemesi ve ayırıştırırmalara karşı gelinmediği için birlikteliğin bozulması ve ortak hareket edememe.

“Sorunlar konusunda ortaklaşa işbirliğine girmeye çalışıyorlar ama profesyoneller mi değiller. Günlük ilişkilere bağlılar. Derneksin benim federasyonum var Sinem benim federasyona üye oldu. Sinem bana bir şey söyledi. Benden cenaze için araç istedim ve ben, senin işini halletmeyince federasyondan çıkıyorsun” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Şimdi Konfederasyon 2 tane var: Biri İzmir’de, Diğeri Kocaeli’nde. Konfederasyon Başkanı Ahmet Çokyaşar. Bu konfederasyon kurulurken bizim görüşlerimiz alınmadı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6)

“Bir tane konfederasyon var “yapmacık”. Ben şahsi olarak konfederasyon olarak kabul etmiyorum. Vatandaşlardan, derneklerden kopuk, sırf konfederasyon kurup, o ismi, fikri kullanmak için yapılmış bir şey” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Kendi içimizdeki siyasal anlamda aynı yerde durduğumuz dernek ve federasyonlar ile bir araya gelebiliyoruz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Ama biz birlikte olursak bir şeyler yapabiliriz. Ama Romanların gözünü açamadıkları konu şurada; bizi ayırıştırmaya çalışan insanlar bizim birlikte olmamızı istemedikleri için içimizde bölünüyoruz. Bir yere yardım yapılacaksa bir olup devlet yardımı olmadan da bir şeyler yapabiliriz. STK, STK ’lığını yapamıyor. O görevini bilmediği işlere karıştığı için işler sarpa sarıyor. Birlikteliğimizi bozdukları için başarılı olma ihtimalimiz zayıf

ve maalesef ki iş yapma ihtimalimiz de zayıf oluyor. Konfederasyonlar ve federasyonların birlikte aynı çatı altında toplandıklarında daha güzel işler yapabileceklerinden eminim” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

Ancak katılımcılar dile getirdikleri bu sorunların yanı sıra birlikte yaptıkları faaliyetlerden de söz etmişlerdir. Roman Konfederasyon, federasyon ve derneklerin ortak yürüttüğü, “Ağlayan Gözler Kutsal Topraklarda” adlı ve Çingene/Roman vatandaşların umreye gönderilmesi ile ilgili olan proje katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Katılımcılar bu proje ile kendilerine karşı dile getirilen “dinsiz, imansız” önyargılarını kırmayı ve onların da “dininin olduğunu” ispatlamak istemektedirler.

“Ağlayan Gözler Kutsal Topraklarda” bu Türkiye’de dernek, konfederasyon ve federasyonların yürüttüğü bir proje. Ve şuanda 2000’nden fazla vatandaş yollandı. En güzel projelerden bir tanesi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Bu anlamda biz Türkiye Romanlar Konfederasyonu başkanı Ahmet Çokyaşar bize proje verdi. “Ağlayan Gözler Kutsal Topraklar” diye. Şuana kadar 2016 yılından beri yaklaşık 1500 kişiyi umreye götürdük biz bu anlamda. Cumhurbaşkanımızın haberi var. Binali Yıldırım’ın haberi var. Bazı bakanların haberi var. Biz devletle çalışıyoruz. Bize bu bakış açısını değiştirmemiz gerekiyor. Bizi en çok yaralayan “siz dinsiz misiniz?” demeleri. Ama bizim kalbimize baktığınızda biz çok maneviyatlı insanlarız” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Katılımcılar örgütlülük ile birlikte daha çok sorunlarını anlatma imkânı bulduklarını, farkındalık yarattıklarını, seslerini duyurduklarını dile getirmişlerdir. Yapılan çalıştaylara dernek ve federasyonların birlikte katılması; istihdam projesi, istihdam kursları, çocuk kreşi projesi gibi konularda hem mahallenin derneklerinin hem de federasyonların katılması; Roman festivali gibi sosyal faaliyetlerin ortak gerçekleştirilmesi birlikte yapılan diğer çalışmalardır. Birlikte hareket etmenin hem işlerini kolaylaştırdığı hem de seslerinin daha güçlü çıkmasını sağladığı bir katılımcı tarafından da dile getirilmiştir.

“... Derneklerimizi kurmakla birlikte kendimizi daha çok sahada bulduk. Daha çok sorunlarımızı anlatmaya çalıştık. Lobi yapmaya çalıştık. Aslında 15 yıl oldu aşağı yukarı, o 15 yılda iyi bir yol kat ettik. Sorunlarımızın bir kısmını çözmeye çalıştık. Farkındalık yarattık. Lobi yaptık. Sesimizi duyurabildik. Derneklerin sayısı şuan 400’ü geçmiştir büyük ihtimal Türkiye’de. Federasyonların sayısı çoğaldı. Dolayısıyla son 15 yılda

sorunlarımızın çözümü ve lobisi bağlamında iyi bir yol kat ettiğimizi düşünüyorum” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Çalıştaylar var. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Romanlarla ilgili bir proje hazırladığında bütün dernek, federasyonları Ankara’ya davet ediyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“İstihdam projelerini federasyonla birlikte yaptık. Pek çok alanda ortak çalışmalar yürütüyoruz. İstihdam kurslarımız var diğer dernek ve federasyonlarımız ile birlikte yürüttüğümüz. Şimdi bir tane daha çalışmamız var: Çocuklara kreş. Çocukları mahallelerden uzak farklı ortam, örnekleri görmeleri için. Bu sene yapıcaz inşallah. Yine federasyon ve derneklerimiz ortak olacak. Yapmış olduğumuz her çalışmayı mahalle derneklerimiz ile ortak çalışıyoruz. İnsanlara ulaşmak daha kolay oluyor. Mahalledeki derneklerden bağımsız, habersiz iş yapmak istemiyoruz. Bu yüzden genelde ortak çalışmalar yürütülüyor. Bir dernek, federasyon ortaklığı hem işimizi kolaylaştırıyor hem de sesimizin daha güçlü çıkmasını sağlıyor”. (Katılımcı STK7)

“Tabi ki. Ortak çalışmalarımız var. Nedir? Sosyal faaliyetlerde. Misal Roman festivali yapıyoruz 2011 yılından beri...” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Yukarıda sıralanan sorunlar, Roman Dernek veya Federasyonların diğer ulusal STK’lar ile aralarındaki ilişkinin “düzgün olmadığını” ve birlikte hareket etme konusunda sıkıntıların olduğunu gösterirken; istihdam, eğitim, sosyal faaliyetler gibi birçok alanda birlikte yapılan ortak çalışmalar ve Çingene/Roman vatandaşların sorunlarının ele alındığı Çalıştaylar düzenleyip birlikte yer almak aslında örgütlenme ile ilgili problemlerin aşılabileceğinin işaretidir.

Ulusal STK’ların birbirleriyle olan ilişkileri hakkında bilgi verdikten sonra şimdi bu ulusal STK’ların uluslararası STK’lar ile olan ilişkilerini yansıtmak istiyoruz. Bu ilişkiyi anlayabilmek için katılımcılara şu soru yöneltilmiştir: “Çingene/Romanların sorunları konusunda Türkiye’de ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkiyi nasıl tarif edersiniz? Ortak çalışılan ve başarılı, örnek projeler var mı? Varsa hangi konularda?”. Katılımcıların bir kısmı bu soruya olumlu yanıt vermiş ve birlikte yaptıkları çalışmaları anlatmışlardır. Bu çalışmalar: Başta Macaristan olmak üzere Balkan, Bulgaristan, Makedonya gibi ülkelerdeki STK’lar ile iletişime geçmek, Çalıştay düzenlemek ve her yıl Edirne’de gerçekleştirilen Kakava Şenlikleri için AB ve dünyanın

birçok farklı ülkesinden gelen yetkililerle Çingene/Romanların sorunları hakkında toplantılar yapmak.

“Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler, Büyük Elçilikler ile Roman Üniversitesi var. Macaristan’da Roman Merkezi, Açık Oturum Merkezi var. Onlarla iyi çalışmalar içerisinde bulunduk. Son 15 yılda onun için daha fazla görünür olduk. Avrupa’da da bu böyle. Birçok kuruma tanıttık kendimizi ve iyi ilişkilerimiz devam ediyor şuan” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1)

“Biz federasyon olarak çok sayıda projemiz var. Biz Bulgaristan, Macaristan, Makedonya’ya gittik ve oradaki STK’larla iletişim kurduk. Karşılıklı proje yürüttük” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Ortak çalışmalar yapılıyor. Türkiye genelinde yapılan çalışmalar var. En son Balkan Romanları Buluşması yapıldı. İstanbul’da gerçekleşti bu. Çok fazla katılım oldu. Uluslararası Roman Çalıştayı yapıldı. Farklı bölgelerden de gelenler oldu. Roman festivali düzenlediğimizde dünyanın her yerindeki Roman gruplarından gösteriler, temsilciler katıldı. Bu aşamalar çoktan aşıldı. Kocaeli’nde Çalıştay, festival yapıldı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Her yıl Edirne’de Kakava Şenlikleri oluyor. Avrupa Birliği’nden, Dünya’dan oraya Romanlar gelir. Orada Romanların sorunları anlatılır ve bunlara çözüm bulmak isterler. 90’lı yıllardan beri oluyor Kakava Şenlikleri. AB Ülkelerinden Roman ve yetkililerin burayı gelip toplantı yaptıklarını biliyorum. O ilişkiler hep var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Katılımcıların bazıları ise bu soruya olumsuz yanıt vermişlerdir. Başka bir deyişle uluslararası STK’lar ile ilişki içerisinde olup, ortak çalışma yapmaya sıcak bakmamaktadırlar ve bunun gerekçesini şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“Aslında Türkiye’den başka Romanlara gerçek manada kucak atan başka bir topluluk yok. Neden yok? Bu konuda Avrupa’dan medet beklemiyorum. Yani benim ülkemin gücü yeter” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Bu çalışmaları şöyle özetleyebilirim: Napolyon, Napolyon, Napolyon...” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Çünkü yaşanan bazı süreçlerden dolayı uzak duruyoruz. Bazı dernek arkadaşlarımız da çalıştıkları yabancı kesimlerden baya zarar gördüler. O yüzden biz uzak duruyoruz. Bu da bizim kişisel düşüncemiz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Daha doğrusu Romanları ve dernekleri kullanmaya çalışan kötü niyetli bazı kesimler de var. Açık Toplum Vakfından gelip, Roman

Mahallelerinde seçim süreci için çalışmalar yapıyorlar. Romanları kullanıyorlar. O yüzden devlet Roman Derneklerine sahip çıksın dedim. Bizim çalışmama nedenimiz bu. Kimin ne olduğunu bilemiyoruz. Parayı koz olarak kullanıyorlar derneklere. Öyle para gelmesin. Derneklerin ayakta durması için devlet desteği tabi ki de şart. Ama şu da böyle olması lazım; internet, kira ücreti gibi. Bize teklif edildi: “Size güzel bir yer turalım. Güzel malzemeler alalım, kiranızı da karşılayalım” dendi. Ama bilmem ne platformuna destek olacaksınız. Yani arkamızdaki kimlik/grup için destek oluyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:9).

Katılımcıların bazıları Türkiye’den başka Çingene/Roman sorunlarını gerçek anlamda ele alan bir ülkenin olmadığını ve uluslararası çalışma ve projelerin ana amacının “para” olduğunu düşündükleri ve dernek ya da federasyon başkanlarının bazılarının bu tür proje süreçlerinde bazı kesimler tarafından kandırıldıkları için uluslararası STK’lar ile işbirliği içerisinde olmaktan çekinmektedirler. Onlara göre Çingene/Roman vatandaşların “etnik kimlikleri” para kazanmak için kullanılmakta ve asıl amaç Çingene/Romanlar ve sorunları olmamaktadır.

Yukarıda yer verilen bilgiler doğrultusunda; ulusal ve uluslararası STK’lar arasındaki ilişkilerin çok etkin ve verimli olmadığı görülmektedir. Yapılan ortak faaliyetler olsa da uluslararası STK’lara karşı bir güvensizlik de mevcuttur. Ulusal STK’larda görülen “kar amacı gütmeye” dürtüsünün uluslararası boyutta da algılandığı anlaşılmaktadır

4.2.5.2 Derneklerin Belediyelerle ve Sosyal Yardım Kuruluşları ile Olan İlişkisi ve Ortak Faaliyetleri

Roman derneklerinin, Çingene/Roman vatandaşlarının yoksulluk ve sosyal dışlanma başta olmak üzere maruz bırakıldıkları sorunlarının çözümünde ulusal ve uluslararası STK’lar kadar bulundukları belediyelerle iyi ilişkiler içinde olması da önemlidir. Çünkü daha önce de söz edildiği gibi, dernekler bir STK olarak maddi kaynaklardan yoksundurlar ve çalışmalarının etkin olabilmesi için birliktelik gerekmektedir. Ayrıca yoksullukları derin ve kalıcı olan Çingene/Roman vatandaşlara yapılacak yardımlar da bir o kadar önem arz etmektedir. Bu bağlamda Roman derneklerinin belediyelerle ve sosyal yardım kuruluşları ile olan ilişkisini öğrenmek için katılımcılara birtakım sorular yöneltilmiştir.

Öncelikle katılımcıların, belediyelerle olan ilişkisi yansıtmaya çalışılacaktır. Bu konuda iki ayrı görüşün olduğu söylenebilir: Katılımcıların bir kısmı bulundukları yerin belediyesi ile ilişkilerinin çok iyi olduğunu, kolayca ulaşabildiklerini ve birlikte çok sayıda çalışma yaptıklarını dile getirirken; bir kısmı belediye ile aynı siyasal görüşe sahip olmadıkları için belediyenin yardım yapmak istemediğini ya da taleplerini dikkate almadığını ifade etmiştir. Derneklerin siyaset üstü olması gerekirken, sorunlarının çözümü için bir “belediyeye yaslanmak” zorunda kaldıkları da belirtilmiştir. Katılımcıların bir kısmı bu gerekçelere bağlı olarak belediyelerle “aralarının iyi olmadığını” dile getirmişlerdir.

Belediyeler ile aralarındaki ilişkinin iyi olduğunu dile getiren katılımcılar, Belediye Başkanlarına istedikleri zaman ve saatte ulaşabilmektedirler:

“Sıkıntı yok. Belediye Başkanını arasak hemen görüşüyoruz. Geçen hasta oldum Belediye Başkanı eve geldi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Biz kendi bölgemizde çok rahat ulaşabiliyoruz. Belediye başkanlarının telefon numaralarına kadar var bizde. Önceki başkanımızla gecenin saat 2’sinde görüşme bile yaptık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Şuan ki belediyeyle ilgili bir sıkıntımız yok. Mesela etkinlikler yapabiliyoruz, diğer şeyleri istediğimizde alabiliyoruz. Bu konuda bir sıkıntımız yok” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“...Ama çok önemli problemlerde en kötü whatsapp’tan yazışıyoruz, arıyoruz hemen dönüyor. Seçimlerden evvel gece 12’de daire başkanımız gelmişti. Bizim bir problemimiz olmuştu. Çözmeye çalıştık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Dernek başkanlarının bir kısmı belediyelerle ilişkilerinin “kötü olma” sebeplerini şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“STK’lar herhangi partiyle bağı olmamalı. Çünkü STK’lar parti üstüdür. Mevcut belediyeye yaslanmazsan işin yürümüyor. İnsanların ufak tefek sorunlarına cevap bulamıyorsun” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Üyelerinizin taleplerini, isteklerini belediyeye iletiyorsanız, bunlar yerine getiriliyor mu? % 85-90 getirilmiyor. Belediye kendi işine yarayan şeyleri yerine getiriyor. Siyasal anlamda görünür olabilecek şeyleri istersen mesela sempozyum yapacağız genel başkan ve genel başkan yardımcılarını

katılacak dediğinde belediyeler kaynakları açıyor... şu mahalleye şu yardım yapılması gerekiyor dediğimizde eğer bu ona siyasal getiri sağlıyorsa yapıyor yoksa yapmıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Roman Mahalleleri kitlesel mahallelerdir. Eğer yerelde siyasal güç Romanların oy potansiyelini görüp, Romanlardan besleniyorsa destek verebiliyor.. Dernekler genelde bu siyasetçilere mecbur bırakılıyor. Aslında böyle olmaması lazım. Yani derneklere de haklar verilmeli” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

Derneklerin, Çingene/Roman vatandaşlarının taleplerini yerine getirebilmek için mevcut belediyeye “yaslanmak zorunda” kalması; derneklerin talepleri eğer belediyeye “siyasal getiri sağlamıyorsa” yerine getirilmemesi; mevcut belediyenin Çingene/Roman vatandaşlardan oy topladığı sürece yardımda bulunması; belediyenin kendi siyasal görüşüne uygun olmayan dernek başkanının taleplerini dikkate almaması şeklinde sıralanan nedenlerle Roman dernekleri ile belediyeler arasındaki ilişkide, desteklenen siyasi partilerin ön planda olduğunu göstermektedir.

Dernek başkanları dile getirdikleri eleştirilerle birlikte belediyelerle yaptıkları birçok faaliyet ve projeden de söz etmişlerdir. “Kültürümüzü Dikiyoruz” ve “Sigarayı Bırak Hayata Tutun” projelerini ve “Roman Pazarı”, “Sünnet Şöleni”, “Roman Festivali”, “Bilgi Evi” çalışmalarını belediyelerle birlikte yürütmektedirler.

“Biz federasyon olarak çalışıyoruz. Yaptığımız projeleri hep belediyelerle yapıyoruz. Şimdi yeni bir projemiz var: “Kültürümüzü Dikiyoruz” adında İçişleri Bakanlığının desteklediği bir proje. Körfez Kaymakamı, Belediyemiz, Büyükşehir Belediyesi, İŞKUR onlarla iletişim içindeyiz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Bu belediye ile yeniyiz. Bundan önceki belediye ile tüm çalışmalarımızı yürüttük. İstihdam konusunda, Roman Pazarını yaptık. Bizim bundan önceki belediye başkanı ile çalışmalarımız gayet başarılı ve iyiydi” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Hepsini belediyeler ile birlikte yapıyorum zaten. Sempozyumları, sünnet şölenlerini, erzak yardımlarını onlarla yapıyorum. Şimdi Kadıköy belediyesinden 200 koli erzak yardımı geldi. Biraz daha gelecek. Onları dağıtıyorum” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Birçok belediyeyle çalışmamız oldu. Arkadaşlarımız yürütüyor. Belediyeye, Kaymakamlıkla, Valilikle paydaş, Aile Bakanlığı ile birlikte projelerimiz var. Benim de birçok projem var. Ben eğitim, sosyal içerme,

farkındalık, ayrımcılık ile ilgili projeleri destekliyorum” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Roman Festivalini birliye yürüttük. Aslında tüm çalışmalarımız birlikte yürüttük. İstihdam ile ilgili proje ., kadınlarla ilgili, TEMA vakfıyla ilgili, Sağlık ile ilgili her şeyi ortak yürüttük. Belediye danışmanlarından bir arkadaşımız var onunla belediyeye ilgili aktif çalışmalar yapıyoruz. Sağlık ile ilgili seminerler yaptık. Bilgi evlerinin yapılması zaten en temel etkilerden birisi. Bizim taleplerimiz doğrultusunda mahallede kadınlara eğitim verildi. Yaptığımız birçok çalışma var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Şuan projemiz yok ama bizim yaklaşık 7 yıldır yapmış olduğumuz belediyeye ortak şenliğimiz var. Onu devam ettirmeye çalışıyoruz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Bizim projemiz de, “Sigarayı Bırak Hayata Tutun” projesi, eğitim ile ilgili birlikte çalıştık” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Çingene/Roman vatandaşların yoksulluk sorununun çok boyutlu ve “etnik” kökenli olduğunu bilinmektedir. Bu bağlamda bu vatandaşların yararlandıkları sosyal yardımlar, her ne kadar yoksulluklarına çözüm olmasa da olumsuz etkilerini azaltma konusunda yardımcı olmaktadır. Çingene/Roman vatandaşların sosyal yardımlardan yararlanıp yararlanmadıklarını ve nasıl yararlandıklarını öğrenmek için katılımcılara yöneltilen sorular doğrultusunda yine iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yarısı, Çingene/Roman vatandaşların ihtiyaç duymaları halinde sosyal yardımlara kolayca ulaşabildiklerini, bu konuda bilgilerinin olduğunu, hatta yaptıkları en kolay faaliyetin bu olduğunu dile getirmişlerdir:

“Ulaşabiliyorlar artık. Yani şöyle söyleyeyim; X mahallesinde bile engelli maaşı ne kadar, bakım parası ne kadar, aylık erzak- çek yardımı, öğrenci başına kırtasiye yardımı Romanlar bizden daha iyi biliyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“En kolay onu yapıyorlar. Uzmanlar bu konuda” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Çok kolay ulaşabiliyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Ulaşabiliyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“Ulaşabiliyoruz. Bu anlamda bizi bilgilendiriyorlar da. Bizim bu anlamda sosyal yardımlara ihtiyacı olan ailelerin bilgilendirilmesi gerekiyor. Sosyal hizmetlerde bu bilgileri veriyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Çingene/Roman vatandaşların, devlet tarafından verilen sosyal yardımlara ulaşmak için doğrudan başvuruda bulundukları, bir aracı kullanmadıkları ağırlıklı olarak ifade edilmiştir. Sosyal yardımlara ulaşmak için derneklere ya da muhtarlara başvuranlar da bulunmaktadır:

“Direk başvuruyorlar. Başvuramayanlar çok az. Şimdi bizim mahallelerde mekanizma çok iyi çalışıyor. Sen bir yerden bir yardım aldığında, kadın dayanışması ile diğerleri de haberdar oluyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Direk. Bireysel ulaşıyorlar. Eğitimciler o konuda. Hatta her ay düzenli gidip başvuru yapıyorlar. Bu konuda bilinçliler işte” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Arada hiçbir aracı yok. Kuruma geliyor direk. Kurumun inceleme görevlileri gider, yerinde tespiti yapar, merkezi sistemden de kontrolleri yapılır. Kişinin muhtaçlık sınırı belirlenir. Ona göre sosyal yardım hakları var” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

“Bizim aracılığımızla. İletişimi biz kuruyoruz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Bizim aracılığımızla ulaşıyorlardı önceden. Şimdi oradaki müdürlerle çok rahat temas halindeler. Dernek başkanları en büyük etken ama oraya gidip formu doldurduktan sonra biz takip ediyoruz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Bu işi muhtarlıkta yapıyor. Biz dernekler de yapıyoruz. Ama bazı vatandaşlar kendileri gidip sosyal hizmetlere direkt başvuru da yapabiliyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Katılımcıların yarısı ise Çingene/Roman vatandaşların istedikleri zaman sosyal yardımlara ulaşamadıklarını dile getirmişlerdir. Vatandaşların sosyal yardımlara ulaşmada karşılaştıkları engeller şöyle sıralanmıştır: Yardım başvurularına geri dönüş yapılmaması ve ancak şikâyet edildiği takdirde dikkate alınmaları, belediye ile aynı görüşe sahip olunmadığı için yardım talep edememe, yardım alabilmek için AKP üyesi olmalarının istenmesi ve “Roman” etnik kimliğe yönelik önyargı.

“Yok ulaşamıyorlar. Ulaştırmak istiyoruz ama ulaşamıyorlar. Onun için çok uğraşıyorum” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Bak bu sıkıntılı. Ulaşıyoruz ama geri dönüşüm sıkıntılı. Vatandaş 10-20 TL ile geçinmeye çalışıyor. Gereken desteği sağla. “Bakalım” diyorlar. Adam zaten aç, evinde bir şey yok. Burayı kast etmiyorum. Gezdiğimiz yerlerde var. 1-2-3 ay geçiyor. Bakanlara şikâyet ettiğimizde o zaman yardım ediyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Şuanda zor. İstanbul Büyükşehir belediyesine giderdim kaç tane Roman var hepsine sosyal yardımlaşmadan para çıkartırdım. 300-500. Fakir olanlara ama zenginin ne iş var? Fakirlik kâğıdı alırlardı muhtarlıktan gider para çıkartırdım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Yok ulaşamıyorlar. Net. İnanılmaz zor. Hatta belediye kendi işine yarayan yaramayan olarak seçiyor ve ona göre veriyor. Hepsinde böyle. Belli bir şart mı koyuluyor? AKP üyesi değilsen sosyal hizmetlerden yardım alamazsın. Etnik kimliğiniz yardım almanıza engel oluyor mu? Evet. Romansan... Romanın evine bile gitmiyorlar kokuyor diye. Şuan ki siyasal konjonktür şöyle Roman, Kürt, Laz fark etmez: Önce AKP'ye üye oluyorsun, senin kaydını alıyor. Ona göre yardım yapılıyor. Ve fakir, zengin ayrımı yapılmıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

4.2.6 Türkiye’de Roman Derneklerine Devletin ve Siyasi Partilerin Yaklaşımı

Çingene/Romanların dernekleşmelerinde ve dernek sayılarının gittikçe artmasında devletin yaptığı “Roman Açılımı”nın oldukça etkili olduğundan söz edilmişti. Ayrıca çalışmanın önceki bölümünde, Türkiye’de Çingene/Romanların örgütlenme deneyimi ve uygulanan politikalardan söz ederken, devletin Çingene/Romanlara yönelik çalışmaları üzerinde de durulmuştur. Bu başlık altında ise, öncelikle devletin Çingene/Romanlara bakış açısı ve yaptıkları faaliyetler katılımcıların gözünden yansıtılmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise, siyasi partilerin Çingene/Romanlara bakış açısı ve yaptıkları faaliyetler ele alınacaktır.

4.2.6.1 Roman Derneklerine Devletin Yaklaşımı: Açılım Girişimlerinin Algılanma Biçimi

Araştırmanın sonuçlarını yansıtırken, katılımcıların Çingene/Roman vatandaşlara yönelik faaliyetlerinde siyasi partilere bağımlı, onların doğrultusunda

hareket etmenin etkili olduğundan ve bu durumun yer yer faaliyetleri olumsuz etkileyip, engellediğinden söz edilmişti. Bu yüzden devlet kurumları ile Roman dernekleri arasındaki ilişki devletin Çingene/Romanlara ve dernek başkanlarına yönelik çalışmaları ve bunların yeterliliği ele alınması gereken konulardır.

Katılımcıların çoğu devlet ve devlet kurumları ile rahat iletişim kurduklarını, Çingene/Roman vatandaşlarının sorunlarını iletebildiklerini dile getirmişlerdir. Ancak sorunların çözümü konusunda devletin, Çingene/Roman vatandaşlara ve sorunlarına yaklaşımı şu sözlerle eleştirilmiştir: “Çok yüzeysel ve samimiyet yok”, “ Hallederiz deniliyor ama icraat yok”, “ Devlet bizi uzaktan seviyor”. O halde, dernek başkanları, devlet ve kurumları ile rahat iletişim kurup, sorunlarını dile getirebiliyorken, sorunların çözümü konusunda devletten bekledikleri yardımı görememektedirler. Katılımcılar, konuşulan ve söylenenlerin masa başına kaldığını, sorunlarının gerçekten dikkate alınmadığını ve sözlerinin dinlenmediğini düşünmektedirler.

“Çok yüzeysel. Masa başında kalıyor her şey. O kadar çok toplantılar, açılımlar yaptık. Masa başında, toplantı salonlarında kalmasın, kalmasın, kalmasın. Vicdani ve içten yaparsan işini niye yapmayasın. . Samimi değiller. Samimi yapacaksın. Onun için devletin çalışmalarının samimi olmadığı düşünüyorum. Çok sembolik olduğunu düşünüyorum” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“ “Bakarız”, “İnşallah bitiririz” ama ortada bir şey yok. Sen sorunları anlat diyorsun ya. Bakana sorunları, sıkıntıları anlatıyoruz. Dernek Başkanı’na, “tamam başkan biz sorunları, sıkıntıları hallederiz” deniliyor ama icraat yok” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Devletin bakış açısı... Gerçeği konuşalım. Ben seni seviyorum ama lafta kalıyor. Sevgi yeterli olmuyor ki. Dokunmak gerekiyor. Uzaktan sizi çok seviyorum. Ne anlamı var. Yetti mi? İnsanlara bir şey vermek lazım. İnsana derdini soracaksın. Derdini dinleyeceksin. Devlet bunu yapıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

Katılımcıların bir kısmı devletin kendilerine yönelik yaklaşımlarını beğenip, “alt tabakanın” yaklaşımlarını eleştirirken; bir kısmı devletin Çingene/Romanlara hizmetlerinin olduğunu ancak vatandaşlarının sorunlarını yeterince iletemediğini ve talepkâr olamadıklarını dile getirmişlerdir.

“Bakın eğer bir sosyal yardımı, Sosyal Yardım Vakfındaki Müdür kendi nimetiymiş gibi başkasına lütfederse devlet olmaktan çıkar. Yani işi ehline vermek lazım. Devlet ile sorunumuz yok ama bu işleri yapanlarla var. Böyle işler o memurun inisiyatifine bırakılmamalı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Devletin yaklaşımında sorun yok ama alttaki tabakada sorun var. Sorunların odak noktasını bilen bir Cumhurbaşkanına sahibiz. Çünkü zamanında orada yaşamış olması o sorunları yaşamış ve sorunlara nasıl yaklaşılacağını biliyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Devletin Romanlara bakış açısının olumlu ve pozitif olduğunu düşünüyorum. Bu konuda eksik bizde. Bir eksik varsa ve kötü şartlarda yaşıyorsak devletle ilişkilerimizi tam geliştiremediğimizden ve taleplerimizi doğru şekilde aktaramadığımızdan kaynaklanmaktadır. Devlet gereğinden fazlasını yapıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Devlet aslında herkese hizmet etmeye çalışıyor. Her şeyi devletten beklememek lazım. Eğer bir sorun varsa ve evinde oturuyorsan anladın mı o sorunu çözmek için devlet senin kapına gelmeyecek, sen devletin kapısına gideceksin. “Benim sorunum var” diyeceksin. Devlet zaten kurumları aracılığıyla bunu çözmeye çalışıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

“Roman Açılımı” sürecinin Çingene/Roman vatandaşların sorunlarının çözümü noktasında etkili olup olmadığını öğrenmek amacıyla katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Katılımcılar, “Roman Açılımı” sürecinin dernekleşmeleri konusunda oldukça etkili olduğunu dile getirmişlerken, Çingene/Roman vatandaşlarının sorunları konusunda bu sürecin yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, “Roman Açılımı” sürecini tarihsel olarak önemseyip, sorunların gündeme gelmesi açısından iyi bir adım olarak görseler de, sorunlarının çözümü konusunda “içi ya da altı boş” olarak ele almaktadırlar:

“...içi boş mu bomboş. Hiçbir şey yok içinde. Tarihsel olarak önemsiyorum” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Şimdi ben hep söylüyorum. Roman Açılımı çok iyi bir hamleydi ama içi boş kaldı. Açılımı yaptık. Bu Roman çocuklar neden okumuyor vb. sorgulanmadı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Sorunların çözümü değil de sorunların gündeme gelmesi aşamasında daha çok etkili olduğunu düşünüyorum. Tabi ki çözüm noktaları bulunmaya başlandı. Artık biz ciddiye alınmaya başladık. Açılım yapılmıştı ama altı boştu” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Roman Açılımı ”nın sadece “reklamının” güzel olduğunu, Çingene/Roman vatandaşları daha fazla ayrımlaştırdığını ve sorunlarının daha fazla artmasına neden olduğunu dile getiren katılımcılar da vardır:

“Reklamı Güzel Oldu...” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

“...insanlar birbirlerini ayırtırmıyordu. “Roman Açılımı” yaptın insanları ayırtırdın” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Bana göre bu memlekette Romanlara yapılmış en büyük kötülük. Romanların sorunlarının çözümünde hiç etkili olmadı. Aksine Romanların sorunlarının üstüne açılım sorun koydu. Binlerce sorun koydular” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

Türkiye’de Çingene/Roman vatandaşların sorunlarına yönelik devlet tarafından yapılan ve bu tezin önceki bölümünde içeriği hakkında detaylı olarak bilgi verilen son iki çalışma; “Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi (2016-2021) ile Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)”dır. Katılımcılar bu iki çalışmanın hazırlık aşamasında kendilerine danışıldığını ve Çingene/Roman vatandaşlarının tüm sorunları konusunda önerilerde bulunduklarını dile getirmişlerdir:

“Yanlış hatırlamıyorsam o eylem planı 26 sayfa. Biz onlara, hükümete 200 sayfaya yakın bir öneri verdik. Yani 200 sayfadan 26 sayfaya indi. Çokta aslında bizi aslında temsil eden bir şey olmadı. Masalardan kalksın sahalarda uygulama olanağı bulsun. O bari olsun ama o da yok” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Çalıştaylar ve toplantılar yapılıyor. Çalıştay ’da kaç tane dernek varsa onların fikirleri alınıp, sorunlar aktarılıyor onlara rapor halinde. Onlarda Bakanlık üzerinden çalışmalar yapılıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Oldu. Biz hazırladık. Her şey vardı içinde. Anlattığım tüm sorunlar ve çözümleri vardı içinde. Her şeyin çözümü vardı. Ama hiçbir şey olmadı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Bize soruldu. Biz 2 sayfalık değerlendirme yaptık. Eğitim, istihdam ile ilgili sorunları ve eksiklikleri dile getirdik. Eğitim ile ilgili anaokulu, istihdama yönelik kadınlara ağırlık verilmesi, kentsel dönüşüm ile ilgili yerinde dönüşümü ön gördük. O maddelerin hepsinde önerilerimiz var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

Bu iki çalışmanın içeriğinde olan Çingene/Roman vatandaşların eğitim, sağlık, barınma, yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarının sadece kâğıt üzerinde kaldığı, yeterince ele alınmadığı, sorunlar konusunda vaat edilen hiçbir eylemin yerine getirilmediği ve eylemler için gerekli olan bütçenin de ayrılmadığı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir:

“Yani şöyle söyleyeyim o çalışmaların hiçbiri sahaya dönük çalışmalar olmadı. Mesela geçen aralık ayından itibaren o eylem planına göre Roman mahallelerinde evlerin tadilatına başlanacaktı. Ne oldu? Kâğıt üzerinde kaldı o evrak. Kâğıt üzerinde tarihi bir evrak var ama içi boş bir şey yapılmıyor” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Yeteri kadar ele almadığı düşünüyoruz ama yine de en kötüsünden iyidir” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Hiçbir şey yapmadılar. Öyle bir Strateji Eylem Planı var ki bu dediklerimizi yazıyor ama içinde para yok. Eylem yapacaksın para yok. İstihdam, konut, eğitim için para yok. Hiçbir sorun için para koymamışsın. Nasıl bir eylem planı bu?” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Biz bu Stratejik Eylem Planı’nın hazırlanmasından memnun değiliz mesela. Çünkü hiç başarılı sonuç alınmadı. 3 yıldan beri Stratejik Eylem Planı resmiyete geçti. Şimdi Roman dernek başkanlarının bunu okumaması, bilmemeleri yerel idarecilerin işine geldi. Zaten bir bütçesi de yok. Bir tane faaliyet yok. Yürütme yok... Stratejik Eylem Planı şuan “beyhude” bir girişim” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Eylem Planı için ilk adım yeterli. Başlangıç için yeterli ama yeter ki ilerisi için çalışmalar ve oradaki yazılanlar yapılsın. Bununla ilgili yapılmadığı sürece altı dolmamış olacak” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“İşte bunu hayata geçirmek gerekiyor. Emin olun trilyonluk bütçe ayrılıyor bu konuda. Bunun ne kadarını bize ya da dezavantajlı kesime ayırıyor ve hizmet ediyorlar? Bunu gerçekten ben bilemiyorum” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Yukarıdaki bilgiler ışığında devletin, Roman derneklerinin çalışmalarına etkisini ve devletin bizzat Çingene/Roman vatandaşlarının sorunları konusunda yaptıkları

Çalışmaların yeterlilik ya da yetersizliğini değerlendirecek olursak, ingene/Roman dernekleri topluluk üyelerinin sorunları ve çözümü konusunda yardımcı olacak ana kanal olan devlete ve kurumlarına rahatça ulaşabilmelerine rağmen geri dönüş konusunda yeteri kadar dikkate alınmamaktadırlar. Bu durum yaptıkları çalışmaların ve ürettikleri çözümünün nihai sonuca ulaşmasına engel olmaktadır. Devletin, ingene/Roman vatandaşların sorunlarına yönelik yürüttüğü çalışmalar ise, kâğıt üzerinde kalıp uygulanmamaktadır. Devletin, bir etnik grubun temsilcisi konumunda olan derneklere ve çalışmalarına yaklaşımının sorunlu olduğu görölmektedir.

4.2.6.2 Roman Derneklerinin Siyasi Partilerle İlişkileri

Devlet kurumları kadar siyasi partilerin özellikle muhalefet partilerinin ingene/Roman vatandaşların sorunlarına ve Roman derneklerine bakış açısı da önem taşımaktadır. Bu yüzden siyasi partilerin ingene/Roman vatandaşlara bakış açısı ve yaptıkları çalışmalar bu başlık altında yansıtmaya çalışılacaktır. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk Roman Milletvekili olan Özcan Purçu'nun bir siyasi kimlik olarak ingene/Roman vatandaşlarının sorunları konusunda etkisi olup olmadığı da ele alınacaktır.

Siyasi partilerin ingene/Romanların sorunlarına yaklaşımını değerlendirmek amacıyla katılımcılara yöneltilen sorular doğrultusunda benzer cevaplar alınmıştır. Devlet kurumları ve iktidar partisi gibi diğer siyasi partilere de kolay ulaşabilen katılımcılar, sorunlarına çözüm bulma konusunda geri dönüş alamadıklarını ya ufak tefek sorunlarına çözüm bulduklarını ya da hiçbir şey yapılmadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca siyasi olarak yöneticiye yakınlığın da sorunlarının çözümü konusunda etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

“Şimdi hemen hemen (yaklaşık bir milletvekili kadar) ayda 2 sefer Ankara'ya gidiyoruz. Bakanlıklarla iletişime geçiyoruz. Büyük sıkıntılarımızı aktarıyoruz. Peki, geri dönüş oluyor mu? Geri dönüş bazılarında oldu, bazılarında olmadı. Mesela hangi konularda oldu? Ufak tefeklerde oluyor. Onları burada ben de yaparım. Ama büyük sorunlarımızı ne duyan var, ne de duymak istiyorlar”(Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Bizimle çok iyi temas kuruyorlar ama hiçbir şey yapmıyorlar. Siyasal anlamda her türlü görüşebiliyoruz. Raporlarımızı sunuyoruz. Ama onlar hiçbir şey yapmıyorlar. Biz sadece götürüyoruz. Sadece dinliyorlar. Üyelerimiz bize gelip dertlerini anlatıyorlar. Kentsel dönüşüm, barınma, istihdam, erken yaşta evlilik, uyuşturucu sorunlarımız var. Anlatıyoruz, raporluyoruz, götürüyoruz. Yapacağız diyorlar. Ama veri tabanı oluşturuyorlar ve bunları seçim zamanı mahallelere gittiklerinde kullanıyorlar” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Tabi ki Ankara’ya gidiyoruz. Ankara’ya gittiğimizde Milletvekillerimiz hangi partiden olursa olsun sorunlarımızı anlatabiliyoruz. Sorunu ilettiniz, yardımcı oluyorlar mı? Geri dönüş alabiliyor musunuz? Zor, çok zor. Bazı kesimlerden oluyor, bazılarında olmuyor. Burada siyasal durumlar ön planda, siyasal olarak yöneticiye yakınsan işin oluyor, yoksa işin olmuyor zaten” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

Ayrıca katılımcılar, siyasi partilerin sadece seçim dönemlerinde Roman mahallelerine geldiklerini, “uçuk” vaatlerde bulunduklarını ve vaatte bulundukları hiçbir şeyi seçim sonrası yerine getirmediklerini, amaçlarının sadece “oy toplamak” olduğunu dile getirmişler ve eleştirmişlerdir.

“Uçuk vaatler veriliyor. Çok uçuk vaatler veriliyor. Roman mahallelerine gelirler; şunu yapacağız, bunu yapacağız, kentsel dönüşümünüzü yerinde yapacağız, efendim size konut vereceğiz, iş vereceğiz, eğitim merkezi yapacağız, kreş yapacağız. Seçim bitti mi gelen yok giden yok. 5 sene sonra bir daha” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:1).

“Seçimlere 1-2 ay kala Romanların içerisine giriyorlar ve bizleri çok seviyorlar. Seçim bitiyor kimse bizi sevmiyor. Biz fakirliğimizle, caresizliğimizle baş başa kalıyoruz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Seçim süreçlerinde Romanlara vaatler veriliyor ama sonuç hüsrana. Onun için hiçbir sözün tutulduğunu görmedim. Yol yapıcaz, evleri yapıcaz, çocuklara park yapıcaz, gençlere şunları yapıcaz alıyor oyları. Biz de takip etmiyoruz. Sen şu sözleri verdin demiyoruz. 10 siyasetçiden 9’u duyarsız yani” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Seçim dönemlerinde tüm Milletvekilleri, Belediye Başkanları, İlçe Başkanları Roman Mahallelerinde. Sadece seçimden seçime. Ben buna karşıyım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

Devlet ve diğer siyasi partilere ulaşma konusunda bir sıkıntı yaşamayan ve sorunlarını rahatça dile getirebilen katılımcıların yani dernek başkanlarının, Çingene/Romanların sorunlarına çözüm konusunda taleplerinin yerine getirilmediği ve yardımcı olunmadığı anlaşılmıştır. Bu durum karşında, içinde bulunduğumuz dönemde

Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk Roman milletvekili olan CHP İzmir milletvekili Özcan Purçu ile yine Roman olan 27. Dönem AKP İzmir Milletvekili Cemal Bekle'nin Çingene/Roman vatandaşlarının sorunlarını dile getirme ve çözülmesi konusunda yaptıkları faaliyetler büyük önem arz etmektedir. Bu konuda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bir kısmı Özcan Purçu'nun ilk Roman milletvekili olarak yaptıkları faaliyetlerden memnun iken, çoğunluğu hem Özcan Purçu'yu hem de Cemal Bekle'yi Çingene/Roman vatandaşları yeteri kadar temsil edemedikleri, kendis siyasi partilerinin taraftarlarına öncelik verip tüm Çingene/Roman halkının sorunlarını ele almadıkları konularında eleştirmişlerdir.

Özcan Purçu'nun bir Roman milletvekili olarak Çingene/Romanların sorunlarının çözümüne katkısı olduğunu öne süren katılımcılar, Çingene/Romanlar için bir farkındalık oluşturduğunu ve Özcan Purçu'nun Çingene/Romanların bu sorunlarını yaşamış birisi olarak birçok sorunu (eğitim, sağlık, istihdam) ele aldığını, mecliste önerge verdiğini, proje ve çalışmalar yaptığını dile getirmişlerdir.

“ Bir kere farkındalık oldu. Yani Romanlar bu işi yapar. Romanlar da milletvekilliği işini yapabilir. Mecliste görev alabilir” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“ Özcan sesimiz olma noktasında tabi ki çok iyi etki yaratıyor. En azından Romanların seslerinin Türkiye'deki gündeme taşınmasında çok büyük katkıları var. Bizimle ilgili çok sayıda soru önergeleri veriyor. Özcan'ın Romanların sorunları konusunda inanılmaz yardımları oldu. Mesela istihdam konusunda bir sürü insana iş bulma konusunda ciddi desteği oldu. Sağlık konusunda ameliyat olamayan vatandaşlara maddi destek sağladı. Eğitim konusunda, Romanlara AB üzerinden bir burs programı var. O burs programını başlangıcından itibaren takip ediyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Özcan Purçu, Romanların sorunlarını iliklerine kadar hissetmiş ve çare olmak için elinden geleni yapmıştır. TBMM'de “Roman” kelimesini ilk dillendiren ve çok mücadele eden bir siyasetçidir. Biz Roman STK'lar olarak ondan memnunuz. Romanların başı sıkışınca, haksızlığa uğrayınca, dile getiren, gündeme getiren, birebir ilgilenen, Roman kimliğini unutmayan, değişmeyen bir adam yani. Romanlarla ilgili sorunları dile getiriyor, projeler yapıyor ve çalışıyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

Roman Milletvekilleri hakkında olumlu düşünen katılımcılar olduğu gibi eleştiren katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların eleştirdiği noktalar, bu iki Roman Milletvekilinin, sayıları oldukça fazla olan Çingene/Roman toplumunu temsil etme noktasında yetersiz kalmaları, Özcan Purçu'nun CHP'li, Cemal Bekle'nin AKP'li vatandaşlarına destek olması, parti liderlerinin güdümünde kalmaları ve Çingene/Roman vatandaşlarının sorunlarının ortak olduğunu unutmalarıdır. Ayrıca katılımcılar, milletvekillerini Çingene/Roman vatandaşların sorunlarını yeterince ele almadıkları ve bu sorunların çözümü için iki farklı partinin mensubu olan milletvekillerinin bir araya gelip ortak hareket etmedikleri için de eleştirmektedirler.

“Belli gruplar için faydalı olmuştur. Tabi mecliste temsiliyet noktasında tabi ki temsiliyet var. Ama iki tane yeterli değil” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

“Bir kişi ne kadar 9-10 milyon Roman ile uğraşabilir? Ne kadar onların sorunlarına çözüm getirebilir? Hadi AK parti de çıkardı bir tane milletvekili. İki kişi ne kadar hizmet edebilirler sonuçta. O da İzmir'den, O da İzmir'den. Ne kadar hizmet edebileceksiniz? Kayseri'de, Trakya'da, Hakkâri'de Roman var” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

“Yok. Bence yetersiz. Sen bir toplumu, kitleyi temsil ediyorsun. AKP'den Cemal Bekle de eksiktir. İkisi de bizim çalışma arkadaşlarımız ama ikisi de eksiktir. Mecliste beni iyi temsil etmesi gerekiyor. İlk defa mecliste milletvekilimiz var. Orası çözüm ve temsil yeri. Sen 8 milyonun Romanın sorunlarını dile getirmelisin. Bunu bir dava edineceksin” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:2).

“Yeterli mi? Değil. Neden? Bir Özcan Purçu yeterli olamaz. Cemal Bekle AKP Milletvekili. Oldu 2 tane. Romanlar üzerinde ne kadar faydalı? Hiç biriside faydalı değil. Orada vatandaş ağlıyor. Uzaktan “nasılsın?” Demek olmaz. Dokunmadan insanların halini, derdini anlayamazsın. Bugün 2 tane milletvekili var. Parti önemli değil dava olacaksınız. Dava Roman. Bu insanlar için. Birlikte olacaksınız. Parti önemli değil önemli olan halkına hizmet etmek. Ama bunlarda o yok. Siyasi büyüklerin de işine geliyor bu. Kemal Özcan'ı çıkarıyor. Cumhurbaşkanı Cemal'i çıkarıyor Özcan'a karşı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Özcan Purçu'nun o tavrı ve sadece CHP'li Romanlarla diyalog kurması yanlış. Şuan Cemal Bekle milletvekili oldu ama o da aynı şeyi yapıyor. O da AKP'lilerle bir araya geliyor. Öyle olmamalı. İkisi bir araya gelmeli ve bu Roman sorunlarını ele almalı. Özcan Purçu Kemal Bey'e, Cemal Bekle Tayyip Bey'e sorunları aktarmalı. İkisi de partisinin liderlerine

anlatmalı ve ortada Romanların sorunlarıyla ilgili buluşmalı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

Araştırma sonuçlarının aktarıldığı bu bölümde, siyasi partilerin talepleri doğrultusunda hareket etmenin Roman derneklerinin Çingene/Romanların sorunlarının çözümü konusunda yaptıkları çalışmaları sekteye uğrattığından yer yer bahsedilmiştir. Devletin ve siyasi partilerin Roman derneklerinin taleplerini dikkate almamaları, kendi Roman milletvekillerinin dahi yürüttükleri çalışmalarda parti ayrımı yapmaları gibi olumsuzluklar katılımcılara göre Roman STK’ların çalışmalarının nihai sonuca varmasını engellemektedir. Bu durum, Roman derneklerinin bir STK olarak 1980 sonrası kendilerine yüklenen işlevlerden biri olan siyasal işlevlerini yerine getiremediklerinin işaretidir. Çünkü çalışmanın bir önceki bölümünde bahsedildiği gibi, STK’lar çok önemli siyasal işlevler yürütmektedirler. Sivil toplum kuruluşları, siyasal sistemde kendilerini ilgilendirecek kararları alabilecek kişi ve kuruluşlarla yüz yüze ilişkiler kurarak onları üyelerinin talepleri doğrultusunda faaliyette bulunmaya ikna etmeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden Roman derneklerinin siyasal işlevlerini tam olarak yerine getiremedikleri açıktır. Ayrıca yine çalışmanın önceki bölümlerinde dile getirildiği gibi, belirli bir geliri olmayan Roman STK’ların finansal kapasitelerini arttırmak ve faaliyetlerde bulunmak için devlet, siyasi partiler ve belediyelerle olan yakınlık ya da uzaklıklarının önemli rol oynadığı anlaşılmıştır.

4.2.7 Türkiye’de Roman Derneklerinin Çingene/Romanların Sorunlarının Çözümüne Yönelik Beklenti ve Önerileri

Araştırma bulguları arasında son olarak; katılımcıların, Çingene/Romanların sorunlarının çözümünde geleceğe yönelik beklenti ve önerileri aktarılacaktır. Roman derneklerinin, Çingene/Romanların sorunlarının çözümüne ilişkin beklenti ve önerileri üç ayrı konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar: Eğitim sorunu, dernek başkanlarının yapması gerekenler ve Çingene/Romanların siyaset ve yönetim içerisinde daha fazla yer almaları. Öncelikle katılımcıların ağırlıklı olarak üzerinde durdukları eğitim sorununa yönelik önerileri aktarılacaktır.

Çingene/Roman vatandaşların eğitim sorununun çözümüne yönelik *ilk öneri*; Roman Mahallelerinde eğitim merkezi, kreş ve çocuk evlerinin kurulması, Roman çocuklarının okula gidip-gitmediklerinin sürekli olarak takip edilmesi ve eğitim konusunda sürekli destek verilmesidir.

“Eğitim, eğitim, eğitim... Roman mahallelerinde eğitim seferberliği başlatılması lazım. Her mahalleye eğitim merkezi, kreşler, çocuk evleri kurulması lazım. Ben şunu düşünüyorum: Roman mahallelerinde çocuk sokaktaysa risk altındadır. Neden risk altındadır? Çünkü örnek alabileceği bir kişi yok. İlegal bazı sıkıntılar oluyor uyuşturucu, madde bağımlılığı gibi. Onun için çocuk eğitim merkezine sabah kalktı mı? Öğlenciye; sabahtan eğitim merkezine gelmeli kahvaltısını yapmalı, sonra Türkçe, matematik, İngilizce dersi verilmeli. Sabahçıysa; sabah okula gidecek, öğlen gelecek eğitim merkezine derslerini yapacak halk eğitimden gelen öğretmenler eşliğinde. Ondan sonra geri kalan dersler takip edilerek destek verilecek. Mersin, İzmir, İstanbul’un bazı semtlerinde yaptığımız iş bu. Çocuk devamsızlıktan da kurtuluyor. Kontrol ediyor. Sabah görevlimiz tarafından yataktan kaldırılıyor. Anne-Baba sabah yatıyor zaten. Müzisyenler sabah 5’te gelmişler. Sabah görevli çocuğu kaldırıyor ya eğitim merkezine getiriyor ya da okula gönderiyor. Biz bunu yapıyoruz. Okuldan sonra takip ediliyor günlük. Böyle yapmamız lazım. O çocuk eğitimini aldıktan sonra kendini kurtarır” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

Çingene/Roman vatandaşların tüm sorunlarının temelinde eğitim olduğunu ve eğitim sorunu çözüldüğü takdirde diğer sorunların da çözüleceğini ileri süren katılımcının eğitim sorununa ilişkin *ikinci önerisi*; Çingene/Roman çocuk, anne, baba, Çingene/Roman olmayan ama Çingene/Romanlarla temas halinde olan herkese eğitim verilmesidir. Bu katılımcı eğitim derken sadece okulda verilen eğitimi kastetmemektedir. Romanlara ayrımcılık yapan, önyargılı davranan herkese bu konuda eğitim verilmesinin de gerekli olduğunu düşünmektedir.

“Eğitim. Eğite bildiğiniz sürece o ortamda barınmayacaktır zaten. Eğite bildiğiniz sürece kendini eğitip, bir iş bulabilecektir. Önce eğitimi çözmek gerekiyor. Gelecekle ilgili en büyük sıkıntı o. Yoksa hiçbir şey çözülemeyecek ne kadar mücadele verirsek verelim. Bu sadece çocuklar için geçerli değil; anne, baba, mahalle temsilcileri, muhtarlara da verilmeli. Kamu kurumunda çalışan insanlara da verilmeli. Çünkü dengeyi sağlayamıyorlar. O yüzden sadece Romanlara değil Romanlarla temas halinde olan herkese eğitim verilmeli. Özellikle yerel yönetimlere verilmeli, üst düzeylerle ilgili sıkıntı yok alttakilerde var. O ayrımı yapıyor zaten. O yüzden her noktada eğitim gerekiyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

Çingene/Romanların eğitim sorununa ilişkin *üçüncü öneri*; bu etnik grubun yaşayış tarzı, yaşam koşulları gibi birçok faktörün dikkate alınarak Çingene/Roman çocuklarını değil de eğitim sistemini Çingene/Roman çocuklara uyarlamaktır. Bu bağlamda özel öğretim okullarının bir türünün Çingene/Roman çocukları için yapılması gerektiği ileri sürülmekte ve verilen dersler, teneffüs saatleri, ders saatleri vb. birçok şeyin normal okullardan farklı olarak Çingene/Roman çocuklara göre düzenlenmesi önerilmektedir.

“Mesela şöyle düşüünün özel statülü okullar var. Nedir bunlar? Özel öğretim okulları var. Çocukların belli özelliklerine göre. Roman çocuklarının da belli özellikleri var mı? Kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan. Sonuçta gecekonduda yaşayan çocuklar bunlar. Gecekondu mahalleleri Roman mahalleleri hala. O zaman bu çocukların derse giriş-çıkış saatleri, ders süreleri farklı olmalı, müfredat farklı olmalı. Benim çocuğum 3 ayda okuyabiliyor. Eve geliyor. Odası, masası var. Anne-baba eğitilmiş. Okulda etüt sistemi olmalı, 40 dakikaya 10 dakika teneffüs ise, bunlarda 20 dakikaya 20 dakika teneffüs olmalı, aktivitelere özellikle müziğe daha fazla zaman ayrılmalı. Bunu yerelde Milli Eğitim yapamıyor. Onların elinde değil, Çünkü okul müdürü, öğretmen, Milli Eğitim tüm okullarda aynı sistemin olması istiyor” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

Eğitim sorununa ilişkin *dördüncü öneri*; Çingene/Roman çocukların fazla olduğu okullarda rehber öğretmen sayısının normalden fazla olmasıdır. *Beşinci ve son öneri ise*; Çingene/Roman çocukları ile ilgilenen öğretmenleri teşvik etmek amacıyla belge, fazla maaş gibi uygulamalarda bulunmak ve böylece öğretmenlerin daha uzun soluklu uğraşmalarını sağlamaktadır.

“Müfredat farklı olabilir dedik, Rehber öğretmen okullarda normalde 1 tane mi. 2-5-10 tane olsun Roman okullarda. Bu kadar basit. Akran zorbalığı Roman okullarda inanılmaz fazla. Ayrıca sosyal hizmet birimleri olmalı bu okullarda. Bu iş böyle çözülür” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

“Öğretmenlere de bu konuda ayrı teşekkür belgesi, ayrı maaş gibi uygulamalar yapılmalı ki çocuklarla uğraşsın, emek versin. Daha fazla çabalasın. Diğer türlü öğretmenler okuldan kaçmaya çalışıyorlar” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

Katılımların beklenti ve öneride bulunduğu bir diğer konu; Çingene/Romanların daha fazla siyaset ve yönetimde bulunmalarıdır. Siyasette daha fazla yer alarak, yaşadıkları sorunların azalacağını ve yaşadıkları ülkede fark edilebileceklerini dile getirmişlerdir. Öyle ki Türkiye’de Çingene/Romanların dikkate alınması için bir “Roman Partisine” ihtiyaç olduğu da ifade edilmiştir. Başka bir deyişle Çingene/Romanların sorunlarının çözüme kavuşturulması için; bu etnik grubun bir arada olup daha fazla siyasetin ve yönetimin içinde olması önerilmektedir.

“Romanlar da bilinçlendi. Siyasette olmazlarsa köle olacağız. Bugüne kadar hep öyle oldu. Eğer sen yönetime katılmıyorsan bir ülkede ya da bir şehirde, bir bölgede. Sen kölesin. Ben öyle görüyorum. Onun için yönetime katılmamız lazım. Yönetim süreçlerine katılırsak sorunlarımızın çözüleceğinin farkına varmamız lazım. Bunu yapmaya başladık” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“Çingene/Romanların sorunlarının çözüme kavuşturulması için şuan Türkiye’de en etkili yol siyaset. Çünkü siyasi isen yaptığın her eylem ve söylem medyada yer buluyor. Milletvekili, belediye başkanı olsan etkileşim fazla oluyor. Romanların yapabileceği tek bir şey var bir arada olmak. Eğer biz bir arada olma kabiliyetimizi geliştirebilirsek, siyasette var olacağız, siyasette var olunca da kendi içimizde zenginleri yaratabileceğiz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

“Türkiye’de Romanların dikkate alınması için, bir Roman partisine ihtiyaç var. Türkiye’de 7 milyon Roman yaşıyor. Bizim 5 milyona yakın oyumuz var. Bence Romanların bir arada durup bir Roman partisi kurup, sesleriniz farklı şekilde duyurması gerekiyor. Biz siyasallaşmazsak bu ülkede görünmeyen topluluklar olarak devam edeceğiz” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:4).

Katılımcıların, Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma başta olmak üzere yaşadıkları sorunların çözüme kavuşturulması için geleceğe dönük olarak dile getirdikleri başka beklenti ve öneriler de bulunmaktadır. Bunlar:

- Çingene/Romanların sorunlarına siyasal olarak bakılmaması ve yaşadıkları sorunların sosyal bir görev olarak yetkililer tarafından ele alınması,
- Çingene/Romanların sorunlarına ilişkin devletin bir birim kurması,
- Çingene/Roman vatandaşların sorunlarını sadece dile getirmekle kalmayıp, bu sorunların çözümüne ilişkin daha fazla talep kâr olmaları,

- Bu etnik grubu mahalle ve okullarda bir arada yaşatmaktan ziyade toplumun geneline yaymak,
- Eylem Planı'nda dile getiren sorunların kâğıt üzerinde kalmayıp en kısa sürede hayata geçirilmesi olarak sıralanabilir.

“Sürece çok siyasal bakıyorlar. Aslında Roman meselesi siyasallaştırılmaması gereken bir mesele. Sosyal bir görev aslında. Dolayısıyla bu mesele siyasallaşmanın ötesinde sosyal bir meseledir. Devletin bir görevidir. Bunu siyasallaştırmadan, partilileştirmeden çözmemiz gerekiyor. Ben bu sürece böyle bakıyorum. Romanların şimdi eğitim meselesi siyasal bir mesele mi? Sosyal bir mesele. Bunu çözmemiz lazım. Yani konut sorunu siyasal bir mesele mi? çözmemiz lazım. Kadınların, çocukların sorunlarını çözmemiz lazım” (Anahtar Kişi, Görüşme No:1).

“İnsanlara yaşam hakkı vermemiz lazım. Devlet Romanlarla ilgili bir birim kurmalı ve bu birim için Romanların sorunuyla gerçekten ilgili kişiler çağrılmalı” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:5).

“Ben niye böyle yaşıyorum, ben bu ülkenin vatandaşı değil miyim” desene. “Bu kar benim üstüme niye yağıyor, kışın niye üşüyorum, benim sobam yanmıyor, benim çocuklarım niye kaliteli okullarda okumuyor, niye spor aktivitelerine katılamıyor, benim insanım neden hamallık yaparken ölüyor, benim insanım neden tuvalet vb. sadece ayak işlerinde çalıştırılıyor, ben bu ülkenin azınlığı mıyım” bana bunları anlat desene. Sen bunları istemedikçe... Bu devlet zaten sıkışmış. Sen talep etmedikçe sana vermezler. Sen kaymakamlığa dilekçe vermedikçe vakıf seni değerlendirmiyor. Talep etmesini, talep kâr olunmasını bilmemiz lazım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Kentsel dönüşüm” değil ama “Toplumsal Dönüşüm” yapacaksın. Romanları, Roman olmayan mahallelere; çocukları Roman olmayan okullara dağıtacaksın” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Eylem Planı'nda vaat edilen çalışmalar öncelikle yerine getirilmeli (vurgu bana ait) ve onlarla ilgili yol haritası çizilmeli. Bu en fazla 2 seneyi alacaktır. Ama umarım daha uzun sürmez. Çünkü bu sefer 2-3 sene hiçbir şey yapılmamış olacak. Eylem Planı önce geliştirilmeli çünkü planda yer alan sorunlar en büyük sorunlarımız. Onun iki ya da üç tanesi bile çözülmüş olsa diğerleri de çözülecektir. Çünkü proje ve bütçe olmadığı sürece dernekler çok fazla çalışma yapamıyor. Ama işi bilmeyen derneklere bütçe verildiğinde, proje verildiğinde borçlanmalarda oldu” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:7).

Son olarak katılımcılar kendilerinin, vatandaşlarının sorunlarının çözümü konusunda daha verimli olabilmeleri için yapmaları gerekenleri dile getirmişlerdir. Katılımcıların, Roman derneklerinin geleceğine ilişkin en önemli beklentisi sayıları oldukça fazla olan ve “çanta” olarak da tabir ettikleri derneklerin ayıklanması ve bunun kendilerine de zarar verdiğinin bilincine varılmasıdır. Böylece dernek yöneticiliği, proje yapımı gibi işlerin bu işi gerçekten bilenlere devredilmesi amaçlanmaktadır.

“Bütün Roman STK Başkanlarını çağırırdım. Ve Roman STK’ların çok sesliliğinin ve kalabalığının zararlarını anlatırdım. Asgariye inmesi için çalışmalar yapardım. Bu işin ehli kişilerin yapmasının yanında olurdum. Proje yazılması konusunda eğitimler düzenlerdim. Çünkü çoğu derneğimiz proje yazmayı, takip etmeyi bilmiyor. Proje danışmanlık ekibi kurardım. A,B, C partisi olarak da ayırmazdım. Çünkü ben Roman çocuğuyum” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:6).

“Bu 300 küsur derneği vurguluyorum bak “ayıklamak” lazım. Gerçek hizmet edenleri bulmak, onlara el vermek ve güçlendirmek lazım. Onları da yine başıboş bırakmamak lazım. Yapmış oldukları hizmetleri örneğin ayda bir araştırmak, incelemek lazım. Denetimin olması lazım” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

“Biz her alanda hizmet vermeye çalışıyoruz. Ama her alana yetemiyoruz. Ben her toplantıda söylüyorum. Eğitim ile ilgili gerçekten bu işi bilen eğitimciler bu hizmeti vermeli, siyaset ile uğraşan; istihdamı, sosyal aktiviteleri yapan bir organizatör- koordinatör olmalı, sağlık anlamında, sağlıktan anlayan gibi görev dağılımı olursa derneklerde bu sefer bizim hizmetlerimiz daha iyi olacak” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:10).

Roman derneklerinin vatandaşlarının sorunlarının çözümünde etkili olabilmeleri için birlikte hareket etmeleri gerektiği de önerilmiştir.

“Romanların gerçek anlamda rahata kavuşturmak için dernek başkanlarını bir araya getirip toplamadıkları ve dinlemedikleri sürece çözüm olmaz. Romanın neye sevinip, üzüldüğünü bilmelisin” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:3).

“Öncelikle birlik ve beraberliğimizi sağlamamız gerekiyor. Federasyonların, Konfederasyonların, derneklerin, STK’ların bakış açısı ne olursa olsun bir araya gelerek istediğimizi yaptırmamız gerektiğini bildirmemiz gerekiyor. Para ve yardım isteme bilincini ortadan kaldırmamız lazım. Ne istediğini bilen bilinçli toplum olmamız gerekiyor” (Dernek Yöneticisi, Görüşme No:8).

Roman derneklerinin, vatandaşlarının sorunları karşısında daha etkili ve verimli çalışabilmeleri için devletten beklentilerini bir katılımcı şu sözlerle dile getirmiştir:

“Dernekler konusunda; diğer dernekler zevk için bir araya gelebilirler ama Roman dernekleri devlet tarafından kamu kaynakları ile desteklenmesi gerekiyor. Roman dernekleri farklı bir statüye alınmalı ve görevler de verilmeli. Az önce dediniz ya ne tür projeleriniz oldu diye. Kaynak yok ne projesi olacak. Aidat alamıyor ki aidatı cebinden ödüyor. Ama kaynak olursa, denetlersen sen bu projeye paydaşsın” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

“Roman derneklerine, kamu kurumu üyesi olma şartı getirilebilir. Üyeler daha faydalı olur. Şuan para ve kaynak yok. Derneklerin adı var kendi yok. Sadece kurulmuşlar” (Anahtar Kişi, Görüşme No:9).

Diğer STK’lardan farklı olarak Roman STK’ların devlet tarafından desteklenmesi, proje yapımının öğretilmesi ve üyelerinin daha verimli çalışabilmeleri için kamu kurumlarının üyesi olma şartı getirilmesi, katılımcıların devletten beklentileridir.

Katılımcıların, Çingene/Roman vatandaşlarının sorunlarının çözümüne yönelik yukarıda yer verdiğimiz beklenti ve önerilerini yorumlayacak olursak; Öncelikle eğitim sorununa ilişkin dile getirdikleri beş önerinin uygulanabilir olduğu ve uygulandığı takdirde de Çingene/Romanların eğitim sorunlarını azaltıp, eğitim düzeylerini yükselteceği açıktır. Çingene/Romanların sorunlarına siyasal olarak bakılmayıp, sosyal bir görev olarak yerine getirilmesi beklenmektedir. Başka bir deyişle katılımcılar, Çingene/Romanların sorunları ele alınırken oy verdikleri siyasi partiye göre ayırım yapılmamasını ya da ona göre yardım yapılmasını istememekte ve Çingene/Romanların sorunlarının ortak olduğunu dile getirmektedirler. Oy verilen siyasi partiye göre sorunların ele alınması ya da yardım yapılması Roman derneklerinin siyasi partilerin güdümüne girmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda siyasi partilerin sorunlar karşısında tüm Çingene/Roman vatandaşları gözetmesi yerinde bir beklentidir. Çingene/Romanların siyaset ve yönetim içerisinde daha fazla yer almaları da dile getirilmiştir. Böylece yaşadıkları sorunların azalacağı düşünülmektedir. Çingene/Roman vatandaşların siyaset ve yönetim içerisinde olmaları seslerinin daha fazla duyurulması, kendilerini daha iyi tanıtmada noktasında elbette faydalı olacaktır. Ancak aynı fayda Roman STK’ları için geçerli değildir. Çünkü Roman STK’ların tüm vatandaşlarının sorunlarına çözüm bulmaları için siyasi parti ve kimliklerden uzak durmaları gerekmektedir. Roman

STK'ları, katılımcıların dile getirdikleri gibi siyasal kimlikleri doğrultusunda değil de vatandaşlarının sorunlarının çözümü noktasında birlikte hareket etmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Katılımcıların beklenti ve önerileri arasında yer alan ve oldukça önemli bir sorun bulunmaktadır: “Çanta” olarak tabir ettikleri derneklerin ayıklanması ve bunun kendilerine de zarar verdiğinin bilincine varılmasıdır.

Sadece isim olarak var olup, hiçbir fayda sağlamayan bu derneklerin varlığı; Roman derneklerinin, vatandaşlarının sorunlarının çözümünde onları sekteye uğratmakta, vatandaşlarının onlara karşı güvenlerini zedelemekte ve Roman STK'ların birlikte hareket edip, sorunları daha kısa sürede ve etkin bir şekilde çözmelerini engellemektedir. Bu bağlamda “çanta” olarak tabir ettikleri bu derneklerin en kısa sürede ayıklanması, geleceğe dönük atılacak birinci ve en önemli adım olmalıdır.

Katılımcılar devletin yapması gerekenleri de dile getirmişlerdir: Eylem Planı'nda yer verilen çalışmaların hayata geçirilmesi, Roman Derneklerinin farklı bir statüye alınması ve Roman dernek başkanı olabilmek için kamu kurumu üyesi olma şartının getirilmesidir. Türkiye'de Çingene/Roman vatandaşların sorunlarına yönelik son çalışma olan Eylem Planı'nda yazılanların hayata geçirilmesi, Çingene/Romanların sorunlarının büyük bir kısmının çözülmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda yazılanların kağıt üstünde kalmayıp biran önce uygulanması için devlet gereken adımı atmalıdır. Çingene/Roman vatandaşların temsilcisi konumunda olan Roman STK'ların vatandaşlarının sorunlarını dile getirme ve çözüm üretme konusunda daha verimli olabilmeleri için devletin kamu kurumu üyesi olma şartı getirmesi makul bir öneridir. Böylece yaptığı işin bilincinde olan temsilcilere ulaşmanın kolay olacağı ifade edilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmişten günümüze tüm dünyada ve Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunları diğer gruplardan daha derin ve kalıcı olmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde Çingene/Romanların yoksulluğunun temel nedeninin, onların etnik kökenine yönelik önyargı, kalıpyargı, damgalama ve bunlarla ilişkili olarak ortaya çıkan ayrımcılıktan kaynaklandığı ve tüm bunların yoksulluk sorununu kalıcı hale getirdiğinden dolayı “etnik yoksulluk” olduğu tespiti yapılmıştır. Çingene/Romanlara yönelik önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılıklar aynı zamanda onların hem yoksulluk hem de sosyal dışlanma sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Toplumun en alt tabakasını oluşturan Çingene/Romanların yaşadıkları dışlanma çok boyutludur. Çünkü ekonomik alan başta olmak üzere sosyal, kültürel ve siyasal alanlardan dışlanmaktadır. Bu yüzden “sosyal dışlanma” Çingene/Romanların yaşadıkları temel sorun olarak ele alınmıştır. Böylece “yoksulluk” ve “sosyal dışlanma” sorunları Çingene/Romanların yaşadıkları temel sorunlar olarak görülürken; bu iki sorunun iç içe geçmiş durumda olduğu saptanmıştır. Başka bir deyişle yoksullukları dışlanmaya neden olurken, dışlanmaları da yoksulluğu beraberinde getirmektedir. Bu durum ise, Çingene/Romanların toplumun en dezavantajlı kesimi olmalarına ve toplumun en alt tabakasını oluşturmalarına neden olmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü iki ayrı çerçeveye ayrılmıştır. İlk olarak kolektif özel bir ada sahip olan Çingene/Romanların yaşam tarzları başta olmak üzere sahip oldukları ortak köken, dil ve gelenekler bakımından diğer gruplardan belirgin farklılıklar göstermelerinden dolayı “etnik grup” oldukları ortaya konulmuştur. Bu etnik grup hem dünyada hem de Türkiye’de çeşitli adlarla anılmaktadırlar. Ancak bu adlandırmalar dünyanın her yerinde olumsuzluklar içermekte ve bu etnik grubu ötekileştirerek, ayrımcılığa neden olmaktadır. Egemen Yılığür ise “Çingene” adlandırmalarını literatürde yaygın olarak kullanılmayan “peripatetik” kavramı üzerinden açıklamakta ve bu etnik grubun temel özelliği üzerinde durmaktadır. Yılığür’e göre Çingene; “*Yerleşik tarım ya da göçebe hayvancılığın, geçim stratejilerinin temelini oluşturmadığı ve gıdalarını yer ve zamana göre değişen çeşitli zanaat ve hizmetleri yerleşik tarımcı ve göçebe hayvancılara*

sunmalarının karşılığında onlardan alan topluluklara” denilmektedir.⁴²⁷ Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de “Çingene” adlandırmasına yüklenen olumsuz anlamlar hem literatürde hem de Çingene/Romanların kendi aralarında “Çingene”, “Roman” ayrımını yaratmaktadır. Bu çalışmada Çingene ve Roman arasında kesin bir ayrım yapmanın zorluğu ve her iki adlandırmanın da bu grubu temsil ettiği düşünüldüğünden dolayı “Çingene/Roman” şeklinde birlikte kullanılmıştır. Çingene/Romanlar hem geçmişten günümüze Avrupa’da hem de Osmanlı’dan Türkiye’ye etnik kökenlerinden dolayı çok çeşitli ayrımcılığa maruz bırakılmışlardır. Çingene/Romanların maruz bırakıldıkları “etnik yoksulluk” ve sosyal dışlanma sorunlarının boyutunu ortaya koymak amacıyla; İstanbul, İzmir, İzmit, Kocaeli, Düzce ve Edirne gibi Türkiye’nin değişik illerinde, değişik yöntemlerle yapılan araştırmalardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda Çingene/Romanların maruz kaldığı sorunlar; dışlanma, ayrımcılık, yoksulluk, işsizlik, güvencesiz ve geçici işlerde kötü koşullarda çalışma, eğitimsizlik, eğitimden dışlanma, erken yaşta evlilik ve çalışma, altyapı olanaklarından yoksun alanlarda yaşama, belirli alanlarda yaşamaya mahkûm edilme, kent merkezlerinden dışlanma, sağlık olanaklarına yetersiz erişim ve sağlık olanaklarından dışlanma olarak sıralanmıştır. Tüm bu sorunların ana nedeninin etnik kökenlerine ilişkin damgalama, önyargı ve dışlanmaların olduğuna da ulaşılmıştır.

1970 krizi ile yaygınlaşan neo-liberal politikalar ve bu politikalar ile birçok sorunun küresel hale gelmesi, sosyal devlet anlayışının gerilemesi ile eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerin yetersiz kalması ve bu sorunların çözümü için STK’lara temel aktörler olarak bakılması, onların bu süreçteki önem ve rollerini arttırmıştır. Sivil toplum yeni bir kavram olmamakla birlikte 1980 sonrası yeniden tanımlanmış ve üzerinde yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. 1980 sonrası Türkiye’de de sivil toplum bilinci gelişmiş ve bu süreçte bir sivil toplum kuruluşu olan “dernekler” en fazla tercih edilen örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmıştır.

Çingene/Roman etnik grubu da yoksulluk ve sosyal dışlanma başta olmak üzere yaşadıkları çok sayıda soruna karşı örgütlenmeye başlamışlardır. 1980 sonrası Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelelerinde önlerini açan

⁴²⁷ Yılgür, *Roman Tütün İşçileri*, s.22.

gelişmeler: Türkiye'nin AB ile üyelik sürecinin başlaması, Çingene/Romanların dernekleşmeleri önündeki yasal engellerin kalkması, sivil toplum örgütlerine yönelen fon akışındaki artışla birlikte maddi sorunların engel olmaktan çıkması olarak sıralanabilir. Ayrıca Çingene/Romanların uzun yıllardır mücadele ettikleri eğitim, sağlık, barınma, yoksulluk vb. sorunlarının daha fazla derinleşmesi ve yapısal hale gelmesi de örgütlülüklerinde etkili olmuştur. Örneğin kentsel dönüşüm bu sorunlardan sadece birisidir. Türkiye'nin farklı yerlerindeki Çingene/Romanlar bu ve benzeri sorunlarının çıkış yolu olarak artık örgütlenmeyi görmektedirler. Böylece Mustafa Aksu'nun ifade ettiği "Çingene/Romanların büyük bir kısmının, horlanıp-dışlanmayı kader olarak kabul ettikleri için, bunu çözecek bir girişimde bulunmamaktadırlar"⁴²⁸ görüşü geçersiz olmuş ve 2004 yılı Türkiye'de Çingene/Romanların dernekleşmelerinin önünün açılması ve sayılarının hızla artması açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Türkiye'nin AB ile üyelik süreci sadece Çingene/Roman derneklerinin sayısında artışa neden olmamış aynı zamanda Çingene/Romanların sorunlarına yönelik çalışma, proje ve politikaları da gündeme getirmiştir. Öyle ki Türkiye'de Çingene/Romanlara ilişkin atılan ilk resmi adım olarak bilinen "Roman Açılımı" 2009 yılında "Roman Çalıştay" ve "Roman Buluşması" adı altında gerçekleştirilmiştir. Bu süreç daha sonra 2015 yılında "SİROMA" projesinin hataya geçirilmesi ile devam etmiştir. Tüm bu gelişmeler ise Türkiye'de Çingene/Romanlara yönelik gündemde olan iki çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bu çalışmalar: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinatörlüğünde gerçekleştirilen "Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi" (2016-2021) ile "Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)" dır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Çingene/Romanların örgütlülüğünde Roman Derneklerinin önemi yansıtılmıştır. Böylece çalışmanın son ve dördüncü bölümüne yani araştırma bulgularının analizine geçilmiştir.

⁴²⁸ Onaran İncirlioğlu, "Şecaat Arzederken Merd": Türkiye Çingenelerinin Örgütlenme Sorunları", *Türk(iye) Kültürleri*, s.187.

Bir niteliksel araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanıldığı bu çalışmada hem kartopu (zincirleme) örnekleme tekniği hem de internet üzerinden görüşülecek kişilere ulaşılmıştır. Alan araştırmasında çalışmanın temel öznesi olan Çingene/Romanların maruz kaldığı “yoksulluk” ve “sosyal dışlanma” sorunları temel sorunlar olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın sorunsalı olan “*Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde Roman Dernekleri rolünün olup-olmadığı*” sorusuna yanıt aranmıştır.

Roman derneklerinin rolünün olup olmadığını saptayabilmek amacıyla toplam 10 görüşme gerçekleştirilmiştir. Bunların; 4’ü İstanbul, 3’ü Kocaeli, 2’si Kırklareli, 1’i Edirne’de yapılmıştır. 2019 yılı Mayıs-Temmuz ayları arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların; 3’ü dernek başkanı, 3’ü federasyon başkanıdır. Diğer katılımcılardan biri hem dernek başkanı hem de federasyon ve konfederasyon genel sekreteri, biri dernek ve federasyon başkanı, biri milletvekili ve biri ise sosyologdur. Başka bir deyişle katılımcıların 8’i dernek yöneticisi, 2’si anahtar kişidir. Milletvekili ve Sosyolog, Çingene/Roman vatandaşlar ve sorunları konusunda detaylı bilgiye sahip olmaları ve sorunlarıyla bizzat ilgilenmeleri nedeniyle “anahtar kişi” olarak ele alınmışlardır.

Araştırma bulgularının analizi yapılırken araştırma soruları ve çalışmanın sorunsalı dikkate alınmıştır. Bu yüzden bulgular beş temel çerçevede analiz edilmiştir: Çingene/Romanlar hakkında bilgi, Türkiye’de Roman Derneklerinin kuruluşu ve amaçları, Çingene/Romanların temel sorunları ve Roman Derneklerinin bu sorunlara yaklaşımı ve faaliyetleri, Roman Derneklerinin diğer STK, kurum ve kuruluşlarla ilişkisi, Roman Derneklerine devletin ve muhalefetin yaklaşımı. Son olarak, Türkiye’de Roman Derneklerinin Çingene/Romanların sorunlarının çözümüne yönelik beklenti ve önerilerine yer verilmiştir.

Çalışmada katılımcılar, “Çingene” ve “Roman” kelimeleri arasında birçok nedene bağlı olarak ayrım gözetmekteydiler ve ağırlıklı olarak kendilerine “Roman” olarak hitap edilmesini istemişlerdir. Bunun en önemli nedeni, geçmişten günümüze tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de “Çingene” kelimesine yüklenen olumsuz anlamlar ve bu olumsuz anlamlar ile kendilerine yapılan ayrımcılıktır.

Araştırma bulguları analiz edilirken katılımcıların, Türkiye’de Roman derneklerinin gelişimine ve faaliyetlerine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Çingene/Romanların ilk görünür dernekleşmelerinin 2000 yılı sonrası başladığı ve 2009 yılı Roman Açılımından sonra bunun hızlandığı tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Çalışma verileri ışığında, Çingene/Romanların dernek kurma ile sorunlarını daha rahat dile getirebileceklerinin, kendilerine uygulanan haksız davranışlara karşı çıkabileceklerinin farkında olduklarına ulaşılmıştır.

2009 yılı sonrası Roman Derneklerinin sayılarının hızla artması beraberinde bir takım sorunları getirmiştir. Bu sorunlar; Roman Derneklerinin faaliyet alanlarının değişmesi, amaçlarından sapmaları ve derneklerin siyasi partilerin talepleri doğrultusunda hareket etmeye başlamaları; çoğunun faaliyet göstermeyen, kâr amacı güden ve hatta bir adresi olmayan ve “çanta” olarak tabir edilen dernek olması şeklinde sıralanabilir. STK’ların siyasi partiler ile yakın ilişki içerisinde olmalarının Roman STK’lara özgü bir durum olmadığı ve 1980 sonrası yaygınlaşan neo-liberal politikalar ile STK’lara yüklenen çeşitli işlevlerin bir sonucu olduğu bilinmelidir. İşlevsiz ya da amaca uygun faaliyeti olmayan Roman Derneklerinin sayılarındaki artış aynı zamanda Çingene/Romanların sorunlarının çözüme kavuşturulmasını engellemekte ve vatandaşlar ile dernekler arasındaki ilişkinin zayıflamasına yol açmaktadır.

Araştırma bulgularının analizinin yapıldığı dördüncü çerçeve ile çalışmanın temel sorunsalına yönelik daha net cevaplara ulaşılmıştır. Çünkü dördüncü çerçeve hem Çingene/Roman vatandaşların temel sorunlarını hem de Roman derneklerinin bu sorunlara yönelik faaliyetlerini içermektedir. Öncelikle katılımcıların dile getirdikleri temel sorunlar şu şekildedir: etnik yoksulluk, istihdam, barınma, ayrımcılık, önyargı, dışlanma, erken yaşta evlilik ve hemen hemen tüm katılımcılar tarafından ağırlıklı olarak üzerinde durulan “eğitim”.

Roman derneklerinin topluluk üyelerinin “eğitim” sorununa yönelik faaliyetleri; etüt odaları ve kreşler açmak, bu konuda çalıştay düzenlemek, anne-babayı bilinçlendirmek, çocuğun okul masraflarını karşılamak ve okula gidip gitmediğini denetlemek olarak sıralanabilir. Ayrıca çocuklar için dini eğitimler de düzenlenmektedir.

Katılımcıların faaliyetleri sonucunda eğitimli ve eğitime devam eden Çingene/Roman sayısında artış meydana geldiği ifade edilmiştir.

Araştırmada “istihdam” Çingene/Romanların bir diğer temel sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çingene/Romanların işgücü piyasasına girişlerinde temel engel etnik kimliklerine karşı var olan önyargı ve ayrımcılıktır. Çingene/Romanların istihdamı için İŞKUR’un yürüttüğü TYP’ye kayıt olmalarını sağlamak ve böylece geçici de olsa istihdamlarını sağlamak, istihdam konusunda çalıştay düzenlemek ve proje hazırlamak gibi çalışmalarda yürütülmüştür. Katılımcıların verdiği sayıları dikkate alırsak, bu çalışmalar istihdam artışı sağlamıştır. Ancak Çingene/Roman vatandaşların hem eğitim seviyelerinin düşük olması hem de kendilerine yönelik ayrımcılıktan dolayı işgücü piyasasında düşük nitelikli, geçici işlerde yer alma durumları devam etmektedir.

Çingene/Romanların eğitim ve istihdamdan sonra üzerinde durulan diğer önemli sorunları “barınma” ve görece yeni olan “kentsel dönüşüm” olmuştur. Çingene/Romanlar için kentsel dönüşüm hayatlarında büyük bir sorun teşkil etmektedir ve bu sorunun çözümünde “yerinde iyileştirme” modelinin uygulanmasını önermektedirler

Çingene/Romanların maruz kaldığı sorunlar eğitim, istihdam ve barınma ile sınırlı kalmamakta, bu sorunlara büyük etki eden başka sorunlar da yaşamaktadırlar. Bunlar ayrımcılık, önyargı ve dışlanma olarak sıralanabilir. Dernek başkanları bu konuda devlet, polis ve Çingene/Roman olmayanlar ile Çingene/Romanları kaynaştırmışlar yani bir nevi köprü görevi görmüşler, dışlanma sorununu TBMM’ye taşımışlar ve devletin birçok kurumu ile de iletişime geçmişlerdir. Bir STK türü olan derneklerin yaptıkları bu faaliyetler sorunun görünürlüğünü arttırarak çözüm yolları bulunmasını ve böylece en azından sorunların derecesinin azalmasını sağlamaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda Çingene/Romanların eğitim, istihdam, barınma sorunlarının temelinde etnik kökenlerine ilişkin önyargı, ayrımcılık ve dışlanmalarının olduğu görülmüştür. Bu sorunların Çingene/Roman vatandaşların yoksulluğunu arttırdığı ve derinleştirdiği bilindiğinden Çingene/Romanların yaşadığı yoksulluğun “etnik yoksulluk” olduğu bir kez daha net olarak görülmüştür. Bu bağlamda

katılımcıların eğitim, istihdam, barınma, ayrımcılık, önyargı ve dışlanma sorunlarına dair yaptıkları çalışmalar, Çingene/Romanların yoksulluğunu azaltıcı yönde etki etmektedir.

Roman Derneklerinin topluluk üyelerinin yoksulluk ve sosyal dışlanma başta olmak üzere yaşadıkları birçok soruna çözüm bulma konusunda diğer Roman STK'lar ve ulusal-uluslararası kuruluşlarla olan ilişkileri büyük öneme sahiptir. Ancak araştırma verileri ışığında Roman STK'ların birlikte hareket etmelerini engelleyen birtakım sorunların olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sorunlar arasında “çanta” olarak tabir edilen faaliyet göstermeyen ve belirli bir yeri olmayan derneklerin sayısının fazla olması ve derneklerin bir kısmının siyasi partilerin taleplerin doğrultusunda hareket etme yolunu seçmeleri temel öneme sahiptir. Bu sorunların varlığına rağmen Roman STK'lar birlikte birçok çalışma da yürütmüşlerdir. Ulusal STK'lar ise uluslararası STK'lara güvenmemekte ve Çingene/Roman etnik kimliğini çıkarları için kullandıklarını savunmaktadırlar.

Roman Derneklerinin vatandaşlarının sorunlarının çözümü konusunda belediyelerle birlikte yürüttükleri faaliyetler de önem arz etmektedir. Araştırma verileri ışığında bu konuda iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bir kısmı bulundukları bölgenin belediyesi ile ilişkilerinin çok iyi olduğunu, kolayca ulaşabildiklerini ve birlikte çok sayıda faaliyette bulunduklarını dile getirmişken; katılımcıların bir kısmı Roman dernekleri ile belediyeler arasındaki ilişkide “siyasetin” ön planda olduğunu öne sürmüşlerdir.

Araştırma bulguları ışığında siyasetin, Roman derneklerinin faaliyetlerinde olumlu ya da olumsuz ancak güçlü bir etkide bulunduğu görülmüştür. Bu yüzden Roman STK'ları ile devlet ve diğer siyasi partiler arasındaki ilişki de sorgulanmıştır. Türkiye’de Çingene/Romanların sorunlarına yönelik atılan üç önemli adımdan biri olan “Roman Açılımı” süreci Çingene/Romanların dernekleşmeleri konusunda oldukça etkili olmuşken; Çingene/Roman vatandaşlarının sorunlarının çözümü konusunda bu süreç yetersiz kalmıştır. Türkiye’de Çingene/Roman vatandaşların sorunlarına yönelik devlet tarafından atılan son iki adım “Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi (2016-2021)” ile “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)”dır. Bu iki çalışmanın hazırlık aşamasında Roman STK'lara

danışılmış ve Çingene/Roman vatandaşlarının tüm sorunları konusunda önerileri alınmıştır. Ancak bu iki çalışmanın içeriğinde olan Çingene/Roman vatandaşların eğitim, sağlık, barınma, yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarının sadece kâğıt üzerinde kaldığı, yeterince ele alınmadığı, sorunlar konusunda vaat edilen hiçbir eylemin yerine getirilmediği ve eylemler için gerekli olan bütçenin de ayrılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Roman STK'ları devlet ve birimlerine istedikleri zaman rahatça ulaşabilmelerine rağmen geri dönüş konusunda yeteri kadar dikkate alınmamaktadırlar. Bu durum yaptıkları çalışmaların ve ürettikleri çözüm önerilerinin nihai sonuca ulaşmasına engel olmaktadır. Devletin, bir etnik grubun temsilcisi konumunda olan derneklere ve çalışmalarına yaklaşımının eksiklikleri olduğu görülmektedir. Aslında Çingene/Roman vatandaşların yoksulluk ve sosyal dışlanma başta olmak üzere maruz bırakıldıkları birçok sorunun devlet ve Roman derneklerinin birlikte yürütecekleri çalışmalar ile daha kısa sürede ve etkili bir şekilde çözülebileceği açıktır.

Devlet kurumları gibi diğer siyasi partilere de kolay ulaşabilen katılımcılar, sorunlarına çözüm bulma konusunda yeterli geri dönüş alamamakta, ya ufak tefek sorunlarına çözüm bulunmakta ya da hiçbir şey yapılmamaktadır. Bu durum karşında, içinde bulunduğumuz dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk ve CHP'den İzmir Roman Milletvekili olan Özcan Purçu ile 27.dönem AKP'den İzmir Milletvekili olan Cemal Bekle'nin yani bu iki Roman Milletvekilinin Çingene/Roman vatandaşlarının sorunlarının dile getirilmesi ve çözülmesi konusunda yaptıkları çalışmalar büyük önem arz etmektedir. Bu konuda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bir kısmı milletvekillerinin yaptıkları çalışmalardan memnun iken çoğunluğu her iki milletvekilinin de Çingene/Roman vatandaşları yeteri kadar temsil edemedikleri, siyasi olarak taraf oldukları partiyi savunulara öncelik verip tüm Çingene/Roman halkının sorunlarını ele almadıkları konularında eleştirmişlerdir.

Roman derneklerinin Çingene/Roman vatandaşlarının sorunlarının çözümü için geleceğe dönük beklenti ve önerileri üç ayrı konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar: Eğitim sorunu, dernek başkanlarının yapması gerekenler ve Çingene/Romanların siyaset ve yönetim içerisinde daha fazla yer almalarıdır.

Bu çalışmanın sonucunda Türkiye’de *Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde Roman Derneklerinin rolünün olup olmadığı*” sorusuna olumlu cevap vermek mümkün olmuştur. Hem mevcut literatürün incelenmesi hem de alan araştırmaları bulguları doğrultusunda, Roman derneklerinin 2004 yılı sonrası sayılarının hızla artmaya başlaması ile Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma başta olmak üzere birçok sorunlarını görünür kıldıkları ve çözüm yolları ürettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çingene/Romanlar örgütlenerek seslerini daha fazla duyurmuşlar ve sorunlarını tüm kurum ve kuruluşlara iletme şansı yakalamışlardır. Çingene/Roman çocukların eğitim düzeylerinin yükselmesinde, istihdam edilen ve emekli olan Çingene/Roman vatandaşların sayısının artmasında ve her ne kadar katılımcılarının bir kısmı tarafından eleştirilseler de TBMM’ye iki Roman Milletvekili (Özcan Purçu- Cemal Bekle) göndermede Roman derneklerinin çalışmaları ve mücadelelerinin etkisi göz ardı edilemez. Çingene/Romanların temel sorunları arasında yer alan sosyal dışlanmaya karşı dernek başkanları görünür adımlar da atmışlardır. Bu bağlamda Türkiye’de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde, bir dizi köklü sorunla karşılaşmalarına rağmen ve görece de olsa Roman Derneklerinin rolü olduğu ve olumlu katkılar sağladığı söylenebilir.

EKLER

EK 1: ROMAN STK'LARA YÖNELTİLEN SORULAR

1. Size nasıl hitap edilmeli? “Çingene” mi “Roman” mı?
2. Türkiye’de Roman/Çingenelerin dernekleşme tarihini kısaca anlatır mısınız? İlk dernek ne zaman, nerede kurulmuştu? Faaliyet konuları ve alanları nelerdi?
3. Zaman içinde derneklerin sayılarında nasıl bir değişme oldu? Dernek kurma girişimlerinde ve sayılarında önemli bir artışın gözlemlendiği belli dönemler var mı? 1980 sonrası ya da 2000 sonrası gibi?
4. Peki zaman içinde derneklerin faaliyet alanlarında bir değişme, genişleme oldu mu? Olduysa nasıl bir genişleme oldu, biraz anlatır mısınız? Ayrıca, bu değişimin gözlemlendiği belli bir dönem var mı?
5. Bugün Türkiye’de toplam kaç konfederasyon, federasyon ve dernek var? En çok hangi şehir ve bölgelerde yoğunlaşıyor?
6. Bugün için Romanlar/Çingeneler iyi örgütlenmiş bir gruptur diyebilir miyiz? Derneklerin üye sayıları hakkında bir bilgi var mı? Türkiye toplamına ilişkin bir tahmininiz var mı?
7. Roman/Çingene vatandaşların derneklerle ilişki düzeyini nasıl tarif edersiniz? Aktif üyeler çoğunlukta mıdır? Üye olmayanlar da derneklerle temas kurarlar mı? Evetse nasıl?
8. Sizin tahminlerinize göre Türkiye’de Çingene/Romanların sayısı nedir?
9. Siz Çingene/Romanları nasıl tarif ediyorsunuz? Bir kültür grubu mu? Etnik bir grup mu?
10. Sizce bugün Türkiye’de Çingene/Romanların en önemli sorunları nelerdir?
11. Derneklerin bu sorunlarla ilgili yaptıkları en önemli çalışmalar nelerdir?
12. Derneklerin girişimleri/faaliyetleri sayesinde çözülebilen ya da çözüm yoluna giren sorunlar oldu mu? Olduysa bunlar nelerdir?
13. Türkiye’de var olan Roman/Çingene örgütlenmelerinin kendi aralarındaki ilişki nasıldır? Benim bildiğime göre dernek, federasyon ve konfederasyon biçiminde birden

fazla ölçekte örgütlenme var. Bunlar belli konularda işbirliği yapıyorlar mı? Örneğin ortak hareket ettikleri konular var mıdır? Örnek verebilir misiniz?

14. Bugün Türkiye’de iş yaşamında Roman/Çingenelerin maruz kaldığı sorunlar nelerdir?

15. Çalışan Roman/Çingeneler arasında sigortalı çalışan oranı hakkında bir tahmininiz ya da bilginiz var mı?

16. Derneklerin Çingene/Romanların düzenli/sigortalı bir işe sahip olmaları için çalışmaları var mı? Varsa ne gibi çalışmaları?

17. Eskiden Roman/Çingenelerin belli başlı mesleklerde/işlerde yoğunlaştığı belirtilirdi. Bu durumda zaman içinde bir değişme oldu mu? Evet ise nasıl?

18. Roman/Çingene çocukların okullaşma oranı hakkında bir bilginiz var mı?

19. Aşağıdaki konularda Roman/Çingenelerin sorunlarını nasıl tarif edersiniz? Bu sorunlar arasında bir sıralama yapılabilir mi?

Eğitim

Sağlık

Sosyal hizmetler

Yoksulluk

Konut

Kültürlerini /geleneklerini yaşama

20. Bunların dışında sizin önemli gördüğünüz sorunlar var mıdır? Varsa nelerdir?

21. Sizce Türkiye’de Romanlar/Çingene yurttaşlar diğer yurttaşlara göre en fazla hangi konu/konularda sorun yaşamaktadır? Size göre bunun sebebi nedir?

22. Zaman içinde Roman/Çingenelerin sorunlarında azalma olduğunu gözlemliyorsunuzuz? Eğer öyleyse hangi konu ya da konularda?

23. Roman/Çingenelerin kendi içlerinde en fazla sorun yaşayanlar kimler? Kadınlar, gençler, yaşlılar, çocuklar gibi. Bu grupların temel sorunları arasında farklılıklar var mıdır?

24. Roman/Çingenelerin sorunları konusunda Türkiye’de ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkiyi nasıl tarif edersiniz? Ortak çalışılan ve başarılı, örnek projeler var mı? Varsa hangi konularda?

25. Şu anda dernek/federasyon/konfederasyonlar daha çok hangi konularda projeler, faaliyetler yürütüyor? Bu proje ve faaliyetlerin konuları nasıl belirleniyor?

26. Türkiye’de iktidar ya da muhalefet partileri ile üyelerinizin taleplerini, önerilerini aktarmak üzere temas kuruyor musunuz? Evet ise, bu temaslardan sonuç alabiliyor musunuz? Örnek verebilir misiniz? Hayırsa sizce bunun sebebi nedir?
27. Dernek/federasyon/konfederasyonunuzun belediyelerle olan ilişkisini nasıl tarif edersiniz? Belediyelerle kolay temas kurabiliyor musunuz? Üyelerinizin taleplerini, isteklerini belediyeye iletiyorsanız, bunlar yerine getiriliyor mu? Hangi konularda, örnek verebilir misiniz?
28. Belediyelerle birlikte yürüttüğünüz proje ve çalışmalar oldu mu? Sizce bunlar başarılı bir biçimde sonuçlandı mı?
29. Sizce Roman /Çingene yurttaşlar ihtiyaç duymaları hâlinde sosyal yardımlara kolayca ulaşabiliyor mu?
30. Roman/Çingene vatandaşlar devlet (Bakanlık) tarafından verilen sosyal yardım hizmetlerine nasıl ulaşıyor? Muhtarlık aracılığıyla /dernek aracılığıyla /ya da doğrudan, bireysel olarak vb.?
31. Belediyelerin verdiği sosyal yardım hizmetlerine erişim konusunda zorluklar var mıdır?
32. Bakanlık ve belediyeler dışında Roman/Çingenelere sosyal yardım hizmeti sunan vakıf, sivil toplum kuruluşu vb. kuruluşlar var mı?
33. Genel olarak devletin Çingene/Roman vatandaşlara ve sorunlarına yaklaşımını nasıl değerlendirirsiniz?
34. Devlet kurumları ile Roman dernek/federasyon/konfederasyonları arasında etkili bir iletişim sağlanabiliyor mu?
35. En çok hangi devlet kurumu/kurumları ile temas kuruyorsunuz?
36. 2009 yılındaki ‘Roman Açılımı’ Türkiye Cumhuriyeti döneminde Romanlara dönük ilk resmi adım olarak biliniyor. “Roman açılımı” hakkında düşüncelerinizi öğrenebilir miyim? Sizce bu süreç Çingene/Romanların sorunlarının çözümünde ne ölçüde etkili olmuştur?
37. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinatörlüğünde ‘Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi (2016-2021) ile Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I.Aşama Eylem Planı (2016-2018) yayınlanmıştır. Bu belge ve eylem planının Çingene/Roman vatandaşların eğitim, sağlık, istihdam, yoksulluk ve dışlanma sorunlarını yeterli düzeyde ele aldığını düşünüyor musunuz?

38. Bu belge ve plan hazırlanırken sizlerin katılımı oldu mu? Olduysa nasıl katkıda bulundunuz? (Rapor hazırlayarak, toplantılara katılarak vb.)
38. Bu proje şu anda hangi aşamada? Sizce başarılı sonuçlar alınıyor mu?
39. Siyasi partilerin Romanlara ve sorunlarına yaklaşımını nasıl değerlendirirsiniz?
40. Şu an seçim sürecindeyiz; siyasi partilerin Çingene/Romanlara yönelik vaatleri nelerdir? Bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?
41. Kentsel dönüşüm hakkında düşünceleriniz nelerdir?
42. İçinde bulunduğumuz dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk kez Roman milletvekili var. Bu durumun nasıl bir etkisi oldu? Kendisine istediğiniz zaman ve sıklıkta ulaşabiliyor musunuz?
43. Önceki dönemde üyelerinizin sorunları ile ilgilenen milletvekilleri var mıydı? Bu milletvekillerinin sorunlarınızın gündeme getirilmesi ve çözümü konusunda önemli katkıları olmuş muydu?
44. Çingene/Roman vatandaşların seslerinin yeterince duyurulabildiğini düşünüyor musunuz? Sizce daha fazla neler yapılması lazım?
45. Son olarak Çingene/Romanların sorunlarının çözüme kavuşturulması için geleceğe dönük neler yapılması lazım?

EK 2: MİLLETVEKİLİ ÖZCAN PURÇU'YA YÖNELİK SORU KÂĞIDI

1. Sizin tahminlerinize göre Türkiye’de Çingene/Romanların sayısı nedir?
2. Siz Çingene/Romanları nasıl tarif ediyorsunuz? Bir kültür grubu mu? Etnik bir grup mu?
3. Sizce bugün Türkiye’de Çingene/Romanların en önemli sorunları nelerdir?
4. Aşağıdaki konularda Roman/Çingenelerin sorunlarını nasıl tarif edersiniz? Bu sorunlar arasında bir sıralama yapılabilir mi?

Eğitim

Sağlık

Sosyal hizmetler

Yoksulluk

Konut

Kültürlerini /geleneklerini yaşama

5. Bunların dışında sizin önemli gördüğünüz sorunlar var mıdır? Varsa nelerdir?
6. Sizce Türkiye’de Romanlar/Çingene yurttaşlar diğer yurttaşlara göre en fazla hangi konu/konularda sorun yaşamaktadır? Size göre bunun sebebi nedir?
7. Zaman içinde Roman/Çingenelerin sorunlarında azalma olduğunu gözlemliyor musunuz? Eğer öyleyse hangi konu ya da konularda?
8. Roman/Çingenelerin kendi içlerinde en fazla sorun yaşayanlar kimler? Kadınlar, gençler, yaşlılar, çocuklar gibi. Bu grupların temel sorunları arasında farklılıklar var mıdır?
9. Sizce Roman /Çingene yurttaşlar ihtiyaç duymaları hâlinde sosyal yardımlara kolayca ulaşabiliyor mu?
10. Roman/Çingene vatandaşlar devlet (Bakanlık) tarafından verilen sosyal yardım hizmetlerine nasıl ulaşıyor? Muhtarlık aracılığıyla /dernek aracılığıyla /ya da doğrudan, bireysel olarak vb.?
11. Belediyelerin verdiği sosyal yardım hizmetlerine erişim konusunda zorluklar var mıdır?
12. Bakanlık ve belediyeler dışında Roman/Çingenelere sosyal yardım hizmeti sunan vakıf, sivil toplum kuruluşu vb. kuruluşlar var mı?

13. Genel olarak devletin Çingene/Roman vatandaşlara ve sorunlarına yaklaşımını nasıl değerlendirirsiniz?
14. Roman/Çingenelerin sorunları konusunda Türkiye’de ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkiyi nasıl tarif edersiniz? Ortak çalışılan ve başarılı, örnek projeler var mı? Varsa hangi konularda?
15. İzmir’de ilk Roman Derneği olarak İzmir Roman Kültürü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’nin kuruculuğu ve başkanlığı görevini üstlenmişsiniz. Sizden önce kurulmuş başka dernekler var mıydı? Siz neden ihtiyaç duydunuz?
16. Peki zaman içinde derneklerin faaliyet alanlarında bir değişme, genişleme oldu mu? Olduysa nasıl bir genişleme oldu, biraz anlatır mısınız? Ayrıca, bu değişimin gözlemlendiği belli bir dönem var mı?
17. Bugün için Romanlar/Çingeneler iyi örgütlenmiş bir gruptur diyebilir miyiz? Derneklerin üye sayıları hakkında bir bilgi var mı? Türkiye toplamına ilişkin bir tahmininiz var mı?
18. Roman/Çingene vatandaşların derneklerle ilişki düzeyini nasıl tarif edersiniz? Aktif üyeler çoğunlukta mıdır? Üye olmayanlar da derneklerle temas kurarlar mı? Evetse nasıl?
19. Dernek üyeliğinde kadın-erkek katılımı ne yönde?
20. Derneklerin Çingene/Romanların sorunlarına ilişkin temel çözümleri nelerdir? Derneklerin faaliyet raporlarına ulaşmam mümkün mü?
21. Derneklerin girişimleri/faaliyetleri sayesinde çözülebilen ya da çözüm yoluna giren sorunlar oldu mu? Olduysa bunlar nelerdir?
22. Türkiye’de var olan Roman/Çingene örgütlenmelerinin kendi aralarındaki ilişki nasıldır? Benim bildiğime göre dernek, federasyon ve konfederasyon biçiminde birden fazla ölçekte örgütlenme var. Bunlar belli konularda işbirliği yapıyorlar mı? Örneğin ortak hareket ettikleri konular var mıdır? Örnek verebilir misiniz?
23. Bugün Türkiye’de iş yaşamında Roman/Çingenelerin maruz kaldığı sorunlar nelerdir?
24. Çalışan Roman/Çingeneler arasında sigortalı çalışan oranı hakkında bir tahmininiz ya da bilginiz var mı?
25. Eskiden Roman/Çingenelerin belli başlı mesleklerde/işlerde yoğunlaştığı belirtilirdi. Bu durumda zaman içinde bir değişme oldu mu? Evet ise nasıl?

26. Roman/Çingene çocukların okullaşma oranı hakkında bir bilginiz var mı?
27. İçinde bulunduğumuz dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk Roman milletvekilisiniz. Milletvekili olmanızın Çingene/Romanların sorunlarının çözümüne ne gibi katkıları oldu?
28. Türkiye’de iktidar ya da muhalefet partileri ile Çingene/Romanların taleplerini, önerilerini aktarmak üzere temas kuruyor musunuz? Evet ise, bu temaslardan sonuç alabiliyor musunuz? Örnek verebilir misiniz? Hayırsa sizce bunun sebebi nedir?
29. Siyasi partilerin Çingene/Roman ve sorunlarına yaklaşımını nasıl değerlendirirsiniz?
30. Şuan seçim sürecindeyiz: Siyasi partilerin Çingene/Romanlara yönelik vaatleri nelerdir? Ve bunları nasıl değerlendirirsiniz?
31. 2009 yılındaki ‘Roman Açılımı’ Türkiye Cumhuriyeti döneminde Romanlar’a dönük ilk resmi adım olarak biliniyor. “Roman açılımı” hakkında düşüncelerinizi öğrenebilir miyim? Sizce bu süreci gündeme getiren ne/neler oldu ve Çingene/Romanların sorunlarının çözümünde ne ölçüde etkili olmuştur?
32. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinatörlüğünde ‘Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi (2016-2021) ile Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I.Aşama Eylem Planı (2016-2018) yayınlanmıştır. Bu belge ve eylem planının Çingene/Roman vatandaşların eğitim, sağlık, istihdam, yoksulluk ve dışlanma sorunlarını yeterli düzeyde ele aldığını düşünüyor musunuz?
33. Bu belge ve plan hazırlanırken sizlerin katılımı oldu mu? Olduysa nasıl katkıda bulundunuz? (Rapor hazırlayarak, toplantılara katılarak vb.)
34. Bu proje şu anda hangi aşamada? Sizce başarılı sonuçlar alınıyor mu?
35. Çingene/Roman vatandaşların seslerinin yeterince duyurulabildiğini düşünüyor musunuz? Sizce daha fazla neler yapılması lazım?
36. Son olarak Çingene/Romanların sorunlarının çözüme kavuşturulması için geleceğe dönük neler yapılması lazım?

EK 3: GÖRÜŞÜLEN KİŞİLERİN LİSTESİ

Özcan Purçu: CHP İzmir Milletvekili (İstanbul/Okmeydanı) 31.05.2019

Sinan Karaca- Marmara Bölgesi Roman Federasyon Başkanı (İstanbul/Hadımköy)
5.06.2019

Musa Şirin: Kocaeli Roman Kültürünü Araştırma Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği
Başkanı (Kocaeli) 19.06.2019

Metin Aygur: Batı Trakya Romanlar Kalkındırma ve Dayanışma Derneği Başkanı
(Lüleburgaz) 21.06.2019

Serdar Ekim: Lüleburgaz Kaymakamlığı'nda Sosyolog (Lüleburgaz) 21.06.2019

Fahrettin Savcu: Trakya Roman Dernekleri Federasyonu (ROMDER) Başkanı (Edirne/
Keşan) 21.06.2019

Hacı Arif Davulcu: İstanbul Roman Dernekleri Federasyonu Gençlik Kolları Başkanı
(İstanbul/ Fatih) 26.06.2019

Emine Dömek: Kocaeli Roman Kadınlar Derneği Başkanı/ Roman Federasyon ve
Konfederasyon Genel Sekreteri (Kocaeli) 28.06.2019

Bayram Denizci: Körfez Romanlar Dernek Başkanı (Kocaeli) 28.06.2019

Semih Makaracı: İstanbul Roman Dernekleri Federasyonu Kurucu Başkanı ve Esenyurt
Romanlar Derneği Başkanı (İstanbul/Esenyurt)-18.07.2019

KAYNAKÇA

- Acı, Esra Yüksel. **Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri: Sivil Toplum Kuruluşları**. İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2005.
- Açıkgöz, Reşat ve Ömer Şükrü Yusufoglu. Türkiye’de Yoksulluk Olgusu Ve Toplumsal Yansımaları’, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, 2012, ss.76-117.
- Adaman Fikret ve Çağlar Keyder. “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma”, Gökhan Atılğan ve Burcu Yakut Çakar (Ed.).**Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma** içinde. Ankara: TES-İŞ Dergisi, 2007, ss.83-89.
- Ak, Bihder Güngör. “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinin Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkileri ve Katkıları”, TÜBİTAK (Ed.). **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde. Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, ss. 185-197.
- Ak, Muammer. “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”. **Akademik Bakış Dergisi**. Sayı.54, Mart-Nisan 2016, ss.296-306.
- Akar, Bige, Didem Aksoy E. , Özge Karakaya ve Yeliz Düşkün (hızl.). ‘Eğitime Erişimde Dezavantajlı Konumda Bulunan Çocuklar’, **Eğitim İzleme Raporu 2016-2017**. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi, 2017. s.y.
- Akgül, Başak. ‘Türkiye Çingenelerinin Politikleşmesi Ve Örgütlenme Deneyimleri’. **Öneri Dergisi**. Cilt.9,Sayı.34, Temmuz 2010, ss.213-222.
- Akkan, Başak Ekim, Mehmet Baki Deniz ve Mehmet Ertan. ‘Yoksulluğun ve Sosyal Dışlanmanın Romanlaşması’, **Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika**. Betül Altuntaş (drl.).Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.115-137.
- Aksan, Gamze. ‘Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri’, **S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.27, 2010, ss.9-19.
- Aksu, Mustafa. **Türkiye’de Çingene Olmak**. İkinci Basım. İstanbul: Kesit Yayınları, 2006.

- Alcock, Pete, Margaret May ve Karen Rowlingson .**Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011.
- Alp, Seda ve Nejat Taştan. ‘Ayrımcılıkla İlgili Mevzuat, Politikalar ve Vakalar’, **Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu**. İstanbul: İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2010.
- Alpaydın, Yusuf. “Türkiye’de Yoksulluk ve Eğitim İlişkisi”, *İLEM Yıllık*. 2008, Cilt.3, Sayı3,ss.49-64.
https://www.academia.edu/7162941/T%C3%BCrkiyede_Yoksulluk_ve_E%C4%9Fitim_%C4%B0li%C5%9Fkileri (27 Nisan 2019).
- Altınöz, İsmail. “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingeneler”, Suat Kolukırık (hızl.).**Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler** içinde. İstanbul: Simurg Yayıncılık, 2007,ss.13-33.
- Altınöz, İsmail. **Osmanlı Toplumunda Çingeneler**. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Andrews, Peter Alford. **Türkiye’de Etnik Gruplar**. Mustafa Küpüşoğlu (çev.). İstanbul: Ant Yayınları,1992.
- ASPB. “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021”.Ankara, 2016.
<http://www.sp.gov.tr/tr/temelbelge/s/167/Roman+Vatandaslara+Yonelik+Strateji+Belgesi+2016-2021> (26 Ağustos 2019).
- Atalay, Asuman. “Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, **Ege Akademik Bakış**. Cilt.7, Sayı.1, 2007, ss.337-362.
- Atatanır, Hicran. **Türkiye’de Yoksulluk, Sosyal Yardım ve Sivil Toplum: Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme**. Ankara: Dorlion Yayınları, 2016.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*. 2000. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf (14 Kasım 2019)
- Aydın, Suavi. “Türkiye’de Etnik Yapı”, **Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt: 12, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1996.
- Ayhan, Bahattin. **Dünyanın Ötekileri Çingeneler**. Ankara: Dorlion Yayınları, 2019.
- Baltacı, Ali. “ Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2018, Cilt.7, Sayı.1,ss. 231-274.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/497090> (29 Eylül 2019).
- Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA).**Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Zonguldak Roman Araştırması**, 2015.

- Bayraktar-Akkaya, Özlem. “Çingeneler: “Başka Bir Dünyanın İnsanları”. **Global Media Journal Turkish Edition**. Cilt.1, Sayı.2, Bahar 2011, ss.121-136.
- Bayraktar-Akkaya, Özlem. “Türkiye’de Sosyal Politika ve Milliyetçiliğin Kesişmesinde 1934 İskân Kanunu ve Çingeneler”, Şule Kut (Ed.). **Genç Araştırmacılar Tartışıyor: Siyasi İlimler Türk Derneği VIII. Lisansüstü Konferansı Bildirileri Seçkisi** içinde. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları, 2014, ss. 211-226.
- Bayraktar, Fesih. “Neo-liberalleşme, Sivil Toplum Kuruluşları ve “Projecilik”: Eleştirel Bir Bakış”. **Amme İdaresi Dergisi**.Cilt 50, Sayı 2, (Haziran 2017), ss.105-142.
- Beall, Jo ve Laure-Helene Piron. **DFID Social Exclusion Review**. The London School of Economics and Political Science, May 2005.
- Belge, Murat. **Sivil Toplum Nedir?**. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 1. İstanbul Bilgi Üniversitesi: Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 2003.
- Bhalla, Ajit and Frédéric Lapeyre. ‘Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework’. **International Institute of Social Studies**. Vol.28, 1997, ss.413-433.
- Bingöl, Yılmaz ve Tahir Büyükakın. ‘A Socio-Economic Survey on Gypsies in Kocaeli, Turkey’, **Paradoks**. Cilt.8, Sayı.2, 2012, ss.5-23.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF).**Dünya Çocukları Raporu 2005**.Ankara, 2004.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin 18 Nolu Genel Yorumu: Ayrımcılık Yasağı için https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde_Insan_Haklari_Yorumlari_1981_2006.pdf (25 Nisan 2019).
- Bora, Tanıl ve Selda Çağlar. “Modernleşme ve Batılılaşmanın Bir Taşıyıcısı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık** içinde. İstanbul: İletişim, 4. Baskı, 2007, ss. 336-347.
- Bostancı, Naci. ‘Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik’, **Türkiye Günlüğü**, Sayı.50, 1998, ss.38-55.
- Bozan,İrfan."RomanAçılımınınNeresindeyiz?",2015,<http://sendika63.org/2014/04/roman-aciliminin-neresindeyiz-irfan-bozan-al-jazeera-turk-180896/>(26Ağustos 2019).
- Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder. “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu**. Ankara, 2003.

Cicioğlu, Filiz. “Türk Modernleşmesinde Sivil Toplumun Gelişim Süreci”, TÜBİTAK (Ed.). **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde. Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, ss. 139-151.

Council of Europea, “Analysis of the National Roma Integration Strategies European RomaPolicyCoalition” http://www.ergonetwork.org/media/userfiles/media/Final%20ERPC%20Analysis%2021%2003%2012_FINAL.pdf ,2012.(26 Ağustos 2019).

Çaha, Ömer. **Sivil Toplum ve Devlet**. 6.Baskı. Ankara: Orion Kitabevi, 2016.

Çakır, Özlem. ‘Sosyal Dışlanma’. **D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.4, Sayı.3, 2002, ss.83-103.Cilt.9, Sayı. 2, ss. 79-95 [e:///C:/Users/user/Downloads/Esitsizligi_Derinlestiren_Bir_Surec_Olar.Pdf](http://C:/Users/user/Downloads/Esitsizligi_Derinlestiren_Bir_Surec_Olar.Pdf) (6.01.2019).

Çalışkan, Şadan. “Eğitim-İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. Cilt.7, Sayı.13, 2007, ss.285-308.

Çayır, Kenan. “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012,ss.5-17.

Çelik, Kezban ve Yasemin Yüce Tar. ‘Samsun’da Evlere Temizliğe Giden Roman Kadınlar: Enformel Sektörde Çalışmanın Yükü Nelerden Hafif ‘ , **Çalışma ve Toplum**. 2016/1, ss.59-86.

Çetin, Başak Işıl. “Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye’deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi Ve Birinci Aşama Eylem Planı’nın Değerlendirilmesi”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**. Cilt.15, Sayı.1, Ocak 2017, ss.85-112.

Çetin, Ercan. “Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İHH Örneği”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2017.

Daldal, Şule. **Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek**. İstanbul: Alan Yayıncılık, 2010.

Dansuk, Ercan. ‘Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi ‘ ,**DPT Uzmanlık Tezi**. 1997.

De Haan, Arjan. ‘Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation’. January 2000, ss.22-40. https://www.researchgate.net/publication/237389092_Social_Exclusion_Enriching_the_Understanding_of_Deprivation (12.12.2018).

Diamond, Larry. “Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation”. **Journal of Democracy**. Vol.5, No.3, July 1994, pp.4-17.

- Doğan, İlhan. “Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok Boyutluluk”. **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**. Sayı:66-67, Aralık 2014, ss.127-157.
- Doğan, İlyas. **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**. Bursa: Alfa KİTABEVİ, 2002.
- DPT. **Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Ankara, 2007.
- Duben, Alan. **İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Yerel Yönetimlerin ve Gönüllü Kuruluşların Roller**. İstanbul: Kent Basımevi, 1994.
- Dural, Baran ve Bahriye Eseler. “Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çingenelerin Yerel Yönetim Mekanizmalarında Algılanırılık Durumu: Tekirdağ Ve Bandırma Örneği”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2017, Cilt.1,Sayı.4,ss.1-22.<https://www.researchgate.net/publication/322189877> (26 Ağustos 2019).
- Durmaz, Nursel. ‘Eğlence Sektöründe Çalışma Koşulları ve Ayrımcılık: Çingeneler Örneği’. **Çalışma ve Toplum**. 2015, ss.259-292.
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO), ‘Social Exclusion Meaning, Measurement And Experience And Links To Health İnequalities A Review Of Literature’, Eylül 2008, http://www.who.int/social_determinants/media/sekn_meaning_measurement_experience_2008.pdf (30.11.2018).
- Ejder Temiz, Hasan. “Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”. **Çalışma ve Toplum**. 2008/2, ss.61-100.
- Emrealp, Sadun. “Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İşbirliği”, **Merhaba Sivil Toplum!**. Taciser Ulaş (drl.). Helsinki Yurttaşlar Derneği, ss.39-69.
- Erder, Sema. “Dış Göç ve Gettolaşma”, **Refah Toplumlarında Getto** içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, ss. 23-69.
- Erder, Sema. **Kentsel Gerilim**.2.Baskı. Ankara: Um: ag Vakfı Yayınları, 2002.
- Erder, Sema. **Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye (Türkiye’de Değişen İskân Politikaları)**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Erdoğan-Aras, Fatma . ‘Etnik Çingene İşgücünün Enformel İşgücü Piyasasına Katılım Biçimleri ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler: İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menzilahır) Örnekleri’, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2009, Cilt.11, Sayı.1, ss. 75-100. <http://dergipark.gov.tr/gaziuiibfd/issue/28326/30101> (2.04.2019).
- Erdoğan-Tosun, Gülgün. **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi(Türkiye Örneği)**.Bursa: Alfa KİTABEVİ, 2001.

- Erdoğdu, Seyhan. “Sosyal Politikada ‘Avrupalı’ Bir Kavram: Sosyal Dışlanma”. **Çalışma Ortamı Dergisi**. Sayı.75, Temmuz-Ağustos 2004, s.y.
- Eriksen, Thomas Hylland. **Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives**. Third Edition. New York: Pluto Press, 2010.
- Erözden, Ozan. “STK’lar ve Hukuki Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar”, **Merhaba Sivil Toplum!**. Taciser Ulaş (drl.). Helsinki Yurttaşlar Derneği, ss.13-23.
- European Union Agency for Fundamental Rights, Second European Union Minorities and Discrimination Survey, 2017. <https://fra.europa.eu/en/press-release/2016/80-roma-are-risk-poverty-new-survey-finds> (27 Nisan 2019).
- Eyim, Ahmet. “STK’ların Demokrasi Kültürünün Oluşmasındaki Rolü”, TÜBİTAK (Ed.). **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde. Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, ss.475-481.
- Fraser, Angus. **Avrupa Halkları: Çingeneler**. İlkin İnanç (çev.).İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık,2005.
- G. Galay ve diğerleri. “Fellows Conference Action Statement 2001: The Nonprofit Sector and the Reduction of Poverty”, **Statement of the Thirteenth Annual Johns Hopkins International Philanthropy Fellows Conference**. Santiago, Chile, August 2, 2001,pp.1-20.
- Genç, Elif. “Avrupa Birliği Roman Çerçevesi ve Türkiye’nin Roman Politikalarına Yansımaları”, 6 Temmuz 2017, ss. 1-17. https://www.researchgate.net/publication/318239232_Avrupa_Birliğı_Roman_Cercevesi_ve_Turkiye'nin_Roman_Politikalarına_Yansimalari, (26 Ağustos 2019).
- Giddens, Anthony. **Sosyoloji**. Şebnem Pala Güzel (çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.
- Goffman, Erving. **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014.
- Gökbilgin, M. Tayyip ‘Çingeneler’, İ.A, 1945, <http://tayyibgokbilgin.info/ansiklopedisi/> (26.03.2019)
- Gökce, Duygu ve Mustafa Cengiz. ‘Kentsel Dönüşümde Mekânsal Ayırışmayı Azaltmanın Bir Aracı Olarak Mahalle Eylem Planı: Konya – Doğanlar Mahallesi Örneği’, **SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**. Cilt.20, Sayı.2, 2016, ss.324-337.
- Gökce, Duygu. ‘Romanların Konut Ayırışmasını Etkileyen Faktörler: Aydoğan Mahallesi, Tekirdağ’, **Megaron**. Cilt.13, Sayı.2,2018,ss.263-276.

- Göncüoğlu, Süleyman Faruk ve Şükriye Pınar Yavuztürk. “Sulukule ve Çingeneleri”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**. Sayı.23, 2009, ss.107-134.
- Göregenli, Melek. “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss.17-29.
- Gülboy, Gül Pınar Erkem. ‘Avrupa Birliği ve Romanlar’, **Roman Olup Çingene Kalmak**. Levent Ürer (drl.).İstanbul: Melek Yayıncılık, 2012, ss.125-153.
- Gün, Serap. “Etnikleşen Yoksulluk: Çingeneler/Romanlar Örneği”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Hacettepe Üniversitesi SBE, 2016.
- Gündoğan, Naci. ‘Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele’. **ASOMEDYA**. Ocak-Şubat 2008, ss.42-56.
- Gürses, Didem. “ Yoksulluk, “Yapılabilirlik Yaklaşımı” ve Sivil Toplum Kuruluşları”, TÜBİTAK (Ed.). **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde. Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, ss. 495-507.
- Hammarberg, Thomas. **Avrupa’da İnsan Hakları**. Ayşen Ekmekci (çev.).İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Hancock, Ian. “The East European Roots of Romani Nationalism”, David Crowe and John Kolstı (Ed.).**The Gypsies of Eastern Europe** içinde. England,1991, ss. 133-151.
- Işık Erol, Sevgi. ‘İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi ‘ .**TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt.24, Sayı.3-4-5, Ağustos - Kasım 2012 / Şubat 2013, ss.46-70.
- Ivanov, A. ve J.Kagin. “Looking At Poverty From A Monetary”, Perspective Roma Poverty From A Human Development Perspective. **Roma Inclusion Working Papers**. Istanbul: UNDP, 2014.
- İlhan, Süleyman ve Muhammet Fırat, “Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 27, Sayı. 2, 2017, ss.265-276.
- İncirlioğlu, Emine Onaran. “Genişleyen Avrupa’da ‘Çingeneler’ : Orta ve Doğu Avrupa’daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri”, **Yeryüzünün Yabancıları: Çingeneler**. Suat Kolukırık (drl.). İstanbul: Simurg Yayıncılık, 2007, ss.55-71.
- İncirlioğlu, Emine Onaran. “Şecaat Arzederken Merd”: Türkiye Çingenelerinin Örgütlenme Sorunları”, **Türk(İye) Kültürleri**. Gönül Pultar ve Tahire Erman (drl.). Ankara: Tetragon, 2005, ss.167-189.

- İnsel, Ahmet. “Yoksulluk, dışlanma ve STK’lar”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 6**. Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi: Arzu Karamani, 2005, ss.1-19.
- İpek, Melek. “Yeni Yoksulluk Ve Türkiye’de Sosyal Yardım Paradoksu”, **KARATAHTA/İş Yazıları Dergisi**. Sayı.1, Nisan 2015, ss. 77-104.
- J.Room, Graham. ‘Social Exclusion, Solidarity and The Challenge of Globalization’. *International Journal of Social Welfare*,1999, Vol. 8, No.3, ss. 161-174. <https://researchportal.bath.ac.uk/en> (17.10.2018).
- Joint Report on Social Inclusion (2005). European Commission, Brussels. http://ec.europa.eu/employment_social/socprot/socincl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf (6.12.2018).
- Kabasakal, Mehmet. “Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Denetçi Yeterlilik Tezi**. İşçileri Başkanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2008.
- Kalkınma Atölyesi. **Suriyeli Dom Göçmenler En Alttakiler (Yoksulluk Ve Ayrımcılık Arasında Göç Yollarında)**.Ankara, 2016.
- Karakaş, Mehmet. “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.12, Sayı.2, Aralık 2010, ss. 1-16.
- Karakaş, Mehmet. “Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.7, Sayı.2, 2005, ss.1-126.
- Karan, Ulaş. ‘Türkiye’de Romanlar ve Eğitim Hakkına Erişimleri’, **Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi**. Sıfır Ayrımcılık Derneği, 2017.
- Karlıdağ, Melike ve Adrian Marsh. ‘ Türkiye’deki Çingene Toplumu ve Çingene Kimliği Üzerine Bir Yazın Taraması’, Ebru Uzpeder ve Diğerleri (hızl.).**Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde. İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, ss.137-151.
- Karlsson, Ingmar. **Avrupa’nın Üvey Evlatları**. Turhan Kayaoğlu (çev.). İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2006.
- Keane, John. **Demokrasi ve Sivil Toplum: Avrupa’da Sosyalizmin Açmazları, Toplumsal Ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu Ve Demokrasi Beklentileri Üzerine**. Necmi Erdoğan (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Kenrick, Donald. **Çingeneler Ganj’dan Thames’e**. Bahar Tırnakçı (çev.).İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2006.

- Keyman, Fuat “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, [https://www.academia.edu/2971550/Avrupada ve T%C3%BCrkiyede sivil toplum](https://www.academia.edu/2971550/Avrupada_ve_T%C3%BCrkiyede_sivil_toplum) (5.03.2020), ss.1-14.
- Koca, Aysun ve Cem Avcı (hızl.). “**Roman Çocuklar: ‘Okuyacağız Da Ne Olacak?’**”. Sulukule Gönüllüleri Derneği. (t.y)
- Kolukırık, Suat. ‘Madun ve Hakim: Çingene/Roman Kimliğinin Toplumsal Eleştirisi’, Suat Kolukırık (hızl.).**Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler** içinde. İstanbul: Simurg Yayıncılık, 2007,ss. 43-55.
- Kolukırık, Suat. “Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü”. **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**. Sayı.8, 2008, ss. 145-153.
- Kolukırık, Suat. **Bugüne Çingeneler (Kültür-Kimlik-Dil-Tarih)**. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2009.
- Koptekin, Derya. **Biz Romanlar Siz Gacolar (Çingene/ Roman Çocukların Kimlik İnşası)**.İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017.
- Koray, Meryem. “Büyüyen Yoksulluk- Yoksunluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Sayı.42, Mart 2010,ss. 1-31.
- Kuçuradi, İoanna. **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**.4.Baskı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018.
- Kurtuluş, Begüm. ‘Devletsiz Bir Halk Olarak Çingeneler: Kökenleri, Sorunları, Örgütlenmeleri’, **Roman Olup Çingene Kalmak**. Levent Ürer (drl.). İstanbul: Melek Yayıncılık, 2010, ss.17-43.
- Kurubaş, Erol. ‘Etnik Sorunlar: Ulus Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki’, <https://www.academia.edu/22100272> (6.04.2019).
- Kutlu, Önder ve Sefa Usta. “AB Yolundaki Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlete Güven Tesisindeki Rolü”, TÜBİTAK (Ed.). **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde. Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, ss. 197-209.
- Kümbetoğlu, Belkıs. **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**. 5.Basım.İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2017.
- Levitas, Ruth. ‘Defining And Measuring Social Exclusion: A Critical Overview Of Current Proposals’. ss.1-13. <http://www.radstats.org.uk/no071/article2.htm> (4.12.2018).
- Liegeois, Jean-Pierre ve Nicolae Gheorghe. “Roma/Gypsies: A European Minority”, **Minority Rights Group International**. Minority Rights Group 1995.

- Madran, H. Andaç Demirtaş. “ Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (drl.).İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 29-41.
- Marsh, Adrian. ‘Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri’, Ebru Uzpeder ve Diğerleri (hızl.). **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde. İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, ss.53-109.
- Marsh, Adrian. ‘Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni’, Ebru Uzpeder ve Diğerleri (hızl.).**Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde. İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, ss.19-29.
- Marsh, Adrian. ‘Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında’ Ebru Uzpeder ve Diğerleri (hızl.).**Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde. İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008,ss.5-19.
- Marushiakova Elena ve Vesselin Popov. “The Roma – a Nation without a State? Historical Background and Contemporary Tendencies” (Eds.:Burszta, W.; Kamusella, T. & Wojciechowski, S.). *Nationalism Across the Globe: An Overview of the Nationalism of State-Endowed And Stateless Nations*. Poznan: SchoolofHumanitiesandJournalism,2015,<https://www.researchgate.net/>(26 Ağustos 2019).
- Marushiakova, Elena ve Vesselin Popov, ‘Osmanlı İmparatorluğunda Çingeneler’, Hasan Suver, Başak Kara ve Aslınur Kara (hızl.).**Bir Çingene Yolculuğu** içinde. İstanbul: Ayrıntı Tasarım, 2010, ss. 101-116.
- Marushiakova, Elena ve Vesselin Popov. ‘Avrupa’da Çingeneler’, Hasan Suver, Başak Kara ve Aslınur Kara (hızl.).**Bir Çingene Yolculuğu** içinde. İstanbul: Ayrıntı Tasarım, 2010, ss. 78-92.
- Memiş, Hasan . ‘ Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi’, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**. 2014, Cilt.5, Sayı.1, ss.144-161.
- Nişancı, Şükrü ve Cemal Işık, ‘Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni’, *KAÜ İİBF Dergisi*.2015, Cilt.6, Sayı.9, ss.195-225. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/180223> (6.04.2019).
- Oktik, Nurgün. Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış’, **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları**. Nurgün Oktik (drl.). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, ss.21-57.
- Öke, Mustafa Kemal ve Senem Kurt Topuz. ‘Eşit Yurttaşlık Hakları Bağlamında Çingene Yurttaşların Sosyal ve Ekonomik Haklara Erişimi: Edirne Örneği’. **Dergipark**. Cilt.15, Sayı.2, 2017, ss.136-149.
- Önver, Makbule Şiriner, İsmail Şiriner ve Ümit Çetin, “ Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları”, TÜBİTAK (Ed.). **II. Ulusal Sivil**

- Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Eşitlik”** içinde. Çanakkale: Pozitif Matbaacılık, 2005, ss. 1-15.
- Özateşler, Gül. “Avrupa’da Çingene/Romanlar Üzerine Sosyal Politikalar”. **DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**. Cilt.2, Sayı.3, 2013, ss.13-34.
- Özbaş, Mehmet. **Yoksulluk ve Romanlar**. Ankara: Siyasal Yayınevi, 2017.
- Özbudun, Sibel. ‘Küresel Bir ‘ Yoksulluk Kültürü’ mü ?’, Yasemin Özdek (Ed.). **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde. Ankara: TODAİE, 2002, ss. 53-69.
- Özbudun, Sibel. “Bir Ayrımcılık Aracı ve Tarzı Olarak Yoksulluk”. **FELSEFELOGOS**. Cilt.9, Sayı.29, Nisan 2006,ss.65-79.
- Özdemir, Beyhan. “Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi**. Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, 2014.
- Özdemir, Özge Arpacıoğlu. “Yoksullukla Mücadelede Kamu Kurumu ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Gaziantep Üniversitesi SBE, 2018.
- Özkan, Ali Refah. ‘Çingeneler ’in Kökeni ve Türkiye’de Çingeneler’, Hasan Suver, Başak Kara ve Aslınur Kara (hızl.). **Bir Çingene Yolculuğu** içinde. İstanbul: Ayrıntı Tasarım, 2010, ss.6-70.
- Öztürk, Yıldırım. **Sivil Toplum Örgütleri ve Yoksulluk**. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2015.
- Parsova, Gizem. “Araçsal ve İnşacı Yaklaşımlarla Roman Etnik Kimliği”. **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.3, Sayı.1, Haziran 2018, ss.1-18.
- Pingus, Fred L. “Discrimination Comes in Many Forms: Individual, Institutional, and Structural”.1996,Cilt.40,Sayı.2,ss.186/194.<https://www.extension.iastate.edu/4hfiles/StaffDocs4H/2014YouthFest/DiscriminationComesInManyForms.pdf> (27 Nisan 2019).
- Sağır Öztoprak, Meral ve H. Serkan Akıllı, ‘Etnisite Kuramları ve Eleştirisi’, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.28, Sayı.1, Mayıs 2004, ss.1-22.
- Sallan-Gül, Songül. “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, Yasemin Özdek (Ed.).**Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde. Ankara: TODAİE, 2002, ss. 107-118.
- Sapancalı, Faruk. ‘Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk’, **D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.3, Sayı.2, 2001, ss.115-140.
- Sapancalı, Faruk. **Sosyal Dışlanma**. İzmir: D.E.Ü Rektörlüğü Matbaası, 2003.

- Seçkiner-Bingöl, Ezgi. “Kamu Yönetimi ve Yoksulluk Bağlamında Yeni Yoksulluk Yöntemi”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**. Cilt.28, Sayı.1, Nisan 2017, ss.133-150.
- Seven, Funda. “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadeledeki Roller: Kayseri Örneği”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Erciyes Üniversitesi SBE, 2010.
- Silver, Hilary. ‘Social exclusion and social solidarity: Three paradigms’. 1994, Vol.133, ss. 531-578.<https://www.researchgate.net/publication/6.10.2018>.
- Smith, Anthony D. **Milli Kimlik**. Bahadır Sina Şener (çev.).İstanbul: İletişim Yayınları,1994.
- Somay, Bülent. “Ayrarak Birleştirmek Mümkün mü?”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss.97-105.
- Somersan, Semra. **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Sunal, Onur .‘Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar’. *Fişek Enstitüsü*, 2006. <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/soysal-dislanmaya-kuramsal-yaklasimlar> (15.12.2018).
- Şahin Taşgın, Neşe. **Yoksulluk, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler**. Ankara: Nika Yayınevi,2017.
- Şahyar Akdemir, Duru. “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve ‘Pozitif Ayrımcılık’” **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. Cilt.3, Sayı.4, 2014, ss. 890-908.
- Şahyar Akdemir, Duru. “Ayrımcılıkla Mücadele: Çingenelere Yönelik Ayrımcılık Kapsamında Pozitif Ayrımcılık Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Doktora Tezi**. Hacettepe Üniversitesi SBE, 2015.
- Şen, Süniye. “Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi: İzmir’deki Yoksullara Yardım Dernekleri Üzerine Bir Çalışma”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, 2008.
- Şenkal, Abdülkadir. **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**.4.Baskı. İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2017.
- Şenses, Fikret. **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**. 8.Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017.
- Taş, Yunus ve Selami Özcan. ‘Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma’.ss.423-430. <http://avekon.org/papers/544.pdf> (9.01.2019).

- Taşçı, Faruk. **Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama**. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2018.
- Taylan, Hasan H. ve İsmail Barış. **Romanlar ve Sosyal Dışlanma**. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Tepe, Harun. “Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık”. **FELSEFELOGOS**. Cilt.9, Sayı.29, Nisan 2006, ss.31-37.
- The European Roma Information Office (ERIO). **Survey On Under-Reporting Discrimination Among Roma**, Brussels, 2019.
- Thornton, Gabriela Marin. “The Roma/Gypsies: “Outcasts” of Europe”. 2015. <https://www.e-ir.info/2015/02/16/the-romagypsies-outcasts-of-europe/> (8 Mayıs 2019).
- Timuçin, Afşar. “Ayrımcılık”. **FELSEFELOGOS**. Cilt.9, Sayı.29, Nisan 2006, ss.37-39.
- Tuna, Korkut, Ayşen Şatıroğlu ve Mustafa Çağlayandereli, ‘Neslişah Mahallesi Toplumsal Yapı Araştırması’, Hasan Suver, Başak Kara ve Aslınur Kara (hızl.). **Bir Çingene Yolculuğu** içinde. İstanbul: Ayrıntı Tasarım, 2010, ss. 154-180.
- Türkdoğan, Orhan. **Türkiye’nin Etnik Yapısı**. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2013.
- Uğurlu, Örgen ve Bülent Duru, ‘Kriz ve Kentsel Yerinden Edilme Sürecinde Çingeneler’, 2011, Sayı.90, ss.1-11. <https://www.academia.edu> (27.03.2019).
- Uğurlu, Örgen. ‘Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmit Örneği’, *Mülkiyet Dergisi*.2013, ss.71-104. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101> (26.03.2019).
- UNDP. **Human Development Report 2014, Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience**. New York, 2014.
- Uysal, Ülke Evrim. “Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş”, **İdealkent Dergisi**. Sayı.7, 2012, ss.136-159.
- Uzpeder, Ebru. “Türkiye’de Roman Hakları Hareketinin Gelişimi”, Ebru Uzpeder ve diğerleri (hızl.). **Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi** içinde. İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008, ss.109-128.
- Ülkücan, Gül Özateşler. Toplumsal Kategorileri Yeniden Düşünmek: Çingenelik Kategorisinin Ardındakiler’, **Türkiye’nin Büyük Dönüşümü**. Osman Savaşkan ve Mehmet Ertan (drl.).İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018,ss.261-276.
- Ünaldı, Halime.‘ Türkiye’de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler’. **Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, 2012, ss.615-626.

- Ürer, Levent. “Ulusal Söylemde Çingene Olup Roman Kalmak”, **Roman Olup Çingene Kalmak**. Levent Ürer (drl.).İstanbul: Melek Yayıncılık, 2012,ss.45-81.
- Üşür, İşaya. Küreselleşme ve Yoksulluk’ , Yasemin Özdek (Ed.).**Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** içinde. Ankara: TODAİE, 2002, ss. 45-52.
- Walsh, Christine ve Brigitte Krieg. “Roma Identity: Contrasting Constructions”, **Canadian Ethnic Studies**. Cilt. 39, Sayı. 1-2, 2007,ss.169-186.
- Yanık, Celalettin. ‘Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi’, *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*.2013, Sayı.20, ss. 225-237. <http://dergipark.gov.tr/kaygi/issue/16208/169832> (6.04.2019).
- Yanıkdağ, Tülin. “Türkiye’de Yaşayan Romanların Sorunlarına Genel Bir Bakış”, **Roman Olup Çingene Kalmak**. Levent Ürer (drl.). İstanbul: Melek Yayıncılık, 2012,ss.247-271.
- Yaşaroğlu, Tarkan Oğuz. “Türkiye’de Uluslararası Kapsamda Faaliyet Gösteren Dernek ve Vakıfların Etkisi ve Toplumsal Analiz”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, SBE, 2017.
- Yıldırım, Sinem. ‘ Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı’, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2014, ss.91-108.
- Yıldız, Hasan Hüseyin. ‘Romanların Durumu: Düzce İli Örneği’, Emel İftar Işıklı (ed.). **Dezavantajlı Gruplar Üzerine Araştırmalar** içinde. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018, ss.111-133.
- Yıldız, Hüseyin. ‘Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojisi’ *Dil Araştırmaları Dergisi*.2007, Cilt.1, Sayı.1, ss. 61-82. <https://www.academia.edu> (26.03.2019).
- Yılğür, Egemen. “Bir Biyopolitik Süreç Olarak Mekânsal Damgalama: Hacıhüsrev Örneği”, *METU JFA*. 2018, (35:1), ss.111-138. <http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/articles/metujfa2018105.pdf> (27 Nisan 2019).
- Yılğür, Egemen. **Nişantaşı Teneke Mahallesi(Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine)**.İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Yılğür, Egemen. **Roman Tütün İşçileri**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları,2016.
- Yücekök, Ahmet N., İlter Turan ve Mehmet Ö. Alkan, **Tazimattan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kuruluşları**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998.

Yücel, Gerçek Şahin .“Romanlar Azınlığı ve Avrupa Birliği Hukukunda Serbest Dolaşım Hakları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt.3,Sayı.1, 2012, ss.365-378.

Yüksel, Esra ve Funda H. Sezgin. **Türkiye’nin Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Sivil Toplum Algısı Analizi**. İstanbul: BETA Yayıncılık, 2012.

Zerrin Toprak ve Diğerleri. “Anket Sorularına İlişkin Tabloların Analizi”, Zerrin Toprak ve Diğerleri (ed.).**İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar** içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi,2014, ss.25-111.

İnternet Kaynakları:

TÜİK. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (8.01.2019).

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, 2007 Avrupa Birliği İlerleme Raporu) (26 Ağustos 2019).

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, (Türkiye 2008 İlerleme Raporu) (26 Ağustos 2019).

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogandan-roman-acilimi-14104307> (26 Ağustos 2019).

<http://romfo.net/kurumsal-1-hakkimizda.html> (26 Ağustos 2019).

<http://www.iesob.org.tr/uploads/dosyalar/duyurular/07032017.pdf> (26 Ağustos 2019).

www.romnews.com (21 Ağustos 2019).

<http://www.errc.org/who-we-are/overview> (21 Ağustos 2019).

<http://erionet.snappages.com/about-us> (21 Ağustos 2019).

<https://www.europewatchdog.info/en/instruments/platforms/roma-forum> (21 Ağustos 2019).

<http://www.tad.org.tr/dernek/tuzuk/dernekler-yasasi>, (26 Ağustos 2019).

<https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-roman-vatandaslarimdan-ozur-haberi> (24 Eylül 2019).

<https://www.haberler.com/roman-cocuklarin-gelecegine-isik-tutulacak-7455608-haberi/> (20 Kasım 2019).

<https://www.haberler.com/esenyurt-ta-roman-kultur-evi-acildi-5748635-haberi/> (20 Kasım 2019).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0spen%C3%A7> (20.01.2020)